

MEVLÂNÂ

FÎHÎ MÂ FÎH

Çeviren

Meliha Ülker ANBARCIOĞLU

KONYA 2006

Bu tercümenin her türlü basım ve yayın hakları Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği'ne aittir. Derneğin Müsadesi alınmadan bu tercümenin metni kısmen veya tamamen veya değiştirilerek alınamaz.

Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği yayınıdır

Dizgi - Baskı - Cilt:

Altınan Ofset Ltd. Şti.

Tel: (0332) 353 69 69

ÖNSÖZ

Farsçadan dilimize çevirmiş olduğumuz Fihi Mâfih, Mevlânâ Celâleddin-i Rumi'nin meclislerindeki takriratının, oğlu Sultan Veled veya müritlerinden biri tarafından yazılarak, sonradan bu notların bir araya getirilmesiyle meydana gelmiş bir eserdir.

Hemen hemen bütün eserde Hazret-i Mevlânâ'dan "Mevlânâ dedi; buyurdu ki; Hudavendigâr buyurdu ki" şeklinde üçüncü şahıs olarak bahsedilmesi de Fihi Mâfih'in bizzat Mevlânâ'nın kaleminden çıkmamış olduğuna kâfi bir delil teşkil edebilir.

Sultanul-Ulema Bahaeddih Veled'in üç ciltlik Maarifi ile, Sultan Veled'in Maarifi ve Hazret-i Şems'in Malakât'ı da aynı şekilde yazılmış eserlerdir. Bu da bize Mevlânâ'nın yakınları arasında bu tarz te'lifin mevcut olup ve âdeti bir gelenek halinde bulunduğunu gösterir.

Bilhassa eserin adı meselesi, onun bizzat Mevlânâ'nın kaleminden çıkmamış olduğu kanaatini teyit etmektedir. Eğer bu kitap Hazret-i Mevlânâ zamanında son şeklini almış bulunsaydı, müellifin ona da bizzat bir ad vermiş olması lâzım gelirdi.¹

"Onun içindeki içindedir, İçinde içindikiler vardır veya İçindeki içindikiler" mânasına gelen Fihi Mâfih adı yalnız bazı nüshaların kapağında²

¹ İranlı bilgin Badi'uz-Zaman Firuzan-far'ın bildirdiğine göre, bu esere Fihi Mâfih adıyla, eski kaynaklardan yalnız Bustan-al Sıyaha'da tesadüf edilmektedir. Ve Mevlânâ'nın "Be sual u be cevap u mâcera - Bûd meyân-ı Zâhid u Rabbu'l-verâ - ki zemin u âsuman pur-nûr şud - Der Makalât an heme mezkûr şud" bu kıç'ada Makalât'tan bizzat bu eserini kastettiğini zannedenler olmuştur; fakat bunun Şems'in Malakât'ı olması da muhtemeldir. Yalnız, Mevlânâ'nın bu ismi taşıyabilecek başka bir eseri yoktur. Bak: Risâle dar Tahkik-i ahvâl u zındagâni-i Mevlânâ Celâled-Din Muhammad, meşhur ba Movlâvi, Tehran, 1315 Hş. Çaphâna-i Maclis, S. 179.

² Badi'uz-Zaman Firuzan-far'ın kanaatine göre kitap (Fihi Mâfih) adını Muhiiddin arabî'nin Fütuhât-ı Mekkiyye'sinde bulunan (Bak: Fütuhât, Bulak baskısı, ikinci cuz', S. 777) şu kıradan almıştır:
Kitabun fihi mâ-fihi Bediun fi maânihi
Iza âyente mâ-fihi Reeyre'd-durre yuhvîhi
(Bu bir kitap ki içinde içindikiler vardır, mânalarında çok lâtifdir. İçindekilere bakarsan, onun incileri havı olduğunu görürsün.)

yazılı bulunup **daha başka nüshalarda ise esere Risale-i Sultan Veled, Esrârü'l-Celâliyye isimlerinin verilmiş olduğu görülür.**³

Eserin başka başka isimleri olması, onun müellifinin kaleminden çıkmadığına veya bizzat müellifi hayattayken son şeklini almadığına delâlet edebilir; fakat bu, Fihi Mâfih'i bizzat Mevlânâ söylememiştir demek değildir. Kitaptaki birçok

Sonradan "Kitabun fihi mâ-fih" terkibi, Kitab-ı fihi mâ-fih ve nihayet Fihi Mâfih şeklini almıştır. Biz de bu yabancı terkibi, dilimizin ahenk kanununu göz önünde tutarak, "Fihi Mâfih" şeklinde almayı uygun gördük.

Bu fihi mâ-fih tabiri de İbn-i Arabî'nin şiirlerinde mukerreren kullanılmıştır. (Bak: Kitab-ı Fihi Mâ-fih, az goftar-ı Mevlânâ Calâla'd-Din, maşhur ba Movlâvi, bâ tashihât u havaşi-i Badiu'z-Zaman Furuzan-far, Ustad-i Danişgâh-i Tehran, Tehran, Çaphana-i Maclis, 1330 Hş. Mukaddime S. Ya-yb).

³ Badiu'z-Zaman Furuzan-far, Fihi Mâfih'in tercüme ittiğimiz tenkildi baskısını hazırlarken şu yazmalardan faydalanmıştır.

1 – İstanbul Fatih Kütüphanesi yazması: No: 2760. 17,2 x 12,7 cm. ebadında yazısı nesih, sayfede 15 satır, 205 varak, Fihi Mâfih 193. varakta sona ermektedir. Bu nüsha Hicri 916'da yazılmış olup haşiyedeki kayda göre de esas nüsha ile mukabele edilmiştir. Kitabın cildinde ise, "Haza Kitab-ı Fihi Mâfih az goftar-ı Mevlânâ Sultanu'l-Ârifin" yazılmıştır; fakat aynı sayfanın kenarında ise "Kitab-al nasayih li Calâla'd-Din, ba hatt-i Arab 15". notu daha yeni bir yazıyla yazılmış bulunmaktadır. Bu nüsha, 170. varagin haşiyesindeki "Aslıyla mukabele olundu." kaydına göre, Mevlânâ'nın muasırı veya onun meclislerinde bulunan kâtiplerden birinin yazmış olduğu esas nüsha ile karşılaştırılmıştır; fakat yanlışları vardır. Aynı zamanda diğer nüshalarda bulunan Arapça fasılları da ihtiva etmemektedir. Eksiklerine rağmen, Hazret-i Mevlânâ'nın ölümünden kırk dört sene sonra yazılması ve esas nüsha ile karşılaştırılmış bulunması, Furuzan-far'ın baskısında esas nüsha olarak alınmasına vesile olmuştur.

2 – Fatih Kütüphanesi: Yazma No: 5407. Eb'adi: 21 x 14,6 cm. Okunaklı bir nesihle, 85 varak, sayfada 23 satır. 751 Hicride yazılmıştır ve her sayfa kenarında Mevlânâ'dan sekizer rûbâi yazılıdır. Kitabın sonunda bulunan kayıttan da bu nüshanın Mevlânâ'nın türbesine vakfedilen bir nüshadan istinsah edilmiş olduğu öğrenilmektedir. Tam ve doğru bir nüshadır. Tenkidli baskıda (H.) harfiyle gösterilmektedir.

3 – Selim Ağa Kütüphanesinde bulunan yazma: 12 x 18 cm. ebadında, 91 varak, sayfada 21 satır, yazısı nesihdir. İmlâ hususiyetlerine göre Hicri VIII. yüzyılda yazılmış olduğu anlaşılıyor.

4 – Tahrân Ketabhane-i Mellî nüshası: 13 x 17,5 cm. ebadında, 405 sayfa; sayfada 15 satır, yazısı nesih, kitabet tarihi yok; fakat Hicri IX. yüzyılın ortalarında yazılmış olması muhtemel; aynı zamanda bazı sayfaların kenarında kayıt da onun en eski nüsha ile karşılaştırılmış olduğunu göstermektedir. 1 ve 2. sayfaların altında ise;

Gar tu hâhi hall-i moşkil ay pusar
Dar tarik-ı avliya-yi nik-zat
Dar Kitab-ı Fihi Mâ-fih dar-nigar
Fihi Mâ-fih ast hall-i moşkilât v. d.

(Ey oğul, eğer sen müşküllerinin hallini istiyorsan, Fihi Mâfih kitabına bak, Fihi Mâfih, iyi yaradılışlı evliyanın yolunda müşküllerin hallidir).

5 – Badiu'z-Zaman Firuzan-far'a ait bulunan yazma: 25 x 18 cm. ebadında, 293 varak, l'den 221.ncı sayfaya kadar Menâkıb-al Arifin. 222'den 293'e kadar Fihi Mâfih yazılmıştır. İstinsah tarihi Hicri 888'dir. Şayanı ümid bir nüsha değildir. Aynı zamanda İna fetehna'nın tefsirine ait diğer nüshalarda olmayan bir fasıl da bu nüshada mevcuttur ki biz de tercüme etmedik.

6 – Dr. Mahdi Bayani'ye ait bulunan yazma: 1308 H. kameri senesinde istinsah edilmiş olup pek çok yanlışları vardır.

7 – 1928 yılında yedi yazmanın karşılaştırılması suretiyle hazırlanan Hint baskısından da Buadiu'z-Zaman tenkitli baskısını hazırlarken faydalanmıştır.

Ayrıca 1334 Hş.'de basılan ve Şeyh Abdullah Hâiri'nin bir önsözünü ihtiva eden Tahrân baskısı, Sultan Veled'in Maarifini de içine almıştır. Tabiatıyla ilmi olarak hazırlanmış bir baskı değildir.

Bu yazmalar ve özellikleri hakkında daha fazla bilgi edinmek için bak: Kitab-ı Fihi Mâfih nşr. B. Firuzan-far, mukaddime s.dal-ya. (ص ۳۰)

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kitaplığı Mahmut Celâleddin kitapları, 28682 numarada kayıtlı bulunan yazma ise bir mecmuanın (21 b- 75 b) içindedir. Sayfada 27 satır, yazısı tâlik, kâğıdı abadî, üzerinde "Risâle-i Sultan Veled bihattihî" yazılıdır. İstinsah tarihi yoktur; fakat eğer bu kayıt hakikatse bu nüshanın en eski Fihi Mâfih'lerden biri olması gerekir. Zira rivâyete göre, bizzat sultan Veled de babasının meclislerinde bulunarak onun takriratını yazmış. Sultan Veled'in yazdığı bir nüsha bu rivâyeti gerçekleştirebilir. İsrarlarımıza rağmen, bu kıymetli yazmayı çeviriyi yaparken görmek kabil olmamıştı, sonradan görüp inceledik.

Bizi daha ziyade ilgilendiren, bu yazmanın da bir ismi olmadığı için Sultan Veled'in yazısına aşina bulunan birisi tarafından, Sultan Veled'in zannedilerek ona izafe edilmiş bulunmasıdır.

fasılların Mevlânâ'nın sözlerinin bazen aynen alınmak suretiyle meydana geldiğini gösteren deliller mevcuttur. Meselâ: "Bu sözlere uygun olmakla beraber, aklıma şu âyeti tefsir etmek geldi. Mademki aklıma öyle geliyor, öyleyse söyleyelim gitsin."⁴

Başka bir yerde geçen: "İşte bu cemâat bizim yanımıza geliyor. Eğer susacak olursak incinirler. Bir şey söylersek, onlara göre söylemek lâzım geldiğinden o zaman da biz inciniriz. Çünkü gidip bizden sıkıldı, bizden kaçıyor diye, dedi kodu ederler."⁵ sözleri de aynı mahiyettedir.

Bu misâlleri artırmak mümkündür; fakat eseri tamamen okuyacaklar için buna lüzum yoktur.

Fihi Mâfih⁶ bir başlangıçla kısalı uzunlu 61 fasıldan ibarettir. Bu fasıllar ya doğrudan doğruya ele alınan bir mesele ile veya mecliste bulunan her hangi bir müridin sualine, Mevlânâ'nın verdiği cevapla başlar.

Bu itibarla her fasılda ele alınan mevzu ve meseleler çeşitli ve başka başkadır ve her fasıl muhtevası bakımından müstakil olmakla beraber, Hazret-i Mevlânâ'nın umumî olarak tasavvufî düşüncelerini, görüşünü, tabiatını, şiir telâkkisini, devrinin birçok dinî, felsefî, ahlakî akidelerini, dünya ve insanlığın mühim olaylarını, muhitini ve nihayet geniş muhiti üzerindeki derin ve büyük tesirini anlatması bakımından tam bir bütünlük gösterir.

⁴ Fihi Mâfih tercümesi Millî Eğitim Vekaleti nşr. a: 3.

⁵ Aynı eser, s. 140.

⁶ Biz Fihi Mâfih'i Badiu'z-Zaman Furuzanfar'ın yukarıda zikredilen yazmalardan faydalanmak suretiyle hazırlamış olduğu kıymetli baskısından dilimize çevirdik.

Tahrân Üniversitesi neşriyatı sensininin 105.si olarak, 1330 Hş.'de Tahrân'da basılan bu kitabın muhteviyatından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır:

Başta on sayfalık bir mukaddime vardır ve burada B. Furuzan-far Fihi Mâfih'i neşretmek lüzumunu neden duyduğunu izah etmede ve eserin isminden, yazılış tarzından, girdiği ve faydalandığı yazma ve basma nüshalardan etraflıca bahsetmektedir.

1'den 235. sayfaya kadar Fihi Mâfih. 235-346, sayfalarda havaşi ve tâlikat, 347-349, sayfalarda metinde geçen hadislerin fihristi, 350-351. sayfada büyüklerin sözleri ve mesellerin fihristi, 352-353. sayfalarda Arapça, 354-358., Farsça şiirlerin fihristi, 359-362. sayfalarda metinde geçen bazı lügatların ve hususî tâbirlerin fihristi, 363-373. sayfalarda, eserde geçen kadın ve erkek adlarının fihristi, 374. sayfada kabile, fırka ve kavim adlarının fihristi, 375-376. sayfalarda mekân ve beldelelerin adları, 380. sayfada kitap adları fihristi, 381-385. sayfalarda ise mulhakat mevcuttur.

Büyük bir itina ile hazırlanan bu baskıya, havaşi ve tâlikat kısmı da bilhassa ayrı bir değer kazandırmıştır. Burada, bütün metinde karşılaşılan müşküller, misâller venilerek halledilmiş ve ızahı gereken şeyler açıklanmış, ayrıca bu eserin Mesnevî ile müşterek veya benzer tarafları karşılaştırılmak suretiyle tesbit edilmiştir.

Açıklamada, kitabın bu kısmında verilen bilgilerden geniş ölçüde faydalandık.

FİHİ MÂFİH'İN MEVZUU ve MAHİYETİ

Bu esere hâkim unsur taavvuftur. Birçok fasıllarda doğrudan doğruya varlık birliği inancından, mutlak varlık ve zuhurundan, akl-ı küll ve nefs-i külden, kâinat, eflâk, anasır ve devirden, dünya ve ahiretten, insan, velî, nebî ve insan-ı kâmilden, sülûk ve derecelerinden yakînden, aşk ve cezbeden mufassalan bahsedilmiştir. Fîhi Mâmafih'i okuyanlar Hazret-i Mevlânâ'nın bütün bu hususlardaki düşünce ve görüşlerini ne büyük bir açıklık, sadelik ve aynı zamanda ne büyük bir kudret ve cesâretle anlatmağa muvaffak olduğunu göreceklendir.

Mevlânâ'ya göre:

Tanrı Mutlak Varlıktır:

Her şeyin aslı birdir. Sadece “Bir” vardır. İkilik teferruattadır. Maksada bakılacak olursa, ikilik kalmaz. Esas birdir.

Meselâ şeyhlerin görünüşleri değişik, işleri ve sözleri başka ise de maksatları itibariyle hepsi birdir. Bu da Tanrı'ya taleb etmektir.

Tanrı'da ikilik yoktur. Binaenaleyh “Ben”i öldürmek, yok etmek lâzımdır; çünkü “O” ölmeyen bir diridir.

Yegânelik ve bigânelik ikiliği muciptir. Mutlak varlık âlemi ise küfür ve imanın, dostluk ve düşmanlığın fevkindedir. Madem ki dostluk ikiliği gerektirir ve orada, ikilik olmıyan bir âlem mevcuttur; sırf birlik vardır, oraya erişince bu ikisi sığmıyacağından, dostluk ve düşmanlıktan çıkmış olur.

Küfür olmadan din olmaz. Din, küfrü bırakmaktır. Öyleyse ikisi aynı şeydir. Çünkü Yaratıcıları birdir.

Vuslatta ikilik kalmaz, tam bir birlik hasıl olur.

Yüzünü ne tarafa çevirirsen Tanrı oradadır. “Ene'l-Hak” demek, hakikatte büyük bir alçak gönüllülüktür. Çünkü “Ben Tanrı'nın kuluyum!” diyen biri kendisinin, diğeri Tanrı'nın olmak üzere iki varlık ispat etmiş oluyor. Halbuki: Ben Hakkım! diyen, kendi varlığını yok etmiş olduğu için “Ene'l-Hak” diyor. Bu demektir ki “Ben yoğum, hepsi O'dur”.

Ayrılıklar zâhirdedir. Mânâ ve gaye itibariyle her şey birdir ve birleşmiştir.

Meselâ Tanrı: “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” buyuruyor. Bu aynı zamanda, “Ben Hakk'ım” demektir; yani “Felekleri kendim için yarattım.” demek, başka bir dil ve başka bir işaretle: “Ben Hakk'ım” demektir.

Kâbe'ye giden ne kadar çok yol vardır ve eğer yollara bakacak olursak ayrılık büyük ve sonsuzdur; halbuki gayeye, maksada bakacak olursak, varılacak yer birdir.

Tanrı'dan başka varlık yoktur. O, bir ve mutlak varlıktır.

Akl-ı küll:

Mutlak varlığın kendisini bilmesine, yani zuhuruna, hükema “Akl-ı küll” ismini vermiştir. Buna İslâm filozofları, “Hakikat-i Muhammediye” de derler.

Mevlânâ akl-ı küll terimini bu eserde yalnız üç yerde kullanmaktadır:

“Böylece Muhammed'in asıl olduğu malûm oldu. Çünkü hakkında: Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” (H.K.) buyurulmuştur.

“Şeref, gönül alçaklığı, hikmetler ve yüce makamların hepsi ne varsa, onun bağıışı ve onun gölgesindedir. Çünkü ondan hasıl olmuştur. Meselâ bu el ne yaparsa akıl sayesinde yapar. Onun üstünü aklın sâyesi kaplamıştır.

Bir insanda aklın sâyesi, gölgesi olmazsa, onun organları çalışmaz. Şu halde bütün organlar akıl sayesinde her işi muntazam, iyi ve yerinde olarak yaparlar. Gerçekten bütün bu işler akıldan hasıl olur. Organlar âlettir. Bu tıpkı zamanın halifesi gibidir. Bu büyük adam akl-ı külli yerindedir. Zamanındaki halkın, insanların akılları onun organlarıdır. Her ne yaparsa, onun sâyesinde yapar. Eğer onlardan yanlış bir hareket meydana gelirse bu akl-ı küll'ün gölgesini onların başlarından kaldırmış olmasındandır⁷”.

“Dünyada Peygamberin bilmediği ne var ki? Herkes ondan öğrenir. Akl-ı küll'ün akl-ı küllîde olmıyan nesi var acaba? Kendiliklerinden yeni bir şey bulanlar akl-i küllîdir. Akl-ı küll öğretmendir; onun öğrenmesine lüzum yoktur.

Nebiler akl-ı küll'dür; akl-ı küll her şeyi ortaya koyan, bulan ve meydana getirendir”.⁸

“Yerle gök arasında olan şeyler ve bütün varlıklar akl-ı küll'ün gölgesidir. Akl-ı küll'ün gölgesi insana göre, varlıklardan ibaret olan akl-ı küll'ün sâyesi de

⁷ Fîhi Mâfih tercümesi, s. 159-60.

⁸ Fîhi Mâfih tercümesi, s. 159-162.

kendine uygun bir şekilde olur.⁹” Görüldüğü gibi her üçünde de tasavvufun başlıca meselelerinden biri olan Akl-ı küll meselesi en sade şekliyle anlatılmıştır.

Âlem:

Mevlânâ'nın Âlem hakkındaki görüşüne gelince: Bir şey zıddı ile belli olur. Zıddı olmıyan bir şeyi tanıtmak imkânsızdır. Yüce Tanrı, zıddı olmadığından: “Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim” buyurduğu gibi, bu nurun belli olması için, karanlık olarak yaratılmış, bir âlem yarattı.

Âlemin yaratılması isteğini Tanrı ilk önce ruhlara vermiştir. Şüphesiz “âlem” bu yüzden yaratılmıştır.

Halk, âlemin kadim olduğunu söylemektedir. Velîler ve nebîler ise hâdis (sonradan yaratılmış) olduğunu bildirirler. Onların söylediği gerçektir; zira âlemin yaratılması isteğini Tanrı, onların ruhlarında hasıl ettikten sonra âlem var olmuştur.¹⁰

Devir:

Mevlânâ devre inanmaktadır; fakat bu tenasüh fikri değildir. O, Yaradan'a nazaran bir birlik kabul etmektedir ve eserin iki yerinde bu inancı bulmaktayız:

“Yüzünü ne tarafa çevirirsen Tanrı oradadır” O, her yerde bulunan geçen vecihtir. Devamlıdır, ölmez. Aşıklar bu veche kendilerini feda etmişlerdir. Geri kalanlar ise hayvan gibidir.

Buyurdu ki: “Sığır gibi olmalarına rağmen nimetlere müstahaktırlar ve ahırda buldukları halde ahır sahibinin makbulüdürler. Çünkü eğer ahır sahibi isterse, onları ahırdan nakleder ve padişahın ahırına götürür. Başlangıçta olduğu gibi, yokluktan varlığa getirir. Varlık ahırından, cemâd ahırına, cemâd ahırından bitkilige, bitkilikten hayvanlığa, hayvanlıktan insanlığa, insanlıktan melekliğe ve daha böylece sonu gelmeden ilerletilir.¹¹”

Başka bir yerde de kerametden bahsederken aynı görüşü belirtmekte ve: “Keramet, seni aşağı bir durumdan yüksek bir duruma getirmesidir. Sen oradan

⁹ Fihî Mâfih tercümesi, s. 212.

¹⁰ Fihî Mâfih tercümesi, s. 327.

¹¹ Fihî Mâfih tercümesi, s. 29.

buraya sefer eder, bilgisizlikten akla, ölümden diriliğe kavuşursun. Meselâ önce toprak ve cemâddın, seni bitki âlemine getirdi, bitki âleminden alaka ve mudga âlemine yolculuk ettin. Buradan hayvanlık âlemine, insanlığa sefer ettin.¹²” diyerek kendisine göre böylece devri izah etmektedir.

Mevlânâ'ya göre Dünya ve Ahiret:

Bu dünyada bulunan bütün şeyler öbür dünyanın (ahiret) birer örneğidir. Yani bu dünyada görülen her şey ahirette de böyledir.

Meselâ, zahmet çekmeden bir dünya işi müyesser olmadığı gibi ahiret işi de müyesser olmaz. Bunun için: “Dünya ahiretin tarlasıdır” denilmiştir. İnsan burada ne ekerse, orada onun semeresini toplar.

Bu dünyada aranılıp, kavuşulan huzur, tıpkı bir şimşek gibidir; çabuk gelir geçer. Dünya zevkleri misk kokusuna benzer, koku da (âraz) geçici bir belirti olduğundan kalmaz. Kokuyla yetinmeyerek miski arıyan kimse doğru bir iş yapmış olur. Dünya altın kaplı kalp para gibidir; yani değersiz ve bir köpük parçası gibi olan bu dünya kalptir. O âlem denize, bu dünya ise köpüğe benzer. Ve bu dünya o mutlak visâle göre birer yük, azap ve zahmettir. Bu dünya sükûn ve huzurunun dayanağı gaflettir.

Burada Mevlânâ, dinî manâda bir ahiretten ziyade, insanın ancak gelip geçici maddî zevklerini tatmin edebilen bu dünyanın dışında, kendi sâ'yi ve mücahadesiyle kavuştuğu, sükûn ve huzuru bulabildiği manevî bir âlemi kast etmektedir.

İnsan:

İnsan, varlıklar içinde Tanrı'nın bütün sıfatlarına mazhar olan yegâne varlıktır.

O Tanrı'nın üstürlâbıdır. Ulu Tanrı, insanı kendinden bizzat bilgin, bilen ve bilgili yarattığından, insanda kendi varlığının üstürlâbında, zaman zaman Tanrı'nın tecellisini ve eşsiz güzelliğini görür.

Her şey insandadır. O, Tanrı'nın Cemâlinin aynasıdır. Bunun için insan her dilediğini kendisinden istemelidir.

¹² Fihî Mâfih tercümesi, s. 178.

Âdem'i kendi suretinde yarattı, hadisi gereğince Tanrı, insanda kulluğun sıfatına zıt olan tanrılık sıfatını ödünç olarak bulundurmıştır.

İnsan büyük bir şeydir ve içinde her şey yazılıdır. Fakat karanlıklar ve perdeler bırakmaz ki içindekileri okuyabilsin.

İnsan konuşan bir hayvandır, derler. Şu halde o, iki şeyden müteşekkildir. Bu dünyada onun hayvanlık tarafının gıdası, bu şehvet verici şeyler ve arzulardır. Özünün, yani insanlık tarafının gıdası ise bilgi, hikmet ve Tanrı'nın cemâlidir. İnsanın hayvanlık tarafı Hak'tan, insanlık tarafı ise dünyadan kaçmaktadır.

Her insan büyük bir âlemdir.

İnsan düşünceden ibarettir, geri kalan et ve sinirdir.

İnsanda o kadar büyük bir aşk, hırs, arzu ve üzüntü vardır ki yüzbinlerce âlem kendisinin olsa yine huzur bulamaz. Bu zevklerin, arzuların hepsi bir merdivene benzer. Merdiven basamakları oturup kalkmak için elverişli değildir; üzerine basıp geçmek için yapılmıştır. Uzun yolu kısaltmak, ömrü bu merdiven basamaklarında heder etmemek için çabuk uyanan ve durumu bilen insana ne mutlu!

İnsanın gerçek mahiyet ve değerini Mevlânâ kadar bilen ve insana lââyık olduğu değeri Mevlânâ kadar inanarak verebilen insan yer yüzüne az gelmiştir.

Veli ve Nebî:

Görüldüğü gibi insan umumiyet itibariyle yüksek ve değerlidir; fakat her insanın derecesi bir değildir. Her zaman, insanlardan biri Tanrı'nın zatı adına mazhar olur ve bu bakımdan Tanrı'nın adlarından olan "Veli" adıyla anılır. Bu kimse tanrı halifesi, zamanın Muhammed'i ve peygamberi olur.

Veliler ve nebiler ölümden evvel ölmüşlerdir; varlıklarından onlarda kil ucu kadar bir şey kalmamıştır.

Her veli Hakkın delilidir ve halkın makamı mertebesi de ona olan bağlılığı ve ilgisine göre olur. Onlara düşmanlık ederlerse Tanrı'ya etmiş, dostluk gösterirlerse tanrı ile dost olmuş olurlar. Bunlar müminleri kendi mertebelerine ulaştırmak ve kendileri gibi yapmak için, onların kendilerine gelmelerini beklerler.

Bütün yaratıklar velî ve nebîlere nisbetle gövdeler gibidirler. Onlar ise âlemin kalbidir. Büyüklükleri görünüşte değildir.

Daimi bir mücahede içindedirler.

Tanrı, velîleri ve nebîleri : "Benim sıfatlarımla çık ve halka görün" diyerek vücuda getirmiştir.

Nebînin Tanrı'nın kudretini izhar etmesi, dâvetle halkı uyandırması lâzımdır. O, sadece görünüşü değildir. Bu görünüş onun zâtıdır. O, aşk ve sevgiden ibarettir. Ulu Tanrı herkese söz söylemez. Bunun için bir kulu seçmiştir. Her kim Tanrı'yı ararsa ona gitsin. İşte bütün nebîler bu sebeple gelmişlerdir.

Hakk'ın kahr ve lütuf olmak üzere iki sıfatı vardır; nebîler her ikisine de mazhar olmuşlardır.

Sülûk ve dereceleri:

İnsanlar **mutlak varlığa** ulaşmak için çıkmış oldukları manevî yolculukta kısımlara ayrılmışlardır. Her birinin bu, Tanrı'ya ulaştırılan yolda ayrı dereceleri ve mertebeleri vardır.

Bazı kimseleri çalışıp çabalamakla bir yere ulaştırırlar; bazı kimseler de Tanrı velîlerinin nazarlarına mazhar olmakla, hiçbir şeyden bahsetmeden **vuslat menziline** ererler.

Tanrı'yı anmakla Tanrı'nın zatına ulaşılmasının bile, insan üzerinde bir tesiri olur.

Tanrı'nın bazı kuralları vardır ki Hakk'a Kur'an vasıtasıyla erişirler. Fakat bazı daha seçkin kulları da bulunur ki onlar Tanrı'dan gelerek, Kur'anı burada bulur ve onu Tanrı'nın göndermiş olduğunu bilirler.

Tâliplerin ve sâliklerin **evradı** mücahede ve ibadetle meşgul olmak ve sonları ise **visâldir**.

Vâsılların sonu, ayrılığı olmıyan bir **visâldir**.

Sâliklerin daimî bir mücahede içinde yaşamaları lâzımdır. En büyük mücahede ise yüzlerini Tanrı'ya yöneltmiş olan ve bu âlemden yüz çevirmiş bulunan **yârân** ile kaynaşmaktır.

Bu **fark yolu** öyle bir yoldur ki orada bütün arzularına erersin ve her dileğin bu yolda muhakkak gerçekleşir ve her kim bu uğurda kendisini bırakırsa, onun bütün din ve dünyaya ait arzuları yerine gelir.

Velîler kendilerini mücahededen alıkoymazlar. İlk mücahedeleri nefislerini öldürmek, şehvet ve arzularını yenmektir. Bu, aynı zamanda büyük bir savaştır. Vâsıl olup emniyet makamına ulaştınca, eğri ve doğru onlara keşfolunur. Buna rağmen yine de büyük bir mücahede içindedirler.

Âşıklar Tanrı'da gark olmuşlardır. O'raya başkası sığmaz ve kendisini yok etmedikçe O'raya kimse giremez.

Mürşid ve mürid:

Mevlânâ'nın **mürşid** ve **mürid** hakkındaki düşünceleri ise şöylece hulâsa edilebilir:

Bir tâlip maksadına mürşidsiz erişemez.

Tanrı'nın seçkin kulları sırasına girmek için Tanrı ehlini aramak lâzımdır. Yüce Tanrı bir kulunu seçip kendi varlığında yok ederse, bunun vasıtasıyla, dileklerde bulunanların dileğini de yerine getirir. Eserde bu hususu belirten güzel bir hikâye vardır.

Yakîn sıfatı **şeyh-i kâmil**dir, güzel ve doğru zanlar ise onun müridleridir. Yakîn sahibi şeyh olursa o kâmil, büyük ve âlemin en büyüğü, zamanın **Mehdi'si** olur.

Dervişler bir tek vücut hükmündedirler. Yani sâlikler bir bütündürler.

Yakîn ve dereceleri

Sülûkta, bir şeyin gerçeğine olduğu gibi ermek, yani her türlü şüpheden kurtulmak demek olan yakîn de lâzımdır. Üç derecedir: İlm-el yakîn bilgiyle, Ayn-el yakîn görmekte, Hakk-el yakîn ise oluşla meydana gelir ve yukardaki bahiste görüldüğü gibi, Mevlânâ yakîni **şeyh-i kâmil**'e zannı ise müritlere benzettir. Onun nazarında yakîn sahibi, zamanın "**Mehdi'si**" yerindedir.

Aşk:

Eserdeki aşk bahsine gelince bu, üzerinde en fazla durulan meselelerden biri olmuştur.

Mevlânâ'ya göre bütün maddî ve manevî sevgi ve bağların hepsi, gerçekte Tanrı'yı sevmek ve bilmektir.

Gerçek âşığa aşktan başka her şey haramdır.

İnsan birine aşık olduğu zaman ne zilletlere katlanır! Sevgilisine kavuşmak için her şeyini feda eder. Mürid için de şeyhin ve Tanrı'nın aşkı bundan aşağı mıdır?

Âşıkla mâşuk arasında tam bir teklifsizlik bulunması ne güzel şeydir!

İnsan her zaman göremediği, işitemediği ve düşünemediği bir şeye âşıktır. Mecnun Leylâ'nın hayaline âşıktır. Mecazî bir sevginin hayali ona böyle bir tesir yaparsa, gerçek sevgilinin aşığı kuvvet, kudret bağışlamasına hayret etmemek gerekir.

Sûret aşkın fer'idir; çünkü aşk olmadan sûretin değeri yoktur. Aşk, sûreti meydana getirir.

Tanrı aşkı ve mahabbeti her şeyin içinde vardır. İnsan kendisini yaratanı nasıl sevmiyebilir? Bu sevgi onun özündedir; fakat bir takım engeller bunu duymasına mâni olur. Her şeyin sonu O'na varır. Yani artık insan her şeyi Tanrı için sever, başkası için O'nun talebinde bulunur ve bu aşk böylece Tanrı'da nihayetlenirse, sonunda Tanrı'nın **zatını** da bulur.

Ahret de, Hakk da, dostluk ve mahabbette gizlidir.

Asılan sevmektir. İnsan kendisinde bu hissi duyunca, onu artırmak için çalışmalıdır.

Vücutlarımız bir kovan gibidir; bu kovanın balı ve mumu da Tanrı'nın aşkıdır.

Sema' :

Mevlânâ **sema'**ı bir nevi ibâdet kabul ederek diyor ki:

“Sema’da mugannî, namazda imam gibidir. Eğer mugannî ağır okursa, sema’ da ağır, eğer hafif söylerse hafif olur.

Tanrı erleri için namaz kılmak, sema’ etmek de onların gizlice Tanrı’nın emrine uymak ve nehiyelerine uymanın misâlidir.¹³

Mevlânâ’ya göre Din:

Mevlânâ bütün dinleri gayeleri bakımından bir görmekte, ancak bu dünyada dinlerin birleşmeyeceklerini, çünkü her bir dinin ayrı bir dileği olduğunu söylemektedir.

Kur’an Hak kelâmıdır ve Musa, İsa ve diğer peygamberler zamanında da Kur’an vardı; fakat Arapça değildi, diyen Mevlânâ mukaddes kitapları da bütün dinler gibi görüyor.

Yalnız o, hıristiyanların İsa’nın Tanrı olduğu inancına itiraz ederek: “Ruh aslına döner, eğer İsa Yaratan ise onun gideceği yer neresidir?” sözüyle bu kabil batıl inançlara karşı müsamaha edemeyeceğini de anlatıyor.

Kur’an’ı, mânasını anlamadan okuyanları kınar.

Ona göre şeriat bir kaynaktır ve hükümleri herkes içindir. Şeriata uyan manevî huzur ve zevkler elde eder.

Mevlânâ cennet ve cehennem en gerçek izahını yapmıştır.

Cennet ve cehennem: Bir insanın diğer insanlarla olan dostça veya düşmanca münasebeti neticesinde, onda meydana gelen iyi veya kötü hislerden ibarettir.

Bu itibarla dostluk azizdir; ahiret ve Hakk onda gizlidir.

Tanrı mâsiyetten tâat yarattığı gibi, tâattan da mâsiyet yaratır. Kâfir olanlardan başkası Tanrı’nın rahmetinden ümidini kesmez.

İman: Telâkkisine gelince: bu hususta da Mevlânâ’nın ne kadar tolerans sahibi olduğu anlaşılır.

İman, doğruyla yanlış ayırt edebilen temyizdir. Namazdan daha iyidir. Namaz her dinde başka türdür. İman hiçbir dinde değişmez. Mü’min zekidir, temyiz ve akıl sahibidir. İman kalptedir; fakat sözle ifade edilmezse faydası olmaz. Allah müminlerin yâridir. Onları karanlıktan, aydınlığa çıkarır. Mü’min himmetiyle yükselir. **Küfr**, temyizden mahrum olmaktır.

Amel: İnsandaki mânadır. Sureti yoktur. Söz amelin semeresidir, amelden doğar. Tanrı âlemi sözle yaratmıştır.

Namaz konusu üzerinde de Mevlânâ fazla durmuştur. Ona göre namaz, bu sûretten ibaret değildir. Bu namazın başı tekbir, sonu selâmdır. Başı ve sonu olan her şey kalıptır. Onun ruhu eşsiz ve sonsuzdur. İstîğrak, kendinden geçiştir ve bu kılınan namazdan daha iyidir.

Kalp huzuru olmadan kılınan namaz, namaz olmaz. Namaz içtedir ve ruhun namazıdır. Şeklen kılınan namaz geçicidir.

O, sadece namaz kılmakla kendilerini gerçek müslüman sananlara, muhtaç oldukları dersi de bu suretle vermiş oluyor.

Oruç insanı bütün zevklerin, güzelliklerin kaynağı olan yokluğa doğru götürür. Tanrı daima sabredenlerle beraberdir, düşüncesinde olan Mevlânâ, nefsi yenmek için mühim bir silâh ve bu yenmeden mütevellit bulunan bir nevi manevî haz kaynağı olan “oruca” daha çok değer vermiş görünüyor.

Hacca gelince: Dışı görenler (zâhir) ehli için Mescid-i Haram, halkın ziyaret için gittiği Kâbe’dir. Âşıkların ve Tanrı’nın seçkin kullarının indinde ise Mescid-i Haram Tanrı’nın visâlidir.

Kâbe’den maksat, velilerin nebilerin gönülleridir. Ve burası Tanrı’nın vahyinin yeridir. Kâbe onun fer’idir. Gönül olmasa Kâbe ne işe yarar!

Hulâsa her kim Tanrı’nın rızasını yerine getirmek isterse o, bu dünyada ve ahirette Tanrı’nın nimetlerine nail olur ve “Peygamberler, gerçekler, şehitler ve iyilerle beraberdir” âyeti ile eş ve peygamberlerle birdir; hattâ Tanrı ile beraber olur.

Bu sûretle insanî olgunluğu sağlaması bakımından Mevlânâ’nın din telâkkisi, tasavvufu birleşmiş ve kaynaşmış oluyor.

Mevlânâ ve Filozoflar:

Mevlânâ, yalnız akla kıymet verdikleri için, filozoflara itiraz etmiştir.

¹³ Fihî Mâfih tercümesi, s. 205.
Sema için bak: Gazâlî, Sema ve Vecd.
Tercüme Dergisi, 81, 1965, s. 24

Ona göre duyguyu da nazarı itibare almak lâzımdır. İnsan her zaman göremediği, işitemediği bir şeye aşiktir. Gece gündüz onu arar, ister. Görüp anladığı şeyden sıkılır, kaçar.

Filozoflar rü'yeti inkâr ederler. Sünnîler ise: O bir haldeyken onu görmek mümkün olur. Halbuki, o, bir anda yüzbin rengine girer. Yüzbin defa tecelli etse, her an görünüşünde, görünüşlerinin biri diğerine benzemez. Tanrı'nın zatının tecellisi de ef'âli gibi türlü türlü olur¹⁴ kanaatindedirler.

Istidlâller insanı yanıltabilir, aynı zamanda devamlı da olmaz. Meselâ güven Tanrı'dandır. Bütün rahatlıklar ve müşahedeler O'ndadır. İşte bu yüzden O'nun bu korkusu halkın korkusuna benzemez. Çünkü bunlardan görünen Allah'tır. Fakat bu tesbit olunamaz. Tanrı hepsinin kendisinden olduğunu ona açıkça göstermiştir.

Filozof bunu bilir, fakat delille bilir; halbuki delil ömürsüzdür¹⁵.

Yine filozoflar dünyanın hâdis oluşuna delil isterler. Fakat kâdim oluşunu neyle bilirler?¹⁶

Mevlânâ ilmi de istidlâl ve kıyaslar yapmak veya gösteriş için öğrenen âlimleri istihfaf etmektedir. Âlimin gayesi, ilim vasıtasıyla kendini bilmek, gerçeğe ulaşmak olmalıdır. Bu hususta derki: "Zamanımızdaki âlimler kılı kırk yarıyorlar, kendileriyle ilgili olmıyan şeyleri pek iyi biliyorlar. Fakat asıl önemli olan ve kendilerine her şeyden daha yakın bulunan şeyi, yani kendilerini bilmiyorlar¹⁷."

Bunlar âlâmetlere ve delillere kıymet veriyorlar, halbuki bu şeyler ârizîdir. Bu delillere dayanarak verdikleri hükümler de tabiatıyla doğru olmayacaktır.

Cübbe ve sarıkla insan âlim olmaz. Âlimlik insanın zâtında bulunan bir hünerdir. Bu hüner ister abâ, ister kabâ içinde olsun fark etmez¹⁸.

İlim Tanrı'yı bilmek için istenir. Eğer insanda ilim tamamen bulunup, bilgisizlik olmasaydı, insan yanar ve kalmazdı. Varlığın bekası bilgisizlikle mümkün olduğundan, bu mânada, bilgisizlik matlubdur."

Fihî Mâfih'in başındaki **"Bilginlerin kötüsü emîri ziyaret eden, emirlerin iyisi, bilginleri ziyaret edendir. Fakat fakirin kapısına gelen**

emîr ne kadar hoş ve emîrin kapısındaki fakir ne kadar kötüdür" hadisini şerh ederken Mevlânâ, gerçek ilmin mahiyet ve değerini, hakikî âlimin ilim ve cemiyet karşısındaki durumunu, bugünkü görüşe tamamen uygun olarak, büyük bir sarahatle açıklamıştır.

Mevlânâ'nın İrade, İhtiyar, Mes'uliyet Hakkındaki Düşünceleri:

Mûtezileye göre fiilleri yaratan kuldur; bunun gibi ondan meydana gelen her işin fâili de yine kuldur. Mevlânâ'ya nazaran bu görüş doğru olamaz; zira kul akıl, düşünce ve ruh gibi âletleri vasıtasıyla bu fiillerin yaratıcısıdır. Bu âletleri kul yaratmadığına ve bu fiiller de ancak bu âletlerle yaratıldığına göre, kul fi'lin yaratıcısı olamaz. O halde fiilleri yaratan Tanrı'dır ve bu fiillerden hâsıl olacak iyi veya kötü şeylerin faydası da kulun zannettiği gibi değil, Tanrı'nın dilediği ve bildiği gibidir.

İnsan Tanrı'nın kudretinin kabzasındaki bir yaya benzer. Ulu Tanrı onu bütün işlerde kullanır ve gerçekte işi yapan Tanrı'dır.

Kul tedbir alır ve takdirin ne merkezde olduğunu da bilmez.

Biz su üzerindeki kâseler gibiyiz ve kâsenin su üzerinde yüzmesi kendi ihtiyariyle değil, suyun irade ve hükmüyledir. Bu umumî olarak böyledir, yalnız bunu bazıları bilir, bazıları bilmez.

Tanrı iyiliği ve kötülüğü irade edicidir; fakat o, hayırdan başka her şeye razı olmaz.

Her şey Tanrı tarafındandır; fakat bir insanın, kendi nefsinin îtap etmesi, herkesi nefsinin kötülüklerinden koruması da Tanrı tarafındandır.

Mevlânâ olgunlaşmamış kimselerin, her şeyin Tanrı'dan olduğu, kulun irade ve ihtiyardan mahrum bulunduğu fikrini istismar etmemeleri için güzel bir misâl vermektedir: "Bir adam zerdali ağacını silkere meyvesini yiyordu. Bağ sahibi ona "Allah'tan korkmuyor musun?" deyince adam: "Neden korkayım? Ağaç Allah'ın ağacı, ben de Allah'ın kuluyum. Allah'ın kulu Allah'ın malını yiyor". dedi. Bağ sahibi de bunun üzerine; "Dur da sana göstereyim, diyerek bir ip getirdi ve zerdali yiyeni güzelce ağaca bağladı ve Allah'tan korkmuyor musun? diye bağırıp, cevabını verinceye kadar onu bir güzelce dövdü. Bağ sahibi: "Niçin korkayım?"

¹⁴ Fihî Mâfih tercümesi, s.

¹⁵ Fihî Mâfih tercümesi, s. 67

¹⁶ Fihî Mâfih tercümesi, s. 209-210.

¹⁷ Fihî Mâfih tercümesi, s. 26.

¹⁸ Fihî Mâfih tercümesi, s. 128.

Sen Allah'ın kulusun, bu da Allah'ın sopası. Allah'ın sopasını, Allah'ın kuluna vuruyorum!. dedi¹⁹."

Ancak âriflerin indinde değerli ve değersiz, hayırlı ve hayırsız olan şey birdir. Onlar her şeyin Tanrı'dan olduğunu bildikleri için bütün şeyler onlarca müsavi ve aynıdır.

Eserdeki Ahlâki Bahisler:

Mevlânâ'nın doğruluk, iyilik, kötülük ve nedamet duymak hakkındaki düşüncelerine ve tavsiyelerine gelince der ki:

Doğru olmıyan şeyler yaptım, deme. Doğruluğu tut. O zaman hiçbir eğrilik kalmaz. Doğruluk Musa'nın asası gibidir; eğrilik ise sihirbazların sihrine benzer. Doğruluk ortaya çıkınca, bütün eğrilikleri yutar.²⁰

Kötülük yapan bir insan gerçekte başkasına değil, bizzat kendisine fenalık etmiş olur.

Tanrı zalimlere yardım eden kimsenin üzerine, o zalimi musallat eder. Kötü insanlara yardım etmemelidir.

Bir kötülük yaptıktan sonra pişmanlık hissetmek, Tanrı'nın inâyet ve mahabbetine mazhar olmanın delilidir.

Bir insan başkalarının kusurlarını görmesi ve onları ayıplaması, gerçekte kendi kusurunu görmesi demektir.

İnsan ewelâ kendisindeki kin, kıskançlık, hırs, merhametsizlik gibi kötü huyları görüp, onları ıslah ettikten sonra başkalarını kınamalıdır.

Sıkıntı ve huzursuzluk mutlaka bir günahın cezası, huzur ise bir ibadetin karşılığıdır. İyilik yapmak bir nevi ibadettir ki hem yapan, hem de yapılan kimse için faydası vardır.

İnsan ne ekerse onu biçer.

Tanrı'nın ezelde, kötülüğe karşı kötülük, iyiliğe karşı iyilik olmalıdır, diye verdiği hüküm asla değişmez. Çünkü Tanrı hâkimdir. Sen kötülük et, iyilik görürsün, nasıl der?

Buna rağmen Tanrı o kadar büyüktür ki insanların suçlarını bağışlar. Başkasının suçunu bağışlamak suretiyle büyüklük gösterenleri ve iyilik edenleri de sever.

Mademki bu dünyada insanları hatırlamak, anmak mutlaka zaruridir ve bundan kaçınılamaz, o halde iğrenç ve çirkin hayallerin yollarını karıştırmaması ve bozmaması için, insanları anarken hatıralarının hepsinin iyi ve hoş olmasına çalış.²¹

Mevlânâ bilhassa alçak gönüllüğü övmüştür: Üzerinde bir çok meyvalar bulunan bir dalı, meyvaları aşağı doğru çeker; meyvasız bir dalın ucu ise servi ağacı gibi havada olur. Meyva arttıkça, dalların büsbütün yere inmemesi için direk dayarlar. Peygamber çok alçak gönüllüydü; çünkü her iki âlemin meyvaları onda toplanmıştı.²²

Rüşvet almanın ve dilenmenin şiddetle âleyhindedir.

Çalışmayı över, tenbelliği yerer.

Mevlânâ'nın Tabiatı:

İnsanlara çok kıymet veren Mevlânâ, bütün insanlara karşı mütevazi, müşfik ve müsamahakâr davranıyor.

Sema' esnasında kendisine çarpan müritlerin bu hareketlerine mâni olmak isteyenlerden şikâyet ederek: "Benim bir huyum var, kimsenin benden incinmesini istemiyorum. Sema' ederken bazı kimseler bana çarpıyor ve yârândan bazısı onların bu hareketine mâni oluyor; işte bu benim hiç hoşuma gitmiyor ve yüz kerre: Benim yüzümden hiç kimseye bir şey demeyin, dedim. Ben buna razıyım. Yanıma gelen yârânın sıkılmaması, üzülmemesi için o kadar gönül almağa çalışıyorum." diyor.²³

Etrafını kırmamağa ve incitmemeğe bilhassa dikkat ettiğini görüyoruz. Meselâ bir yerdeki:

"İşte bu topluluk bizim yanımıza geliyor. Susacak olursak incinirler. Bir şey söylesek, onlara göre söylemek lâzım geldiğinde o zaman da biz inciniriz. Çünkü

¹⁹ Fihri Mâfih tercümesi, s. 225.

²⁰ Fihri Mâfih tercümesi, s. 13.

²¹ Fihri Mâfih tercümesi, s. 296.

²² Fihri Mâfih tercümesi, s. 157.

²³ Fihri Mâfih tercümesi, s. 111.

gidip, bizden sıkıldı, bizden usandı, bizden kaçıyor diye dedikodu ederler.”²⁴ gibi şikâyetçi bir ifadeyle ve başka bir yerde bulunan “Benim sözüm elimde değil, bu yüzden üzülüyorum. Çünkü dostlarıma vaaz etmek istiyorum; fakat söz bana boyun eğmiyor. Bunun için çok üzülüyorum.”²⁵ sözü de Mevlânâ'nın bu tabiatını göstermek için kafi gelir.

Kendisini ziyaret etmeğe gelen dostlarından özür dileyerek: “Eğer sizin için ayağa kalkmıyor ve sizinle konuşmuyorsam, halinizi hatırınızı sormuyorsam, bu size saygı göstermemdendir. İnsanı günaha sokacak, siteme müstahak edecek bir şeyden sakınmak, bizzat ona iltifat etmek ve onun gönlünü almaktır. Çünkü bu şekilde onları cezalandıran bir şeyden sakınılmıştır.”²⁶

Mevlânâ dostluğa çok kıymet veriyor; fakat dostluğu ifrata vardırmamak kaydını da ihmal etmiyor. Onun için hatır aziz bir şeydir. Tıpkı tuzak gibidir. Hatır hoş olmazsa tuzak yırtılır, işe yaramaz olur. Bu bakımdan bir kimse hakkında dostluğu da düşmanlığı da ifrata vardırmamak lâzımdır.²⁷

Mevlânâ'nın gözünde ihtiyarlığın yüceliği Tanrı'ninkinden de büyüktür.

O, maddî şeylere değer vermez; kanaatkâr olduğu için Tanrı onun bütün maddî ihtiyaçlarını bağışlar.

Fikir hürriyetine hürmet eder. Mevlânâ'ya göre düşünceler muahaze olunamaz. İnsanın içi hürriyet âlemidir. Düşünceler lâtıftir; onlara hükmolunamaz! Bunlar havadaki kuşlar gibidir; ibâre, cümle ve söz haline geldiği andan itibaren, o düşünce sahibinin kâfirliğine, müslümanlığına, iyiliğine ve kötülüğüne dair hüküm verilebilir.²⁸

Bütün insanları değerlendiren Mevlânâ, kendi değerinin azametini inanmış bir insan olarak, gerektiği zaman kendi üstün müstesna derecesini de belirtmekten çekinmiyor.

Meselâ, müritlerine erdiği son merhaleden haber vererek der ki: Tanrı'nın öyle kulları vardır ki Tanrı onları kıskandığından ve çok yüce olduklarından görünmezler. Fakat bunlar talipleri maksatlarına erdirtirler. Onlara bağışlarda bulunurlar. Bu gibi büyük padişahlar nadir ve nazlı olurlar. Biz ona dedik ki sizin yanınıza geliyorlar mı? O (Mevlânâ): “Bizim yanımız, önümüz kalmadı; zaten ne

zamandan beri yoktu. Eğer geliyorlarsa, o inandıkları mevhum varlığa geliyorlar. İsa'ya: Senin evine geliyoruz, dediler. O: “Bizim bu dünyada evimiz nerede, ne zaman evimiz vardı ki?” cevabını verdi.²⁹

Mevlânâ, Emîr Pervâne'nin kendisine olan sevgi ve bağlılığının sebebini izah ederken başkalarınınkine benzemeyen tarafını gösterir: “Başkaları da nazımla veya nesirle dekâyik, hakâyik ve maârif söylüyorlar.. Halbuki Emîrin meyli, alâkası bizedir, yoksa vaazlar, dekâyik ve maârif için değil. Çünkü her yerde bu bilgiler ve inceliklerden vardır ve bizimkinde de az değildir. Şu halde onun beni sevmesi, beni görmek istemesi bunlardan ötürü değildir. O bende, başkalarında bulunmayan bir şey görmektedir. Başkalarında gördüğü şeyden tamamen ayrı bir nur görüyor.”³⁰

Mevlânâ kendi sözünü de Tanrı'nın yayından fırlayan bir oka benzeterek: “Benim sözüm elimde değil, bu yüzden üzülüyorum; fakat sözüm benden çok yüksek olduğu ve ben onun esiri, mahkûmu bulunduğum için de çok seviniyorum. Tanrı'nın yayından fırlayan bir oka hiçbir siper ve zırh engel olamaz”³¹ diyor.

Mevlânâ'nın Muhiti:

Mevlânâ'nın her dinden, her milletten ve her tabakadan olan insanlardan bir araya gelmiş çok geniş bir muhiti olduğunu Fihi Mâfih de göstermiştir. Eserin muhtelif yerlerinde muhtelif vesilelerle verilen bilgiler bu hususu bilhassa teyid etmektedir.

Meselâ: “Fâzıllar, muhakkikler, akıllı, uzak görüşlü ve derin düşünceli insanlar yanıma geldikleri zaman onlara gerçek ve nadir şeylerden bahsetmek için ilimler öğrendim, zahmetler çektim.”³² diyen Mevlânâ'nın bu sözlerinden onun geniş muhiti için ilmî seviyesini de öğrenebiliyoruz. Bir başka yerde ise: “Bir gün bir toplulukta konuşuyorduk. Bunların arasında kâfirlerden de bir grup vardı. Konuşma esnasında bunlar ağlıyor, seviniyor ve türlü haller gösteriyorlardı.”³³ diyerek Rumların da meclislerine iştirak ettiklerini anlatıyor.

²⁴ Fihi Mâfih tercümesi, s. 140.

²⁵ Fihi Mâfih tercümesi, s. 312.

²⁶ Fihi Mâfih tercümesi, s. 17.

²⁷ Fihi Mâfih tercümesi, s. 303.

²⁸ Fihi Mâfih tercümesi, s. 148.

²⁹ Fihi Mâfih tercümesi, s. 63.

³⁰ Fihi Mâfih tercümesi, s. 77.

³¹ Fihi Mâfih tercümesi, s. 312.

³² Fihi Mâfih tercümesi, s. 112.

³³ Fihi Mâfih tercümesi, s. 146.

Atabek'in oğlu geldi.³⁴ Emîr geldi, biz ona görünmedik...³⁵ gibi ibareler de onun yüksek tabaka ile olan yakın münâsebetini göstermektedir.

Fakat, Mevlânâ yüksek tabakadan alâka ve saygı görmesine rağmen, bu tabaka mensuplarıyla teması bazen mahzurlu buluyor: "Padişahlarla bir arada bulunmak, şu bakımdan tehlikeli değildir. Çünkü ister bugün ister yarın olsun, esasen fena bulacak ve gidecek olan baş gider. Bu yönden de tehlikelidir. Padişahların nefisleri kuvvetlenip bir ejderha gibi olur. Onlarla konuşup onların dostluğunu iddia ve mallarını kabul eden kimse, mutlaka onların keyfine göre konuşur; hatırları hoş olsun diye, onların kötü düşüncelerini benimser ve sözlerinin aksini de söyleyemez. İşte bu taraftan da bir tehlike mevcuttur."³⁶

Mevlânâ halkı seviyor ve ona çok kıymet veriyor. Herhangi bir meselede halkın görüşü, halkın sevgisi ve alâkası onu çok ilgilendirir. Ona göre bir insan halk ile ilgilenmez, halktan şikâyet eder ve onu anlamak için gayret sarfetmezse o, insan değildir.³⁷

Buna mukabil başsız, dağınık bir halk da görmek istemez ve der ki: "Böylece akıl vücutta emîr olup, diğer varlıklar ki bunlar da halktır, hepsi kendi akıllarına, bilgi ve görüşlerine rağmen, o velîye nisbetle sırf vücut sayılırlar. Eğer halk akla itaat etmezse durumu bozulup, daima perişanlık ve pişmanlık içinde olur. Halbuki gereği gibi muti olurlarsa, onun her yaptığına itaat eder, kendi akıllarına baş vurmazlar."³⁸

Kendi muhiti üzerinde büyük tesiri olan Mevlânâ, herkesin ayrı ayrı sevgi ve saygısını kazanmıştır; meselâ Mevlânâ'nın müritlerinden ve aynı zamanda hususî doktoru olan Ekmelüddin: "Mevlânâ'ya aşığım. Onun yüzünü görmek istiyorum. Ahiret bile aklıma gelmiyor. Mevlânâ'nın nefisini bu düşünceler ve tedbirler olmadan mûnis görüyorum ve onun güzelliğiyle sükûn buluyorum."³⁹ demiştir.

Biri: "Kadı İzzeddin sana selâm gönderiyor ve her zaman iyiliğini söylüyor, seni övüyor." Deyince, Mevlânâ da: "Her kim bizi hayrile anarsa, onun da bu dünyada yadı hayr olsun!" sözleriyle memnuniyetini izhar etmiştir.⁴⁰

Mevlânâ ve Muinüddin Pervâne

Mevlânâ, devrinin bütün ileri gelenlerinden saygı görmüş olmakla beraber, hiç biri ile münasebeti Muinüddin Süleyman Pervâne ile olduğu kadar dostça ve samimi olmamıştır.

Bütün Selçuklu emîrleri ve padişahları, her zaman âlimlere ve şeyhlere alâka ve saygı göstermişlerdir. Mevlânâ'nın da gerek mensup olduğu âileden ve gerekse şahsî değerlerinden dolayı takdir edilmemesi, saygı görmemesi tabiatıyla mümkün değildi. Bilhassa onun geniş muhiti üzerindeki nüfuzu da nazarı itibare alınınca, bu takdirin ne kadar zarurî olduğu görülür. Eserin bir yerindeki şu "Yârân, Emîr-i İğdişan'ın yanına gittiler. O: "Hepinizin burada ne işi var" diye çıktı. Biz de : "Bizim kalabalığımız bir kimseye kötülük etmek için değildir. Kendimize sabır ve tahammülde yardımcı olmak için toplandık dedik."⁴¹ Bu sözler de Mevlânâ'nın nüfuzunun endişe uyandıracak kadar ehemmiyetli olduğunu belirtir.

On altı yıl Selçuklu Devletini idare etmiş, bir taraftan Selçukluları, diğer taraftan da Moğolları idare etmek gibi ikili bir siyaseti takibe muvaffak olmuş bulunan Muinüddin Süleyman Pervâne⁴² muhitindeki âlimlerle yakından ilgilenmiştir. Hatta bazen tanınmış âlimleri sarayına toplayarak onlara ilmî meseleler hakkındaki görüşleri üzerinde tartışmalar da bulunduğu da görülmüştür.

Mevlânâ ile münasebeti de onun meclislerine gitmek suretiyle başlamış olmalıdır. Fihî Mâfih'de birçok yerde Mevlânâ'nın doğrudan doğruya ona hitap ettiğini görüyoruz.

Eserin başında Mevlânâ, Pervâne'nin siyasetini tenkit ederek ona öğüt veriyor: "Ben bunu Emîr Pervâne'ye onun için söyledim. Sen önce müslümanlığın başı oldun ve kendimi yok edeyim, islamın bekası müslümanların çoğalması uğrunda fikrimi, tedbirimi feda edeyim, dedin. Kendi düşüncene güvenerek Tanrı'yı görmediğin ve her şeyi Tanrı'dan bilmediğin için Tanrı, bizzat bu sebep ve gayretleri İslâmîliğin zayıflamasına vasıta kıldı.

³⁴ Fihî Mâfih tercümesi, s. 40.

³⁵ Fihî Mâfih tercümesi, s. 48.

³⁶ Fihî Mâfih tercümesi, s. 13.

³⁷ Fihî Mâfih tercümesi, s. 53.

³⁸ Fihî Mâfih tercümesi, s. 81.

³⁹ Fihî Mâfih tercümesi, s. 307.

⁴⁰ Fihî Mâfih tercümesi, s. 305.

⁴¹ Fihî Mâfih tercümesi, s. 262.

⁴² Muinüddin Süleyman Pervâne'nin Anadolu Selçukluları tarihindeki yeri ve ehemmiyeti için bak: İbni Bibi, Anadolu Selçuk Devleti Tarihi, terc. N. Gençosman, Ankara, 1941.

Musameret-ül Ahbar, neşr. Osman Turan, Ankara, 1944.

Baybars Tarihi, terc. Şerefeddin Yalçınkaya, Cilt: II, İstanbul, 1942.

J. H. Kramers, Muinüddin Süleyman, Encyclopedie de L'Islam.

Halil Ethem, Düvel-i İslâmiye, İstanbul, 1927.

Mevlânâ'nın Mektupları, neşr. Feridun Nafiz Uzlum, İstanbul, 1950.

Sen Tatarla birleştin. Halbuki bu şekilde Şamlıları ve Mısırlıları yok etmek, İslâm vilâyetlerini kırıp yıkmak için yardım etmiş oluyorsun. Binaenaleyh İslâmın bekasına sebep olan şey, bu vaziyette onun zayıflamasına vasıta olmuştur. O halde bu durumda, yüzünü Aziz ve Celil olan Tanrı'ya çevir. Bu senin için korkunç bir durumdur ve seni bu durumdan kurtarması için sadakalar ver. O'ndan ümidini kesme. O seni öyle bir tâatten böyle bir ma'siyete düşürmüştür. Fakat sen o tâati kendinden zannettin ve bu yüzden ma'siyete düştün. Şimdi şu günahkâr bulunduğun durumda bile ümidini kesme, yalvar. O, tâatinden ma'siyet yarattığı gibi, ma'siyetten tâat yaratmağa da muktedirdir. Sana bundan dolayı pişmanlık hissettirir. Tekrar müslümanların çoğalması için çalışmanı temin eder ve İslâmın kuvveti olabilmen için de sebepler yaratır. Ümidini kesme.

Maksadım onun bunu anlaması, bu durumda sadakalar vermesi, Tanrı'ya yalvarması idi. Çok yüksek bir durumdan pek aşağı bir hale düşmüş olduğundan, bu vaziyette de ümitli olması için ona bunu söyledik."⁴³

İsim zikredilmemiş olmakla beraber, mânânın gelişinden Pervâne tarafından söylendiği anlaşılan başka bir fasılda ise: "Gece gündüz kalbim canım sizin yanınızda, hizmetinizde; fakat Moğolların işinden, meşguliyetinden dolayı ziyaretinize gelemiyorum." diyen Pervâne'ye Mevlânâ: "Bu işler Hakk işidir. Çünkü bunlar müslümanlığın güvenini sağlıyor. Siz onların gönüllerini rahat ettirmek ve birkaç müslümanın huzur ve rahat içinde tâat ve ibâdetle meşgul olabilmelerini sağlamak için kendinizi malınızla, canınızla feda ettiniz. Bu da hayırlı bir iştir."⁴⁴ Sözleriyle mukabele ediyor.

Yukarda Moğollarla anlaşmasını tenkit ettiği halde, burada onları müslümanlara zararları dokunmıyacak bir şekilde idare ettiği için Pervâne'yi övmüştür.

Pervâne, sık sık; Mevlânâ'yı ziyaret ettiğinden müridleri: "Emîr geldiği zaman Mevlânâ büyük sözler söylüyor" diye sitemli bir şekilde Mevlânâ'nın da bu ziyaretlere verdiği ehemmiyeti, biraz çekemeyerek, anlatmak istemişler; fakat Mevlânâ onlara: "Emîr gelince söz kesilmiyor. Çünkü o söz ehlidir ve daima sözü çeker söz de ondan ayrılmak istemiyor."⁴⁵

Başkaları da nazımla veya nesirle incelikler, (dekâyik), hakâyik ve maârif söylüyorlar. Halbuki Emîrin meyli, alâkası bizedir. Yoksa maârif, dekâyik ve

vaazlar için değil. Çünkü her yerde bu bilgiler ve inceliklerden (dekâyikten) vardır. Şu halde onun beni sevmesi beni görmek istemesi, bunlardan dolayı değildir. O halde, başkalarında olmıyan bir şey görmektedir."⁴⁶ cevabını vermiştir.

İşte bu şekilde Mevlânâ'nın Pervâne'ye ve buna mukabil Pervâne'nin de Mevlânâ'ya ne kadar kıymet verdiği anlaşılabilir oluyor.

Buna rağmen yine kitaptan, Mevlânâ'nın bazen ziyaretine gelen Pervâne'yi bekledikten sonra, yanına kabul etmeden çevirdiğini de öğreniyoruz: Pervâne dedi ki: Hüdavendigâr sana yüzünü göstermeden önce, Mevlânâ Bahaeddin özür diledi ve: Mevlânâ: "Emîr bizim ziyaretimize gelmesin ve rahatsız olmasın. Çünkü bizim birçok hallerimiz vardır. Bir halde konuşuruz, başka bir halde susarız, bir halde insanla ilgileniriz, başka bir halde yalnız kalırız: bir halde hayret ve istiğrak içinde bulunuruz.

Allah esirgesin! Emîr böyle bir haldeyken gelir de hatırını soramayız, ona vaaz edip onunla konuşmaya halimiz elvermez. Bunun için dostlarla meşgul olmaya, onlara fayda vermeğe durumumuz elverişli olduğu zaman, bizim gidip onu görmemiz daha iyi olur, diye karar verdi." dedi.

Mevlânâ Bahaeddin'e Emîr: "Mevlânâ" benimle meşgul olsun, benimle konuşsun diye gelmiyorum. Sadece müşerref olup kulları ve müritlerinden olmak için geliyorum. Meselâ bu sırada olanlardan biri, bir gün Mevlânâ meşguldü, bana yüzünü göstermedi. Geç vakte kadar beni beklettikten sonra savdı. Bunu bana, müslümanlar ve iyi insanlar kapıma gelince, onları bekletir ve çabuk çevirmezsem, bunun aynı şekilde ağır bir hareket olduğunu bilmem için yaptı. Başkalarına karşı bu şekilde hareket etmemem için bunun acılığını bana tattırdı ve beni bununla terbiye etti." cevabını verdi. Bunun üzerine Mevlânâ buyurdu ki: Hayır, sizi beklettikten sonra savmamız, size karşı olan inayetimizdendi.⁴⁷

Başka bir yerde de Mevlânâ diyor ki: Emîr geldi ve biz ona hemen görünmedik. Onun bundan kırılmaması gerekirdi. Çünkü, onun bu ziyaretten maksadı, bizim nefsimizi mi yoksa kendini mi yükseltmektir. Eğer bizim nefsimizi yükseltmekse, daha fazla oturup bizi beklemesi lâzımdı. Bu suretle bizi daha çok ta'ziz etmiş olurdu. Fakat maksadı, kendini ağırlamak ve sevap kazanmaksa, beklediğinden ve beklemek zahmetine katlandığından dolayı sevabı daha çok

⁴³ Fihî Mâfih tercümesi, s. 7-8.

⁴⁴ Fihî Mâfih tercümesi, s. 16-17.

⁴⁵ Fihî Mâfih tercümesi, s. 76.

⁴⁶ Fihî Mâfih tercümesi, s. 77.

⁴⁷ Fihî Mâfih tercümesi, s. 54.

olur. İşte bunun için her ne niyetle gelmişse, o niyeti fazlasıyla hâsıl olmuş bulunduğundan sevinmeli ve memnun olmalıdır.⁴⁸

Mevlânâ bir münasebetle Emîr Pervâne'ye olan bağlılığının maddî menfaatlerden veya Emîr'in terbiyesi, bilgisi veya amelinden ileri gelmediğini de söylüyor.⁴⁹

Pervâne'den başka damadı Mecdüddin Atabek'in ve Emîr Nâibin de Mevlânâ'nın toplantılarına katıldıkları ve konuşmalara iştirak ettikleri anlaşılıyor. Meselâ: Atabek'in oğlu geldi. Mevlânâ buyurdu ki: Senin baban daima Tanrı ile meşguldür. İmanı ona galip gelmiştir. Bu, sözünden belli oluyor. Bir gün Atabek dedi ki Rum kâfirleri: "Tatara kız verelim din bir olsun ve bu yeni din olan müslümanlık ortadan kalsın.." diyorlar.⁵⁰ Gibi sözler bu münasebeti anlatır.

Aynı zamanda bu bahis o devirde Rumların dinî siyasetlerini göstermesi bakımından da mühim olmalıdır.

Emîr Nâib'den eserde üç yerde bahsedilmiştir. Birinde Emîr Mevlânâ'nın bir konuşmasına: "Evet kalb şahadet eder."⁵¹ sözleriyle katılmakta, başka bir yerde : "Erişmiyenin de ümidi vardı"⁵² diye bahis konusu olan meselede kendi düşüncesini bildirmede, sonuncuda ise: Bundan önce kâfirler puta tapar ve saygı gösterirlerdi: Biz de şimdi aynı şeyi yapmaktayız. Gidip Moğol'un önünde eğilip saygı gösteriyor, sonra da kendimizi müslüman biliyoruz"⁵³. Şeklinde, onun Moğollara karşı gösterilen saygıdan duyduğu üzüntüyü ifade etmektedir.

Mevlânâ ve Yakınları:

Fihî Mâfih'de Mevlânâ'nın babası Sultan-ul Ulemâ Bahaeddin Veled, oğlu Sultan Veled, hocası Seyyid Burhaneddin, Şems-i Tebrizî ve Salâheddin Konevî'den onların sözleri ve hikâyelerini nakletmek suretiyle bahsedilmiştir.

Mevlânâ babasından büyük bir saygıyla bahseder: "Bilginlerin sultanı, âlemin kutbu Mevlânâ Baha-ul Hakk ve'd-Din (Tanrı Onun aziz olan ruhunu takdis

etsin) hakkında bu hikâyeye rivayet edilir.⁵⁴". Başka bir yerde de: "Büyük Mevlânâ şöyle buyuruyor"⁵⁵ diye babasını sözlerini aynen nakletmektedir.

Oğlu Bahaeddin Sultan Veled'in yalnız iki yerde adı geçiyor.⁵⁶

Eserde Seyyid Burhaneddin'den mükerreren bahsedilmiştir: Seyyid Burhaneddin Muhakkik (Tanrı onun aziz olan ruhunu takdis etsin) konuştuğu sırada biri geldi ve: "Falandan senin medhini duydum," dedi. O: "Bakalım o falan nasıl bir kimsedir? Beni tanıyıp övebilecek halde midir? Beni eğer sözlerimle tanımışsa tanımamış demektir. Çünkü bu ses, bu söz, bu ağız ve dudak kalmaz. Bunların hepsi ârazdır. Yok, eğer beni işlerimle tanımışsa, yine böyle; fakat benim zâtımı tanımışsa işte o zaman beni övebilir ve bu övmenin bana ait olduğunu bilirim." dedi.⁵⁷

Başka bir yerde ise, Şeyhülislâm Tirmidî'nin Seyyid Burhaneddin hakkında söylediği şeylere müritlerden birinin yaptığı itiraz nakledilmiştir.⁵⁸

Seyyid Burhaneddin Hakîm Senaî'nin şiirlerini niçin çok tekrarladığını şöyle izah ediyor: Dediler ki: Seyyid Burhaneddin pek güzel konuşuyor, ama söz arasında Senaî'nin şiirlerini pek çok tekrarlıyor. Seyyid buyurdu ki: Onların söylediği şuna benzer, güneş iyidir ama nur veriyor. Bu kusuru var. Senaî'nin şiirini misâl vermek o sözü göstermektir.⁵⁹ Ve yine Seyyid'le anlayışsız biri arasında geçen bir konuşmayı⁶⁰ da eserde bulmaktayız.

Fihî Mâfih'de şems'den daha az bahsedilmiştir.

Mevlânâ bir yerde ondan bir hikâyeye naklediyor.⁶¹ Başka bir yerde ise: "Bu adamlar; Biz şems-i Tebrizî'yi gördük; evet efendi biz onu gördük! diyorlar. Ey ahlâksızlar onu nerede gördünüz?"⁶² diye Şems-i gördüklerini iddia edenleri paylayıp, bunun imkânsızlığını izah ettikten sonra: "Siz şimdi Şems'in sözünden daha iyi zevk alacaksınız. Çünkü insan vücudunun gemisinin yelkeni îmandır. Yelken olunca, rüzgâr onu muazzam bir yere götürür, olmayınca söz havadan ibarettir."⁶³ diyerek başka bir bahse geçiyor.

⁴⁸ Fihî Mâfih tercümesi, s. 62-63.

⁴⁹ Fihî Mâfih tercümesi, s. 120.

⁵⁰ Fihî Mâfih tercümesi, s.

⁵¹ Fihî Mâfih tercümesi, s. 63.

⁵² Fihî Mâfih tercümesi, s. 71.

⁵³ Fihî Mâfih tercümesi, s. 116.

⁵⁴ Fihî Mâfih tercümesi, s. 18.

⁵⁵ Fihî Mâfih tercümesi, s. 340.

⁵⁶ Fihî Mâfih tercümesi, s. 53, 136.

⁵⁷ Fihî Mâfih tercümesi, s. 25.

⁵⁸ Fihî Mâfih tercümesi, s. 166.

⁵⁹ Fihî Mâfih tercümesi, s. 305.

⁶⁰ Fihî Mâfih tercümesi, s. 321.

⁶¹ Fihî Mâfih tercümesi, s. 133. Bu fasılın Şems'in kaybindan sonra söylenmiş olması muhtemeldir.

⁶² Fihî Mâfih tercümesi, s. 135.

⁶³ Fihî Mâfih tercümesi, s. 138.

Ve Şems'in bahsi son defa aşağıdaki rivayetin nakliyle geçer: Biri, Mevlânâ Şemseddin Tebrizî'nin yanında: "Ben kesin bir delille Tanrı varlığını ispat ettim dedi. Ertesi sabah Mevlânâ Şemseddin buyurdu ki: Dün gece melekler gelmiş: "Allah ona ömürler versin! Bu dünyadakiler hakkında kusur etmedi ve Tanrı'ya şükürler olsun ki bizim Tanrımızı isbat etti, diye o adama dua ediyorlardı."⁶⁴

Şeyh Salâhaddin'i ise şu münasebetlerle anıyordu:

"Hamamda Şeyh Salâhaddin'e büyük bir tevazu gösterdim. Şeyh de bana karşı fevkalâde alçak gönüllü hareket etti. Onun bu hareketi karşısında dert yandım ve içime şöyle geldi ki..."⁶⁵

Üç sayfalık ve Arapça olan uzun bir fasılda ise Şeyh Salâhaddin âleyhinde bulunan İbni Çavuş'a nasihat ediyor:

"İbni Çavuş'a lâzım olan, Şeyh Salâhaddin âleyhinde kötü söz söylemekten dilini tutmasıdır.

İbni Çavuş, şeyhlerin Hakk ve dinin Salâhı (Salâ'ül-Hak ve'd-Din, Tanrı onun saltanatını devamlı etsin) hakkında çok güzel şeylerde söyledi.

Şimdi onu ne oldu? Kötü ve bozuk niyetler mi gözlerini ondan perdeledi? Bugün Şeyh Salâhaddin'den konuşulurken, o hiçbir şey değildir diyor. Salâhaddin ona ne kötülük etti?" Bu uzun fasılda Mevlânâ böylece Şeyh'i övmeye ve İbni Çavuş'u bazen insafa dâvet etmeye, bazen da Salâhaddin'in kahır ve gazabıyla tehdit etmemedir.

Fihî Mâfih'de Anlatılan Bazı Tarihî Olaylar:

Moğol isyanı ve istilâsının sebep ve neticesinden kitapta şu şekilde bahsedildiğini görüyoruz:

"Dedi ki: Moğollar ilk önce buraya gelince çırpıldılar. Binek hayvanları öküzdü. Silâhlar ağaçtandı. Şimdi haşmet ve azamet sahibi oldular. Karınları doydu. En güzel arap atları ve en iyi silâhlar onların elinde bulunuyor. [Mevlânâ] buyurdu ki: onların gönülleri kırık ve kuvvetleri yokken, Tanrı yalvarmalarını kabul ve onlara yardım etti. Şimdi ise bu kadar muhteşem ve kuvvetli oldukları şu anda, halkın zayıflığı vasıtasıyla yüce Tanrı onları yok edecektir.; o zaman

hepsinin Tanrı'nın inâyeti ve yardımı olduğunu, dünyayı bunlarla zapt ettiklerini, yoksa başarılarının kendi güç ve kudretleri sayesinde olmadığını anlamaları için halkın za'fı ile onları yok eder.

Önce insanlardan uzak, fakir, çırpıplak ve acınacak bir halde çölde yaşarlarken yalnız onlardan bazıları, ticaret yapmak için Harezmi Vilâyetine geliyor, alışveriş ediyor ve kendilerine elbiselik keten alıyorlardı. Harezmi-Şahı ise bunu men' ve tüccarları öldürmelerini emrediyordu. Onlardan haraç alıyor ve tüccarların oraya gelmelerini önlüyordu. Tatarlar padişahların yanına dert yanmağa gittiler ve "mahvolduk!" dediler. Padişahları on günlük mühlet istedi. Bir mağaranın kovuğuna girdi ve vecd içinde ibadet etti, Allah'a yalvardı. Ulu Tanrı'dan: "Senin dileğini, yalvarışlarını kabulettim, dışarı çık. Her nereye gidersen muzaffer ol!" diye bir ses erişti. Tanrı'nın buyruğuyla çıktıklarından, karşılarında bulunanları yendiler ve bütün yeryüzünü kapladılar.⁶⁶

Eserdeki bu parça, Mevlânâ'nın yaşadığı devirde Moğolların Anadoludaki siyasi ve iktisadî hâkimiyetlerini anlatması bakımından bilhassa ehemmiyetlidir.

Müteakıp kısımlarda yine Moğolların yerli halkla dostça ve düşmanca münasebetlerine⁶⁷, dinî akidelerine ve siyasetlerine dair⁶⁸ bahisler mevcuttur.

Kitabın başında Mevlânâ, Muinüddin Pervâne'nin Baybars aleyhinde Moğollarla anlaşmasını-H.666 (M.1267) ile 675 (M. 1276) yılları arasında vaki olmuştur-tenkit etmektedir.⁶⁹

Ayrıca Mevlânâ, Semerkand'ın Harezmi-Şah tarafından muhasarasında bir hatırasını naklederken bahsetmiştir: "Semerkand'da idik ve Harezmi Şah Semerkand'ı muhasara etmiş, asker çekmiş savaşıyordu"...⁷⁰

Mevlânâ'nın Şiir Telâkkisi:

Fihî Mâfih'de bahis konusu edilen en mühim meselelerden biri, şüphesiz Mevlânâ'nın kendi şairliği hakkındaki görüşüdür.

⁶⁴ Fihî Mâfih tercümesi, s. 96-97.

⁶⁵ Fihî Mâfih tercümesi, s. 96-116.

⁶⁶ Fihî Mâfih tercümesi, s. 7.

⁶⁷ Fihî Mâfih tercümesi, s. 255-256.

⁶⁸ Harezmi-ŞahSemerkand'ı M. 1207 (604 H.) yılında kuşatmıştır.

⁶⁹

⁶⁴ Fihî Mâfih tercümesi, s. 141.

⁶⁵ Fihî Mâfih tercümesi, s. 142-145.

Mevlânâ, Sadece müridlerini meşgul etmek, onların gönüllerini almak için şiir öylediğini, halbuki, eski yurdunda ve milleti arasında, insanı şairlikten daha çok utandıracak bir iş olmadığını ve orada kalmış olsaydı onların istediği şekilde ders vermek, kitap yazmak ve vaaz etmekle vakit geçireceğini söylemektedir.⁷¹

Başka bir yerde de diyor ki: Önce şiir söylediğimiz zaman içimizde bizi buna sevk ve teşvik eden bir gaile vardı. Bu, şiir söylememize âmil oldu. Bunun için o zamanlar hissin bizim üzerimizde tesiri oluyordu. Şimdi ise bu his zayıflamış ve batmak üzere olduğu halde yine eserleri vardır.⁷²

Mevlânâ ve Kadınlık:

Bütün insanları bir gören ve seven Mevlânâ, şark memleketlerinde bugün bile erişilemeyen ileri bir görüşle, kadınlığa lâyık olduğu hakikî değeri vermiştir.

İnsan psikolojisini gayet iyi bilen Mevlânâ, kadın ruhunun inceliklerini belirttikten sonra, onun daima aksi tesirler yaratan mânasız baskılar tatbik edilerek değil de, kendi yaradılışının icaplarına uyularak serbest bırakılmak suretiyle, iyi bir insan olacağını eserinde misâllerle anlatmıştır.⁷³

Aynı zamanda Mevlânâ, kadının şahsiyeti üzerindeki mânasız ve sunî baskılar kullanmanın şiddetle aleyhinde bulunmuştur.⁷⁴

Eserin yapısında kullanılan zengin ve çeşitli malzeme:

Buraya kadar, eserden bazen hulâsa etmek, bazen de aynen almak suretiyle çıkardığımız parçalarla, Mevlânâ'nın Fihî Mâfih'de nelerden bahsettiğinden, yani eserin konusundan umumî olarak bahsettikten sonra, bu kadar zengin ve çeşitli meseleleri anlatırken onun nelerden faydalandığını, yani eserin malzemesini de yine Fihî Mâfih'den öğreniyoruz.

Mevlânâ bir bahsi anlatırken, âyet ve hadîslerden, Kur'andaki kıssalardan, Leylâ ile Mecnun, Ferhad ile Şirin, Yusuf ile Züleyha gibi maruf aşk hikâyelerinden, efsanelerden, mesellerden, Arapça ve Farsça manzum parçalardan, meşhur mutasavvıfların ve büyüklerin sözlerinden, ârifâne nükte ve hikâyelerden faydalanmıştır. Bu kadar çeşitli ve zengin malzeme eserde, açıklanmak istenen şeye nazaran yer almış olduğundan, mevzuu dağıtmağa değil

bilhassa aydınlatmağa yardım etmektedir. Aynı zamanda herhangi bir fasılda bir mevzuu işlerken, kullandığı her malzeme, başlı başına ve mevzuun gayesini ve mahiyetini belirtebilecek kadar iyi seçilmiştir. Bu itibarla kitapta tekrarlara hemen hemen hiç tesadüf edilmez.

Bilhassa hikâyeler ve mesellerle maksadı ifade tarzı bakımından Fihî Mâfih birçok yerlerde Mesnevî'ye benzemekle beraber⁷⁵ Mesnevî'ye nazaran daha fazla sarîh görünür.

Ayrıca Sultan-ul Ulemâ Bahaeddin Veled'in Maârifî ile müşterek olan kısımları da mevcuttur. Meselâ Fihî Mâfih'deki "Köle hikâyesiyle"⁷⁶ Şeyh Muhammed Serrezi (Ser-i rezî)'ye ait bir hikâyeyi⁷⁷ pek az bir değişiklikle Maârif'de bulmaktayız.

Mevlânâ sözlerini misâllerle açıklamağa bilhassa ehemmiyet veriyor. Seçilen misâller arasında günlük hayattan ve tabiatından aldıkları bilhassa yeni, açık ve güzeldir. En mücerret şeyleri ve en karışık meseleleri bu misâller vasıtasıyla büyük bir kolaylıkla anlatmağa muvaffak olduğu görülür. Ve büyük bir yer tutan bu misâller esere ayrı bir hususiyet ve zenginlik kazandırıyor.

Fihî Mâfih'in Dili, Üslûbu ve Yazıldığı Tarih:

Fihî Mâfih'in dili, yalnız altı fasıl olan Arapça fasıllar⁷⁸ müstesna, açık, sade ve konuşma dilinin bütün özelliklerini taşıyan bir Farsçadır.

Dilin böyle olmasında tabiatıyla eseri meydana getiren amilleri göz önünde bulundurmamak lâzım gelir.

Yukarıda da bahsedilmiş olduğu gibi Fihî Mâfih, Mevlânâ'nın idarî ve içtimâî düzensizlik sonunda kendilerini manevî nimetlerle teselli etmeğe çalışan ve her türlü anlayış ve kabiliyette olan geniş ölçüdeki müritleriyle çeşitli meseleler ve mevzulara dair yaptığı konuşmalardan meydana gelmiş bir eserdir. Gaye herkesin bütün söylenenleri iyice anlaması öğrenmesidir. Mevlânâ'nın eserdeki tekrar gibi görünen kısımları da izah eden şu sözü: "Bu sözün size tekrarlanmış

⁷¹ Fihî Mâfih tercümesi, s. 111.

⁷² Fihî Mâfih tercümesi, s. 111.

⁷³ Fihî Mâfih tercümesi, s. 129-130, 132-133.

⁷⁴ Fihî Mâfih tercümesi, s. 129-130, 132-133.

⁷⁵ Badoiu'z-Zaman Furuzan-far, Fihî Mâfih'le Mesnevî'nin müşterek mazmunlarını karşılaştırarak tesbit etmiştir. Bak: Kitab-ı Fihî Mâfih, nşr. B.Furuzan-far, s. 241, 242, 245, 247, 248, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259-263, 266, 269, 271, 273, 280, 283, 284, 286, 288, 291-294, 300, 304, 305, 306, 309, 311, 313-315, 319, 321, 323-326, 330, 331, 332, 335, 338, 342, 345.

⁷⁶ Fihî Mâfih tercümesi, s. 170, Maârif, s. 107 a (İstanbul Süleymaniye Kitaplığı yazması, C. I.).

⁷⁷ Fihî Mâfih tercümesi, s. 60, Maârif C I, s. 23 a.

⁷⁸ Fihî Mâfih tercümesi, s. 142-145, 186-190, 202, 205, 236, 263-266, 266.

gibi görünmesi, ilk dersinizi iyice anlamamış olmanızdır. Bu yönden her gün aynı şeyi söylemek icab ediyor⁷⁹... onun müritleriyle adeta bir hoca gibi meşgul olduğunu gösterir.

Eserde cümleler umumiyetle kısadır; müteradif kelimeler az kullanılmıştır. Arapça mesel ve manzum parçalar da Farsçalarına nisbetle daha az yer almıştır. Hattâ Arapçası daha çok kullanılan bazı kelimeler ve tabirlerin, bilhassa Farsçalarının tercih ve istimal edildiğini görüyoruz.

Meselâ: "Katil yerine kuşış, tahmin yerine ber-endaz, riayet-i hatır, mülâhaza-i hal yerine dilnigâh-daştî, muaheze yerine girift kullanılmıştır. Eserde kullanılan ikamet edecek yer, mesken mânasına gelen "baş ve dünkü" karşılığı olan diyyine gibi bazı kelimeler ise bugün dilde artık kaybolmuştur.

Mevlânâ bazen müfret ve cemi şahıs zamirlerini birbirinin yerine kullanmaktadır. Meselâ "Mera garaz in bud ki goftim" de olduğu gibi. Bazan da "hod" zamir-i müstereki yerine, şuma şahıs zamirini istimal ediyor.

Cümleler kısa olduğundan fiiller daima tekrar edilmiştir. Bu da eserin dilinde büyük bir canlılık ve akıcılık meydana getirmiştir. Bu hususiyeti tercümede de göstermeğe bilhassa çalıştık.

Fîhi Mâfih'in ele aldığı konuları açıklamak mülâhazasıyla, sık sık zikredilen âyetler hadisler, kelâm-ı kibarlar, Arapça, Farsça mesellerle, Arap şairlerinden bilhassa Mütenebbî ve daha başkalarından, İranlı şairlerden Senâî, Hakanî, Seyid Hasan-i Gaznevî, Necmüddin Razî, Fahreddin Gurgânî, Kemaleddin İsfahanî ve Mevlânâ'nın kendi gazelleri, rubaileri ve Mesneviden alınan manzum parçalar eserin dil ve ifade sadeliğine mani olmadığı gibi, bîlâkis üslûbun sağlamlığını ve akıcılığını daha çok meydana koymuştur.⁸⁰

Hiçbir sanat endişesi gözetmeden sadece, toplantılarda vaziyete göre anlatılan muhtelif, mütenevvi şeylerden veya sorulan suallere verilen cevaplardan meydana gelmiş bulunan Fîhi Mâfih, ancak esaslarına temas edilmiş bulunan bu hususiyetlerle sade ve tabîî Fars nesrinin en güzel örneklerinden biri olmuştur.

Fîhi Mâfih, daha önce de bahsedilmiş olduğu gibi, altmıştan fazla fasıldan mürekkep bir eser olup her fasılda çeşitli meseleler bahis konusu edilmiş

⁷⁹ Fîhi Mâfih tercümesi, s. 298.

Tafsîlât için bak: Furuzan-far, Kitab-al Fîhi Mâfih, Mukaddime).

⁸⁰ Bu beyit: Ey kardeş sen yalnız düşüncesin. Sende bundan başka ne varsa sınır ve kemiktir. (Bak: Fîhi Mâfih tercümesi, s. 288) Mesnevinin II. Cildinde bulunmaktadır ve bu cilt 662 H. (M. 1263) yılında yazılmaya başlanmıştır. Binaenaleyh bu fasıl bu tarihte veya daha sonra yazılmış olmalıdır.

bulunmasına rağmen, bunlar arasında umumî münasebetler kurulabilir. İşte bu şekilde bazı fasıllarda anlatılan şeylerden ancak o fasılların söylendiği zamanı tâyin etmek kabil olmakla beraber, bütün kitabın içindeki fasılların ayrı ayrı hangi tarihlerde söylenmiş olduğu maalesef tesbit edilemiyor.

Muinüddin Pervâne'nin siyasetini tenkid eden sözleri havi fasıl, H. 666-672 (M. 1267-1273) tarihleri arasında, Müridlerin Şems'i gördüklerini söylemeleri üzerine bunun imkânsızlığını anlattığı fasıl H. 644 (M. 1246)'dan sonra, Şeyh Salâhaddin'le İbni Çavuş arasındaki anlaşmazlığa dair fasıl ise H. 657 (M. 1258) senesinden önce ve nihayet tarih zikredilmediği halde hayatının son yıllarında söylemiş olduğu tahmin edilen fasıllar da Fîhi Mâfih'in tarih itibarıyla en yeni parçalarını teşkil ederler.

Meselâ: "Bizim ömrümüz altmış, yetmiş seneyi buldu ve oturduğumuz evin daha önce olmayıp birkaç yıldan beri yapılmış olduğunu gördük, biliyoruz.⁸¹" diyor, yine başka bir yerde bir münasebetle:

"Ölüm ve hastalığı benim için itham etmeyiniz. Çünkü o, arada işin gerçeğini örtmek için bulunuyor. Beni asıl öldüren O'nun benzeri olmanın lütfudur"⁸² demiştir. Bu her iki fasılın da hayatının son senelerinde söylenmiş olması muhtemeldir.

Bu tarihler Fîhi Mâfih için muayyen bir başlayış ve bitiş tarihini ifade etmezse de bazı fasıllarının hayatının son on yılı zarfında yazılmış olması ihtimalini kuvvetlendirir.

Hazret-i Mevlânâ'nın bütün ömrü başlangıçta öğrenmek, faziletler elde etmek, nefsini yenmek ve gerçeğe ermek için çalışmakla, bütün maddî ve manevî bilgileri elde ettikten, bütün faziletlere sahip olduktan ve Şems ile temastan sonra vecitli bir devre geçirek gerçeğe erdikten sonra da, erenlere hizmet, sâlikleri, tâlibleri irşad etmek ve hakikati yaymakla geçmiştir. Hayatı bu kadar dolu ve hareketli geçen Mevlânâ'nın bu faaliyeti esnasında anlattığı, öğrettiği şeyler ve söylediği bütün sözler de her halde tamamen zapt edilmemiştir. Fîhi Mâfih bu söylediklerinden ve öğrettiklerinden ancak mahdut muhtevalı bir numune olabilir. Bu eserde de bütün milletleri, bütün dinleri ve bütün insanları bir gören, müridlerini de aynı şekilde görmeğe çağırın, faziletin, bilginin ve manevî makamların en yüksek mertebesine eren büyük insan Mevlânâ'yı yukarıda esaslarına kısaca temas edilen taraflarıyla bulmaktayız. Bu

⁸¹ Fîhi Mâfih tercümesi, s. 209.

⁸² Fîhi Mâfih tercümesi, s. 255.

itibarla Fîhi Mâfih, fikirleri ve hayatı bakımından Mevlânâ'nın diğerk kıymetli eserleri arasında mühim bir yer işgal eder.

Sayın hocam Prof. Bediu'z-Zaman Fîhi Mâfih'in en doğru ve şayan-ı itimad şeklini tesbit etmiş olmakla beraber, bazı yerler biraz müphem görünmektedir. Nihayet eserin orijinali elimizde bulunmadığına göre, bütün metinden yüzde yüz bir sarahat de bekliyemeyiz.

Tercümede imkân nisbetinde metne sadık kalmaya çalışılmış olmakla beraber, her dilin ifade hususiyeti ve mantığı ayrı olduğundan bazen, yine mânayı değiştirmeksizin, bu mânayı veren kelime sayısı eksiltilmiş veya çoğaltılmıştır. Tercümemizde parantez içindeki kelime veya cümleler buna misâl verilebilir ki bu ilâveler metnin esasını hiçbir şekilde değiştirmemiş ve bozmamıştır.

Kitaptaki Arapça fasıllar tercüme ve müşküllerimi halletmek suretiyle benden kıymetli yardımlarını esirgemiyen çok sayın Profesörüm Necati Lûgal'e (Tanrının rahmeti onun üzerine olsun) ve değerli neşri ile bana tercüme imkânını başışlayan muhterem hocam Bediu'z-Zaman Fûruzan-far'e şükranlarımı arz etmeyi borç bilirim.

1967 Ağustos ayında Mevlânâ müzesini ziyaretimde Müdür yardımcısı Necati Bey'den Fîhi Mâfih'in bir şerhinin İzmir'de bulunduğunu ve Müze kitaplığına getirildiğini öğrendim. Bütün arzu ve ısrarımıza rağmen bu değerli yazma şerhi göremedik. Şimdilik bilinen tek Fîhi Mâfih şerhi olduğuna göre, incelenmeğe değer olduğunu sanırız.

Meliha Ü. ANBARCIOĞLU (TARIKÂHYA)

FÎHI MÂFİH

ESİRGEYEN BAĞIŞLAYAN TANRININ ADIYLA BAŞLARIM EY TANRIM HAYIRLA SONA ERDİR.

Peygamber (Ona selâm olsun) buyurdu ki: “Bilginlerin kötüsü emîrleri ziyaret eden, emîrlerin iyisi bilginleri ziyaret edendir. Fakat fakirin kapısına gelen emîr ne kadar hoş ve emîrlerin kapısındaki fakir ne kadar kötüdür.”
(H)

Halk, bu sözün dış mânasını almıştır. Bir bilginin, bilginlerin en kötüsü olmaması için, emîri ziyaret etmemesi lâzımdır ve emîri ziyaret etmek ona yakışmaz.

Bu sözün gerçek mânası, böyle halkın zannettiği gibi değildir. Belki şöyledir: Bilginlerin kötüsü, emîrlerden yardım gören ve emîrler vasıtasıyla durumunu düzelten, kuvvetini elde edendir. Emîrler bana bağışlarda bulunur, saygı gösterirler, bir yer verirler düşüncesi ve onların korkusu ile okuyan kimse bilginlerin en kötüsüdür. Şu halde o kimse emîrler yüzünden ıslah olmuş, bilgisizlikten bilir hale gelmiştir. Bilgin olduğu zaman da onların korkusundan ve kötülük etmesinden terbiyeli bir insan olmuştur. Bütün hallerde, ister istemez bu yola uygun olarak yürümesi gerekir. İşte bu yüzden, görünüşte ister emîr onu görmeğe gelsin, isterse o emîri görmeğe gitmiş olsun, o ziyaret eden, emîr ise ziyaret edilen olur.

Bir bilgin eğer emîrler yüzünden bilgi sahibi olmayı düşünmezse onun bilgisi, belki başlangıçta ve sonunda Tanrı için olmuş olur. Tuttuğu yol ve göstermiş olduğu faaliyet sevaplıdır. Çünkü yaradılışı böyledir ve bundan başkasını yapamaz. Tıpkı balığın sudan başka bir yerde yerleşip yaşayamayacağı gibi. Onun elinden gelen ancak budur. Böyle bir bilginin hareketlerini idare eden ve ayarlıyan akıldır. Herkes ondan korkar ve insanlar bilerek veya bilmiyerek, onun ışığından ve aksinden yardım görürler. İşte böyle bir bilgin emîrin yanına giderse, görünüşte o ziyaret eden, emîr ziyaret edilen olur. Çünkü bütün hallerde emîr ondan feyiz alır, yardım görür ve bilginin emîre ihtiyacı yoktur, zengindir, nur bağışlayan güneş gibidir. İşi bağışlamak, ihsan etmektir. Taşları lâl ve yakut yapar. Terkibi toprak olan dağları bakır, altın, gümüş ve demir madenleri haline getirir. Toprakları yeşertir, tazelandirir. Ağaçlara türlü türlü

meyveler bağışlar. İşi gücü bağışlamaktır. Arab'ın "Biz vermeyi öğrendik, almayı öğrenemedik" meseline olduğu gibi verir ve başkasından almaz. İş bu yüzden bu gibi bilginler (gerçekte) ziyaret edilen, emîrlere ise ziyaret eden olurlar.

Bu sözlere uygun olmamakla beraber aklıma şu âyeti tefsir etmek geldi. Madem ki aklıma öyle geliyor, öyleyse söyleyelim gitsin. Ulu Tanrı: "Ey Peygamber, elinizde bulunan esirlere de ki: **Yüce Tanrı kalbinizde hayır bulunduğunu bilirse, sizden alınandan daha iyisini size verir. Sizi yarlıgar, Allah yarlıgayıcı, bağışlayıcıdır.**"¹ buyuruyor.

Bu âyetin inişinin sebebi şudur: Mustafa (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) kâfirleri kırmış, öldürmüş, mallarını ganimet olarak almış, bir çoklarını esir edip ellerini, ayaklarını bağlamıştı. Amcası Abbas (Tanrı ondan razı olsun) da bunlardan biriydi. Esirler bağlar içinde âciz ve düşkün bir halde ağlayıp sızlıyor ve kendilerinden ümitlerini kesmiş kılıç ve ölümü bekliyorlardı. Mustafa (Ona selâm olsun) onlara bakıp güldü. Bunun üzerine: "İşte gördün mü onda beşerlik var: Bende beşerlik yoktur diye iddia etmesi doğru değildi. Bizlere bakıyor ve bizleri bu bağlar içinde kendi esiri olarak gördüğü için, tıpkı nefislerine yenilen insanların, düşmanlarını yendikleri ve onların kendileri tarafından yok edilmiş olduğunu gördükleri zaman sevinip, sevinçlerinden oynadıkları gibi, seviniyor ve memnun oluyor." dediler.

Mustafa (Tanrı'nın salâtı onun üzerine olsun) onların içlerinden geçen bu şeyi anlayıp buyurdu ki: Hâşa! Ben düşmanları esirim ve benim kahrıma uğramış ve sizleri de zarar etmiş olarak gördüğüm için gülmüyorum. Sır gözü ile, bir kavmi cehennemden, külhanın ocağından ve kinle kararmış bacadan, bağlar ve zincirlerle çeke çeke, zorla cennete ve ölümsüz bir gül bahçesine götürdüğüm halde, onların: "Bizi bu tehlikeli yerden, o güven içinde olan, gül bahçesine niçin götürüyorsun? diye bağırıp, beddua ettiklerini gördüğümden gülüyorum. Bununla beraber siz, şimdilik böyle bir görüşe sahip olmadığınızdan dolayı bu dediğimi anlıyamaz ve açıkça göremezsiniz.

Ulu Tanrı buyuruyor ki: Esirlere deyiniz ki: Siz, önce askerler topladınız, kendi mertliğinize, pehlivanlığınıza, kuvvet ve kudretinize tamamen güvündünüz, kendi kendinize: "Biz şöyle yapalım, Müslümanları şöyle kıralım, böyle yok edelim." dediniz. Kendinizden daha kudretli bir kudret sahibi olduğunuzu göremediniz ve kendi kahrınızın üstünde bulunacak, bir Kahredici tanımiyordunuz. Böyle olması için, ne kadar çalıştınız ve ne kadar tedbirler

aldınızsa, hepsi aksine oldu. Şimdi korku içinde olduğunuz halde, yine tövbe etmediniz. Ümidiniz yok ve üzerinizde kudret sahibi birinin bulunduğunu görmüyorsunuz. Kuvvetli, kudretli ve şevketli olduğunuz zamanlar beni görmenez lâzım. Bana yenilmiş olduğunuzu biliniz ki işleriniz kolaylaşsın. Korktuğunuz zamanlar, benden ümidinizi kesmeyiniz; sizi, bu korkudan kurtarmağa ve size güven içinde bulunduğunuzu duyurmağa kudretim vardır, **Ulu Tanrı, geceyi gündüze katar; gündüzü, geceye çevirir.**² **Ölüyü diriden ve diriye ölüden çıkarır.**³ buyurulduğu gibi, beyaz inekten, siyah ineği vücuda getiren, siyah inekten beyaz ineği de vücuda getirir. Bunun için, esir olduğunuz şu halde benim hâzır ve nâzır olduğumdan ümidinizi kesmeyiniz ki ben de sizin elinizden tutayım. Çünkü **kâfir olanlardan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez**⁴. buyurulmuştur.

Ulu Tanrı buyuruyor ki: Ey esirler! Eğer, ilk dininizden döner, korku ve endişe içinde olduğunuz zaman, beni görür ve bütün hallerde, bana yenilmiş olduğunuzu kabul ederseniz, ben sizi bu korkudan kurtarırım: yağma edilen ve ziyan olan mallarınızın hepsini, belki fazlasıyla ve daha iyisini size geri veririm. Sizi yarlıgarım. Ahiret saâdetini, dünya saâdetine yaklaştırırım.

Abbas: "Tövbe ettim, bulunduğum halden döndüm". dedi.

Mustafa: (Tanrı'nın salâtı onun üzerine olsun): "Tanrı, bu iddia ettiğin şey için, delil göstermeni istiyor." dedi.

Bevit:

**Aşk iddiasında bulunmak kolaydır;
Fakat bunun delili ve şahidi vardır.**

Abbas: "Bismillah! Ne delil istersin?" dedi.

Peygamber: "Elinde kalan malları, kuvvetlenmeleri için İslâm askerine dağıt. Eğer Müslüman oldunsa, İslâmlığın ve Müslümanlığın iyiliğini istemen lâzım" buyurunca, O: "Ey Tanrının Elçisi, benim neyim kaldı ki? Hepsini yağma ettiler; bana eski bir hasır bile bırakmadılar." dedi. Bunun üzerine Peygamber (Tanrı'nın salâtı onun üzerine olsun): "Gördün mü düzelmedin, olduğun gibisin, değişmedin. Ben sana, ne kadar malın olduğunu, ve onu nerede sakladığını, kime bıraktığını, nereye gizleyip gömmüş olduğunu söyleyeyim mi?" buyurunca o: "Hâşâ!" dedi. Peygamber: "Malının şu kadarını annene bırakmadın mı? Falan

¹ Kur'an Sûre: 8, âyet 70.

² Kur'an Sûre: 35, âyet 13.

³ Kur'an Sûre: 30, âyet 19.

⁴ Kur'an Sûre: 12, âyet 87.

duvarın dibine gömmedin mi? Ve ona: "Eğer dönersem, bana teslim edersin; şu kadarını, falan iş için harcarsın; şu kadarını falana verirsin; şu kadarı da senin olur." diye etraflıca vasiyet etmedin mi?" buyurdu. Abbas bunları işitince, şahadet parmağını kaldırdı ve tam bir sadakatle iman getirdi ve: "Ey Peygamber! Ben gerçekten, senin de eski meliklerden Hâman, Şeddad ve Nemrud gibi, sadece dünyevî bir devlet sahibi olduğuna sanıyordum. Bunları buyurduğun zaman, bu devletin gizli, ilâhî ve rabbanî bir devlet olduğu anlaşıldı." dedi. Mustafa (Tanrı'nın salâtı onun üzerine olsun): "Doğru söyledin. Bu defa içindeki o şüphe zünnarının koptuğunu duydum; sesi kulağıma geldi. Benim, ruhumun içinde gizli olan bir kulağım vardır. Her kim şüphe, şirk ve inkâr zünnarını parçalarsa, ben bu gizli kulakla o sesi duyarım ve koparken çıkan ses, benim ruhumdaki kulağıma gelir. Şimdi gerçekten doğru oldun ve imân getirdin." buyurdu.

Mevlânâ bunun tefsirinde buyurdu ki: Ben bunu Emîr Pervâneye onun için söyledim: "Sen önce Müslümanlığın başı oldun ve: "Kendimi yok edeyim, islâmın bekâsı müslümanların çoğalması uğrunda fikrimi, tedbirimi feda edeyim." dedin. Kendi düşüncene güvenerek Tanrı'yı görmediğin ve her şeyi Tanrı'dan bilmediğin için, Tanrı, bizzat bu sebepleri ve çalışmaları, islâmın zayıflamasına sebep kıldı. Sen, Tatarla birleştin. Halbuki bu şekilde Şamlıları ve Mısırlıları yok etmek, İslâm vilayetlerini kırıp yıkmak için yardım etmiş oluyorsun. Binaenaleyh, islâmın bekasına sebep olan şey, bu vaziyette, onun zayıflamasına sebep olmuştur. O halde bu durumda, yüzünü Aziz ve Celil olan Tanrı'ya çevir. Senin için korkulacak bir haldir; bu kötü durumda seni kurtarması için, sadakalar ver. O'ndan ümidini kesme. O seni öyle bir tâatten, böyle bir ma'siyete düşürmüştür. Fkat sen, o tâati, kendinden zannettin ve bu yüzden mâ'siyete düştün. Şimdi, şu günahkâr olduğun durumda bile, ümidini kesme, yalvar. O, tâatinden ma'siyet yarattığı gibi, bu ma'siyetten de tâat yaratmağa muktedirdir. Sana bundan dolayı pişmanlık hissettirir; tekrar müslümanların çoğalması için çalışmanı temin eder ve islâmîliğin kuvveti olabilmen için de sebepler yaratır. Ümidini kesme. **Çünkü kâfir olanlardan başkası, Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.**⁵

Maksadım onun bunu anlaması, bu durumda sadakalar vermesi, Tanrı'ya yalvarması idi. Çok yüksek bir durumdan, pek aşağı bir hale düşmüş olduğundan, bu vaziyette de ümitli olması için, ona bunları söyledik.

Yüce Tanrı aldatıcıdır. Güzel şekiller göstererek aldatır. O şekillerin içinde kötülükleri de vardır. Bunu insanın: "Bana güzel bir düşünce ve iyi bir iş yüz gösterdi." diye, kendi kendini aldatıp, gururlanmaması için yapar.

Eğer her görünen şey, görüldüğü gibi olmuş olsaydı, o kadar keskin ve aydınlık bir görüşe sahip olan Peygamber: "**Bana eşyayı olduğu gibi göster**". (H.) diye feryat etmezdi. O, bununla demek ister ki: Ey benim Rabb'im! Gerçekte çirkin olanı güzel, güzel olanı ise çirkin gösteriyorsun; bize her şeyi olduğu gibi göster ki tuzağa düşmeyelim ve her zaman yolumuzu kaybetmeyelim.

Şimdi, senin düşüncen, her ne kadar parlak ve güzel ise de O'nunkinden daha iyi olmaz. Sendeki her düşünceye ve her tasavvura güvenme, yalvar ve kork.

Benim maksadım bu idi ve o, bu âyeti ve bu tefsiri kendi iradesine ve kendi düşüncesine göre te'vil etti.

Meselâ orduları sevkettiğimiz şu anda bile, bunlara güvenmemeliyiz ve bozguna uğrasak da düştüğümüz korku ve acz içinde, Tanrı'dan ümidimizi kesmemeliyiz.

Peygamber yukarıdaki âyeti [sözü] kendi maksadına uygun olarak söyledi. İşte benim de söylemek istediğim, bu idi.

FASIL- Biri: "Mevlânâ söz söylemiyorlar." dedi. Ben: "Bu adamı yanıma, benim hayalim getirdi ve benim hayalim ona: Nasılsın ne türlüsun?, diye bir söz söylemedi. Onu konuşmadan, hayalim buraya çekti. Eğer benim hakikatim onu söz söylemeden çeker ve başka bir yere götürürse, buna niçin şaşmalı?" dedim.

Söz hakikat'in gölgesi ve fer'idir. Mademki gölge çeker, o halde hakikat, daha iyi bir tarzda cezbeder.

Söz bahanedir. Bir insanı diğer bir insana doğru çeken şey, söz değil, belki ikisinde mevcut olan ruhî birlikten bir parçadır. Eğer bir insan, yüzbin mucize ve kerâmet görse, onda veli ve nebiden uygun bir parça bulamazsa, birleşmezler ve bunun faydası da yoktur. Onu veliye ve nebîye ulaştıran, onların sevgisini içlerinde kaynaştıran, o ortak olan parçadır.

Eğer samanda, kehrübar ile müşterek bulunan bir parça olmazsa, hiçbir zaman kehrübar tarafına gitmez. Onlar arasında bulunan bu aynı cinsten oluş, gizli bir şeydir, göze görünmez.

⁵ Kur'an Sûre: 12, âyet 87.

Bir insanı her şeyin hayali, o şeye doğru götürür. Meselâ bahçe hayali bahçeye; dükkan hayali dükkana. Yalnız bu hayallerde gerçeği değiştiren bir şey saklıdır. Meselâ bir yerin hayali seni çekti, hayale uyup oraya gidiyorsun. [o gerçeği değiştiren şey] yani yalan dolan orasını sana güzel göstermiştir. Sonra pişman olup kendi kendine: "Bunda bir hayır vardır sandım, meğer yokmuş." diyorsun. Bu yüzden, bu hayaller, tıpkı içinde birisi gizlenmiş olan çadırlara benzer. Hayaller ne zaman ortadan kalkar ve hakikatler yüz gösterirse, orada, çadır gibi olan hayal bulunmaksızın, kıyamet kopmuş olur ve artık pişmanlık bahis konusu olamaz; seni çeken gerçek, seni cezbeden gerçekten başka bir şey değildir.

O gün gizli şeyler apaşikâr olur.⁶

Gerçekte cezbeden birdir; fakat sayılı görünür. Görmüyor musun bir insanın türlü türlü, yüzlerce arzusu vardır: "Tutmaç isterim, börek isterim, helva isterim, kızarmış et isterim, meyva isterim, hurma isterim." der. Bu söylediği ve saydığı şeylerin aslı birdir ve o da açlıktır. Açlık bir tek şeydir. İnsan birinden doyunca: "Bunların hiç birini istemem!" der. O halde anlaşılmiş oluyor ki on ve yüz sayıları yoktur; sadece bir vardır.

Onların sayısını kâfirler için mihnet ve meşakkat eyledik.⁷ buyurulduğu gibi bu insanları saymak karışıklığı mucip olur, fitnedir. Meselâ buna bir, onlara yüz, diyorlar; yani velî için bir ve halk için yüzbin derler. Bu, büyük bir günahdır. Velîyi bir diğerlerini çok görmek, görme ve düşünme yolunu kaybetmek ve büyük bir fitnedir. Çünkü siz, onları çok velîyi ise bir görüyorsunuz. **Onların sayısını kâfirler için mihnet ve meşakkat eyledik,** bunun için buyuruldu. Hangi yüz, hangi elli ve hangi altmış? Elsiz, ayaksız, akılsız ve ruhsuz bir takım insanlar, tılsım ve civa gibi, bu dünyada kaynaşmış dururlar. Şimdi sen onlara altmış yahut yüz veya bin ve buna da bir, de. Bu böyle değildir; Belki onlar hiçtirler ve bu bir dediğin bin, yüzbin ve yüzbinlerce bir sayılır. Tıpkı, **bizim kavmin ahalisi azdır; fakat hücum ettikleri zaman çok olur,** sözündeki gibi.

Bir padişah, birine yüz kişilik gelir sağlamıştı. Askerler padişahı bu yüzden payladılar. Padişah kendi kendine: "Bir gün gelir, size gösteririm o zaman bunu niçin yaptığımı anlarsınız." diyordu. Savaş günü geldi. Hepsi kaçmış yalnız o doğuşuyordu. Padişah: "İşte ben bu adama bunun için para verdim." dedi.

İnsanın ayırt etme hassasını her türlü garazdan temizlemesi ve dinden yardım araması lâzımdır. Din, sahibini tanır. Fakat siz ömrünüzü, ayırt etme hassasından mahrum olan kimselerle geçirdiğinizden, onun iyiyi ve kötüyü ayıran vasfı zayıf düşmüştür ve artık dini yani insana yar olanı tanıyamaz.

Sen bu vücudu besledin, ama onda ayırt etme hassası yoktur. Ayırt bir sıfattır. Görmüyor musun ki delinin eli, ayağı var, fakat ayırt'ı yoktur. Ayırt sende bulunan lâtif bir mânadır ve sen, gece gündüz o ayırttan mahrum olan şeyi, beslemeğe uğraşıyor ve onun, bununla kaim olduğunu bahane ediyorsun. Nihayet bu da onunla kaimdir.

Nasıl oluyor ki sen bu ayırttan mahrum olanı tamamen besledin, geliştirdin ve tamamiyle vücudunu beslemekle vakit geçirdin de o lâtif olan mânayı, yani **ayırt kudretini,** ihmal ettin? Senin zannettiğin gibi bu, onunla kaimdir; o bununla değil. O **nur** yani **lâtif ita mâna,** bu göz, kulak ve diğer pencerelerden ve bu pencereler olmazsa, daha başka pencerelerden kendini gösterir. Bu tıpkı: "Güneşi bu **çerağ** ile görüyorum". diye güneşin karşısına **çerağı** getirmeme benzer. Hayır, **çerağ** getirilmesen de güneş sana kendini gösterir. **Çerağa** ne lüzum var? **Tanrı**'dan ümidi kesmemek lâzımdır.

Ümit, güvenlik yolunun başıdır. Yolda yürümesen de daima yolun başını gözet: "Doğru olmyan şeyler yaptım." deme doğruluğu tut. O zaman, hiçbir eğrilik kalmaz. Doğruluk Musa'nın asası gibidir; eğrilik ise sihirbazın sihrine benzer. Doğruluk ortaya çıkınca, onların hepsini yutar. Eğer bir kötülük etmişsen kendi kendine etmişindir. Senin kötülüğün başkasına nasıl dokunur?

Şiir:

**Bak o dağın üzerine konup, kalkan kuş,
O dağın nesini artırdı nesini eksiltti?**

Sen doğru olursan, onların hiç biri kalmaz. Sakın ümidini kesme.

Padişahlarla bir arada bulunmak şu bakımdan tehlikeli değildir; çünkü ister bugün, ister yarın olsun, zaten **fena** bulacak ve gidecek olan baş gider. Bu yönden de tehlikelidir; Padişahların nefisleri, kuvvetlenip bir ejderha gibi olur. Onlarla konuşup, onların dostluğunu iddia ve mallarını kabul eden kimse mutlaka onların keyfine göre konuşur. Hatırları hoş olsun diye, onların kötü düşüncelerini benimser ve sözlerinin aksini söyleyemez. İşte bu yüzden de her zaman bir tehlike mevcuttur. Çünkü onların tarafını yaparak, asil olan diğer tarafı sana yabancı bırakmanın dine zararı vardır. Sen o tarafa doğru gittikçe, aziz olan bu

⁶ Kur'an Sûre: 86, âyet 9.

⁷ Kur'an Sûre: âyet 31.

taraf senden yüz çevirir ve sen dünya ehli ile ne kadar uzlaşırsan o da sana o kadar kızar.

Tanrı zalimlere yardım eden kimsenin üzerine, O zâlimi musallat eder. (H.)

Senin ona doğru gitmen de bu neticeye varır. Çünkü madem ki o tarafa doğru gittin, sonunda onu senin başına belâ edecektir.

Denize varıp oradan birazcık veya bir testi su almakla yetinmek yazık olur. Denizden alınacak inciler ve daha başka binlerce şey varken, yalnız su almanın ne değeri olabilir? Akıllı insanlar bununla nasıl öğünürler ve ne yapmış olurlar?

Âlem bir köpüktür. Bu deniz muhakkak velilerin bilgileridir. Denizin incisi nerde?

Bu âlem çer-çöple dolu bir köpüktür; fakat bu köpük, dalgaların çalkalanmasından, oynamasından ve denizin köpürüp kaynamasından temizlik, saflık, güzellik bulur.

İnsanların kadınlar, oğullar, yük yük altınlarla gümüşler, güzel cins atlar, davarlar, ekinler gibi şeyler gösterişleriyle, içini çeker ve hırsını gıcıklar. Bütün bunlar dünya zevkidir.⁸ Madem ki (Züyyine) süslendirildi, buyurdu o halde, onda gerçek güzellik ve iyilik yoktur; bu güzellik onda iğreti olarak bulunuyor ve başka bir yerden gelmiştir, demektir. Dünya, altın kaplamalı kalp para gibidir. Yani kıymetsiz bir köpükçük olan bu dünya kalptir; önemsiz ve değersizdir. Onu biz altınla sıvadık. İşte bunun için insanların kadınlar, oğullar, yük yük altınlarla gümüşler, güzel cins atlar, davarlar, ekinler gibi şeyler, gösterişleriyle içini çeker buyurulmuştur.

İnsan, Tanrı'nın usturlabıdır. Yalnız usturlabdan anlıyan bir müneccim lâzımdır. Terecinin veya bakkalın usturlabı olsa bile, bunun onlara ne faydası vardır ve o usturlabla **feleklerin ahvalinden**, dönmelerinden, **burçlarından**, bunların tesirlerinden ve değişmelerinden daha bunun gibi şeylerden ne anlarlar? Binaenaleyh usturlab müneccim için faydalıdır. Çünkü **kendini bilen Tanrısını da bilir.** (H) Bu bakımdan usturlab nasıl feleklerin aynası ise, insanın vücudu da Tanrı'nın usturlabıdır. Çünkü Kur'anda onun hakkında; **Biz âdem oğullarını aziz ettik.**⁹ buyurulmuştur.

⁸ Kur'an Sûre: 3, âyet 19.

⁹ Kur'an Sûre: âyet 70.

Ulu tanrı insanı kendinden bizzat bilgin, bilen ve bilgili kılmış olduğundan, insan kendi varlığının usturlanbında zaman zaman, Tanrı'nın **tescilini** ve eşsiz güzelliğini, parıltı halinde görür. O **Cemâl**, hiçbir zaman bu aynada eksik olmaz.

Aziz ve Celil olan Tanrı'nın **hikmet, mârifet kerâmet** elbiseleri giydirdiği kulları vardır. Her ne kadar halkın bunları görebilecek görüşleri yoksa da, Tanrı onları pek çok kıskandığından, onlarda kendilerini tıpkı Mütenebbî'nin: "Kadınlar ipekli elbiseleri süslenmek için değil, güzelliklerini korumak için giydiler." dediği gibi, [**hikmet, mârifet ve kerâmet** elbiseleriyle] örterler.

FASIL- [Biri]: "Gece, gündüz kalbim ve canım sizin yanınızda, hikmetinizde; fakat, Moğollar'ın işinden ve meşgalesinden dolayı ziyaretinize gelemiyorum" dedi. O: "Bu işler de Hakk işidir. Çünkü bunlar, Müslümanlığın güvenini temin ediyor. Siz onların gönüllerini rahat ettirmek ve birkaç müslümanın huzur ve güven içinde **ibâdetle, tâatle** meşgul olabilmeleri için, kendinizi malınızla, canınızla, fedâ ettiniz. Bu da hayırlı bir iştir. Ulu Tanrı size böyle hayırlı bir iş yapmak arzusunu vermiştir. Bu işe karşı ilginizin artması, Tanrı'nın size olan inâyetinin bir delilidir. Eğer bu arzunuz zayıflayacak veya eksilecek olursa, bu da Tanrı'nın **inâyetinden** mahrum kalacağınıza bir işaret demektir. Zira Yüce Tanrı böyle büyük ve hayırlı bir işin onun vasıtasıyla yapılmasını, o kimsenin sevap kazanmasını ve derecesinin yükselmesini istemiyor, demektir. Bu, sıcak bir hamama benzer. Hamamın sıcaklığı külhandan hasil olur. Ulu tanrı ot, odun ve tezek gibi vasıtalar ortaya kor. Bunları her ne kadar görünüşte kötü, çirkin ve iğrenç şeyler iseler de hamamcı için **inâyet** olur. Çünkü bunlardan hamamcını hamamı ısınır ve bunun da halka faydası dokunur.

Bu arada dostlar geldiler, [Mevlânâ] özür diledi ve: "Eğer sizin için ayağa kalkmıyorsam, sizinle konuşmuyorsam ve halinizi, hatırınızı sormuyorsam, bu size saygı gösterdiğim içindir. Çünkü her şeyin saygısı, o zamana uygun olur. Namaz kılarken babayı, kardeşi sormak ve saygı göstermek yakışmaz. Namazda dostlara, akrabalara iltifat etmemek, bizzat iltifat etmek ve gönül almaktır. Sen onlar yüzünden kendini **ibâdetten** ve dalmış olduğun dinî **halden** ayırmaz ve huzurunu bozmazsan, böylece onlar da günaha girmemiş ve şikayeti hak etmemiş olurlar. İşte bunu için insanı günaha sokan, siteme müstehak eden bir şeyden çekinmek, bizzat iltifat ve gönül almaktır. Çünkü onları cezalandıran bir şeyden sakınılmıştır." buyurdu.

Biri: "Tanrıya namazdan daha yakın olan bir şey var mıdır?" diye sordu. O: "**Hem-namaz** vardır; ama namaz yalnız bu sûretten ibaret değildir. Bu namazın

kalıbıdır. Çünkü bu namazın başı, sonu bellidir ve vardır. Başı ve sonu olan her şey ise kalıptır. **Tekbir** namazın başı, **selâm** ise onun sonudur. Bunun gibi **şahâdet** de yalnız dilleriyle söyledikleri şey değildir. Onun da başı ve sonu vardır. Sesle, sözle söylenebilir. Sonu ve başı olan her şey sûret ve kalıptan ibaret olur. Onun ruhu benzersiz ve sonsuzdur, başı sonu yoktur. Bu namazı nebîler bulmuşlardır ve bunu ortaya çıkaran nebî: "**Benim Tanrı ile bazı vakitlerim olur ki o zaman, oraya ne bir Tanrı tarafından gönderilmiş Peygamber ve ne de Tanrı'ya en yakın bulunan bir melek sığar.**" (H.) buyuruyor. O halde namazın ruhunun yalnız bu sûretinden ibaret olmayıp, belki **istiğrak**, kendinden geçiş olduğunu, bilmiş olduk. Çünkü bütün sûretler dışarda kalıp oraya sığmazlar. Katıksız, sırf mâna olan **Cebrâil** bile oraya sığmaz.

Bilginlerin sultanı, âlemin kutbu olan Mevlânâ Baha-ul Hak Ve'd-Din (Tanrı onun büyük ruhunu takdis etsin) hakkında bu hikâye rivayet edilir: Bir gün eshabı onu **istiğrak halinde** buldular. Namaz vakti geldi. Müritlerden bazıları Mevlânâ'ya "Namaz vaktidir" diye seslendiler. Mevlânâ onların sözüne aldırış etmedi. Onlar kalkıp namaz kılmaya başladılar. Yalnız, müritlerden ikisi, şeyhe uyup namaza durmadılar. Namaz kılanlardan **Hacegî** adlı bir müridi sır gözüyle, namaz kılan eshabın hepsinin imamla beraber arkalarının, şeyhe uyan o iki müridin ise, yüzlerinin kibleye dönük olduğunu apaçık gösterdiler. Çünkü şeyh benlik ve bizlik iddiasından geçip, onun o'luğu fena buldu. Varlığından bir şey kalmadı. **Ölmeden önce ölünüz** (H.) sözü gereğince Tanrı'nın ruhunda helâk oldu. O şimdi, Tanrı'nın nuru olmuştur. Her kim, arkasını Tanrı'nın nuruna ve yüzünü duvara çevirirse, mutlak sûrette arkasını kibleye çevirmiş olur. Çünkü artık o, kiblenin canı olmuştur. İnsanların yöneldikleri Kâbe'yi Peygamber yapmamış ve o, âlemin **kiblegâhı** olmamış mıdır? O halde Peygamber kible olursa daha uygun olur. Çünkü kible, onun için kible olmuştur.

Mustafa (Tanrı'nın salâtı onun üzerine olsun) bir dostunu: "Seni çağırdım, niçin gelmedin?" diye azarladı. O: "Namaz kılmakla meşguldüm." dedi. Peygamber "Peki! ben seni çağırmadım mı?" deyince o: "Ben biçâreyim." dedi.

Peygamber ona buyurdu ki: Her zaman biçâre olman ve kudretli olduğun vakit kendini, âcizken olduğu gibi biçâre görmeyen iyidir. Çünkü senin kuvvetinin ve kudretinin üstünde bir kudret vardır. Sen bütün hallerde, Hakka mahkûmsun. İki parçaya ayrılmış değilsin ki bazen çaresiz, bazen kudretli olasın. O'nun kudretine bak ve kendini her zaman elsiz, ayaksız ve biçâre gör. Zayıf bir insan şöyle dursun, arslanlar, kaplanlar, timsahlar bile O'na nispetle zavallıdır ve Tanrı'nın korkusuyla titrerler. Yerler gökler hepsi âcizdir. Ve hepsi O'nun

hükümünün esiridir. O büyük bir padişahdır ve nuru ayın, güneşin nuruna benzemez ki varlığı ile bir şey yerinde kalabilsin. Bu nur, perdesiz olarak görünecek olursa ne gök, ne yer, ne güneş ve ne de ay kalır.

Hikâye: Bir padişah dervişin birine: "Tanrı'nın huzurunda, Tanrı'nın tecellisine ve yakınlığına mazhar olduğun anda, beni hatırla!" dedi. Derviş: "O **huzurda**, güzelliğin güneşi bana vurunca ben kendimi bile hatırlamıyorum. Seni nasıl hatırlıyayım?" cevabını verdi. Fakat, Yüce Tanrı bir kulunu seçip onu kendi varlığında yok ederse, bunun eteğine yapışıp ihtiyacını bundan dileyen herkesin dilediğini o adam, Büyük Tanrı'nın huzurunda yad etmemiş bile olsa Yüce Tanrı yerine getirir.

Bir hikâye anlattılar: Bir padişahla ona çok yakın olan bir kölesi varmış. Bu köle padişahın sarayına gitmek istediği zaman dilek sahipleri padişaha göstermesi için mektuplar, dilekçeler verirlenmiş. O, bunları cüzdanına kor, fakat padişahın huzuruna çıktığı zaman padişahın o cemâlinin parlamasıyla, kendinden geçmiş bir halde, padişahın önüne düşmüş. Padişah: "Benim cemâlime dalıp kendinden geçen bu kulumun acaba nesi var?" diye, şevk ve aşk ile onun cebini, çantasını ve cüzdanını karıştırır, o mektupları ve dilekçeleri bulur, hepsinin istediği şeyi mektupların arkasına yazarak, tekrar yerine kormuş. İşte böylece, köle bir şey söylemeden, hepsinin işini yapmış, yerine getirmiş ve belki bunların bir tanesi bile geri çevrilmeden, istedikleri, fazlasıyla ve daha iyi bir şekilde hâsıl olmuş olurdu. Halbuki, akılları başlarında olan kölelerin padişahın huzurunda arzettirdikleri, ihtiyaç sahiplerinin dileklerinden ancak yüzde biri, yerine getiriliyordu.

FASIL- Biri: "Burada bir şey unutmuşum" dedi. Mevlânâ buyurdu ki: Dünyada bir şey vardır. O da unutulmaz. Eğer bütün şeyleri unutup da onu unutmazsan bundan korkulmaz. Bunun aksine, hepsini yerine getirip, hatırlayıp, unutmayıp da onu unutursan, hiçbir şey yapmamış olursun. Meselâ, bir padişah seni muayyen bir işi için bir köye gönderdi. Sen gittin ve o iş için gitmiş olduğun halde, onu yapmıyarak daha başka yüz iş yaparsan hiçbir şey yapmış olmazsın. Binâenaleyh insan, bu dünyaya bir iş için gelmiştir; gâye odur. Eğer onu yapamazsa hiçbir şey yapmamış olur.

Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik. Onlar emaneti yüklenmekten çekindiler; ona hiyanet etmekten endişeye düştüler. İnsan onu yükledi çünkü o pek zalim, çok cahildir.¹⁰

Biz emâneti göklere ve yere bıraktık. Bunlar, onu üzerlerine almaktan çekindiler, bunu insan üzerine aldı. Bak, onun elinden kaç iş birden geliyor ki akıllar bile hayret içinde kalıyor: Taşları, lâl ve yakut, dağları altın ve gümüş madeni yapıyor. Yeryüzündeki bitkileri harekete getirip diriltiyor ve Aden cenneti haline getiriyor. Yer, taneleri kabul ediyor, ürün veriyor, ayıpları örtüyor ve daha anlatılamayacak kadar çok, yüz binlerce tuhaf şeyleri kabul ediyor, meydana getiriyor. Bunun gibi dağlar da türlü türlü madenler ortaya çıkarıyor. Bütün bu işleri yaptıkları halde onları elinden o bir iş gelmiyor. Şu halde o bir iş, yalnız insanın elinden geliyor. Esasen Tanrı: **"Biz hakikaten âdemoğullarını şereflendirdik."**¹¹ buyuruyor; biz göğü ve yeri şereflendirdik, demiyor. Fakat o iş ne göklerin, ne yerlerin ve ne de dağların elinden gelmeyip yalnız insanın elinden geldiğine göre, insan gerçekten çok kötü ve çok bilgisizdir. Sen eğer: "Elimden şu kadar iş geliyor; ama o işi yapamıyorum." dersen, bunun hiçbir değeri yoktur. (Çünkü) İnsanı başka işler için yaratmadılar. Bu tıpkı şuna benzer: Meselâ sen padişahların hazinelerinde bulunan kıymetli polattan yapılmış bir Hint kılıcını: "Ben, bu kılıcı işe yaramaz bir halde bırakmıyorum ve onu birkaç işte kullanıyorum." diye, getirip kokmuş, bir eti doğramak için satır yerine kullanırsan veya bir zerresiyle, yüz tane tencere alınabilecek olan, altından bir tencereyle şalgam pişirirsen veyahut mücevherlerle süslü bir bıçağı, kırık bir kabağı asmak için, çivi yerine kullanıp: "Ben bu bıçağı işe yaramaz bir halde tutmuyorum, ona kabak asıyorum." dersen yazık olmaz mı ve buna gülünmez mi? Halbuki kabağın işi, bir paralık tahtadan veya demirden bir çivi ile de görülür. Yüz dinarlık bir bıçağı, böyle bir işe bağlamak, akıl kârı mıdır? Ulu Tanrı sana, pek büyük bir değer vermiştir. **Allah mü'minlerin canlarını, mallarını kendi yoluna vakfetmeleri mukabilinde, onlara cennet vermiştir.**¹²

Şiir:

Sen, değerinde ve düşüncende iki âleme bedelsin.

Ama ne yapayım ki kendi değerini bilmiyorsun.

Kendini ucuza satma, çünkü değerinde yüksektir. Ulu Tanrı buyuruyor ki: Ben sizi, vaktinizi, nefsinizi, mallarınızı satın aldım. Eğer bunları, benim için harcar,

¹⁰ Kur'an Sûre: 33, âyet 72.

¹¹ Kur'an Sûre: 17, âyet 70.

¹² Kur'an Sûre: 9, âyet 112.

bana verirseniz, bunun karşılığı ölümsüz cennettir. Senin, benim yanımdaki değerinde budur. Eğer kendini cehennem karşılığında satarsan, kendine kötülük etmiş olursun; tıpkı o adamın, yüz dinarlık bıçağı duvara çakıp, ona bir testi veya bir kabak astığı gibi.

Gelelim şimdi.. Sana: "Kendimi yüksek işlere veriyorum; **fıkıh, hikmet, astronomi, tıp** ve daha başka bilgiler okuyorum, öğreniyorum." diye bahaneler gösteriyorsun. Bunların hepsi, kendin içindir. Eğer öğrendiğin fıkıh ise bu, bir kimsenin elinden ekmeğini kapmaması, elbiseni üstünden soymaması, seni öldürmemesi ve selâmette bulunman içindir; eğer astronomi bilgisi ise, feleğin ahvalini, tesirlerini, yeryüzünde ucuzluk, pahalılık, güven ve korku olup olmadığını bilmek ve ona göre kendini ayarlamak içindir; eğer **yıldız** bilgisi ise uğurlu, uğursuz bir yıldızın, senin talihinle ilgili bulunmasındandır. Düşünecek olursan, **aslın** sen olup, bütün bunların senin **fer'**in olduğunu anlarsın. **Fer'**in bu kadar sonsuz tafsilâtı, acaiplikleri, halleri ve garip âlemleri olursa, esas olan senin, bak ki ne gibi hallerin olması lâzımdır? Senin **fer'**lerinin yükselişleri, inişleri, uğurlu ve uğursuz halleri olursa, esas olan senin için nurlar âleminde bak ki ne inişler ve çıkışlar, nasıl uğursuzluklar ve uğurlar, zarar ve faydalar vardır.? Meselâ, falan ruhun şu özelliği vardır, ondan şu gibi haller görünür ve o ruh falan işe yarar (derler). **Ben Tanrı'nın indinde gecelerim. O beni yedirir ve içirir** (H.) buyurulduğu veçhile, senin için yemek yemek ve uyumak besininden başka, bir besin daha vardır. Sen bu dünyada, o besini unutmuş, bununla meşgulsün. Gece gündüz vücudunu maddî besinle besliyorsun. Olsa olsa, bu vücut senin atındır ve bu dünya o atın ahırındır. Atın yemi, binicinin yiyeceği olamaz. Onun kendine göre uykusu, yiyeceği ve nimetleri vardır. Fakat, hayvanlık duygusu seni yenmiş olduğundan ve atların ahırında, atların başı ucunda kalmış bulunduğundan, **beka âleminin** emîrleri ve şahlarının sırasında yerin yoktur. Kalbin burada, fakat vücudun seni yenmiş olduğu için onun hükmü altına girmiş ve onun esiri olarak kalmışsın. Tıpkı şunun gibi: Mecnun Leylâ'nın iline gitmek istediğinden, akli başında olduğu müddetçe, devesini o tarafa doğru sürüyor, fakat Leylâ'nın hayaline dalınca, kendini ve deveyi unutuyordu. O sırada deve, köyedeki yavrusunu hatırlayıp gerisin geri gitmeye başladı. Köye ulaştığı zaman Mecnun da kendine geldi. İki günlük yolu geri gitmişlerdi. Böylece üç ay yolda kaldı. Nihayet: "Bu deve benim başımın belâsı!" dedi ve feryadederek deveden atlayıp yola düştü.

Beyit:

Benim devemin arzusu geride, benimki ise ilerde.

Ben ve o, yön tâyininde, ayrılmış oluyoruz.

Buyurdu ki: **Seyid Burhaneddin Muhakkik** (Tanrı onun aziz olan ruhunu takdis etsin) konuştuğu sırada, biri geldi ve: "Falandan senin methini duydum" dedi. O: "Bakalım o falan nasıl bir kimsedir? Beni tanıyıp övebilecek bir halde midir? Beni eğer, sözlerimle tanımışsa tanımamış demektir; çünkü bu ses, bu söz, bu ağız ve dudak kalmaz; bunların hepsi **araz**dır. Yok eğer işlerimle tanımışsa, yine böyledir. Fakat benim zatımı tanımışsa işte o zaman beni övebilir ve bu övmenin bana ait olduğunu bilirim." dedi.

Buna benzeyen bir hikâye var. Rivâyet ederler ki: Padişahın biri, oğlunu hüner sahibi bir topluluğa teslim etmiş ve o topluluk da ona yıldız bilgisi, **remi** ve daha başka bilgilerden öğretmişti. Çocuk son derece aptal olduğu halde, bu bilgileri tamamen öğrenip üstad oldu. Bir gün padişah avucuna bir yüzük sakladı ve oğlunu imtihan etti. "Gel söyle bakayım avucumda ne var?" diye sordu. Çocuk: "Elindeki yuvarlak, sarı ve içi boş bir şeydir." dedi. Padişah: "Alâmetlerini doğru verdin, o halde ne olduğuna da hükmet." diyince, çocuk: "Kalbur olması lâzım" dedi. Padişah: "Akli hayretler içinde bırakan bu kadar alâmeti, bilgi ve tahsil sayesinde söyledin, fakat kalburun avuca sığmayacağına nasıl akıl erdiremedin!" dedi.

Bunun gibi zamanımızdaki bilginler de kılı kırk yarıyorlar. Kendileriyle ilgili olmayan şeyleri pek iyi biliyorlar. Onlara tamamen ve bütün etrafiyle vâkıftırlar, fakat önemli olanı ve kendine her şeyden daha yakın bulunanı, yani kendi kendilerini bilmiyorlar. Onlara her şeyden daha yakın olan bir şey var ki bu da onların benliğidir. Bunun yapılması doğrudur, bununki doğru değildir, bu helâldir yahut haramdır, diye her şey hakkında helâl ve haram olması bakımından, hüküm verdiği halde, kendi mahiyetini helâl midir, yoksa haram mıdır, temiz midir, yoksa pis midir bilmez. Binaenaleyh (söylemiş olduğu) bu boşluk, sarılık, şekil ve yuvarlaktır ârizidir. Ateşe attığın zaman, bunların hiçbiri kalmaz. Bu alâmetlerin hepsinden kurtulmak **zâtî** olur. Bir insana verilen iş, söz vesaire gibi şeylerin hepsi de bunun gibidir. Onun cevheriyle alâkası yoktur; bütün bu şeyler yok olduktan sonra kalan şey o cevherdir. (İşte o bilginlerin) alâmeti böyle olur. Bütün bu şeyleri söyleyip anlattıktan sonra, kalburu avuç içine sığdırmaya kalkarlar. Çünkü onların esas olan şeyden haberleri yoktur. Ben kuşum, bülbülüm, papağanım. Eğer bana, başka türlü ses çıkar, derlerse yapamam. Çünkü benim dilim böyledir ve bundan başkasını söyleyemem. Kuş seslerini

öğrenen kimse, kuş olmadığı gibi, aynı zamanda kuşların düşmanı ve avcısıdır. Kendisini kuş zannetmeleri için, onlar gibi ses çıkarır ve ısıklık çalar. Ona bu seslerden daha başka sesler çıkar, diye emretmeler bunu da yapabilir. Çünkü ses onun değildir, onda iğretidir. Bunun için başka bir ses de çıkabilir. Halkın kumaşını çalan (hırsız) her evden bir kumaş göstermeyi de öğrenmiştir.

FASIL- Atabek: "Bu ne lûtuft! Mevlânâ teşrif etti. Doğrusu beklemiyordum. Hattâ buna lâyıkt olmayı aklımdan bile geçirmemiştım. Benim, gece gündüz karşısında el bağlayıp müritleri arasında yer almam lâzım gelirken ve ben henüz buna bile lâyıkt değilken, bu ne lûtuft!" (dedi). Bunun üzerine Mevlânâ buyurdu ki: Bu sizin himmetinizin yüceliklerindedir. Dereceniz aziz, büyük ve önemlidir. Siz de yüksek işlerle uğraşmanıza rağmen, himmetiniz çok yüksek olduğundan, kendinizi kusurlu görüyor ve bu şeylerle de yetinmeyerek kendiniz için daha birçok şeyleri gerekli buluyorsunuz. Bizim gönlümüz her zaman mânen sizin hizmetinizde bulunmakla beraber, sûreten de şereflemek istedik. Çünkü bu sûretin de büyük bir itibarı vardır. İtibar ne demek! O hattâ öz ile, mâna ile beraberdir. Nasıl ki beyinsiz bir kafanın işi bir sonuç vermezse, kabuksuz meyva da yetişmez. Meselâ, bir çekirdeği kabuksuz olarak yere ekersen göğermes, fakat onu kabuğuyla beraber yere gömdüğün zaman göğeri ve büyük bir ağaç olur. Binaenaleyh bu bakımdan vücudun da büyük bir aslı, rolü vardır. Hem böyle olması da tabiidir. Onsuz bir iş meydana gelmez. Evet işte bu, **asıl** mânadır. Fakat bu, **mânayı** bilen ve mânalı olan kimsenin yanında böyledir.

İki rekât namaz, dünya ve dünyada olan şeylerden hayırlıdır; (H.) İşte bunun için buyurmuşlardır. Yalnız, bu söz herkes için değildir; bu, o iki rekât namazı kılmaması, onun için dünya ve dünyada bulunan her şeyden daha önemli olan kimse içindir. (Böyle bir) insanın gözünde, bütün dünya malı kendinin olsa bile, iki rekât namazı kılmaması ona, o dünya malının büsbütün elinden çıkmasından daha ağır gelir.

Dervişin biri, bir padişahın yanına gitti. Padişah ona: "**Ey zâhid!**" dediği vakit, o: "**Zâhid sensin!**" dedi. Padişah: "Ben nasıl **zâhid** olurum? Bütün dünya benimdir". dedi. Bunun üzerine derviş: "Hayır, aksine! Görüyorsun ki bütün dünya, ahiret ve bütün mülkler benim malımdır. Âlemi ben kapladım; sen sadece bir lokma ve bir hırka ile kanaat ettin." dedi.

Yüzünü ne tarafa çevirirsen, Tanrı ordadır.¹³ O, her yerde bulunan, geçer olan **Vecih**'dir; devamlıdır, ölmez. Âşıklar bu **Vech**'e kendilerini feda etmişlerdir ve karşılık da istemezler. Geri kalanlar ise hayvan gibidir.

Buyurdu ki: Sığır gibi olmalarına rağmen, nimetlere müstahaktırlar ve ahırda buldukları halde ahır sahibinin makbulüdürler. Çünkü, eğer ahır sahibi isterse, onu, (onları) ahırdan nakleder ve padişahın ahırına götürür; başlangıçta olduğu gibi, yokluktan varlığa getirir. **Varlık** (vücut) ahırından, **cemâd** ahırına ve **cemâd** ahırından, bitkiliğe, bitkilikten hayvanlığa, hayvanlıktan insanlığa, insanlıktan meleklığa ve daha böylece sonu gelmeden ilerletir. O sana bunları, O'nun biri birinden üstün olan bu türlü ahırlardan daha birçok ahırını bulunduğunu kabul ve itiraf etmen için göstermiştir.

Kur'anda: **Siz elbet bir halden, bir hale geçeceksiniz. Öyle ise onlara ne oluyor da iman etmiyorlar?**¹⁴ buyurulmuş olduğu gibi, bunu sana önde bulunan başka tabakalara inanman ve onları kabul etmen için gösterdi, yoksa hepsi bundan ibaret, diye inkâr etmen için değil.

Bir üstad, bilgisini ve hünerini kendisine inanmaları ve daha göstermemiş olduğu birçok marifetleri ve ilimleri olduğunu ikrar ve kendine imân etmeleri için gösterir. Bunun gibi bir padişah da hil'at verir, bağışlarda bulunur, okşar, gönül alır. Bunları, kendisinden daha başka şeyler beklemeleri ve ümitlenerek vereceği paralar için kese dikmeleri için yapar, yoksa vaat ettiklerinin hepsi bundan ibaret, padişah başka bağışlarda bulunmayacak, diyerek bu kadarla iktifa etmeleri için değil. Esasen o, böyle söyleyeceklerini bilse onlara kat'iyen **lûtuft** ve **in'am**'da bulunmaz.

Zâhid, âhari (başkasını) gören kimsedir; dünya ehli ise ahîri görür. Fakat Tanrı'nın has kulları ve **ârifler**, ne âhari ne de ahîri görürler. Onların nazarları evvele düşmüştür, her işin evvelini bilirler. Meselâ, buğday ekince buğday biteceğini bilir. İşte evvelden sonunu görmemiş midir? Arpa, pirinç ve daha başka şeyler için de aynen böyledir ve başını, evvelini gördüğünden, gözü sonunda değildir; bir şeyin sonu, daha başından ona belli olmuştur? Bunlar nadir olurlar. Diğerleri ise, orta halli olduklarından, nazarları sondadır; ahırda kaldıkları için hayvandırlar.

Dert daima insana yol gösterir. Dünyadaki her iş için, bir insanın içinde ona karşı bir aşk, bir heves ve dert olmazsa, insan o işi yapmaz ve o iş dertsiz,

zahmetsiz olarak ona müyesser olmaz. İster dünya, ister ahiret, ister ticaret, ister padişahlık, ister ilim, ister astronomi ve ister daha başka işlerde olsun [hepsi için bu, böyledir].

Meselâ Meryemde doğum ağrısı olmadıkça, o baht ağacına gitmedi. Kur'an'da; **Doğurma sancısı onu bir hurma ağacının kütüğüne dayanmağa sevketti**¹⁵, buyrulduğu gibi onu o dert, ağaca götürdü ve kuru ağaç meyva verir bir hale geldi.

Vücut da Meryem gibidir; her birimizin İsa'mız vardır. Bizde eğer o dert peydâ olursa İsa'mız doğar; eğer dert olmazsa, İsa da o geldiği gizli yoldan tekrar kendi aslına döner. Biz de böylece ondan faydalanmaktan mahrum kalırız.

Şiir:

**Can, içerde aç; tabiat ise dışında servet ve sâman içinde.
Şeytan yiyip içmekten mide fesadına uğramış;
Cemşid sabah kahvaltısı bile yapmamış.
Şimdi senin Mesih'in bu yeryüzünde;
Burada bulunduğun müddetçe derdinin devasına bak.
Mesih göğe çıkınca deva da elden gider.**

FASIL- Bu söz, idrak etmekte söze muhtaç olanlar içindir. Sözsüz idrak edenin söze ne ihtiyacı kalır? İdrak edebilen için bu göklerin, yerlerin hepsi sözdür. Hafif bir sesi duyana bağırıp çağırmağa ne lüzum var? [Dünya] Kur'an'daki, **O'nun emri Ol demektir. O da hemen olur**¹⁶. Sözüden meydana gelmiştir.

Hikâye: Arapça konuşan bir şair, bir padişahın yanına geldi. Padişah Türktü. Farsçayı da bilmiyordu. Şair ona Arapça pek parlak bir şiir yazıp getirdi. Padişah tahta oturmuş, divana mensup olan bütün insanlar, emîrlar ve vezirler de onun önünde sırayla kendi yerlerini almışlardı. Şair ayağa kalktı ve şiirini okumağa başladı. Padişah, âferin denilecek yerde başını sallıyor, hayret gösterilecek yerde hayret gösteriyor ve şairin tevazu göstermiş olduğu yerde de iltifat ediyordu. Padişahın mecliste, bu uygun olan ve gereken yerlerde başını sallaması onun Arapçayı bildiğini gösteriyordu. [Orada bulunanlar]: "Padişah bu kadar senedir bizden Arapça bildiğini sakladı. Bu zaman zarfında, eğer uygun olmayan sözler söylemişsek vay geldi halimize!" dediler. Padişahın bir has kölesi vardı. Divandakiler toplanıp, bu köleye at, merkep mal verdiler ve daha başka

¹³ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 109.

¹⁴ Kur'an, Sûre: 84, Âyet: 19-20.

¹⁵ Kur'an, Sûre: 19, Âyet: 22.

¹⁶ Kur'an, Sûre: 36, Âyet: 82.

şeyler de vereceklerini vaat ettiler: "Padişah Arapça biliyor mu, bilmiyor mu? Bunu öğren ve bize bildir. Eğer bilmiyorsa niçin münasip olan yerde başını sallıyordu? Bu onun kerametinden miydi? Yoksa ona ilham mı gelmişti?" dediler.

Bir gün köle, avda, bunu öğrenmek fırsatını buldu. Padişahı memnun görmüştü. Padişah birçok av avlandıktan sonra, köle ona sordu. O da: "Vallahi ben Arapça bilmem. Yalnız, onun bu şiiri yazmaktaki maksadını bildiğim için başımı sallayıp iltifat ediyordum. Anlaşıyor ki bu adamın maksadı övmekti ve o şiir buna vasıta olmuştu. O maksad olmasaydı, bu şiir söylenmiş olmazdı." dedi. Binaenaleyh eğer maksada bakacak olursak ikilik kalmaz. İkilik teferruattadır. Esas birdir.

Bunun gibi eğer görünüşte şeyhler türlü türlü, işleri ve sözleri farklı ise de maksadları itibariyle birdirler; bu da Tanrı'yı talep etmektir. Meselâ bir sarayda rüzgâr esse bu, halının ucunu kaldırır, kilimleri hareket ettirir, çözü çöpü havaya uçurur, havuzun suyunu halka halka eder, ağaçları, dalları ve yaprakları oynatır. Bütün bu birbirine benzemeyen haller maksat, esas ve hakikat bakımından birdir. Çünkü hepsinin hareketi, bir rüzgârdandır.

[Biri]: "Biz kusurluyuz!" dedi. O buyurdu ki: Bir kimsede: "Ah ne haldeyim? Neye böyle yapıyorum?" diye bir düşünce ve kendi kendini paylama hâsıl olması, dostluk ve inâyetin delilidir. Çünkü **sevgi olduğça, sitem de olur** (M.) Dostlara sitem edilir, yabancılar değil. Şimdi bu sitem (İtab) de farklıdır. Bir, insana acı veren sitem vardır. Bu sitemden müteessir olan ve bunun kendi hakkında bir inâyet ve sevgi olduğunu bilene yapılır. Bir de hiç teessür uyandırmıyan vardır ki bu sevgi alâmeti değildir.

Meselâ bir halıyı, tozunu temizlemek için değnekle döverler. Akıllılar buna paylama demezler. Fakat kendi sevdiği birini veya çocuğunu döverlerse ona itab derler. Sevginin delili işte böyle bir yerde meydana çıkar. Bu yüzden madem ki kendinde bir dert veya pişmanlık hissediyorsun bu, Tanrı'nın sana olan inâyetinin ve sevgisinin [bir] delilidir. Eğer sen kardeşinde bir kusur görüyorsan o, sende bulunan kusurun aksinden ibarettir. Âlem de işte böyle bir ayna gibidir. **Mü'min mü'min'in, aynasıdır.** (H.) Sen o kusuru kendinden uzaklaştır. Çünkü ondan duyduğun üzüntü, kendinden duymuş olduğun üzüntüdür. Ondan incindiğin zaman kendinden inciniyorsun.

Dedi ki: Bir fili sulamak için, çeşmenin başına getirdiler. Fil, kendini suda görüp ürktü. Fakat başkasından ürktüğünü sanıyor ve kendi kendinden ürktüğünü bilmiyordu.

İşte kötülük, kin, kıskançlık, hırs, merhametsizlik, buyurmuş ve kâfir kâfirin aynasıdır, dememiştir. Fakat bu, kâfirin aynası yoktur, demek değildir. Onun aynası vardır; ancak, kendi aynasından haberdar değildir.

İnsan, kendi kelinden ve çıbanından öğrenmez. Yaralı elini yemeğe sokar, parmağıyla yalar. Bundan midesi bulanmaz; ama başka bir kimsede birazcık çıban ve ufacık bir yara görse o yemeği artık yiyemez, öğrenir.

İnsandaki kötü huylar da kellere ve çıbanlara benzer. Kendinde olduğu zaman, insan ondan öğrenmez, incinmez; halbuki başka birinde, ondan bir parçacık göreceksin o da senden öğrenir, nefret eder. Sen ondan ürktüğün gibi o da senden ürker ve incinirse, onu hoş gör! Senin incinmen onun suçudur. Çünkü onu görmenden dolayı inciniyorsun. O da aynı şeyi görür. Peygamber: **Mü'min, mü'minin aynasıdır** (H.) buyurmuştur. Kâfir kâfirin aynası olamaz, demek değildir. Onun aynası vardı. Ancak, kendi aynasından haberdar değildir.

Bir padişah canı sıkılmış olduğu halde, ırmak kenarında oturmuş, emîrler de ondan ürkmüş ve korkmuşlardı. Bir türlü yüzü gülmüyordu. Kendisine çok yakın olan bir soytarı vardı. Emîrler ona: "Eğer padişahı güldürürsen, sana şunu veririz, bunu veririz." dediler. Soytarı padişahın yanına gitti. Fakat ne kadar çalıştı çabaladıysa, padişah onun yüzüne bakmadı. Başını kaldırmıyordu ki bir taklit yaparak onu güldürsün. Mütemediyen önüne bakıyor ve başını eğiyordu.

Nihayet Soytarı dayanamayıp, padişaha: "Bu suda ne görüyorsunuz?" deyip sordu. O: "Bir kaltabanı görüyorum." dedi. Soytarı da: "Ey âlemin padişahı! Eh bu kulunuz da kör değil ya!" cevabını verdi.

Bu böyledir. Sen onda bir şey görüp incindiğine göre, o da nihayet kör değil ki senin gördüğünü görmemiş olsun.

O'nun yanına iki ben sığmaz Sen: "Ben!" diyorsun; O da: "Ben!" diyor. Ya sen öl, ya O ölsün ki bu ikilik olmasın. Fakat O'nun ölmesi imkânsızdır. Bu ne hariçte, ne de zihinde mümkün olur. **Çünkü O ölmeyen bir diridir.** (Hay).¹⁷

O, o kadar lûtuftûrdur ki imkân olmuş olsaydı, senin için ölürdü. Fakat mademki O'nun ölümü imkânsızdır, o halde bu ikiliğin yok olması ve O'nun sana tecelli etmesi için, sen öl.

İki canlı kuşu birbirine bağlarsan, aynı cinsten oldukları için, iki tane olan kanatları, dört tane olduğu halde uçamazlar. Çünkü ikilik mevcuttur. Halbuki

¹⁷ Kur'an, Süre: 25, Âyet: 58.

buna ölü bir kuşu bağlarsan uçar. Zira ikilik kalmamıştır. Güneşte o lûtf vardır ki yarasanın önünde ölür; fakat buna imkân olmadığından: "Ey baykuş! Benim lûtfum herkese ermiştir, sana da ihsanda bulunmak isterim. Sen öl. Çünkü buna imkân vardır. Böyle yaparsan benim yüceliğimin nurundan nasibini alırsın. Baykuşluktan çıkıp, **Yakınlık Kaf'ının Anka'sı olursun.**" diyor.

Kendini bir dost için feda etmek kudreti Tanrı'nın kullarından bir kulda vardı. O dostu Tanrı'dan istedi. Aziz ve Celil olan Tanrı kabul etmedi ve ona: "Ben, senin onu görmeni istemiyorum" diye bir ses geldi. O Tanrı kulu ısrar etti ve yalvarmaktan vazgeçmedi: "Tanrı'm! Bende onun arzusunu meydana getirdin; bu bende yok olmuyor." diyordu. Nihayet ona: "Eğer onun sana görünmesini istiyorsan, başını feda et; sen yok ol, kalma, bu dünyadan git!" diye bir ses erişti. O: "Ey Tanrım razı oldum!" dedi ve öyle yaptı, dost için kafasını feda etti. İşte o zaman, maksadı hâsıl oldu.

Bir günü bütün dünyanın ömrüne bedel olan kulun lûtfu böyle olursa, bu lûtfu yaratan Tanrı'nın böyle lûtfu olmaz mı? Bu sana imkânsız görünür, fakat O'nun fenâ bulması muhaldir. O halde, hiç olmazsa **sen fenâ bul**, yok ol.

Sevimsizin biri geldi ve büyük bir adamın üst tarafına oturdu. Bunun üzerine Mevlânâ buyurdu ki: Bunlar için **çerağın** üstünde veya altında bulunmanın ne farkı var? **Çerağ** eğer yüksekte olmak isterse, bunu, kendisi için istemez. Maksadı, bundan başkalarının faydalanmasıdır. Onlar **çerağın** nurundan zevk alırlar; yoksa o ister yukarıda, ister aşağıda olsun, aynı **çerağ**dır. Ebedî güneştir. [Büyük adamlar] Onlar eğer yükseklik, makam, mevki isterlerse bu, halkın onları görececek gözleri olmadığı içindir. Onların maksatları, bu maddî ve dünyevî tuzakla, dünya ehlini avlamaktır. Böylece bu yükseklikleri uhrevî yüksekliğe yol bulmak için isterler. Meselâ Mustafa (Tanrı'nın selâmı onun üzerine olsun) Mekke'yi ve diğer beldeleri, kendi ihtiyacı olduğu için zaptetmemiş, belki herkese hayat bağışlamak, herkesin kalplerini nurlandırmak için zaptetmişti.

Bu el vermeye alışmıştır, almaya alışmamıştır (H). buyurulduğu gibi onlar halka bağışta bulunmak için halkı aldatırlar. Yoksa onlardan bir şey almak için değil.

Bir insan tuzak kurar ve yemek yahut satmak için zavallı kuşları tuzağa düşürür, buna **mekr** (hile) derler. Fakat bir padişah kendi cevherinden haberi olmayan, kıymetsiz, acemî bir doğanı tutar, bileğine alıştıırırsa, bundan maksadı onu şereflendirmek, ona bilgi ve terbiye vermektir. Buna hile demezler. Her ne

kadar bu, görünüşte **mekr** ise de gerçekte aynen doğruluk ve ihsandır; taşı lâl haline getirmek, ölü bir tohumu, insan yapmaktır. Akıl sahipleri bunu böyle bilirler. Hattâ bundan daha fazla bir şey [bir şeref bilirler]! Eğer doğan kendisini niçin tuttuklarını bilmiş olsaydı, o zaman, tuzağa ve taneye lüzum kalmazdı. Can ve gönülden, kendisi tuzağı arar ve şahsın bileğine uçarak giderdi.

Halk onların [büyük adamların] sözlerinin dışına, görünüşüne bakıp: "Biz bu gibi sözlerden çok işittik, içimiz dışımız bu sözlerle dopdolu!" der. Onlar derler ki: kalblerimiz kılıfıdır. **Hayır Tanrı onları küfürlerinden dolayı lânete uğrattı da onlar pek az inanırlar**¹⁸. Âyetinde buyrulduğu gibi kâfirler: Bizim kalblerimiz bu türlü sözlerin kılıfıdır, biz bunlarla dopdoluyuz." derler. Ulu Tanrı onlara cevap olarak buyuruyor ki: Hâşâ! onlar bununla dolu değil, belki **hayal, vesvese, şüphe** ve **şirkle** hattâ **lânetle** doludurlar. Çünkü haklarında, belki **Tanrı onlara küfürlerinden dolayı lanet etmiştir**¹⁹ buyurulmuştur. Keşke bu hezeyanlarla dolu olmasalardı! Hiç olmazsa bunu kabule lâayık olsalardı; buna bile lâayık değiller.

Ulu Tanrı onların kulaklarını, gözlerini ve kalplerini, başka bir renk görmeleri için mühürlemiştir. Bu yüzden göz Yusuf'u kurt görür, kulak başka bir ses işitir. Hikmeti saçma ve hezeyan sayar. Kalbini başka bir şekle sokmuştur ki o kalb hayal ve vesvese örtüleri altında, öylece donup kalmıştır. Bunlar hakkında: **"Allah onların yüreğine mühür vurdu, kulakları da gözleri de perdelidir"**.²⁰ buyurulmuştur. Onların kalpleri bununla dolu olmak şöyle dursun, ne onlar, ne onlarla öğrenenler ve ne de onların yakınları, bütün ömürlerince bu hikmetten bir koku bile alamamışlardır. Bu, Tanrı'nın hikmeti bir testi gibidir. Tanrı onu, bazılarını su ile dolu olarak gösterdi. Onlar bu sudan kana kana içerler. Bazılarının dudaklarında da onu boş gösterir. Bu boş gösterdiği ve bundan bir nasip alamayan kimseler, buna nasıl şükredebilir? Tanrı'nın bu testiyi kendisine dolu olarak gösterdiği kimse şükretmelidir.

Ulu Tanrı Âdem'i toprak ve sudan yarattığı vakit **O'nu kırk günde tamam etti** (H.), onun kalıbını tamamen yaptı. Bu zaman zarfında kırk gün, yer yüzünde kalmıştı. Lânet olası İblis! yere indi ve onun kalıbına girdi, bütün damarlarında dolaştı, seyretti ve o kanla dolu damarı, yağı ve **dört hiltını** görüp: "Oh! Benim arşın ayağında görmüş olduğum ve peyda olacak olan İblis'in bu

¹⁸ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 88.

¹⁹ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 88.

²⁰ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 8.

olması tuhaf değil mi? Şayet bu değilse ne garip! O İblis eğer varsa mutlaka, bu olmalıdır. İşte o kadar!" diyerek çekilip gitti.

FASIL – Atabek'in oğlu geldi. Mevlânâ buyuruyordu ki: Senin baban daima Tanrı ile meşgüldür. Ona **imani** galip gelmiştir; bu sözünden belli oluyor. Bir gün **Atabek** dedi ki: Rum kâfirleri: "Tatar'a kız verelim de din bir olsun ve bu yeni bir din olan Müslümanlık ortadan kalksın." diyorlar. Ben: "Bu din ne zaman bir oldu ki: Her zaman iki, üç din vardı ve onlar arasında daima savaş ve öldürmek [kan dökmek] mevcuttu." dedim. Bunun üzerine Mevlânâ buyurdu ki: Siz, dini nasıl bir yapacaksınız? Bu ancak Kıyamette bir olur. Burası dünya olduğuna göre, bu imkânsızdır. Çünkü burada, her birinin çeşitli dileği ve isteği vardır. Burada bir olamaz ve bu, ancak kıyamette mümkün olabilir. Orada hepsi bir olur, hepsi aynı yere bakar ve bir tek kulak, bir tek dil haline gelirler.

İnsanda birçok şeyler mevcuttur. [Meselâ] Fare vardır, kuş vardır. Kuş kafesi yukarı kaldırır; fare aşağı çeker. İnsanda daha bunun gibi, binlerce çeşitli yırtıcı hayvanlar bulunur. Bunlar eğer, fare fareliğini, kuş da kuşluğunu bırakırsa, hepsi birleşir ve istenilen şey de meydana gelmiş olur. Çünkü istenen ne yukarı ne de aşağıdır. Ve istenilen hâsıl olunca, ne yukarı ne de aşağı kalır.

Birisi bir şey kaybetmiş. Sağda, solda, önde ve arkada arıyor. Bulduğu zaman ne sağ ne solu, ne önü ne de arkayı arar. Bunların hepsi bir olur. Kıyamet gününde nazarlar birleşir. Diller, kulaklar ve duygular bir olur. Meselâ on kişinin müşterek bir bahçesi veya dükkânı bulursa, hepsinin sözleri, kayguları bir olur ve hepsi bir şeyle uğraşırlar. Çünkü istedikleri şey bir olmuştur.

Kıyamet gününde hepsinin işi Tanrı'ya düşer. Yani hepsi Tanrı ile meşgul olur ve hepsi bunda birleşir. Bunun gibi, dünyada herkes bir işle uğraşır. Kimi kadın sevgisiyle, kimi mal toplamakla, kimi kazanmak, kimi de bilgi elde etmekle uğraşır; bunlardan birinden zevk alır ve hoşlanır. Hepsi de: "Benim dermanım, saâdetim ve huzurum bundadır." der ve ona inanır. Bu da Tanrı'nın bir rahmetidir. Çünkü insan, o sevdiği şeye gider, onu arar, bulamayıp geri döner, bir zaman bekler ve kendi kendine: "Bu zevk ve rahmet aranılmağa değer; belki ben iyi arayamadım tekrar arayayım". diye, yeniden aramağa başlar. Fakat yine bulamaz Böylece **Tanrı'nın rahmeti** ona perdesiz olarak yüz gösterinceye kadar devam eder. **Rahmet** yüz gösterdikten sonra, bu tuttuğu yolun, gerçek yol olmadığını anlar. Fakat Tanrı'nın öyle kulları da vardır ki onlar, **kıyametten** evvel bu gayeye ulaşmışlardır. Şimdiden sonu görürler.

Ali (Tanrı ondan razı olsun): "**Perde kalksa da benim yakınım artmıyor**" (K.K.) buyuruyor. Yani: Bu kalıbı ortadan kaldırsalar ve kıyamet görünse de benim **yakınım** artmaz (demektir). Bu şunun gibidir: Meselâ, farzedelim ki karanlık gecede, bir evde herkes yüzünü bir tarafa çevirmek suretiyle, namaz kılsa gündüz olunca, yüzlerini çevirmiş oldukları yönü değiştirirler. Fakat onlar arasında gece, kibleye çevirmiş olan, bu hakiki yönden yüzünü çevirmez. Hem niçin çevirsin? Çünkü herkes yüzünü ona doğru çevirir. [Bu dünyada] Gece yüzlerini ona dönüp, başkalarından yüz çevirmiş iseler, o halde onlar için kıyamet görünmüş ve hazır olmuştur.

Hiçbir şey yoktur ki onun hazineleri bizim yanımızda bulunmasın. Biz onu ancak muayyen bir ölü içinde göndeririz.²¹ buyurulduğu veçhile, sözün sonu yoktur. Fakat isteyen istediği ölçüde iner (gelir). Hikmet de yağmur gibidir ve kendi madeninde sonsuz bir durumdadır. Yalnız ihtiyaca göre yağar. Kışın, ilbaharda, yazın ve sonbaharda bu mevsimlerin ihtiyaçlarına göre az veya çok olur. Fakat geldiği yerde, yani kaynağında bitip tükenmek bilmeyen bir haldedir. Meselâ attarlar şeker veya ilaçları kâğıda sararlar. Ama şeker, o kâğıda konulandan ibaret değildir. Şeker ve ilaç depoları sonsuzdur. Sonsuzluk, sınırsızlık kâğıda nasıl sığabilir?

Kur'an Muhammed'e (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) niçin kelime kelime iniyor da sûre sûre inmiyor, diye dedikodu yapıyorlardı. Bunun üzerine Mustafa (Tanrı'nın salâtı onun üzerine olsun): "Bu sersemeler ne diyorlar? Eğer hepsi birden inseydi ben erirdim, kalmazdım." buyurdu. Çünkü o, azdan çoğunu, bir şeyden birçok şeyleri, bir tek satırdan defterler dolusunu anlıyabilir.

Meselâ şunun gibi: Bir grup insan oturmuş [bir vakanın] hikâyesini dinliyorlar. Fakat bunlar arasında biri, hikâyenin cereyanında bulunmuş olduğundan, hikâyenin hepsini tamamen biliyor ve bir işaretle hepsini anlıyor, kızarıp bozuyor ve bir halden bir hale dönüyor. Diğerleri hikâyenin ancak işittikleri kadarını anlıyorlar; çünkü onlar vaziyetten haberdar değillerdir. Yalnız vaziyete vâkıf olan o kadarıyla pek çok şeyler anlamıştır.

Gelelim eski konumuza: Attarın dükkânına gittiğin zaman, orada, şekerin ne kadar çok olduğunu görürsün. Fakat attar, elinde ne kadar para getirdinse, sana onun değeri kadar şeker verir. Gümüş para burada, **himm**et ve inan mukabilinde, misâl olarak verildi. Söz o nispette ona ilham olur. Şeker istemeğe geldiğin vakit çuvalına bakarlar. Ona göre bir veya iki kile ölçerler. Ama eğer

²¹ Kur'an, Sûre: 15, Âyet: 21.

şeker almağa gelen, deve katarları ve pek çok çuvallar getirmişse, kile ölçenleri çağırmasını emrederler. Bunun gibi adam olur ki denizlerle, kanmaz, adam da olur, ona birkaç damla su kâfi gelir ve bundan fazlası ona zarar verir. Bu sadece mâna âleminde ilimler ve hikmet hususunda böyle olmayıp, her şeyde bunun gibidir. Dünyada mallar, altınlar, maden ocakları hep sonsuz ölçüdedir; sınırsızdır. Fakat bunlar insana değeri kadar gelir. İnsan fazlasına dayanamayarak delirir. Âşıklardan **Mecnun**, **Ferhat** ve daha başkalarını görmüyor musun? Bunlara tahammüllerinin üstünde şehvet verilmiş olduğundan, bir kadının aşkı ile dağlara ve çöllere düştüler. Baksana **Firavun**'a, fazlaca mal ve mülk verdikleri için tanrılık iddiasında bulundu. **İyi veya kötü hiçbir şey yoktur ki onun bizde ve bizim hazinemizde sonsuz defineleri olmasın, fakat biz tahammül nisbetinde gönderiyoruz,**²² buyrulduğu gibi, işe elverişli olanı da budur.

Evet! Bu adam inanlıdır fakat, *inanın ne olduğunu bilmiyor.*

Ekmeğe inanan, fakat neye inandığını bilmeyen bir çocuk da böyledir. Meselâ bitkilerden, gelişmekte olan bir ağaç, susuzluktan sararır ve kurur; buna mukabil susuzluğun ne olduğunu bilmez. İnsanın vücudu bir bayrak gibidir. Evvelâ bayrağı havada açar, sonra yalnız Tanrı'nın bildiği akıl, anlayış, öfke, kızmak yumuşaklık askerleri o bayrağın dibine gönderirler. Uzaktan bakan herkes, onu sadece bir bayrak olarak görür. Fakat yakından bakan, onda ne cevherler ne mânâlar bulunduğunu da müşahede eder.

Bir adam geldi. dedi ki: Nerede idin? Çok özlemiştik, niçin uzak düştün? O: "Tesadüf böyle oldu." dedi. Biz de bu tesadüfün değişmesi ve ortadan kalkması için dua ediyorduk. Ayrılık yaratan tesadüf, olmaması icabeden bir tesadüftür. Evet, hepsi Tanrı'dandır, ama Tanrı'ya nisbetle iyidir. Evet! Doğru, hepsi Tanrı'ya nisbetle mükemmeldir, iyidir; fakat bize nisbetle böyle değildir. Çünkü pislik, **namazsızlık**, **namaz**, **küfür**, **İslâm**, **şirk** ve **tevhid** bunların hepsi Tanrı'nın indinde iyidir. Fakat bize göre, bu hırsızlık, ahlâksızlık, küfür ve şirk kötü, **tevhid**, **namaz** ve **hayrat** iyidir. Ama Hakk'a nisbetle hepsi iyidir. Meselâ ülkesinde zindan, asmak, hil'at, mal, mülk raiyyet, düğün, davul ve bayrak bulunan bir padişah için bunların hepsi iyidir ve nasıl, hil'at saltanatının kemâline alâmet olursa darağacına çekmek, öldürmek ve zindan da aynen bunun gibidir. Padişaha nisbetle hepsi kemâldir. Fakat halka göre, hil'atle darağacı nasıl aynı şey olabilir?

FASIL- [Biri]: "Namazdan daha üstün ne olabilir?" diye sordu.

1. Söylediğimiz gibi, namazın canı (ruhu), okunan namazdan daha iyidir.

2. İman namazdan daha iyidir. Çünkü namaz beş vakitte, iman ise her zaman farzdır. Namaz bir mazeretle bozulur ve farz olmaktan düşer, sonra kılmak da mümkündür. İmanın namazdan bir üstünlüğü de onun hiçbir mazeretle düşmeysi ve sonradan kılmağa müsaade edilmeyişidir. Namazsız imanın faydası olur. Fakat imansız namazın faydası yoktur. Tıpkı münafık olan kimselerin namazları gibi.

Namaz her dinde başka türdür. İman hiçbir dinde değişmez. Ahvali, kıblesi ve daha bunun gibi şeyleri değişmiş olmaz. Yalnız bu farklar hakkında söylenen söz, ancak dinleyenin bundan çıkaracağı mânâyı talep etmesi nisbetinde zâhir olur. Dinliyen, hamur yuğuranın önündeki un gibidir. Söz de suya benzer. Una, kendisine elverişli olacak ölçüde su katarlar.

Şiir:

Gözüm başkasına bakıyor, ben ne yapayım?

Kendi kendinden şikâyet et ki gözümün nuru sensin.

Gözüm başkasına bakar, yani senden başka bir dinliyen (Müstemi') arar. Ne yapayım? Onun nuru sensin. Nurunun senin gibi, yüzbin tane (misli) olması için, senin, seninle olmaman ve kendinden kurtulman lâzım.

Hikâye: Çok zayıf, cılız, ufak-tefek bir adam vardı. Herkesin gözünde, hakîr bir serçe gibi görünürdü. O kadar hakîr ve çirkinde ki, hakîr ve çirkin yüzlüler bile onu görmeden evvel kendi hallerinden şikâyet ettikleri halde onu bu kadar hakîr görünce, Tanrı'ya şükrederlerdi. Buna rağmen adamcağız ulu orta konuşur, büyük büyük sözler söylerdi. Padişahın divanında memurdu, mütemadiyen vezirin canını sıkır, o da bunları hazmederdi. Sonunda bir gün, vezirin kafası kızıp: "Ey divan ehli! Ben bu falan kimseyi yerden kaldırdım, besledim, yetiştirdim. Bizim soframız, ekmeğimiz ve nimetlerimizle adam olup, buraya kadar geldi. Sonunda bana böyle kötü şeyler söylüyor" diye bağırdı. Çirkin adam vezirin yüzüne atılıp: "Ey divan ehli ve devletin büyük adamları, erkânî! Evet, doğru söylüyor; onun ve ceddinin nimeti ve ekmeği ile beslenip büyüdüğüm için böyle hakîr ve gülünç oldum. Eğer başka bir kimsenin ekmeği ve nimeti ile büyütülüp beslenseydim, yüzüm, boyum ve değerim bundan daha iyi olurdu. O beni topraktan tutup kaldırdı. **Biz, size yakın bir azabı ihtar**

²² Kur'an, Sûre: 15, Âyet: 21.

ediyoruz. O gün her insan elinin ne yaptığını görecektir ve inanmayan: Keşke toprak olsaydım, diyecek,²³ buyrulduğu gibi, keşke başka bir kimse beni topraktan kaldırmış olsaydı! Belki o zaman böyle gülünç olamazdım." dedi.

Allah adamı tarafından yetiştirilen bir müridin ruhu tertemiz olup, müzevir ve iki yüzlü bir kimse tarafından yetiştirilip, tahsil ettirilen adam işte, o cılız adam gibi hakîr, âciz ve kederli olur; tereddütler içinde kalır, duyguları noksandır ve iyi çalışmaz.

Allah mü'minlerin yâridir. Onları karanlıktan ışığa çıkarır. Kâfirlerin yardımcısı Tağut'dur. Onları ışıktan karanlığa götürürler: bunlar ateşlik olan kimselerdir ki, daima ateş içinde kalırlar.²⁴

Nasıl ki temiz bir su, dibindeki taşlar, tuğlalar, kiremitler daha başka şeylerle üstündeki her şeyi gösterirse, insanın ruhu da insanın tabiatı ile birlikte yoğurulmuş olan bütün bilgiler ve göze görünmeyen şeyleri gösterir. Böyle altında ve üstünde olan şeyi, ona bir şey ilâve etmeden ve bir şey öğretmeden göstermek, suyun yaradılışında vardır; fakat o su, eğer toprakla veya başka renklerle karışırsa, bu özellik ve bilgileri kaybolur, ayrılır ve unutulur.

Ulu Tanrı, veliler ve nebiler gönderdi. Bunlar, büyük ve temiz sular gibidir. Tanrı'nın bundan maksadı her bulanık ve ufakık suyun, ârizî olan renginden ve bulanıklığından kurtulması, kurtulduktan sonra da kendini temiz görünce: "Ben mutlaka önce böyle temizmişim!" diye hatırlaması, o renklerin ve bulanıklığın ârizî olduğunu bilmesi ve bu ârizî şeylerden, önceki halini aklına getirmesidir. Kuran'da: **Sağlamlıktan sonra bozarlar. Allah'ın bitişmesini emrettiği şeyi parçalarlar.**²⁵ buyrulmuştur. İşte veliler ve nebiler, onlara eski hallerini hatırlatırlar. Onun cevherine yeni bir şey katmazlar. Şimdi o büyük suyu tanıyarak: "Ben ondanım, onunum." diyen her bulanık su, ona karışmıştır. Bu suyu tanımayan, kendisinden ayrı gören ve başka cinsten bilen bu bulanık su, denizle karışmak, denize karışmış olmaktan uzak bulunmak için, böyle renklere ve bulanıklıklara sığındı.

Kur'an'da: **Bir sûre indirilince onlar birbirlerine bakarlar ve: "Acaba bizi bir gören var mı?" derler ve sonra giderler. Onlar anlamaz bir kavim oldukları için, Allah da onların kalplerini döndürdü.**²⁶ buyrulduğu

²³ Kur'an, Sûre: 78, Âyet: 40.

²⁴ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 257.

²⁵ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 25.

²⁶ Kur'an, Sûre: 9, Âyet: 128.

gibi büyük su küçük suyun cinsindedir. Onun nefsinden onun cevherindedir. Onu kendinden bilmemesi ve inkâr etmesi, suyun nefsinden değildir. Yalnız, suyun kötü bir arkadaşı vardır ki onun aksi suya vurur. Küçük suyun, bu büyük sudan ve denizden ürkmesinin kendi nefsinden veya bu kötü arkadaşın aksinden ileri geldiğini bilmez. Bu da iki şeyin birbirine fevkalâde karışmış olmasından ileri gelir. Meselâ toprak yiyen bir adam: "Benim bu toprağa karşı olan meyylim tabiatımdan mı yoksa, tabiatımla karışmış bir hastalıktan mıdır?" diye, bunun neden olduğunu bilmez. Davayı ispat için getirilen her beyit, her hadîs ve âyet iki şahit gibidir. Bu iki şahit her dava için şahitlik eder.

Meselâ bir evin vakfındaki iki şahit, bir dükkânın satılmasında şahitlik eder, aynı zamanda bir nikâhta da şahit olabilir. Bunlar buldukları her davada, o davaya göre böylece şahitlik edebilirler. Şahidin sûreti bu olmalı, fakat mânası başkadır. **Allah sizi ve bizi faydalandırsın. Renk, kan rengi; fakat koku mis kokusu (H.).**

FASIL- Ona: "O, sizi görmek istiyor ve keşke Hüdâvendigâr'ı görseydim, diyordu." dedik. Mevlânâ buyurdu ki: O, Hüdâvendigâr'ı bu saatte hakikaten göremez. Çünkü onun: "Hüdâvendigâr'ı göreyim!" diye arzu etmesi, Hüdâvendigâr'ı görmesine mâni olan bir perde idi. Bu saatte onu perdesiz, peçesiz olarak göremez.

Bunun gibi insan halkın ana, baba ve arkadaşlarına yerlere ve göklere, bağlara, bahçelere, köşklere, bilgilere, işlere, yemekler şarap vesaire gibi, çeşitli şeylere karşı olan bütün arzu, sevgi ve şefkatlerinin hepsinin, gerçekte Tanrı'yı sevmek ve bilmek olduğunu bilir. Bunların hepsi örtüler (**nikap**)dır. İnsanlar bu dünyadan göçüp, o Şah'ı nikapsız olarak görünce, bunların hepsinin perdelerden ibaret olduğunu ve gerçekte istediklerinin yalnız o bir şey olduğunu görür ve anlarlar. Bu sûretle bütün güçlükleri halledilir ve içlerindeki her türlü soruların ve müşküllerin karşılığını duyarlar. İstedikleri şeyi açıkça görürler. Tanrı, her güçlüğe birer karşılık vererek cevaplandırır; bir tek cevap vermek suretiyle, bütün soruları açıklar ve cevaplandırır. Böylece bütün müşküller halledilir. Meselâ kışın her insan, soğuktan elbiselere ve kürklere sarınır bir tandıra ve sıcak bir koğuğa sığınır. Bunun gibi ağaç, ot ve daha başka bitkiler de soğuktan zarar görmemek için varlarını yoklarını, içlerine alıp saklarlar. Baharın gelmesi onların cevaplarını verir ve bütün ölü diri ve bitki hakkındaki çeşitli soruları bir anda hallolur. Bu sebepler ortadan kalkınca, hepsi baş gösterir ve o belânın neyi gerektirdiğini bilirler. Tanrı bu örtüleri bu sebebe dayanarak yaratmıştır. Tanrı'nın Cemâl'i nikapsız olarak görünürse biz bunu görmeğe tahammül

edemeyiz ve ondan nasibimizi alamayız. Bu nikaplar vasıtasıyla yardım görüyor, fayda elde ediyoruz. Bu gördüğün güneşin ışığı vasıtasıyla yürüyoruz, görüyoruz, iyiyi kötüden ayırıyoruz ve ısınıyoruz. Ağaçlar, bağlar da onun sayesinde meyva sahibi oluyorlar. Olmamış, ekşi ve acı meyvalar, onun sıcaklığı ile olgunlaşmış tatlılaşıyorlar. Altın, gümüş, lâl ve yakut madenleri, onun tesiri ile meydana çıkar. Vasıtalarla bize bu kadar fayda veren bu güneş, eğer bize biraz daha fazla yaklaşacak olursa, hiçbir fayda vermeyeceği gibi hattâ, bütün dünyayı ve insanları yakar, kavurur. Ulu Tanrı dağa perdeyle tecelli ettiği zaman, dağ güllerle doluyor, yemyeşil oluyor, süsleniyor. Halbuki perdesiz tecelli edince, dağ alt üst ve paramparça olur. [Bunun için] **Ulu Tanrı buyurdu ki: Ey Musa! Ben seni mümtaz kıldım. Sana verdiğimi al ve mazhar olduğun nimete şükredenlerden ol.**²⁷

Biri: "Sanki kışın da aynı güneş mevcut değil mi?" diye sordu. Bunun üzerine Mevlânâ buyurdu ki: Bizim burada maksadımız bir örnek vermektir. Orada ne deve, ne de koyun vardır. Aynı bir mesel, aynı bir misâl bulunur. Akıl onu ceht ile anlayamaz; bununla beraber ceht göstermekten de geri kalmaz. Eğer cehdini terk edecek olursa artık akıl sayılmaz. Akıl, anlamış ve anlayış kabiliyetini haiz olmamasına rağmen, her zaman gece gündüz Yüce Tanrı'yı anlayış ve kavrayışta düşünmekten, çalışıp çabalamaktan muzdarip olan ve kararsız bulunan şeydir. Akıl pervâne, sevgi de mum gibidir. Her ne kadar pervâne kendini muma çarptıkça yanar ve yok olursa da, asıl pervâne zarar gördükçe, yandıkça ve eleme uğradıkça, mumun ışığından ayrılmıyandır. Eğer pervâne gibi bir hayvan olsa, mumun ışığından şikayet etmese ve kendini o ışığa çarpsa, o da bizzat pervâne olur. Pervâne kendini mumun ışığına çarptığı halde yanmazsa, o mum da mum sayılmaz. İşte bunun için insan halk ile ilgilenmez, halktan şikâyet eder ve bir ceht göstermezse, o, insan değildir. Hakk'ı anlasa, kavrayabilse de onun anladığı idrak ettiği, Hakk, Hakk değildir. Şu halde insan, çalışıp çabalamadan geri durmayan, ceht dolu olan ve Tanrı'nın yüceliğinin nuru etrafında kararsız, huzursuz bir halde dolaşan kimsedir. Hakk ise insanı yakar, yok eder ve hiçbir akla sığmaz, hiçbir akılla anlaşılmaz.

FASIL- Pervâne dedi ki: Hüdâvendigâr bana yüzünü göstermeden önce Mevlânâ Bahaeddin özür diledi ve: "Mevlânâ: 'Emîr bizim ziyaretimize gelmesin ve rahatsız olmasın; çünkü bizim birçok hallerimiz vardır: Bir halde konuşuruz, başka bir halde susarız, bir halde insanlarla ilgileniriz, başka bir halde yalnız kalırız, bir halde de hayret ve istigrak içinde bulunuruz. Allah korusun! Emîr

böyle bir haldeyken gelir de hatırını sormayız, ona vâz edip, onunla konuşmaya halimiz elvermez. Bunun için dostlarla meşgul olmaya, onlara fayda vermeye durumumuz elverişli olduğu zaman, bizim gidip onları görmemiz daha iyi olur, diye karar verdi" dedi.

Mevlânâ Bahaeddin'e Emîr: "Mevlânâ benimle meşgul olsun, benimle konuşsun, diye gelmiyorum; sadece müşerref olup kulları ve müritlerinden olmak için geliyorum. Meselâ bu sırada olanlardan biri de şudur: [Bir gün] Mevlânâ meşguldü, bana yüzünü göstermedi. Geç vakte kadar beni beklettikten sonra savdı. Mevlânâ bunu bana, Müslümanlar ve iyi insanlar kapıma geldikleri zaman, onları bekletir ve çabuk çevirmezsem, aynı şekilde ağır bir hareket olduğunu bilmem için yaptı ve başkalarına karşı böyle hareket etmem için, bunun acılığını tattırdı. Beni bununla terbiye etti" cevabını verdi. Bunun üzerine Mevlânâ buyurdu ki: Hayır, sizi beklettikten sonra savmamız, size karşı olan inâyetimizdendi. Hikâye ederlerdi ki: Ulu tanrı "Ey benim kulum! Senin ihtiyacını ve dileğini; yalvarmanla, dua etmenle çabucak yerine getirdim; fakat senin yalvarış ve inleyişinin sesi hoşuma gidiyor, işte daha çok ağlayıp inlemen ve sesini daha çok duymam için dileğini yerine geç getiriyorum". buyuruyor. Meselâ bir adamın evinin kapısına iki fakir geldi. Biri hoş giden, sevimli ve beğenilen bir tip, öbürü ise, tamamen bunun aksine, çirkin ve sevimsiz. Ev sahibi uşağına: "O sevimsiz olanına bir parça ekmek ver de hemen kapımızdan uzaklaşsın." der. Sevimli olanına ise: "Daha ekmek pişirmediler. Pişip gelinceye kadar bekle." diye vaadde bulunur.

Canım, dostları daha fazla görmek, onlara doya doya bakmak ve onların da, şimdiye kadar bir çok dostların görmüş oldukları gibi, bende, kendi cevherlerini güzel güzel seyretmelerini istiyor. Bu dünyada birbirlerini iyice tanıdıklarından, o dünyada haşrolunca yine birbirlerini çabucak tanıyıp bilmeleri ve: "Biz, dünya evinde beraber bulunuyorduk, demeleri ve birbirleriyle güzelce anlaşmış, bağlanmaları gerekir. Bir insan dostunu çabuk kaybeder." Meselâ, görmüyor musun bu dünyada biriyle dost oluyorsun, ahablık ediyorsun. O senin gözünde tıpkı Yusuf gibi oluyor. Buna rağmen çirkin bir hareketle hemen senin gözünden düşüyor. İşte o zaman onu kaybetmiş oluyorsun. Onun Yusuf gibi olan yüzü, kurt haline geliyor ve sen Yusuf gibi görmüş olduğun dostunu, şimdi bir kurt şeklinde görüyorsun. Yüz değişmemiş olmakla beraber, bu ârızî hareketle onu kaybettin. Yarın bir başka haşr meydana gelir ve bu zat başka bir zata dönerse, onu iyice tanımadığın ve zatına iyiden iyiye varid olmadığın için, nasıl tanıyacaksın? Sözün kısası birbirini iyice görmek ve her insanda iğreti olarak

²⁷ Kur'an, Sûre: 171, Âyet: 143.

bulunan iyi ve kötü sıfatlardan geçerek özüne varmak ve iyiden iyiye görmek lâzımdır. İnsanların birbirlerine verdikleri bu vasıflar, onların aslî vasıfları değildir. Bir hikâye anlatmışlardı: Bir adam: "Ben falan kimseyi iyi tanırım onun bütün sıfatlarını size sayarım!" dedi. Ona: "Buyur anlat!" dediler. Adam: "O benim çobanımdı ve iki kara öküzü vardı." dedi. İşte bunun gibi halk da: "Falan dostu gördük, onu tanıyoruz." derler. Gerçekten verdikleri her örnek, o adamın, birisini iki siyah öküzü olmasıyla tarif etmesi hikâyesine benzer. Halbuki bu, o kimsenin alâmeti olamaz ve bu alâmet hiçbir işe yaramaz. İşte bir insanın iyisini, kötüsünü bırakıp, onun şahsiyetinin aslına nüfuz etmek lâzımdır ki bakalım, o kimsenin nasıl bir cevher ve özü vardır, anlaşılsın. İşte görmek ve bilmek böyle olur.

Ben halkın: "Veliler ve âşıklar bu mekânı bulunmayan, sûreti olmayan benzersiz ve niteliksiz olan âleme, nasıl âşık oluyor ve ondan yardım görüyor, kuvvet alıyor ve onun tesiri altında kalıyorlar?" demelerine şaşıyorum. Onlar, nihayet gece gündüz o niteliksiz âlemedirler. Başka birini seven bir kimse, ondan yardım görüyor ve bu yardımı, lütfu, ihsanı, bilgiyi ve düşünceyi, sevinci ve kederi ondan alıyor. Bunların hepsi ise **âlem-i lâmekândadır**. Hiç kimse, zaman zaman bu mânalardan yardım gördüğü ve tesir altında kaldığı vakit, buna hayret etmiyor da: "Evliya ve Âşıklar **âlem-i lâmekâna** nasıl âşık olurlar ve ondan nasıl yardım görürler?" diye hayret ediyor.

Bir feylesof, bu mâneviyatı inkâr ediyordu. Bir gün hastalandı. Elden, ayaktan düştü. Hastalığı uzadı. Ruhânî bir hâkim onu yoklamağa gitti ve: "Ne istiyorsun?" diye sordu. O: "Sağlık!" karşılığını verdi. Ruhânî hakîm: "Bu sağlığın şeklini, vasıflarını, nasıl olduğunu söyle ki ben de sana bulayım." dedi. O: "Sağlığın şekli (sûreti) yoktur. O niteliksizdir." dedi. Bunun üzerine hakîm: "O halde mademki sağlık niteliksiz bir şeydir, onu nasıl istersin? Böyle diyinceye kadar sağlığın ne olduğunu söylesene", cevabını verince, hasta: "Şunu biliyorum ki sağlık gelince kuvvetleniyorum, şişmanlıyorum, rengim pembeleşiyor, kendimi genç ve neşeli hissediyorum." dedi. Hakîm: "Ben senden sağlığın kendisinin, zatının ne olduğunu soruyorum." cevabını verdi. Hasta: "Bilmiyorum, o niteliksizdir." dedi. Hakîm: "Eğer Müslüman olur, mezhebinden dönersen, seni iyileştiririm, sıhhatli yaparım ve sana sağlık bağışlarım." dedi.

Mustafa'ya (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun): "Bu mânalar niteliksiz olmakla beraber sûretler vasıtasıyla onlardan faydalanmak mümkün müdür?" diye sordular. O: "İşte yerin ve göğün sûreti, bu sûret vasıtasıyla sen o küllî mânadan fikir edin, faydalan" buyurdu.

Feleğin dönmesi ile kâinat üzerindeki tasarrufu ve bulutları tam vaktinde yağmur yağdırması, yazın ve kışın zamanın değişmesini görüyorsun. Bunların hepsi bir hikmete ve sevaba dayanır. Bu **cemâd** olan bulut vaktinde yağmur yağdırmanın gerekli olduğunu ne bilir? Bu bitkiyi kabul edip bir yerine on veren toprağı da görüyorsun. Bunları bir kimse yapıyor. İşte sen asıl onu gör. Bu âlem vasıtasıyla, bu işleri yapanı talep et ve ondan yardım iste. İnsanın sûretinden onun mânasını nasıl anlıyorsan, âlemin sûreti vasıtasıyla de mânasından haberdar ol.

Peygamber mest olup, kendinden geçtiği zaman konuşmağa başlar ve: "**Allah dedi.**" derdi. Zahiren onun dili böyle söylüyordu ve o arada yoktu. Bunu söyleyen gerçekte Tanrı idi. Çünkü o daha önceden, kendinin böyle bir sözü bilmediğini, bundan haberi olmadığını görmüştü. Şimdi böyle bir söz söyleyince, kendisinin daha önceki kimse olmadığını ve bunun Tanrı'nın tasarrufundan ibaret bulunduğunu bilir.

Mustafa, (Tanrı'nın selâm ve salâtı ona olsun) kendisinin vücade gelmesinden binlerce yıl önce yaşamış ve göçüp gitmiş olan insanlardan ve nebilerden, yaşadığı zamanın sonuna kadar dünyanın ne olacağından, **arş** ve **kürsi**'den **halâ** ve **melâ**'dan haber veriyordu. Onun varlığı dün'e aitti, bu haberleri muhakkak ki sonradan var olan varlığı vermiyordu. Sonradan var olan (**Hadis**) bir şey, eskiden var olandan (**Kadim**) nasıl haber verebilir? Binaenaleyh bunları onun söylemediği Tanrı'nın söylemiş olduğu anlaşıldı. Çünkü, **O arzu ile de söz söylemez. Sözü ancak vahyolunan-vahyden başka değildir.**²⁸ buyrulmuştur.

Tanrı her türlü ses ve harften münezzehtir. O'nun sözü, ses ve harfin dışındadır. Fakat sözünü istediği her harf, her ses ve her dilden çıkarır. Meselâ yollar üzerinde ve kervansaraylarda, her havuz başına taştan bir adam veya kuş yapıp koymuşlardır. Bunların ağzından su akıp havuza dökülür. Akıllı insanların hepsi o suyun, bu taştan yapılmış kuşun ağzından gelmeyip, başka bir yerden geldiğini bilirler.

Bir insanı tanımak istersen, onu konuştur; sözünden, onun ne olduğunu anlarsın. Meselâ bir adam yankesici olsa ve biri ona: "Bir insanı sözünden anlarlar." dese, o, polisin kendisini tanımaması için hiç konuşmaz. Şu hikâye de buna benzer: Küçük bir çocuk çölde annesine: "Anne, bana gece karanlıkta şeytan gibi korkunç bir karartı görünüyor. Çok korkuyorum" dedi. Annesi ona:

²⁸ Kur'an, Sûre: 53, Âyet: 3, 4.

"Korkma, o karartıyı gördüğün zaman cesaretle yüzüne doğru atıl. O vakit bunun hayal olduğu belli olur." dedi. Çocuk: "Ah anneciğim! Eğer o karartıya da annesi böyle tavsiye etmişse o zaman ben ne yaparım? Ve ona: Konuşma ki görünmeyese dediyse, ben onu nasıl tanırım?" dedi. Annesi: "Onun yanında konuşma, kendini ona bırak ve bekle, belki ağzından bir söz çıkar. Eğer onun ağzından bir söz çıkmazsa, ister istemez senin ağzından bir şey çıkabilir. Yahut senin kalbinde bir söz veya düşünce hasıl olabilir. İşte bu söz veya düşünceden, onun durumunun ne olduğunu anlarsın. Çünkü o sende bir fikir bırakmıştır. Senin içinde doğan o söz ve fikir onun düşünce ve durumunun aksidir." dedi.

Şeyh Muhammed Serrezi (Tanrı'nın rahmeti onun üzerine olsun) müritleri arasında oturmuştu. Müritlerden birinin canı kelle kebabı istedi. Şeyh: "Buna kelle kebabı lâzım, getiriniz." diye işaret etti. Ona: "Şeyh onun kelle kebabına ihtiyacı olduğunu nereden bildiniz?" dediler. O: "Otuz seneden beri benim için gerekli olan hiçbir şey kalmamıştır. Kendimi bana, gereken şeylerin hepsinden temizledim hepsinden münezzehim. Ayna gibi temiz ve parlak oldum. Şimdi ise aklıma kelle kebabı geldi, canım istedi ve bu benim için lüzumlu bir şey halini alınca, bunun falana ait olduğunu bildim. Çünkü aynanın kendisi saf ve şekilsizdir. Orada bir şekil belirirse bu, başkasının şeklidir." dedi.

Bir aziz, maksadının hasıl olması için çileye girmişti. Ona: "Böyle yüksek bir arzu çile ile hasıl olmaz. Çileden çık ki büyük bir adamın nazarı sana düşsün ve bununla arzuna kavuşasın." diye gaipten bir ses geldi. O: "Bu büyük adamı ben nerden bulayım?" deyince, ses ona: "Camide!" cevabını verdi; aziz: "O kadar insanın arasında ben onu nasıl tanıyayım? Hangisi olduğunu ne bileyim?" dedi. [Ses]: "Git o seni tanır, sana bakar. Sana bakmasının alâmeti, elindeki ibriğin düşmesi ve kendinden geçmendir. İşte o zaman sana baktığını anlarsın." dedi. Aziz öyle yaptı. İbriğini doldurdu ve câmideki cemâate sakalık etmeğe başladı. Cemâatın safları arasında dolaşırken birden bire, kendine bir hal oldu. Ah! deyip yere yıkıldı. İbrik elinden düştü. Baygın bir halde câminin bir köşesinde kaldı. Bütün cemâat oradan gitmişti. Kendine geldiği zaman yapayalnız olduğunu ve kendine bakan şahsın orada olmadığını gördü. Fakat maksadına ermişti.

Tanrı'nın öyle kulları vardır ki Tanrı onları kısılandırdığı ve çok büyük oldukları için görünmezler, fakat onlar tâlipleri, [gerçeği arayanları] maksatlarına eriştirirler. Onlara bağışlarda bulunurlar. Bu gibi, büyük padişahlar nadir ve nazlı olurlar.

Biz ona dedik ki: Sizin yanınıza geliyorlar mı? O: "Bizim önümüz, yanımız kalmadı; zaten ne zamandan beri yoktu. Eğer geliyorlarsa o inandıkları, tasavvur ettikleri mevhum varlığa geliyorlar. İsa'ya (Selâm onun üzerine olsun): "Senin evine geliyoruz." dediler. O: "Bizim bu dünyada evimiz nerde, ne zaman evimiz vardır ki?" cevabını verdi.

Hikâye: Rivayet ederler ki İsa (Selâm onun üzerine olsun) kırdı dolaşıyordu. Şiddetli bir yağmur yağmaya başlayınca o da bir mağara köşesinde bulunan karakulağın yuvasına, yağmur dininceye kadar birazcık sığındı. Vahiy geldi ki: Karakulağın yuvasından çık. Çünkü yavruları senin yüzünden rahat edemiyorlar. İsa: "**Ey Allahım! Karakulağın bu dünyada sığınacak yeri var, benim yok** (H.) Karakulağın yavrularının sığınağı olduğu halde, Meryem'in oğlunun ne sığınağı ne yeri ne de evi ve makamı var." diye feryâd etti.

Hüdâvendigâr buyurdu ki: Karakulağın yavrusunun bir evi varsa da onları, böyle bir azizi evlerinden dışarı sürmesi doğru olmaz. Senin ise böyle bir evden atanın var. Evin yoksa da böyle bir evden çıkarmanın lûtfu ve sana ait olan böyle bir hil'ate mazhar olmak şerefi, seni dışarı çıkarıyor. Bu ise yüzbinlerce yere, göğe, dünya ve ahirete, arş ve kürsüye bedeldir; belki de daha fazladır. Hattâ onları geçmiştir. O halde niçin korkacaksın?

Buyurdu ki: Emîr geldi ve biz hemen ona görünemedik. Bundan onun kırılmaması gerekir. Çünkü onun bu ziyaretten maksadı, bizim nefsimizi mi yoksa kendini mi yükseltmekti? Eğer bizim nefsimizi yükseltmekse, daha fazla oturup bizi beklemesi lâzımdı; bu sûretle bizi daha çok tâziz etmiş olurdu; fakat maksadı, kendisini ağırlamak ve sevap kazanmaksa, beklediğinden ve beklemek zahmetine katlandığından dolayı, onun sevabı daha çok olur. İşte bunun için her ne maksatla gelmişse, o maksadı fazlasıyla hasıl olmuş olduğundan sevinmeli ve memnun olmalıdır.

FASIL- Bu, kalpler birbirini görürler. (M.) sözü herkesin dilinde dolaşan bir şeydir; hikâyeden ibarettir. Fakat bu hikâye onlara keşf olunmamıştır. Yoksa: "Mademki kalb şehâdet etmektedir, söze ne lüzum vardı, sözün şehâdetine ihtiyaç var mıydı?" derler mi?

Emir Nâibi: "Evet kalb şehâdet eder; fakat gönlü ayrı bir hazzı, kulağın ayrı bir hazzı, gözün ayrı bir hazzı ve dilin da ayrı bir hazzı olduğundan, bunların faydalarından daha fazla istifade etmek için, her birine ayrıca ihtiyaç vardır." dedi.

[Mevlânâ] buyurdu ki: Eğer gönül istiğrak halinde bulunursa, her şey onunla mahvolur ve dile muhtaç olmaz. Leylâ **rahmanî** değil, **cismanî** ve nefsî idi. Toprak ve sudan meydana gelmişti. Fakat onun aşkında böyle bir istiğrak mevcut olduğundan, Mecnun'u öyle kapladı ve öyle batırdı ki artık onun Leylâ'yı görmek için göze ve sözünü işitmek için sese muhtaç değildi. Esasen Leylâ'yı kendinden ayrı görmüyordu ki..

Şiir:

Senin hayalin benim gözümde.

İsmin ağzımda, zikrin kalbimdedir.

O halde nereye mektup yazayım?

Şimdi cismanî olan bir kimsede böyle bir kudret var mıdır ki kendini bundan uzak görsün ve görme, duyma, koklama, tat alma vesaire, gibi bütün duyguları onda gark olsun? O şekilde ki artık onun organları başka bir lezzet aramasın. Bütün bu lezzetleri bir yerde toplanmış ve hazır olarak bulsun. Eğer bu söylediğim organlardan biri, tam bir haz alırsa, diğer organların hepsi bu zevk ve lezzette gark olurlar, başka bir lezzet istemezler. Bu duygulardan birinin bundan başka bir zevk istemesi, o bir tek organın tamamen lezzetten nasibini alamadığına ve noksan bir lezzet aldığına delâlet eder. Her halde o lezzette gark olmadığından diğer duyguları başka bir lezzet arar ve çeşitlilik isterler. Her duygusu ayrı bir lezzet almak ister. İnsandaki duygular, mâna bakımından bir ve toplu, görünüşte ayrı ayrıdır. Bir organda istiğrak hasıl olunca diğer duygular onda gark olurlar. Meselâ bir sinek uçtuğu vakit kanatları, başı ve bütün parçaları hareket eder. Fakat bala batınca, bütün parçaları birleşir ve hiç hareket etmez. **İstiğrak** o haldir ki, bu halde olan kimse, arada yok olur ve onun hiçbir hareketi, gayreti ve işi kendisinden meydana gelmez, tamamen suyun içine batmış ve suda kaybolmuş olur. Ondandır görülen her hareket ve iş kendinden olmayıp, suyun işidir; eğer hâlâ suda elini ayağını çırpıp duruyorsa buna gark olmuş denilemez. Yahut: "Ah battım!" diye bağırap çağırırsa buna da istiğrak demezler. **Ben Allahın (Ene'l-Hak)** (K.K.) demeyi insanlar büyüklük iddia etmek sanıyorlar. **Ben Hakk'ım** demek büyük bir alçak gönüllülüktür. Bunun yerine, ben Hakk'ın kuluyum, kölesiyim diyen, biri kendi varlığı, diğeri Tanrı'nın varlığı olmak üzere iki varlık ispat etmiş olur. Halbuki ben Hakk'ım diyen, kendi varlığını yok ettiği için, **Ene'l-Hakk** diyor. Yani ben yoğunum hepsi O'dur; Tanrı'dan başka varlık yoktur. Ben sırf yokluğum ve hiçim. Bu sözde alçak gönüllülük daha fazla mevcut değil midir? İşte bu yüzden halk bunun mânasını anlamıyor. Bir adam Tanrı'ya sırf Tanrı'nın rızası için kulluk ederse, onun kulluğu açıktır. Tanrı için olsa da

kendini, kendi işini ve Tanrı'yı görüyor. Böyle bir kimse suya batmış olamaz; suya batmış, artık hiçbir hareketi ve fiili kalmayıp, hareketi, suyun hareketi olmuş olan kimseye derler. Bir aslan bir ceylanın arkasından gitti. Ceylan aslandan kaçıyor. Ortada iki varlık vardı. Biri aslanın varlığı, biri ceylanın varlığı. Fakat aslan ona yetişince, ceylan aslanın pençesi altında kahroldu ve aslanın heybetli görünüşünden aklı başından gitti; varlığı yok oldu; kendini kaybetti ve onun önüne yığılıp kaldı. Bu anda yalnız aslanın varlığı mevcuttur ve ceylanın varlığı artık yok olmuştur.

İstiğrak, Yüce Tanrı'nın evliyaı kendisinden korkutması ve korkunun Hakk'tan, güvenin Hakk'tan sevinç ve eğlencenin Hakk'tan, yemek ve uykunun Hakk'tan olduğunu ona keşfettirmesidir. Yalnız bu, halkın aslan, kaplan ve zalimlerden korkmasına benzemiyen bir korkudur.

Ulu Tanrı ona uyanık ve gözü açıkken mahsus olan bir şekil gösterir; bu, ya aslan, ya kaplan veya ateş şeklindedir. Tanrı ona bunu bu gördüğün aslan, kaplan veya ateş şekli, bu âlemden olmayıp **gayb-âleminin** şekilleridir, musavver olmuştur, demesi ve gerçeğin onca belli olması için gösterir. Bunun gibi kendi sûretini büyük güzellik içinde bağlar, bahçeler, nehirler, hüriler, köşkler, yiyecek şeyler, şaraplar, hil'atlar, **Burak'lar**, şehirler, evler ve türlü türlü acayıplikler halinde gösterir. O velî bunların gerçekten bu âlemden olmadığını bilir. Tanrı onları onun gözüne, gösterir; ona tasavvur ettirir ve böylece onda korkunun Tanrı'dan olduğu yakini hasıl olur. Güven Tanrı'dandır. Bütün rahatlıklar ve müşahedeler O'ndandır. İşte bu yüzden onun bu korkusu, halkın korkusuna benzemez. Çünkü bunlardan görünen Allah'tır, fakat bu tesbit olunamaz. Tanrı, hepsinin kendisinden olduğunu ona açıkça göstermiştir. Feylesof bunu bilir, fakat delil ile bilir. Halbuki delil daimî değildir ve delilden meydana gelen güzelliğin, zevkin ömrü kısadır, bakî olmaz. Sen ona delili gösterinceye kadar, kendini memnun olmuş ve taptaze hissettiği halde, delili anlattıktan sonra, biraz önce duyduğu hararet ve memnunluk kalmaz. Yani bir dâvacıya, delil söyleyinceye kadar, o dâva hoş, yeni ve hararetle gelir. Fakat delil gösterdikten sonra bütün bunlar kaybolur. Meselâ bir adama delille bu evi yapan olduğunu bildiği gibi, yine bir delille evi yapan ustanın gözü olduğunu, kör olmadığını, kudretli olup âciz olmadığını, var olup yok olmadığını, diri olup ölü olmadığını ve bu ev yapılmadan önce mevcut olduğunu delille, bilir. Fakat bütün bunları bildiği halde, delil devamlı olmadığı için, çabucak hepsini unuttur. Yalnız **ârif** olanlar, evi yapanı tanıdıkları, ona hizmet ettikleri ve onu **aynû'l-yakîn** ile gördüklerinden, onunla beraber yiyip içtiklerinden, kaynaştıklarından evi yapan usta, hiçbir zaman

onların gözlerinin önünden gitmez ve tasavvurlarından kaybolmaz. İşte bu yüzden böyle bir kimse Hakk'ta yok olur. Artık onun için günah günah sayılmaz ve suç, suç olmaz. Çünkü o Tanrı'ya yenilmiş ve O'nda yok olmuştur.

Bir padişah kölelerine: "Misafir geliyor. Her biriniz elinize birer kadeh alınız." diye emretti ve kendine en yakın olan kölesine de: "Bir kadeh al!" emrini verdi. O köle, padişahın yüzünü görünce kendinden geçti, başı döndü ve kadeh elinden düşüp kırıldı. Bunu gören diğer köleler: "Demek ki böyle yapmak lâzım!" diyerek, bile bile kadehleri yere attılar. Padişah hepsini: "Niçin böyle yaptınız?" diye payladı. Onlar: "En yakınınız olan kölede böyle yaptı" cevabını verdiler. Padişah: "Ey aptallar! onu ben yaptım, o yapmadı." dedi. Bu yapılan hareketlerin hepsi, görünüşte birer günahtır. Fakat bu bir kölenin yaptığı bizzat taâtti. Hattâ bütün günahların ve sevapların üstünde idi. Onların hepsinden maksat o köle olup, diğer köleler padişahın buyruğu idiler. Bunun için padişahın o kölesinin buyruğu sayılırlardı. Çünkü o köle padişahın aynıdır, kölelik onda sûretten başka bir şey değildir ve o padişahın güzelliği ile dolmuştur. Ulu Tanrı: "**Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım**". (H.K.) buyuruyor [Bu aynı zamanda], Ben Hakk'ım! demektir. Yani, felekleri kendim için yarattım, [demek] başka bir dil ve başka bir işaretle Ben Hakk'ım! demektir. Büyüklerin sözleri eğer yüz türlü olsa, mademki Hakk ve yol birdir öyle ise, söz iki olamaz. Her ne kadar görünüşte iki söz birbirine benzer ve uygun görünmese de mâna bakımından bir olur. Ayrılık görünüştedir. Mâna itibariyle hepsi birleşmiştir. Meselâ bir emîr çadır dikilmesini emretse, biri ip büker, biri çivi yapar, biri bez dokur, biri diker, biri yıkar, biri iğne geçirir. Bütün bu hareketler görünüşte türlü türlü ve ayrı ayrı iseler de mâna bakımından birdirler. Çünkü bunların hepsi bir iş yapıyor demektir. Bu dünyanın ahvaline de dikkatle bakarsan aynen böyledir. Hepsi Tanrı'nın kulluğunu yapar. Tanrı'ya karşı gelen **fâsik, salih**, karşı koyan, itâat eden, şeytan ve melek, hepsinin Tanrı'ya kulluk ettikleri görülür. Meselâ bir padişah kölelerinden sebatlı olanı olmayandan, vefa göstereni, vefasızdan ayırmak, sözünde duranı, sözünde durmıyandan üstün kılmak için, türlü türlü sebep ve vasıtalarla onları denemek, sınamak ister. [Bunlardan] sebatlı olanın olmayandan meydana çıkması için, vesveseli, heyecanlı birine ihtiyaç vardır. Eğer [bunlar] olmazsa, onun sebatı nasıl anlaşılır? O halde vesveseli ve heyecanlı [olan] padişahın köleliğini yapar. Böyle yapmasını padişah istemiştir. Tanrı sebatlı olanı, olmayandan ayırtetmek için bir rüzgâr gönderdi. Bununla sivrisineği ağaçtan ve bağdan uzaklaştırmak ister. Böylece sivrisinek gidip sâbit olan kalır.

Bir melik [adamlarından] hain olanın ve kendisine güvenilebilenin ortaya çıkması için cariyesine: "Kendini süsle ve git, benim kölelerime göster!" diye emretti. Her ne kadar cariyenin bu hareketi görünüşte günah gibi görünürse de gerçekte, sadece padişahın kulluğunu yerine getirmektir.

Bu, Tanrı erleri kendilerinin bu âlemde Tanrı'nın kulluğunu iyi veya kötü olarak yerine getirdiklerini, Tanrı'nın taâtiyle meşgul olduklarını delilsiz, hâttâ perdesiz ve örtüsüz olarak gördüler. Bu hususta Kur'an'da: "**Yedi gök ile yer ve bunların bütün içindekiler, O'nun şanını tenzih ederler. Hiçbir şey yoktur ki O'na hamdederek şanını tenzih etmesin. Fakat siz onun (Zat-ı Kibriyâ'yı) tesbih ve tenzih etmesini anlayamazsınız. Yüce Tanrı hiç şüphe yok ki halimdir, yarlıgayıcıdır.**"²⁹ buyurulmuştur. Binaenaleyh onlar için bizzat bu dünya kıyamet sayılır. Çünkü kıyametin mânası herkesin Tanrı'nın kulluğunu yerine getirmesi ve başka bir iş ile meşgul olmasından ibarettir. Onlar bu mânayı, **perde kalksa da yakînim artmaz** (K.K.) sözünde olduğu gibi, bu âlemde görüyorlar.

Âlim (Bilgin) kelimesinin mânası, lûgatte âriften daha üstün ve daha mânalıdır. Çünkü Tanrıya âlim denilir. Fakat ârif demek caiz değildir. Ârif'in mânası, bilmezken sonradan öğrenmiş kimse, demektir ve bu da Tanrı hakkında söylenmemelidir. Fakat örf ve âdet bakımından kullanılışına göre mânası çoktur. Çünkü ârif, örf ve âdet gereğince, âlemi delilsiz olarak, gözü ile görmüş ve muayene etmiştir. İşte örfte ârif böyle olan kimseye derler. **Âlim'in yüz zâhiden** iyi olduğunu söylerler. **Âlim yüz zâhiden** nasıl iyi olabilir? Nihayet bu **zâhid** de ilimle **zâhid** olmuştur. ilimsiz **zûhd** mümkün olamaz.

Zûhd nedir? Dünyadan yüz çevirmek, tâat ve ahirete teveccüh etmektir. Bunun için, onun dünyayı, dünyanın çirkinliklerini, sebatsızlığını ve ahiretin güzelliklerini, sebatlı, bakî olunuşunu bilmesi gerekir. Meselâ: Nasıl edeyim ve ne gibi bir tâatte bulunayım? diye çalışması ve cehd göstermesi hep ilimdir. Öyleyse ilimsiz **zûhd** olamaz. Bu itibarla o **zahid**, hem **âlim** hem de zahiddir. Ve bu, **bir âlim yüz zahidden iyidir**, sözü gerçektir.

Bu, yukarıda adı geçen ilim ve zûhdden başka bir ilim daha vardır ki o, Tanrı'nın Zâtına mahsus olan bir ilimdir. İşte bu ikinci ilim o zûhd ve ilmin bir semeresidir. İkinci bir ilme de sahip olan böyle bir **âlim, yüz zâhiden değil, yüzbin zâhiden daha üstün olur**. Tanrı bunu dilediğine verir. Bu şunun gibidir: Meselâ bir adam bir ağaç dikse, ağaç meyva verse, bu meyva veren bir

tek ağaç, meyva vermiyen yüz ağaçtan daha iyidir. Çünkü belki diğer ağaçlar meyva veremezler. Vermelerine engel olan birçok âfetler olabilir. Kâbe'ye ulaşmış bir hacı, henüz, çölde ulaşmak için dolaşan ve erişip erişemeyeceğinden şüpheli olan hacılardan daha iyidir. Yalnız o [Kâbe'ye ulaşan] hacı hakikate ermiştir. Bir hakikat ise yüz şüpheden evlâdır.

Emin-i Nâib: "Erişmiyenin de ümidi vardır." dedi. Mevlânâ buyurdu ki: Ümitli olanla erişen arasında, korku ile güven arasındaki kadar büyük bir fark mevcuttur. Bu farkı söylemeğe ne lüzum var? Onu herkes bilir. Bahis konusu olan güvendir. Güvenden güvene de pek büyük farklar vardır. Meselâ Muhammed'in (Tanrı'nın selâmı ve selâtı onun üzerine olsun) diğer nebîlerden üstünlüğü, bu güven bakımındandır. Yoksa bütün nebîler güven içinde olup korkudan kurtulmuşlardır. Fakat Kur'an'da: "**Tanrı'nın rahmetini onlar mı dağıtıyorlar? Bu dünya hayatında, onların maîşetlerini aralarında dağıtan, birini diğerine iş gördürmek için, derecesini diğerinden üstün kılan biziz. Tanrı'nın rahmeti onların bütün topladıkları yığınlardan hayırlıdır.**"³⁰ buyrulduğu gibi, güvende de birtakım dereceler vardır. Yalnız, korku ve korkunun dereceleri hakkında bir alâmet gösterilebilir; güvenin derecelerinin ise alâmeti yoktur. Herkes Tanrı'nın yolunda ne bezlediyor, diye korku âlemine bakılırsa, kiminin vücudunu, kiminin malını ve canını fedâ ettiği, kiminin oruç tuttuğu, kiminin tutmadığı görülür. Biri on rekât, biri yüz rekât namaz kılar. Binaenaleyh bunların menzilleri tasavvur edilebilir ve muayyendir. Göstermek de mümkün olur. Bu tıpkı, meselâ Konya'dan Kayseri'ye kadar olan Kaymaz, Obruk, Sultan vesaire gibi menzillerin belli oluşu gibidir. Fakat Antalya'dan İskenderiye'ye kadar olan deniz menzillerinin alâmeti yoktur. Onu ancak kaptanlar bilirler ve kara ahalisine bundan bir şey söylemezler. Esasen onlar da bunu anlamazlar.

Emîr: "Böyle söylemenin de bir faydası olur. Onlar hepsini bilmeseler ve birazını bilseler, onu anlar ve tahmin ederler." dedi. Mevlânâ buyurdu ki: Evet, farz edelim bir kimse gündüze ulaşmak azmiyle, karanlık bir gecede uyanık kalsa, gündüze nasıl gidileceğini bilmese de, mademki gündüzü beklemektedir ona yaklaşıp. Yahut bir kimse bir kervanın arkasına takılıp gitse, nereye geldiğini nereden geçtiğini ve ne kadar yol aldığını bilmez. Fakat gün doğunca bu gitmenin faydasını görür ve bir yere ulaşır. Her kim Tanrı uğruna iki gözünü kaparsa, onun bu zahmeti ziyan olmaz ve **O'nun için her kim zerre ağırlığınca hayır**

işlerse onu görecektir.³¹ Yalnız insanın içi karanlık ve perdeli olduğundan, ne kadar ilerlediğini şimdi göremez, sonunda anlar.

Dünya ahiretin tarlasıdır (H.) buyrulduğu gibi, insan burada ne ekerse orada, onun ürünlerini toplar.

İsâ, (Selâm onun üzerine olsun) çok gülerdi. Yahya (Selâm onun üzerine olsun) çok ağlardı. Yahya İsa'ya: "Sen Tanrı'nın ince hilelerinden güven içinde bulunduğundan mı böyle gülüyorsun?" deyince, İsa: "Sen [de] Tanrı'nın ince, lâtif ve garip lûtuflarından haberin olmadığı için mi bu kadar ağlıyorsun?" dedi. Tanrı'nın velîlerinden bu hâdisede hazır bulunan bir velî, Tanrı'dan: "Bu ikisinden hangisinin makamı daha yücedir?" diye sordu. **Bana iyi niyet besleyen daha üstündür** (H.K.) cevabı erişti. **Ben kulumun beni zannettiği yerdeyim.** (H.K.) Yani, ben kulumun zannının bulunduğu yerdeyim, demektir. Her kulun içinde benim bir hayalim ve sûretim vardır. O beni nasıl tahayyül ederse, ben o hayaldeyim. Ben [Tanrı'nın bulunduğu] o hayalin bendesiyim. Hakk'ın bulunmadığı gerçekten sıkılırım. Ey benim kullarım! hayallerinizi temizleyiniz ki orası benim makamım ve yerimdir.

Şimdi sen kendini dene ve gülmekten, ağlamaktan, oruç ve namazdan, (**halvet**) yalnızlık ve beraberlikten, bunun gibi daha başka şeylerden hangisi sana daha faydalı ve hangi yoldan senin durumunun daha çabuk düzeler ve bunlar arasından hangisi senin ilerlemeni daha çok sağlarsa sen o işi yap. Müftüler her ne kadar fetva verseler de sen âlimin vereceği fetvaya bak. Senin içinde bir mâna mevcuttur. Git bunu göster ki kendine uygun olanı seçip alsın. Meselâ bir doktor, hastanın yanına geldiği zaman, onun iç doktorundan sorar. Senin içinde bir doktorun vardır ve bu da senin mizacıdır. Bir şeyi ya kabul eder, yahut etmez. Bunun için dışardan gelen doktor: "Falan şeyi yediğin zaman nasıl oldun? Kendini hafif mi, ağır mı hissettin? Uykun nasıldı?" diye ondan sorup, içindeki doktorun verdiği bilgiye göre, bir teşhis kor. İşte bunun için esas olan o iç doktordur. Yani insanın mizacıdır. Bu doktor zayıflayıp mizaç bozulunca, zâfiyetten birçok şeyleri tamamen aksine görür ve yanlış âraz gösterir. Şekere acı, sirkeye tatlı der. Bu bakımdan hasta kendisine (İç hekimine) yardım etmesi ve mizacının evvelki haline gelmesi için, haricî bir doktora muhtaç olmuştur. Bundan sonra, o kendini yine kendi doktoruna gösterir ve ondan, direktif alır. Bunun gibi insanın öyle mânevî bir mizacı vardır ki o zayıflayınca, iç duygularının söylediği ve gördüğü her şey aksine olur. Velîler bu mizacın iyileşmesi ve dinin

³⁰ Kur'an, Sûre: 43, Âyet: 32.

³¹ Kur'an, Sûre: 99, Âyet: 7.

kudret bulması için yardım eden doktorlardır. Çünkü Peygamber bile: "**Bana eşyayı olduğu gibi göster.**" (H.) diye, Tanrı'ya yalvarmıştı.

İnsan büyük bir şeydir ve içinde her şey yazılıdır; fakat karanlıklar ve perdeler bırakmaz ki insan içindeki o ilmi okuyabilsin. Bu perdeler ve karanlıklar, bu dünyadaki türlü türlü meşguliyetler, insanın dünya işlerinde aldığı çeşitli tedbirleri ve gönlün sonsuz arzularıdır. İnsan bu kadar perdeler olmasına rağmen, yine bir şey okuyabiliyor ve o bilgidен haberli olabiliyor. Şimdi bak, insan bu karanlıklar ve perdeler kalksa artık neler öğrenmez ve neler bilmez ve kendiliğinden ne türlü bilgiler ortaya çıkarmaz? Bu terzilik, mimarlık, marangozluk, kuyumculuk, müneccimlik, doktorluk ve daha başka sanatlar, sayısız işler hep insanın içinden meydana gelmiş, taştan ve kesekten hasıl olmamıştır. İnsana, ölüyü mezara gömmesi bir karganın öğrettiğini söylerler. Bu da insandan kuşa aksetmiştir, ona bunu insanın arzusu yaptırmıştır. Hayvan, insanın bir parçası değil midir? O halde parça bütününe nasıl öğretebilir? Meselâ bir adam sol eliyle yazı yazmak ister; kalemi eline alır, kalbi kuvvetli olmasına rağmen, yazarken eli titrer, fakat yine kalbinin emriyle yazar.

[Bazıları]: "Emîr geldiği zaman, Mevlânâ büyük ve mühim sözleri söylüyor" [dediler.] [Mevlânâ] buyurdu ki [Emîr gelince] Söz kesilmiyor, çünkü o söz ehlidir ve daima sözü çeker. Söz de ondan ayrılmak istemiyor. Meselâ kışın eğer ağaçlar yapraklanmaz ve meyva vermezlerse, onların çalışmadıklarını zannetme, her zaman çalışırlar. Yalnız kış, biriktirme, yaz ise harcama zamanıdır. Herkes harcananı görür, fakat biriktirileni görmez. Meselâ bir adam ziyafet verip masraf etse, hepsi bunu görür. Ama bu ziyafet için, o azar azar biriktirdiği şeyi kimse görmemiştir. Esas olan biriken (gelir)dir. Harcanan (gider) bundan meydana gelir. Kendisine bağlı olduğumuz bir kimse ile zaman zaman konuşuruz. Onunla biriz, bağlıyız. Sustuğumuz konuştuğumuz zaman, o varken veya yokken, hattâ döğüşürken bile onunla beraberiz. Kaynaşmış ve birbirimize karışmışız. Meselâ birbirimizi yumruklasak bile yine onunla konuşuruz. Daima bir ve birbirimize bağlı olduğumuzdan, sen o birbirimize vurduğumuz yumruğu, yumruk olarak bilme, onun içinde üzüm vardır. İnanmazsan aç, bak, orada ne kadar değerli mücevherler olduğunu göreceksin.

Başkaları da nazımla veya, nesirle incelikler, hakaik ve mârifetler (maârif) söylüyorlar, halbuki Emîr'in meyli, alâkası bize doğrudur. Yoksa **maârif, dekâyik** ve vâazlar için değil. Çünkü her yerde bu bilgiler ve inceliklerden vardır ve bizdekinden de az değildir. Şu halde onun beni sevmesi, beni görmek istemesi, bunlardan ötürü değildir. O bende, başkalarında olmayan bir şey

görmektedir; başkalarında gördüğü şeyden tamamen ayrı bir nur görüyor. Rivayet ederler ki: Bir padişah Mecnûn'u çağırıp ona: "Sana ne oldu ve neyin var da kendini böyle rüsva ettin? Âileni terk ettin, harap oldun. Leylâ da ne oluyor, sanki ne güzelliği var? Gel sana güzelleri, sevimlileri göstereyim, onları sana feda edeyim, bağışlayayım." dedi. Mecnûn ve güzelleri bir araya getirip ona gösterdiği vakit Mecnûn başını önüne eğip boyuna yere bakıyordu. Padişah: "Hiç olmazsa başını kaldır da bak!" diye onu azarlardı. Mecnûn: "Korkuyorum, Leylâ'nın aşkı kılıcını çekti, eğer başımı kaldırırsam, başımı uçuracak." dedi. O, Leylâ'nın aşkına öyle dalmıştı ki Leylâ'dan başkasına bakmak onun için öldürücü bir kılıçtı. Başka güzellerin de gözleri, dudakları ve burunları vardı. Onda ne görmüştü ki bu hale gelmişti?

FASIL- [Mevlânâ]: "Sizi görmeyi çok istiyoruz, yalnız halkın işleri ile uğraştığınızı bildiğimiz için zahmet vermek, rahatsız etmek istemiyoruz." dedi. O [Pervâne]: "Bu bize düşerdi. Dehşet geçti. Bundan sonra ziyaretinize geliriz." dedi. Bunun üzerine Mevlânâ buyurdu ki: Fark yok, hepsi bir demektir. Sıkıntılarla nasılsınız? Sizde o lütuf var ki hepsi bir oluyor; hayırlar ve iyi işlerle uğraştığınızı bildiğimizden tabii daima size yönelmişiz.

Şimdi şundan bahsediyorduk: Meselâ bir adamın geçindirecek kimseleri (evlât ve iyâli) olsa, bir başkasının da olmasa, olandan alıp bu olmıyana verirler. Görünüşe bakanlar: "Çoluğu çocuğu olandan alıp olmıyana veriyorsun" der; halbuki iyice bakarsan, çoluk çocuk sahibi bizzat odur. Bunun gibi gönül ehli ve cevher sahibi olan biri, bir adamı döğüp onun kafasını, ağzını, burnunu kırsa, herkes döğülenin mazlum olduğunu söyler. Gerçekte döğen mazlumdur. Zalim, hiçbir hayırlı ve faydalı iş yapmıyan kimsedir. O dayak yiyen ve kafası kırılan zâlim, bu döğen hiç şüphe yok ki mazlumdur. Çünkü bu cevher sahibidir ve **Tanrı'da fâni olmuştur**. Onun yaptığı her şey Tanrı'nın yaptığıdır. Tanrıya zâlim demezler. Meselâ Mustafa (Tanrı'nın selâm ve selâtı onun üzerine olsun) öldürdü, kan döktü ve yağma etti. Bütün bunlara rağmen onlar zâlim, o ise mazlumdur. Yine meselâ, cevher sahibi mağripli Mağrip'de ikamet etmektedir. Bir şarklı Mağrip'e geldi. Garip olan o mağriblidir. Fakat şarktan gelen niçin garip olsun? Çünkü bütün âlem bir evden fazla bir şey değildir. O sadece bu evden o eve gitmiş, yahut evin şu köşesinden bu köşesine geçmiş demektir. Fakat nihayet hepsi bu evde değildir ve o cevher sahibi olan mağripli eve dışardan gelmiştir. Peygamber: "**İslâm garib olarak zuhur etti** (H.)" diyor; halbuki "Şarktan gelen gariptir." dememiştir. İşte bunun gibi Mustafa, (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) bozguna uğrayınca da bozguna uğrattığı zaman da

mazlumdur. Çünkü her iki durumda da halk onun elindedir. Mazlum, haklı bulunan kimsedir. Mustafa'nın esirlere yüreği yandı. Ulu Tanrı onun hatırı için, ona vahiy gönderdi ve esirlere: "Siz şimdi bu zincirler ve bağlar içinde bulunduğunuz halde bile, eğer hayır dilerse Yüce Tanrı bizi bu durumdan kurtarır ve elinizden giden şeyleri, size tekrar verir, hattâ daha fazlasıyla!

Rıdvan ve **Gufan** ahirette bulunan iki hazinedir. Biri sizin elinizden çıkmış olan, öbürü ise ahiretin hazinesidir." de, buyurdu.

Bir kimse: "Kul bir amel işlediği zaman tevfik ve hayır bu amelden mi hâsil olur, yoksa bu Tanrı'nın atâsından mıdır?" diye sordu. [Mevlânâ] buyurdu ki: Tanrı'nın bağıışı ve tevfidir. Yalnız Ulu Tanrı pek çok lûtuflardan olduğundan onu kula isnad eder ve her ikisi için de: "Bu her ikisi de sendendir." buyurur.

Bir kimse, kendileri için istediklerinin karşılığı olarak göz aydınlığı olmak üzere saklanmış olan nimetleri bilemez.³²

[Soruyu soran]: "Mademki Tanrı'nın böyle bir lûtfu vardır, o halde her kim arzu eder ve gerçek bir talepte bulunursa maksadına erer mi, istediği olur mu?" dedi. [Mevlânâ] buyurdu ki: Fakat bu bir başsız [yani mürşidsiz] olmaz. Musa (Tanrı'nın selâmı onun üzerine olsun) Tanrı'ya itaat ettiği zaman, Tanrı denizde onun için yollar peyda etmiş, Musa ve ahalisi, denizden toz koparıp geçmişler, fakat karşı koymağa başlayınca falanca çölde senelerce kalmışlardır. İşte o zaman önder onları düzeltmeğe uğraşır ve ona bağlı olup olmadıklarına, itaat edip etmediklerine bakar. Meselâ birkaç asker bir emirin hizmetinde bulunur ve onun buyruklarını yerine getirirlerse, emir de aklını onların işinde kullanır ve onların iyiliği için çalışır; fakat itaat etmezlerse, aklını onların ihtiyaçlarını temin için niçin kullansın? Akıl insanın vücudunda bir emir gibidir. Mademki vücut raiyetleri ona bağlıdır, o halde bütün işler yolunda gidecektir. Fakat eğer ona itâat etmezlerse hepsi bozulur. Görmüyor musun ki sarhoşluk başa vurunca, bu elden, ayaktan ve vücut raiyetlerinden ne yolsuzluklar meydana geliyor ve ertesi gün ayıldığı, kendine geldiği zaman: "Ah! ben ne yaptım, neye vurdum, niçin küfrettim?" diyor. Binaenaleyh önderi olan ve köylüleri o öndere uyan, bağlı bulunan köyün işleri, her zaman yolunda gider. Akıl da, ahali kendi emri altında bulunduğu zaman onların işlerini düzeltmeğe çalışır. Meselâ: Gideyim! diye düşündüğü zaman, ayak emrinde olmalıdır ki gidebilsin; yoksa gitmeyi düşünmez. Böylece akıl vücutta emir olup, diğer varlıklar ki bunlar da halktır, hepsi kendi akıllarına, bilgilerine görüş ve bilişlerine rağmen, o velîye nispetle sırf

³² Kur'an, Sûre: 32, Âyet: 17.

vücut sayılırlar ve akıl onlar arasında velîdir. Eğer halk akla itaat etmezse onların durumu daima perişanlık ve pişmanlık içindedir. Gerektiği gibi muti olurlarsa, onun her yaptığına itaat eder, kendi akıllarına başvuramazlar. Çünkü belki kendi akıllarıyla onu anlayamazlar. İşte bunun için ona baş eğmeleri gerekir. Meselâ küçük bir çocuğu terzi dükkânına verdikleri zaman çocuğun ustasına itaat etmesi lâzımdır. Usta ona ilinti verirse ilintilemeli, teğel alması lâzım gelirse teğel almalıdır. İşte terzilik öğrenmek istiyorsa kendi tasarrufunu bırakıp, ustasının emri altına girmelidir. Yüce Tanrı'dan sırf onun inâyeti'nin eseri olan yüzbin zahmet ve riyâzetten daha üstün bulunan inâyet istiyoruz.

Bin aydan hayırlıdır, Kadir gecesi³³ ile **Tanrı tarafından olan bir cezbe, bütün insanların ibâdetlerinden daha hayırlıdır** (H.) sözü birdir. Yani bir işte O'nun inâyeti hâsil olursa, insan, yüzbin defa çalışmaktan hâsil olan işi meydana getirir. Daha fazla çalışması iyidir, hoştur, faydalıdır, ama onun inâyeti yanında ne değeri olabilir?

[Biri]: "**İnâyet** gayret verir mi?" diye sordu. O dedi ki: Niçin vermesin? İnâyet gelince, gayret de gelir. İsa [Ona selâm olsun] ne gibi bir gayret gösterdi de beşikte: "**Ben Allah'ın kuluym. Bana kitap verildi**"³⁴ dedi. Buyurdu ki: Tanrı'nın Elçisi Muhammed de çalışmadan mı [bu makama vasıl] oldu? [O şu cevabı verdi]: **Ulu Tanrı gönlünü (göğsünü) Müslümanlığa açtığı için...**³⁵ Evvel olan **fazldır**. Bir insan içinde bulunduğu dalâletten kurtulursa, bu sırf Hakk'ın fazlı ve atâsıdır. Yoksa onunla beraber olan diğer yârana bu hal niçin vâki olmamıştır? **O fazl** ve mükâfattan sonra bir ateş kıvılcımı gibi sıçrayan bu hal peyda olur. İlk önce çıkan kıvılcım **atâdır**. Fakat pamukla kıvılcımı besler ve ateşini artırır, bundan sonra **fazl** ve **ceza** (karşılık) hâsil olur.

Bir insan, Kur'an'da: **Zaten insan da zayıf yaratılmıştır.**³⁶ buyurulmuş olduğu gibi başlangıçta ufak ve zayıftır; fakat o zayıf ateşi beslerseniz bir âlem olur, cihani yakar; o küçük ateş büyür ve muazzam bir şey olur. Bu hususta Kur'an'da: **Sen en yüksek ahlâk üzeresin**³⁷ buyurulmuştur.

Mevlânâ sizi pek çok seviyor, dedim. Buyurdu ki: Ne benim ziyâretim, ne de konuşmam bir dostluk nisbetindedir. Ben aklıma geleni söylüyorum. Tanrı

³³ Kur'an, Sûre: 97, Âyet: 3.

³⁴ Kur'an, Sûre: 19, Âyet: 30.

³⁵ Ulu Tanrı'nın gönlünü Müslümanlığa açtığı için Tanrı'sı tarafından nura kavuşan kimse, katı yürekli kimsedir. Hayır, yazıklar olsun o kimselere ki Tanrı'ya yâd etmeye karşı yürekleri katıdır. Bunlar apaçık sapıklık içindedirler. (Kur'an, Sûre: 39, Âyet: 22.)

³⁶ Kur'an, Sûre: 4, Âyet: 28.

³⁷ 36 Kur'an, Sûre: 68, Âyet: 4.

isterse bu azıcık sözü de faydalı kılar ve göğüslerinizin içine yerleştirir. Bundan fevkâlâde büyük faydalar hâsil eder. Tanrı istemezse, yüzbin söz söylenmiş de olsa, bunların hiçbiri kalbinizde yer etmez, geçip gider ve unutulur. Meselâ bir ateş kıvılcımı bir elbiseye düşünce, Tanrı isterse kıvılcım büyür, tutuşur; istemezse yüz kıvılcım da düşse, söner ve hiçbir tesir yapmaz.

Göklerle yerin orduları Tanrı'nındır.³⁸ Bu sözler, Tanrı'nın ordusudur. Tanrı'nın komutasıyla kaleleri alırlar. O, eğer binlerce askere: "Gidin, falan kaleye görünün, fakat almayın." buyursa, onlar da böyle hareket ederler. Bir tek atlıya da: "O kaleyi zapt et!" dese, bu tek atlı kale kapısını açar ve kaleyi zapteder. Tanrı sivrisineği Nemrud'a musallat ve onu helâk etti. **Arifin indinde bir para ile altın ve aslan ile kedi eşittir** (K.K.) denildiği gibi, eğer Ulu tanrı isterse, bir para, bin dinarla yapılacak işi görür; hattâ daha fazlasını. Bin dinardan bereketi kaldırırsa, bu bir paranın göreceği işi göremez. Nemrud'da sivrisineğin yaptığı gibi, eğer insana bir kedi musallat etse, onu yok eder; fakat öldürmek istemezse, aslanı bile musallat etse aslan ondan korkar, yahut onun eşeği olur. Meselâ, dervişlerden bazısı aslana binerler.

Tanrı, ateşin İbrahim'i (Ona selâm olsun) yakmasına izin vermediğinden, ateş İbrahim için soğuk bir madde ve güvenilir bir yer oldu; yeşillik, güllük gülistan haline geldi. Ârifler bütün bunların Tanrı'dan ümit ederiz ki siz de bizim bu sözlerimizi candan dinleyesiniz. Sözün faydası işte budur. İçerde bulunan hırsız yardım edip kapıyı açmadıkça, dışardan gelen hırsız kapıyı açamaz. Bunun gibi içerden bir kabul ve tasdik eden olmadıkça, bin söz söyleyen de faydası olmaz. Meselâ bir ağacın kökünden içten gelme bir nemlilik, canlılık olmasa, sen ona bin selin suyunu döksen yine faydasızdır. Evvelâ kökünden içten gelme bir ıslaklık ve dirilik olmalıdır ki suyun da ona yardımı dokunsan.

[Bu dünyada] eğer yüzbinlerce nur görseler de nurun aslından başkasına değer vermezler. Bütün âlemi nur kaplamış olsa, gözde bir nur olmadıkça, hiçbir zaman o nuru göremez. Bunda esas olan **nefis**'deki o kabiliyettir. **Nefis** başka, ruh başkadır. Görmüyor musun ki **nefis** insan uykuda iken, nerelere gider. Halbuki ruh vücutta kalır. Dolaşan **nefistir** ve başka bir şey olur.

[Biri]: "**Ali'nin nefisini bilen Tanrı'ya da bilir**; dedikleri bu nefis midir?" diye sordu. O: "Bu nefistir, denilse bunu da yabana atmamak lâzımdır. Biz eğer o nefsi anlatırsak, bunu da yabana atmamak lâzımdır. Biz eğer o nefsi anlatırsak, bunu anlayacaktır. Çünkü o, bu nefsi bilmiyor." dedi. Meselâ eline küçük bir

³⁸ Kur'an, Sûre: 48, Âyet 4.

ayna alsan, ayna iyi, büyük veya küçük de gösterirse aynı şey olur. Bu söylemekle anlaşılır şey değildir. Söylemekle ancak bu kadar olur. Onda bir şüphe meydana gelir. Bizim dediğimiz şudur: Bir âlem vardır, biz onu aramalıyız. Bu dünya ve dünyada olan güzel, hoş şeyler, insanın hayvanlık tarafının nasibidir. Hayvanlığını kuvvetlendirir. Esas olan insanlık tarafı ise, gündün güne eksilir. **İnsan konuşan bir hayvandır** derler. O halde [o] iki şeyden ibarettir. Bu dünyada onun hayvanlık tarafının yiyeceği, bu şehvet verici şeyler ve arzulardır. Özünün, yani insan olan tarafının besini ise bilgi, hikmet ve **Tanrı'nın Cemâli**'dir. İnsanın hayvanlık tarafı Hakk'tan, insanlık tarafı ise dünyadan kaçırmaktadır. **O sizi yarattı, kiminiz kâfir, kiminiz mü'mindir.**³⁹ Bu vücutta iki şahsiyet daima savaşmaktadır. Bakalım talih kimin yüzüne gülecek ve kime yâr olacaktır! Hiç şüphe yok ki bu dünya kıştır. **Cemadâta** niçin **cemâd** diyorlar? Hepsi cansız ve donmuş olduğu için. Bu dağların, taşların büründükleri varlık elbisesi tamamen donmuş ve cansızdır. Mademki bir kış yoktur, o halde onlar niçin donmuş ve cansızdırlar? Âlemin mânası mücerrettir. Göze görünmez; yalnız tesiri vasıtasıyla anlaşılır. Bu âlem onda her şeyin donmuş ve cansızlaşmış olduğu bir kış mevsimi gibidir [Fakat bu] nasıl bir kıştır? Bu âklî bir kıştır, hissi değildir. O ilâhî hava esince, tıpkı temmuzun sıcağında, bütün donmuş, cansız şeylerin erimesi gibi, dağlar da erimeğe başlar ve âlem su olur. Kıyamet günü de o hava gibidir, zuhur edince hepsi erir. Yüce Tanrı bu kelimeleri bizim askerimiz yapar. Düşmana karşı koymak ve düşmanı yok etmek için sizin etrafınıza bir sed çekerler. Fakat esas içerdekiler düşman olur, dışarıdakiler bir şey değil. Ne olabilir? Görmüyor musun, o kadar binlerce kâfir bir tek kâfirin esiridir. Ve o hepsinin padişahıdır. **Nefs-i kâfir de** düşmanların esiridir. O halde anladık ki burada rol oynayan düşüncedir. Böyle zayıf, bulanık bir düşünceye binlerce kişi, hattâ âlem esir olursa, sonsuz düşüncelerin bulunduğu yerde, onun büyüklüğü ve şânı nasıl olmalıdır? Bunlar âlemleri nasıl kaplar ve elde eder, düşmanları nasıl yok ederler? Sınırsız, sayısız yüz binlerce insanın (Sûretlerin), sonu olmayan ve sahraları bir baştan öbür başa kadar kaplıyan bir ordunun, bir adama esir olduğunu açıkça görüyoruz. Bu adam ise değersiz bir düşüncenin esiridir. Bütün bunlar bir tek düşünceye esir olurlarsa, o çok büyük, eşsiz tehlikeli, kutlu ve yüce düşünceler karşısında acaba ne yaparlar? O halde anlamış olduk ki iş düşüncelerin elindedir ve sûretler, düşüncelere bağlıdır, onların âletidir. Bunlar, düşünce olmaksızın hiçbir işe yaramazlar. **Cemadât** sayılırlar. Şu halde her şeyi sûretten bilen, gören de cemâd olur ve onun mâna âlemine yolu yoktur. Görünüşte ihtiyar ve yüz yaşında olsa bile bülûga ermemiş bir çocuktur.

³⁹ Kur'an, Sûre: 64, Âyet 2.

Peygamber: "**Biz küçük savaştan büyük savaşa döndük** (H.)" buyurmuştur; yani biz sûretlerle savaşıyor ve dış düşmanlarımızla dövüşüyorduk. Şimdi ise düşünceler ordularıyla savaşıyoruz. İyi düşüncelerin, kötü düşünceleri bozguna uğratması, vücut illerinden çıkarıp atması için savaşıyoruz. İşte en büyük savaş ve döğüş budur. Binaenaleyh, çalışan, düşüncelerdir. Bunlar arada vücut olmadan faaliyette bulunur ve rol oynarlar. Meselâ faal olan, akıl, hiçbir âlet olmadan, bu gökleri döndürüyor ve bize, âlete ihtiyacı olmadığını gösteriyor.

Şiir:

Sen bir cevhersin ve iki âlem senin ârazındır.

Bu cevheri, ârazdan istersen, arasan ayıp olur.

İlmi gönülden arıyan kimseye ağla;

Aklı canından ayıran kimseye gül.

Mademki **ârazdır**, **ârazla** kalmamak gerekir. Çünkü bu **cevher** misk torbası gibidir. Dünya ve dünya zevkleri, lezzetleri de misk torbası gibidir. Dünya ve dünya zevkleri, lezzetleri de misk kokusuna benzer. Bu koku **âraz** olduğu için kalmaz. Her kim bununla yetinmeyip, bunu aramayıp da miski arasa iyi eder; fakat herkim misk kokusu ile kanaat ederse kötüdür. Çünkü elinde kalmıyacak bir şeye el atmıştır. Koku, miskin sıfatıdır. Bu dünyada misk buldukça, koku da vardır. Fakat misk örtüye bürünür ve yüzünü başka bir dünyaya çevirirse, o zaman bu koku ile yaşayanlar ölürler; koku miskle beraber bulunduğundan, kokunun gittiği yere giderler. İşte bu yüzden talihli olan insan, bu koku kendisine gelen ve onunla aynı olan kimsedir. Bundan sonra misk o insan için artık yok olmaz. Esasen miskin zatında bâki kalır ve aynen misk olur. Sonradan bu âleme koku ulaştırır. Dünya ondan hayat bulur. Onda kendisinden sadece eski ismi kalmıştır. Meselâ bir at veya bir hayvan tuzlukta çürüyüp tuzlaşsa, onda atlıktan, isimden başka bir şey kalmamış, tuz denizi olmuştur. Bu adın onun işine ve tesirine ne zararı olabilir? Onu tuz olmaktan alıkoyamaz. Tuz mâdenine de başka bir ad taksan tuzlukta çıkar mı? Çıkmaz. İşte bunun için insanın, Tanrı'nın nuru ve aksinden başka bir şey olmayan bu dünya zevklerinden ve güzelliklerinden geçmesi ve bu kadarla yetinmemesi lâzımdır. Her ne kadar bu Tanrı'nın lûtfu ve güzelliğinin nuru ise de ölümsüz değildir. Onun ölümsüzlüğü Tanrı'ya nisbetlidir, halka nisbetle değil; tıpkı güneşin evlerde parlıyan ışığı gibidir. Bu evleri aydınlatan ışık, her ne kadar güneşin ışığı ve nuru ise de güneşe bağlı ve onunla beraberdir. Güneş batınca o ışık ve aydınlık da kalmaz. Ayrılık kokusu kalmaması için güneş olmak lâzımdır. Bir amel bir de ilim mevcuttur. Bazı kimselerin ameli vardır, fakat ilmi yoktur. Bazılarının da ilmi

vardır, ama ameli yoktur. Eğer bir kimsede bu her ikisi birden bulunursa, o tam ve başarılı bir insan olur. Bunun benzeri aynen şöyledir: Meselâ bir adam yol yürüyor, fakat bunun gideceği yol olup olmadığını bilmeden, körü körüne yürüyor. Sonunda karşısına mamur bir yer çıkıyor veya bir horoz sesi duyuyor. [Biri de] yolu bilerek yürüyor, bir âlamete, nişana ihtiyacı olmuyor. Hakikatte iş bunun elinden geliyor. Nerede öteki adam ve nerde bu? O halde ilim her şeyden üstündür.

FASIL- Peygamber (Ona selâm olsun): "Gece uzundur, onu uyku ile kısaltma, gündüz parlaktır, onu günahlarıyla karartma." dedi.

Gece Tanrı'ya sırlarını söylemek, yalvarmak için uzundur. İnsan dostları ve düşmanları tarafından hiç rahatsız edilmeden, Tanrı ile baş başa kalır. Kalbinin tesellisini arar ve bulur. Yüce Tanrı amellerin gösterişten korunması ve sırf kendine ait olmasını temin için, geceyi bir perde olarak çekmiştir. Karanlık gecede de gösterişe düşkün olan adam, samimî olandan, yani yalnız Tanrı için ibadet edenden ayrılır. Gösteriş için yapan kepaze olur. Her şey gece ile örtülür, gündüz açığa çıkar. İki yüzlü adam ise gece ile kepaze olur, kendi kendine: "Mademki beni kimse görmüyor o halde kim için ibadet edeyim?" der. Ona: "Biri görüyor; fakat sen, seni göreni görecektir bir insan değilsin." derler. Seni öyle bir kimse görüyor ki, herkes O'nun kudretinin elinde bulunur ve insanlar acele düştükleri zaman O'nu çağırırlar. Dişleri, kulakları, gözleri ağrıdığı, suçlandırıldıkları, korktukları ve kendilerini güven içinde hissetmedikleri zaman, hepsi gizlice O'nu çağırır ve O'nun işittiğine, dileklerini yerine getireceğine inanırlar. Uğradıkları belâyı uzaklaştırmak, sağ kalmak, hastalıktan kurtulmak için, gizli gizli sadakalar verir ve O'nun bunları kabul ettiğine, yahut kabul edeceğine inanırlar, güvenirlir. Fakat Tanrı onlara yeniden sağlık bağışladığı ve rahata kavuştukları zaman, o güven gider, tekrar hayal kurmağa başlar ve: "Ey Tanrı'mız nasıl, zindan köşesinde bin **Kulhüvallah** ile, usanmadan seni sadakatle çağırıyorduk ve sen dilediğimizi bağışladın. Şimdi, bu zindan dışında da, içinde olduğumuz gibi yine sana muhtacız. Bizi bu karanlık âlemin zindanından çıkar. Nebilerin âlemine ulaştır. Bize şu zindandan kurtulduğumuz ve dertten halâs olduğumuz andaki ihlâs niçin gelmiyor da bunun yerine yüz bin türlü hayal hâsıl oluyor? Bu hayallerin fayda verip vermeyeceği de belli değil! Bunların tesiri insanda tenbellik ve usanç yaratıyor. O hayalleri yakan, güven, kesinlik nerede?" diye Ulu Tanrı'ya yalvarırlar. Ulu Tanrı bunlara karşılık olarak buyuruyor ki. Benim bundan maksadım sizdeki **hayvanî nefistir**; bu ise benim ve sizin düşmanınızdır. **Benim düşmanımı da sizin düşmanınızı da dost**

edinmeyin.⁴⁰ Bu düşmanı her zaman **mücadele** zindanında tutunuz. Çünkü o, zindanda belâ ve sıkıntı içinde oldukça, ihlâsınız yüz gösterir ve kuvvet bulur. Dışın ve başın ağrıyınca, bir şeyden korkunca, Tanrı'ya karşı içinde bir riyasızlık, ihlâs meydana geldiğini bin defa denediğin halde, niçin vücudun rahatına bağlanıp kaldın? Her zaman ona bakmakla, onu beslemekle uğraşıp durdun? İpin ucunu kaçırmayın; daima nefsin istediği şeyleri yerine getirmezseniz, ebediyen muradınıza erer ve bu karanlık zindandan kurtulursunuz. Bunun için Kur'an'da: **"Tanrı'sının huzurunda suçlu durmaktan korkarak, nefsini süflî heveslerden alı koyan için hiç şüphe yok ki varılacak yurt cennettir."**⁴¹ buyurulmuştur.

FASIL- Şeyh İbrahim dedi ki: **Seyfeddin Ferruh** birini döğerken, kabahatini başkalarına anlatır, bunun üzerine onlar da döğmeye başlarlar ve böylece hiç kimse, o adamı kurtarmak için şefaatte bulunmazdı.

Mevlânâ buyurdu ki: Bu âlemde gördüğün her şey, öteki âlemde de aynen böyledir. Bu dünyada bulunanlar belki öbür dünyanın birer örneğidir ve bunları oradan getirmişlerdir. Bunun için Kur'an'da: **Hiçbir şey yoktur ki onun hazineleri bizim yanımızda bulunmasın, biz onu ancak belli bir ölçü nispetinde göndermiş oluruz"**⁴² buyurulmuştur.

Bir dükkânda, kepçeyi tablaların çeşitli devaların üzerine korlar ve her ambardan bir avuç şey, meselâ, bir avuç biber, bir avuç sakız gösterirler. Ambarlar doludur; fakat onun kepçesine bundan fazlası sığmaz. Bunun için insan tıpkı kepçeye veya bir attar dükkânına benzer. Dükkândaki tablolara veya kutulara, bu dünyadan kendine uygun olan bir ticaret yapması ve işitmekten bir parça, konuşmaktan bir parça, akıldan bir parça, bilgi ve cömertlikten bir parça vermek suretiyle, kazanç elde etmesi için, Tanrı'nın sıfatlarının hazinelerinden avuç avuç veya azar azar koymuşlardır. O halde insanlar Tanrı'nın seyyar satıcılarıdır. Ticaret yapıyor, gece gündüz tablaları dolduruyorlar ve sen onunla bir kazanç elde edeceğin yerde kaybediyorsun. Gündüz boşaltıyorsun, gece onu tekrar dolduruyor ve seni kuvvetlendiriyorlar.

O âlemde türlü türlü gözler ve nazarlar vardır. Sana onlardan bir örnek gönderdiler ve bununla onu görmeni istiyorlar. Görmek, senin bu görmenden ibaret değildir. Fakat insan bundan fazlasına tahammül edemez. Bu sıfatların

⁴⁰ Kur'an, Sûre: 60, Âyet: 1.

⁴¹ Kur'an, Sûre: 79, Âyet: 40-41.

⁴² Kur'an, Sûre: 15, Âyet: 21.

hepsi bizim, (Tanrı'nın) indimizde sonsuzdur, yalnız onları muayyen bir ölçüde sana göndeririz. Düşün bir kere, bu kadar asırdan asıra, binlerce insan gelip geçti ve hepsi bir tek denizde boğuldular. Sen şimdi onun böyle olması için nasıl bir ambar olduğuna bak. Her kim bu denizin ne kadar geniş olduğunu bilirse, onun kalbi, o tabladan o kadar soğur ve onu o kadar küçümser. Öyle ise âlemin bu darphaneden çıkmış olduğunu ve yine oraya döneceğini kabul etmelisin. Çünkü **Biz Allah'ınız ve Allah'a dönüçüüz.**⁴³ buyurulmuştur. İna: Yani bizim bütün parçalarımız O'radan gelmiştir. O'radan bir örnektir. Ve tekrar O'na dönerler; bu, küçük büyük ve hayvanlar için de hep böyledir. Yalnız bu tablada daha çabuk görünür ve O olmadan belli olmaz. Sebebi, o âlemin lâtif olup, göze görünmemesidir. Buna şaşmamak lâzımdır. Meselâ, bahar rüzgârı esince, onun güzelliğini ağaçlarda, yeşilliklerde, gül bahçelerinde ve bütün çiçeklerde, o nur vasıtasıyla seyrediyorsun. Halbuki bahar rüzgârının zatına baktığın zaman, bunların hiçbirini onda göremiyorsun. Bu, insanı eğlendirecek şeyler ve gül bahçeleri onda yoktur, demek değildir. Onun nurundan yalnız bu meydana gelmemiştir. Belki çiçeklerden ve gül bahçelerinden dalgalar vardır. Fakat bunlar lâtif dalgalar olduğundan ve onun inceliğinden, lûtfundan bir vasıta olmadığından göze görünmezler. Bunun gibi insanlarda da bu vasıflar gizli bulunur ve acığa çıkmaz. Yalnız bir kimsenin sözü ve zararı, döğüşü ve barışı gibi içten veya dıştan bir vasıta ile peyda olur. İnsanın sıfatını görmüyor musun? Düşündüğün zaman kendinde hiçbir şey bulamıyorsun ve kendini bu sıfatlardan boş biliyorsun. Bu senin olduğun şeyden değıştiğin için değil, belki bunlar sende gizli bulduklarından dolayı böyledir. Tıpkı denizdeki su gibi, bir bulut veya bir dalga vasıtası olmadan denizden dışarı çıkmazlar. Bu dalga içinde bir dış vasıta olmadan beliren bir kaynaşmadır. Fakat deniz sessiz ve sakin olduğu için hiç göremiyorsun. Senin gövden deniz kıyısındadır ve ruhun bir denizdir; ondan ne kadar türlü türlü balıkların, yılanların, kuşların çıkıp kendilerini göstererek yine denize döndüklerini görmüyorsun. Senin kızmak, kıskanmak, şehvet ve daha başka şeylerden ibaret olan sıfatların başlarını bu denizden çıkarıyorlar. Bu sıfatların Tanrı'nın lâtif olan âşıklarıdır. Onların güzellikleri görülemez. Bu ancak dil giyeceği vasıtasıyla mümkün olur. Soyundukları zaman son derece lâtif olduklarından göze görünmezler.

FASIL- İnsanda o kadar büyük bir aşk, hırs, arzu ve üzüntü vardır ki yüzbinlerce âlem kendisinin malı olsa, bununla huzur bulmaz, rahata kavuşmaz. Uğraştığı her işte ve sanatta, tuttuğu her yerde ve öğrendiği yıldız bilgisi,

⁴³ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 156.

doktorluk ve daha başka şeylerde de sükûnet bulmaz; çünkü istediği şeyleri bir türlü elde edememiştir. Sevgiliye dilârâm, yani gönlü dinlendiren derler. Gönül onunla dinlenir, huzura kavuşur demektir. O halde o başka biri ile nasıl sükûnet ve karar bulur? Bu zevklerin ve arzuların hepsi bir merdivene benzer. Merdiven basamakları oturup kalmağa elverişli değildir; üzerine basıp geçmek için yapılmıştır. Uzun yolu kısaltmak ve ömrünü bu merdiven basamaklarında ziyan etmemek için, çabuk uyanan ve durumdan haberi olan kimseye ne mutlu!

Biri: "Moğollar mallarımızı alıyorlar, ara sıra da onlar bize mallarını başlıyorlar. Acaba bunun hükmü nasıl olur?" diye sordu. [Mevlânâ] buyurdu ki: Moğol'un aldığı her şey, tıpkı Tanrı'nın hazinesine girmiş gibidir. Meselâ denizden bir testi veya küpü doldurup çıkarırsan, o senin malın olur. Mademki su testide veya küptedir, buna kimse karışamaz ve senin iznin olmadan su alan herkes gâsîp olur. Fakat bu su tekrar denize dökülürse, o herkese helâldir ve artık senin malın olmaktan çıkmıştır. Bu bakımdan bizim malımız, onlara haram, onların malı bize helâl olur.

İslâm dininde evlenmemek yoktur. Topluluk rahmettir. (H.) Mustafa (Tanrı'nın salâtı onu üzerine olsun) toplulukla çalıştı. Çünkü ruhların topluluğunun çok büyük eserleri vardır. İnsan tek ve yalnızken bu eser hâsıl olmaz. Mescidleri yapmanın sırrı, mahalle halkının orada toplanması, Tanrı'nın rahmeti ve [elde edilecek faydanın] artmasıdır. Evlerin ayrı ayrı olmasının faydası ise [insanları] ayırmak ve ayıplarını örtmekten ibarettir. Cami'i şehir halkının toplanması için yapmışlardır. Kâbe'yi ziyaret etmeyi de dünyadaki insanların çoğunun, birçok şehirlerden ve iklim bölgelerinden gelip orada toplanmaları için vacip kıldılar.

[Biri] dedi ki: Moğollar ilkönce buraya gelince çıırçıplaktılar. Binek hayvanları öküzdü. Silâhları odundandı. Şimdi haşmet ve azamet sahibi oldular, karınları doydular. En güzel arap atları ve en iyi silâhlar onların elinde bulunuyor. [Mevlânâ] buyurdu ki: Onların gönülleri kırık ve kuvvetleri yokken, Tanrı yalvarmalarını kabul ve onlara yardım etti. Şimdi ise bu kadar muhteşem ve kuvvetli oldukları şu anda, halkın [fakirliği], zayıflığı vasıtasıyla Yüce Tanrı onları yok edecektir; o zaman hepsinin Tanrı'nın inâyeti ve yardımını olduğunu, dünyayı bununla zaptettiklerini, yoksa başarılarının kendi güç ve kudretlerinin karşılığı olmadığını anlamaları için, halkın zaafî ile onları yok eder. Önce insanlardan uzak, fakir, çıırçıplak ve acınacak bir halde çölde yaşarlarken, yalnız onlardan bazıları ticaret yapmak için Harezmi Vilâyetine geliyor, alışveriş ediyor, kendileri için elbiselik keten alıyorlardı. **Harezmi Şahı** bunu men ve tüccarları öldürmelerini

emrediyordu. Onlardan haraç alıyor ve tüccarların oraya gitmesini önlüyordu. Tatarlar, padişahlarının yanına dert yanmağa gittiler ve: "Mahvolduk!" dediler. Padişahları on günlük izin istedi. Bir mağaranın kovuğuna gitti ve tam bir vecd içinde ibâdet etti, Allah'a yalvardı. Ulu Tanrı'dan: "Senin dileğini, yalvarışlarını kabul ettim. Dışarı çık. Her nereye gidersen, muzaffer ol!" diye bir ses erişti. [İşte böyle] Tanrı'nın buyruğu ile çıktıklarından, karşılarında bulunanları yendiler ve bütün yeryüzünü kapladılar.

[Biri]: "Tatarlar da kıyamete inanıyorlar ve: Elbette bir sorgu sual günü olacak!" diyorlar, dedi. [Mevlânâ] buyurdu ki: Yalan söylüyorlar; kendilerini Müslümanlarla bir göstermek istiyorlar. Yani, biz de biliyoruz ve inanıyoruz, demek istiyorlar. Deveye "Nereden geliyorsun?" diye sormuşlar, "Hamamdan geliyorum." karşılığını vermiş. "Ökçenden belli!" demişler. Bunun için eğer onlar kıyamet gününe inanıyorlarsa bunun delili hani? Bu günahlar, zulümler ve kötülükler, üstüste birikmiş karlar gibi, kat kat yığılmıştır. Güneşin karları ve buzları erittiği gibi, günahları bırakıp Hakk'a dönme (İnâbet) ve pişmanlık duyma güneşi, Tanrı'nın korkusu ortaya çıkıp o dünyanın ahvali gerçekleştiği zaman, bu isyan karlarının hepsi erir. Eğer bir kar veya buz, bu şekilde bulunurken: "Ben güneşi gördüm, Temmuz güneşi üzerime ışıklarını saldı." der ve hâlâ kar, buz halinde olursa akıllı bir insan buna inanır mı? Temmuz güneşi parlansın da karı ve buzu yerinde bıraksın! Bu imkânsız bir şeydir. Her ne kadar Ulu Tanrı, iyi ve kötü cüzlerin cezası kıyamette verilecektir, diye va'detse de biz onun örneklerini bu dünyada, her an, her lâhza görmekteyiz. Meselâ bir insanın yüreği ferahlasa bu onun, bir insanı sevindirmiş olmasının karşılığıdır. Bunun gibi üzülürse bu da başkasını üzmüş olmasındandır. İşte bunlar o dünyanın armağanları, **ceza gününün** örnekleridir. Maksat, insanların bu pek az şeylerle çoğunu anlamalarıdır. Meselâ bir buğday ambarının ne ve nasıl olduğunu göstermek için, oradan bir avuç buğday alıp göstermeleri gibi... O kadar büyük ve azametli olmasına rağmen Mustafa'nın (Tanrı'nın salâtı onun üzerine olsun) bir gece eli ağrıdı. Ona: "Bu **Abbas**'ın elinin ağrısından ileri geliyor." diye vahiy geldi. Çünkü Mustafa Abbas'ı esir almış ve bütün esirlerle beraber onun elini de bağlamıştı. Tanrı'nın emri ile böyle olduğu halde, yine de Muhammed bunun cezasını çekti. Sende meydana gelen bu darlık, üzüntü ve hastalıkların hepsi, şimdi aklında kalmamışsa da, yaptığın kötülüklerin ve işlemiş olduğun günahların tesirindedir. Çok fena işler yaptın; fakat ya boş bulunduğundan veya bilgisizliğinden bunun kötü olduğunu bilmiyorsun, yahut da dinsiz bir arkadaş sana bunu önemsiz gibi göstermiştir. Hattâ sen bunun günah olduğunun farkında bile değilsin. Şimdi bunların karşılığına bak bakalım, ne kadar sıkıntın var, ne

kadar ferahlık duyacaksın? Sıkıntı, mutlaka bir günahın cezası, ferahlık ise ibâdetin karşılığıdır. Bunun için Mustafa (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) parmağındaki yüzüğü çevirdiğinden: "Seni boş yere vakit geçirmek ve oynamak için yaratmadık!" diye azarlanmıştı. **Sizi boş yere yarattığımızı mı sandınız.**⁴⁴ âyetinde buyurulduğu gibi, sen de gücünü Tanrı'ya ibâdet etmek ve doğru iş işlemekle mi, yoksa günaha girmekle mi? geçirdiğini kıyasla. Tanrı Musa'yı (Ona selâm olsun) halkla meşgul etti. Gerçi o, Tanrı'nın emriyle böyle yapıyor ve onunla meşgul oluyordu. Fakat Tanrı bir hikmetle, onun bir tarafını halkla ve **Hızır**'ı da tamamen kendisiyle meşgul etti. Mustafa'yı önce kendisiyle meşgul edip, sonra: "Halkı davet et, düzelt ve onlara öğüt ver!" diye buyurdu. Mustafa (Tanrı'nın salâtı onun üzerine olsun): "Ey benim Tanrım! Ben ne günah işledim ki beni huzurundan kovuyorsun. Halkı istemiyorum." diye ağlayıp sızladı. Ulu Tanrı: "Ey Muhammed sen hiç üzülme, seni halk ile uğraşmağa bırakmam. Onlarla meşgul olurken de benimle olursun. Bu sırada halk ile meşgul olduğun için başının bir tek tel saçını bile eksiltmem. Her ne iş yaparsan yine vuslat içinde olursun." buyurdu.

Biri: "Ezelî hükümler ve Tanrı'nın takdir ettiği şeyler hiç değişir mi?" diye sordu. [Mevlânâ] buyurdu ki: Tanrı'nın ezelde: "Kötülüğe karşı kötülük, iyiliğe karşı da iyilik olmalıdır." diye verdiği hüküm asla değişmez. Çünkü ulu Tanrı Hakîmdir. Sen kötülük et, iyilik bulursun, nasıl der? Bir kimse buğday ekip, arpa biçemez ve arpa ekip buğday toplıyamaz. Bu imkânsızdır. Bütün velîler ve nebîler de: "İyiliğin karşılığı iyilik, kötülüğün karşılığı kötülüktür." demişlerdir. **Bir zerre kadar hayır işleyen kimse o hayrın ve zerre kadar kötülük yapan kimse de o kötülüğün cezasını görür.**⁴⁵

Ezelî hüküm hakkında öğrenmek istediğin şeyleri söyledik ve etrafiyle anlattık. Bu asla değişmez. Yani, bazen iyilik yaparsan karşılığında çok iyilik göremezsin, veya ne kadar kötülük yaparsan o kadar kötülük göremezsin. Fakat mutlaka yaptığın iyiliğin veya kötülüğün cezasını görürsün. Bu böyle olur ama asıl hüküm değişmez. Gevezenin biri; "Biz Tanrı'nın sâadetinden mahrum olan **şakî**'nin (haydut'un) ahiret saâdetine kavuşmuş bulunan **saîd** (kutlu) ve saîd'in de **şakî** olduğunu görüyoruz." dedi. (Mevlânâ) buyurdu ki: Eh! Olabilir. O **şakî**, iyilik yaptığından **saîd**, o **saîd** de kötülük işlediğinden, yahut kötü şeyler düşündüğünden dolayı **şakî** olmuştur. Meselâ: İblis: "**Beni ateşten yarattın da**

onu çamurdan yarattın."⁴⁶ diye, Âdem'in yaradılışı hakkında itirazda bulunduğundan, meleklerin hocası iken, ebedî olarak Tanrı'nın lânetine uğradı ve bizim huzurumuzdan kovuldu. Biz de diyoruz ki: Evet, iyiliğin karşılığı iyilik kötülüğün cezası kötülüktür.

Biri: "Bir kimse, bir gün oruç tutayım diye adadı. Eğer bu adağını yerine getirmese bunun kefareti var mıdır, yok mudur?" diye sordu [Mevlânâ] buyurdu ki: Şafiî mezhebi bilginlerinin sözlerine göre, kefaret vardır. Çünkü o kimse adağı, yemin olarak kabul eder ve her kim yeminini tutmazsa, onun üzerine kefaret vaciptir. Fakat Ebu Hanife için adak, yemin mânasında değildir. İşte bunun için kefaret lâzım olmaz. Adak iki şekildedir: Biri mutlak (kesin), diğeri mukayyettir (şarta bağlı). Mutlak: Bir gün oruç tutmalıyım! sözüdür. Mukayyed ise: Falan gelirse bir gün oruç tutmalıyım! kaydıdır. Bir adam eşeğini kaybetmişti. Onu bulmak niyetiyle üç gün oruç tuttu ve üç gün sonra eşeğini ölü olarak buldu. Çok üzüldü ve bu üzüntü içinde yüzünü göğe doğru çevirip: "Eğer bu tuttuğum üç gün oruç yerine, ramazanda altı gün yemezsem insan değilim. Sen mi benim eşeğimi alırsın götürürsün" dedi.

[Biri]: "**Ettehiyat, Salâvat ve Tayyibat**'in mânası nedir?" diye sordu. [Mevlânâ] buyurdu ki: Yani bu Hakk'a tapmak, kulluk etmek, O'nu gözetmek bizden hâsıl olmuyor, fakat biz onsuz da olamıyoruz. Öyleyse gerçekte, **Tayyibat, Salâvat, Tahiyât** bizden olmayıp Tanrı'dandır. O'na hastır, demektir. Meselâ bahar mevsiminde insanlar ziraatle uğraşırlar; kırlara çıkar, yolculuk eder, yapılar yaparlar. Bütün bunlar baharın bağıışı ve vergisidir. Yoksa hepsi, oldukları gibi evlerinde, kovuklarında mahpus kalırlardı. O halde gerçekten bu ekip biçmeler, gezmeler ve yiyip içmelerin hepsi baharındır. Bahar o insanların velinimetidir. Buna rağmen insanların gözü yine sebeplerdendir. Bütün işleri sebeplerden bilirler. Fakat velîlere sebeplerin, sebebi yaratana bilmelerine ve görmelerine engel olan birer perdeden başka bir şey olmadığı keşfolunmuştur. Meselâ bir kimse perde arkasında konuştuğu zaman, perdenin konuştuğunu zannederler ve onun sadece bir örtü olduğunu, bir şey yapamadığını bilmezler. Ancak adam perdenin arkasından çıkınca, onun arada bir bahane olduğunu anlarlar. Tanrı'nın velîleri sebeplerin dışında bulunan, zâhir olmuş ve yapılmış olan birçok işleri görmüşlerdir. Meselâ dağdan deve çıkmış, Musa'nın asâsı ejderha olmuş, kaskatı bir taştan oniki tane çeşme akmış bunun, gibi; Mustafa (Tanrı'nın salâtı onun üzerine olsun) da ayı âletsiz olarak, bir işaretle ikiye bölmüş ve Âdem (Onun üzerine selâm olsun) annesiz ve babasız

⁴⁴ Kur'an, Sûre: 23, Âyet: 116.

⁴⁵ Kur'an, Sûre: 99, Âyet: 7-8.

⁴⁶ Kur'an, Sûre: 99, Âyet: 7-8.

olarak dünyaya gelmişti. İbrahim (Ona selâm olsun) için ateşten güller ve güllükler bitmişti. Daha bunlar gibi sonsuz misâller verilebilir. İşte bu yüzden velîler bunları görünce, sebeplerin arada bahane olduğunu, hakikatte işi başkasının yaptığını, sebeplerin sadece avamın onunla meşgul olmaları için, o işleri yapanın görünmesine engel olan perdeden başka bir şey olmadığını anlardı. Ulu Tanrı **Zekeriya**' (Ona selâm olsun): "Sana çocuk vereceğim." diye vaat etti. O: "Ben ve karım çok yaşlıyız. Karım artık çocuk yapamıyacak bir durumda. Ey benim Tanrım böyle bir kadından nasıl çocuk meydana gelir?"⁴⁷ diye ağlayıp sızladı. Ona: "Ey Zekeriya sakın, sakın ipin ucunu kaybettin! Ben sana yüz bin kere sebepler dışındaki işleri gösterdiğim halde, sen unuttun ve hâlâ sebeplerin bahaneler olduğunu bilmiyor musun? Şu anda ben, gözünün önünde senden kadın ve hamilelik olmadan yüz bin çocuk dünyaya getirebilirim. Buna gücüm yeter. Hattâ bir işaret etsem, dünyada olgun, yetişkin ve bilgin insanlar meydana gelir. Ben ruhlar âleminde seni anasız babasız yaratmadım mı? Sen var olmadan önce de üzerinde lûtf ve inâyetlerim yok muydu? Bunları niçin unutuyorsun?" karşılığını verdi. Nebîlerin, velîlerin iyi ve kötü bütün yaratıkların durumları derece ve cevherlerine göre şöyledir. Meselâ kâfirlerin ülkelerinden Müslüman vilâyetlerine köleler getirip satarlar. Bunların bazısını beş, bazısını on ve onbeş yaşında getirirler. Küçük bir çocukken getirilenler, uzun yıllar Müslümanlar arasında büyütülür, terbiye edilir ve yaşlanırsa, kendi yurtlarının durumunu tamamen unuturlar ve akıllarında oraya ait hiçbir şey kalmaz. Getirildikleri zaman yaşı biraz daha büyük olursa, az bir şey hatırlar. Adamakıllı büyükken getirilmişlerse daha çok şey aklında kalır. İşte ruhlar da o âlemde Tanrı'nın huzurunda böyle idiler. [Meselâ onlara] Tanrı: "**Ben sizin Tanrı'nız değil miyim?**", demiş onlar da: "**Evet!**"⁴⁸ cevabını vermişlerdir. [Bunların] yiyecekleri, giyecekleri Tanrı'nın harfsiz ve sessiz olan **kelâmı** idi. Bazıları vardı ki bunlar çocukken getirildiklerinden bu **kelâmı** duyunca, ahvâli hatırlayamazlar ve kendilerini bu **kelâma** yabancı bulurlar. Bunlar tamamiyle **küfür** ve dalâlete gark olmuş, ruhları perdelenmiş olanlar guruhudur. Bazıları ise, [o âlemi] birazcık hatırlarlar, o tarafın kaynaşması, havası onlarda ara sıra kendisini gösterir ki bunlar **mü'minlerdir**. Bazıları da vardır ki **kelâmı** işittikleri zaman, o hal nazarlarında aynen eskiden olduğu gibi, belirir ve perdeler tamamen aradan kalkmış olup, tekrar o âleme kavuşurlar. İşte bunlar velîler ve nebîlerdir.

⁴⁷ Zekeriya dedi: "Yarabbi! Benim nasıl oğlum olabilir ki üzerime ihtiyarlık çoktu, karım da kısır!" (Kur'an, Sûre: 3, Âyet: 40.)

⁴⁸ Kur'an, Sûre: 7, Âyet: 72.

Ben Yâran'a: "İçinizde mâna gelinleri yüz gösterip, sırlar açıklanınca sakın ha! yabancılara bunu söylemeyin, anlatmayın ve bizim sözümüzü de herkese demeyin." diye vasiyet ediyorum. **Çünkü hikmeti ehli olmıyana vermeyin bunu yaparsanız o hikmete zulmetmiş olursunuz. Onu ehlinden de men'etmeyin, o zaman da onlara kötülük etmiş olursunuz** (H.) Senin eline bir güzel veya bir sevgili geçse ve: "Beni kimseye gösterme, ben senimim." diye evine gizlense, sen onu pazarlarda dolaştırıp: "Gel de şu güzele bak!" diye herkese göstersen doğru olur mu? Yakışık alır mı? Esasen bu, sevgilinin de hiçbir zaman hoşuna gitmez. Senden nefret edip, onlara gider. Yüce Tanrı bu sözleri onlara haram etmiştir. Cehennemdekiler cennetliklere: "Hani sizin cömertliğiniz, mertliğiniz? Ulu Tanrı'nın size vermiş olduğu yiyeceklerden ve bağışlamış olduğu şeylerden sadaka verin. Ve biz kulların gönlünü almak için bir şeyler bağışlayın. Toprağın, cömertlerin kâsesinin artığından nasibi vardı. (Mısra). Biz ateş içinde yanıyoruz, eriyoruz; o meyvalardan bize biraz [verseniz] veya cennetin o tatlı suyundan birazcık canımıza serpseniz ne olur sanki"⁴⁹ dediler. Cennettekiler: "Tanrı bunu size haram etmiştir. Bu nimetin tohumu öbür dünyada idi. Siz bunu orada ekmediniz, çalışmadınız. Bu tohum doğruluk, iman ve iyi işlerdi. Şu halde burada ne toplayacaksınız? Eğer biz onu lûtfen size saçarsak, Tanrı bunu size haram etmiş olduğundan, boğazınızı yakar, gırtlığınıza takılır kalır, aşağı inmez. Kesenize koysanız keseniz yırtılır, o da yere düşer." karşılığını verdiler.

Mustafa'nın (Tanrı'nın selâmı ve salâtı onun üzerine olsun) huzuruna iki yüzlü adamlardan ve yabancılardan bir gurup geldi. Peygamber eshaba dinin sırlarını anlatıyor, eshab da Mustafa'nın (Tanrı'nın selâmı ve salâtı onun üzerine olsun) methiyle meşgul oluyorlardı. Peygamber eshaba işaret ederek: "**Kaplarınızın ağızlarını kapayınız** (H.)" buyurdu. Bu testilerin, kâselerin, tencerelerin ve küplerin ağızlarını kapatınız, kapalı tutunuz. Çünkü pis ve zehirli hayvanlar vardır; Allah esirgesin, bunlar testilerinize düşmesinler, siz bilmeden ondan şu içerseniz, o zaman size zararı dokunur. [Mevlânâ] onlara bu şekilde "Yabancılardan hikmeti gizleyiniz, onların önünde dilinizi tutunuz, ağızınızı kapatınız. Çünkü onlar faredir. Bu hikmete lâyük değillerdir." buyurmuştur. [Mevlânâ] yine buyurdu ki: O, bizim yanımızdan giden Emîr, sözümüzü anlamakla beraber, kendisini şöyle böyle Hakk'a davet ettiğimizi biliyordu. [Biz de] onun yalvarışını, tasdik yerine başını sallamasını, aşk ve sevgisini,

⁴⁹ Cehennemdekiler, cennettekilere: "Bize biraz su verin, Allah'ın size verdiği rızıkta da bize verin" diye inleyecekler; Onlar da: "Allah bunları, dinlerini eğlence, oyuncak edinip, dünya hayatına aldanan kâfirlere haram kılmıştır" diyecekler. (Kur'an, Sûre: 7, Âyet: 50.)

[söylediğimizi] anladığının alâmeti olarak kabul edelim. Meselâ bu, şehre gelince ezan sesi duyan köylü, ezanın mânasını etraflıca bilmese de, bununla ne demek istenildiğini anlar.

FASIL- Buyurdu ki: Sevilen kimse güzeldir. Bunun aksi olamaz. Yani, her güzel sevilmez, her güzelin sevilmesi lâzım gelmez. Güzellik, sevilmiş olmanın, sevimliliğin bir cüz'üdür. Sevimli olmak **asl'**dır. O olunca güzellik elbette olur. Bir şeyin **cüz'**ü, **küllü'**nden ayrı olamaz ve her zaman **cüz'**, **küllü'** ile beraber bulunur. Mecnun'un zamanında da güzeller vardı ve onlar Leylâ'dan daha güzeldi. Fakat Mecnun bunlara sevgi göstermemişti. Ona: Leylâ'dan daha güzelleri var, sana bunları getirelim." dediler. O: "Ben Leylâ'yı dış güzelliği ve görünüşü bakımından sevmiyorum. O, görünüşünden ibaret değildir. Leylâ benim elimde bir kadeh gibidir. Ben o kadehten şarap içiyorum ve bu şaraba aşığım. Sizin gözünüz sadece kadehte, içindeki şaraptan haberiniz yoktur." dedi. Bana eğer mücevherlerle süslü, altın bir kadeh verseler, fakat içinde sirke veya şaraptan başka bir şey bulursa, bu benim ne işime yarar? Halbuki içinde şarap bulunan eski, kırık bir kabak, benim için o kadehten ve bunun gibi yüzlerce kadehten daha iyidir. Şarabı, kadehten anlamak için aşk ve şevk lâzımdır. Meselâ, on gündür bir şey yememiş bir açla, günde beş öğün yemek yiyen bir tok, her ikisi de ekmeğe bakarlar; tok olan ekmeğin dışını, şeklini aç ise canını, özünü görür. Çünkü bu ekmeğe kadeh, onun tadı ise kadehteki şarap gibidir. Bu şarap ancak iştah ve şevk gözüyle görülebilir. Bunun için sen de kendinde şevk ve iştah hâsil et ki, sadece dışı gören bir insan olmayıp **kevn ü mekânda** her zaman sevgiliyi göresin. Bu insanların sûreti kadehlere benzer ve bu bilgiler, ilimler de o kadehin üzerindeki resimler, nakışlar gibidir. Kadeh kırılınca bu şekillerin ve resimlerin kalmadığını görmüyor musun? O halde değer, kadeh gibi olan vücutlardaki şaraptadır ve bu şarabı içen kimse [bunun] **kalan iyi şeyler**⁵⁰ olduğunu görür.

Soru soranın iki girişi düşünmesi lâzım gelir. Biri, şunu kesin olarak bilmeli ve demelidir ki: Ben bu söylediğim şeyde yanıldım. Bu benim bildiğimden başka bir şey daha vardır. İkincisi, bundan iyi ve bundan üstün olan ve bilinmeye değer bir söz ve hikmet vardık, fakat ben bunları bilmiyordum. Şimdi öğrendim [demelidir]. **Soru sormak bilginin yarısıdır** (K.K.). sözünü bunun için söylediklerini öğrenmiş olduk. Herkes bir kimseye yüzünü çevirmiştir ve herkesin istediği Hakk'tır. Bu ümitle ömürlerini harcarlar. Fakat bu arada kime isabet ettiğini ve kimin yüzünde padişahın çevgânının izi bulunduğunu bilmesi için

⁵⁰ Kur'an, Sûre: 18, Âyet: 64.

bir ayırıcı lâzımdır ki o, **diyici ve birleyici** (muvahhid) olsun. Böyle bir insan, suda boğulmuştur ve su onda tasarruf edip, onun su üzerinde bir tasarrufu yoktur. Yüzücü ile boğulan bir kimsenin her ikisi de sudadırlar. Fakat boğulana su götürür ve yüzücüyü kendi gücü, kuvveti taşır; kendi ihtiyarı ile hareket eder. İşte bunun için suya batmış olan bir kimsenin her yaptığı iş ve söylediği söz, kendinden olmayıp sudandır. O, arada bahanedir. Meselâ duvardan bir ses geldiğini işitirsen, bunu duvarın söylemediğini bilirsin. Duvarın arkasına gizlenmiş olan biri, sanki duvar konuşuyormuş gibi gösteriyor. Evliya da aynen böyledir. **Onlar ölmeden ölmüşler**, duvar ve kapı hükmünü almışlardır. Kendilerinde **varlıklarından** kıl ucu kadar bir şey kalmamıştır. Tanrı'nın kudreti elinde bir siper gibidirler. Siperin hareket etmesi, kendiliğinden değildir. İşte **Ene'l-Hakk** (Ben Allah'ım) sözünün mânası da bu olmalıdır. Siper: "Ben arada yoğun, hareket Tanrı'nın eliyle hâsil oluyor." diyor. Bu siperi Hakk olarak görünüz ve Tanrı ile pençeleşmeyiniz. Çünkü böyle bir siperi yaralamak isteyenler, gerçekte Tanrı ile döğüşmüş ve kendilerini O'na vurmuş olurlar. Âdem zamanından şimdiye kadar, onların başlarına neler geldiğini duymuşsunuzdur. **Firavun, Şeddad, Nemrud ve Âd kavmi, Lut ve Semud** vesairenin başına neler geldi? Bu siperler itaat ve ibâdet edenin baş kaldırıp karşı koyandan, düşmanın evliyadan ayırte dileyebilmesi için her devirde kaimdirler. Bazısı velî bazısı nebî sûretinde görünürler. İşte bunun için her velî halkın **hüccetidir** (Delilidir). Halkın yeri ve derecesi, ona olan bağlılığı, ilgisi ölçüsünde olur; düşmanlık ederlerse Tanrı'ya etmiş, dostlukta bulunurlarsa Tanrı ile dost olmuş olurlar. **Onu gören beni görmüştür. Ona kasteden bana kastetmiştir.** (K.K.) buyrulduğu gibi. Tanrı'nın (Has) kulları Tanrı'nın hariminin mahremidirler. Tıpkı hadımlar gibi. Tanrı bu hadımların bütün şehvet ve varlık damarlarını, kötülük etme köklerini tamamen kesmiş ve temizlemiştir. Böylece o hadımlar dünyanın mahdumu (oğlu) ve o köleler, dünyanın efendisi, sırtların mahremi olurlar. Kuran'da: **Ona ancak temiz olanlar dokunabilir**⁵¹ buyrulmuştur.

[Mevlânâ] buyurdu ki: Eğer o, arkasını büyüklerin türbesine karşı çevirmişse, bunu onları inkâr etmiş olduğu, yahut bilmediği için yapmamıştır; yüzünü onların ruhuna doğru çevirmiştir de ondan. Bizim ağzımızdan çıkan bu söz onların canıdır. Eğer gövdeye arkalarını dönüp, ruha yüzlerini çevirirlerse bunun ne zararı var? Benim bir huyum var, kimsenin benden incinmesini istemiyorum. Sema' ederken bazı kimseler bana çarpıyor ve yârandan bazısı, onların bu hareketine mâni oluyorlar; işte bu benim hiç hoşuma gitmiyor ve yüz

⁵¹ Kur'an, Sûre: 56, Âyet: 79.

kere: "Benim yüzümden hiç kimseye bir şey demeyin!" dedim. Ben buna razıyım, yanıma gelen yâranın sıkılmaması, üzülmemesi için o kadar gönül almağa çalışıyorum ve onları meşgul etmek, oyalamak için şiir söylüyorum. Yoksa ben nerede, şiir söylemek nerde! Vallahî ben şiirden bıktım, usandım ve benim indimde bundan daha kötü bir şey yoktur. Meselâ bir adam, misafirinın canı işkembe çorbası istediği ve bu onun iştahını açacağı için, eline pislikli bir işkembeyi almış karıştırıp duruyor. Benim için de başkaları arzu ettiğinden dolayı onunla alâkadar olmak lâzım geldi. Meselâ yine bir adam falan şehrin ahalisine ne gibi bir kumaş lâzımdır, onlar nasıl kumaş alırlar? diye baktıktan sonra, hattâ bu, malların en aşağısı, en bayağısı da olsa, yine o kumaştan alıp satar.

Fâzıllar, muhakkikler, akıllı, uzak görüşlü ve derin düşünceli insanlar yanıma geldikleri zaman onlara gerçek, nadir, nefis ve ince şeylerden bahsetmek için, ilimler öğrendim, zahmetler çektim. Ulu Tanrı'nın kendisi de böyle istedi. Bütün o bilgileri burada topladı ve o zahmetleri buraya getirdi. Böylece beni bu işlerle uğraşmak zahmetine de burada soktu. Fakat ne yapayım ki bizim yurdumuzda ve bizim milletimiz arasında insanı şâirlikten daha çok utandıracak bir iş yoktur. Eğer biz, o memlekette kalmış olsaydık, oradakilerin huylarına, yaradılışlarına uygun bir halde yaşar ve ders vermek, kitap yazmak, vâzetmek ve **züh'tü takvada** bulunmak, zâhirî şeylerle meşgul olmak gibi, onların istediği şeylerle uğraşırdık. Emîr Pervâne bana: "Asıl olan **amel**'dir." Ben de ona dedim ki: Nerede **amel** ehli, hani **amel** isteyen? Gelsin de ona **ameli** göstereyim. Sen şimdi söz istiyorsun ve bir şey duymak için kulak kesilmişsin, eğer söylemeyecek olursam üzüleceksin. **Amel** iste biz de sana gösterelim. Bu dünyada ameli gösterebileceğimiz bir mert istiyoruz. **Amel**'e müşteri bulamayıp, söze bulduğumuzdan, sözle meşgulüz. Sen amel'den ne anlarsın? Çünkü **âmil** (amel eden) değilsin. **Amel**, **amel**'le, ilim, ilimle anlaşılır; sûret sûret ile, mâna da mâna ile bilinir. Sen bu yolun yolcusu olmadığından ve yol boş bulunduğundan, biz yolda ve amelde olsak da bunu nasıl göreceksin? Bu **amel** namaz ve oruç mudur? Bunlar **amel**'in sûretidir. O, içteki mânadır. Âdem zamanından Mustafa'nın (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) zamanına kadar, namaz oruç bu şekilde değildi. Fakat **amel** vardı, o halde bu sûret, **amel** olur mu? **Amel** insandaki mânadır. Meselâ sen: "İlâç tesirini gösterdi (Amel etti)." dediğin zaman, orada amel'in sûreti yoktur. O ancak ondaki mânadır. Şu adam falan şehrin âmilidir, dedikleri vakit sûreten bir şey görmezler, fakat onunla ilgili olan işler vasıtasıyla, ona **âmil** derler. Öyleyse amel, halkın bundan anlamış olduğu şey değildir. Onlar **amel**'in bu zahiren görünen şey olduğunu sanırlar. İçi

dışı bir olmyan bir adam **amel**'in görünüşünü yerine getirirse, bunun ona hiç faydası olur mu? [olmaz.] Çünkü onda bağlılık, doğruluk ve inanmanın mânası yoktur. Her şeyin aslı sözdür. Senin sözden haberin yok, hem de bunu küçümsüyorsun. Söz **amel** ağacının meyvasıdır. Çünkü o **amel**'den doğar. Ulu Tanrı âlemi sözle yarattı ve **ol deyince o da olur**.⁵²

İman kalptedir. Fakat onu sözle ifade etmezsen faydası olmaz. Namaz da fiildir. Eğer Kur'an okumazsan, o namazın sahih olmaz. Sen şimdi sözün itibarı yoktur, demekle bu sözle, aksini söylemiş oluyorsun. Çünkü mademki sözün değeri yoktur, bu söz muteber değildir, sözünü duyduğumuz zaman sen bunu da sözle söylemiyor musun?

Biri: "Biz hayır işlediğimiz, iyi ve doğru işler yaptığımız için, eğer Tanrı'dan bir karşılık ve iyilik umarsak bunun bize bir zararı olur mu, olmaz mı?" diye sordu. Mevlânâ buyurdu ki: Vallahi ümitli ve imanlı olmak lâzımdır. İşte **korku** ve **ümit (havf ü reca)** de budur. Biri benden: "Ümit güzel, hoş bir şey; fakat korku da ne oluyor?" diye sordu. Ona cevap olarak dedim ki: Bana korkusuz bir ümit yahut ümitsiz bir korku gösterebilirsin! Bunlar birbirinden ayrı olmadığı halde, böyle bir şeyi nasıl soruyorsun? Meselâ biri buğday ekirse, elbette buğday biteceğini ümit eder. Fakat yine de Allah esirgesin! Bir âfet, bir engel çıkıp (zarar vermesin)." diye, içinde bir korku da vardır. Bununla anlaşmış oldu ki korkusuz ümit yoktur. Ümitsiz bir korku, yahut korkusuz bir ümit asla tasavvur olunamaz. (İnsan) ümitli olur karşılık ve ihsan beklemezse, o işte mutlak surette, daha ciddî davranır. Ümit beklemek, onun kanadadır; kanatları ne kadar kuvvetli ve sağlam olursa, o kadar yükseklerle uçabilir. Eğer ümidi olmazsa tembelleşir, kendisinden bir hayır beklenmediği gibi, kullukta da bulunamaz. Meselâ, bir hasta acı ilâçları içer ve birçok tatlı şeyleri terk eder. Eğer onun sağlığa kavuşmak ümidi olmasaydı buna nasıl tahammül ederdi?

İnsan konuşan bir hayvandır. İnsan hayvanlıktan ve söz söylemekten mürekkeptir. Hayvanlık onda daimîdir, ayrılmaz. Söz de böyledir, her zaman onda mevcuttur. İnsan görünüşte bir söz söylemezse de içinden konuşur: her zaman konuşmaktadır. Tıpkı çamur karışmış bir

seylâb gibidir. Bu seylâbın temiz olan suyu onun sözü (nutku), o çamur da hayvanlık tarafıdır. Fakat bu çamur onda ârızîdir. Görmüyor musun insanların çamurları ve kalıpları gitmiş, çürümüş bir eser kalmamış olduğu halde, onların iyi kötü (bütün) sözleri, hikâyeleri ve bilgileri kalmıştır. Gönül ehli (olan insan) bir **küldür**. Sen onu görünce, hepsini görmüş olursun. **Çünkü avın hepsi, yaban merkebinin içindedir** (M.), derler. Dünyadaki bütün yaratıklar onun **cüz'leridir** ve o **küldür**.

Beyit:

**Bütün iyi veya kötü şeyler, dervişin cüz'üdür.
(Böyle olmazsa) o, derviş değildir.**

İşte kesin olarak, o küllü gördüğünden, bütün âlemi ve ondan sonra her kimi görürsen, onu tekrar görmüş olursun. Onların sözü, bu küllün sözleri içinde bulunmaktadır ve onların sözünü işittiğin için, bundan sonra işiteceğin her söz, tekrardan ibaret olur.

Beyit:

**Kim onu bir yerde görürse,
Sanki her insanı ve her yeri görmüş olur.**

Şiir:

**Ey Tanrı'nın kitabının nüshası olan sen
Ve ey Şah'lığın Cemâli'nin aynası olan sen!
Âlemde senin dışında olan bir şey yoktur.
Her istediğini kendinden iste, (ara), çünkü her şey sensin.**

FASIL- Naib: "Bundan önce kâfirler puta tapar ve saygı gösterirlerdi. Biz de şimdi aynı şeyi yapmaktayız. Gidip Moğol'un önünde eğilip, onlara saygı gösteriyor, kendimizi müslüman biliyoruz. İçimizde de hırs, heves, kin, kıskanma gibi ve daha başka putlarımız var. Bunların hepsine itâat ediyoruz. İşte bu yüzden hem içimizden, hem ve dıştan kâfirlerin yaptığı şeyi yapıyoruz. Yani tapınıyoruz, üstelik de kendimizi müslüman biliyoruz." dedi.

(Mevlânâ) buyurdu ki: Yalnız burada başka bir şey var. Mademki bunun kötü ve beğenilmeyen bir şey olduğu hatırınıza geliyor, öyleyse

mutlaka sizin kalp gözünüz (iç gözünüz) eşsiz, benzersiz, niteliksiz ve pek büyük bir şey görmüş olmalıdır; işte bu yüzden bunlar ona çirkin ve kusurlu görünüyor. Tuzlu su, tatlı su içen adama tuzlu gelir **ve eşya zıddı ile belli olur**.

Ulu Tanrı sizin canınıza iman nuru koyduğu için, canınız bu işleri çirkin görüyor. Eğer böyle olmasaydınız bu şekilde görmezsiniz. Nitekim başkalarının böyle bir derdi olmadığından, buldukları halden memnundurlar ve: "Esas rolü oynayan budur." derler. Ulu Tanrı size istediğiniz şeyi verir, her ne için himmet gösterirseniz, size müyesser olur. **Çünkü kuş kanatlarıyla yükselir, mü'min de himmeti ile.** (K.K.)

Yaratıklar üç kısma ayrılır. Birincisi meleklerdir. Bunlar sırf akıldır. **İbâdet, kulluk** ve **zikir** yaradılışlarında vardır. Onların besini ve yiyecekleri budur, bununla yaşarlar. Tıpkı balık gibi, balığın diriliği sudandır; yatağı sudur. (Melekler) hakkında teklif yoktur. Çünkü onlar şehvetten sıyrılmış, temizlenmiştir. Böyle şehvetle meşgul olmaması ve nefsinin istediği şeyleri yerine getirmemesi, ne büyük bir devlettir! İşte bunlardan sıyrılmış, temizlenmiş olunca tabiatıyla onun için hiçbir mücadele bahis konusu olamaz. İbâdette bulunsa dahi, bunu ibâdet saymazlar; çünkü bu onun yaradılışının icabıdır. Esasen onsuz, yaşayamazlar. İkincisi, yani başka bir sınıf da hayvanlar (behâim) sınıfıdır. Bunlar sırf şehvettir; kötülükten kendilerini alı koyan akılları yoktur ve üzerlerine teklif vaki olmamıştır. (Üçüncüsü), geriye akıl ve şehvetten mürekkep olan zavallı insan kalır. (Bunun üzerine teklif vaki olmuştur); yarısı şehvet, yarısı melek, yarısı havan, yarısı yılan, yarısı da balıktır. Balık olan kısmı onu suya doğru çekiyor; yılan olan tarafı ise, toprağa doğru sürüklüyor. Bunlar birbirleriyle keşmekeş içinde ve döğüşmektedirler. **Aklı daima şehvetine galip gelen kimse meleklerden daha yüksek, şehveti aklına galip gelen ise hayvanlardan daha aşağıdır** (H.)

Beyit:

**Melek bilgisiyle, hayvan da bilgisizliğiyle kurtuldu.
İnsan oğlu bu ikisi arasında keşmekeşte kaldı.**

İnsanların bazısı o kadar akla uydular ki (sonunda) tamamen melekleştiler, sırf nur oldular. Bunlar velîler ve nebîlerdir. **Ümit ve korkudan** kurtulmuşlardır. **Tanrı'nın dostları için hiçbir korku yoktur. Bunlar zerre kadar bile mahzun olmazlar.**⁵³ Şehvet bazı kimselerin akıllarına galip geldiğinden, onlar tamamen hayvanlaşmıştır; bazıları da keşmekeş içinde kalmıştır. Bunlar içlerinde daimî bir üzüntü, keder, ıztırap, özleyiş bulunan ve yaşayışlarından memnun olmayan insanlar velîlerdir. Velîler, mü'minleri kendi yerlerine ulaştırmak ve kendileri gibi yapmak için, onların kendilerine gelmesini beklerler. Şeytanlar da kendi taraflarına ve cehennem dibine götürmeğe çalışırlar.

Beyit:

**Onu biz de istiyoruz, başkaları da,
Bakalım talih kime yar olacak ve dost kimi sevecek?**

Tanrı'nın yardımı eriştiği vakitte,⁵⁴ Kur'anın zahirine bakan müfessirler bu âyeti şöyle tefsir ederler: Mustafa (Tanrı'nın selamı ve salâtı onun üzerine olsun): "Bütün dünyayı müslümanlaştırayım, Hakk yoluna sokayım." diye çalıştı. Fakat öleceğini anlayınca: "Halkı istediğim gibi davet etmek için yaşyamadım!" dedi. Bunun üzerine Yüce Tanrı buyurdu ki: Üzülme senin bu dünyadan göçüp gideceğin zaman, ordular ve kılıç kuvveti ile aldığın vilâyetlerin hepsini, sana ordusuz itaât ettirir ve imân bağlattırırım. Halkın bölük bölük Müslüman olduğunu gördüğün zaman, busenin davetinin kemâl bulduğuna delâlet eder. Tanrı'yı tesbih et ve O'ndan günahlarını bağışlamasını dile. Çünkü bu, senin oraya göç etmenin zamanı geldiğine bir işarettir.

Muhakkikler bu âyetin mânası şöyledir diyorlar: İnsan kötü vasıflarını kendi **ameli** ve gayreti sayesinde atabileceğini, temizliyeceğini zanneder. Bunun için pek çok çalışıp çabalar ve bütün gücünü, kuvvetini, imkânlarını seve seve harcar. Fakat sonunda ümidini keser. İşte o zaman Ulu Tanrı ona buyuruyor ki: Sen bu işin, senin gücün kuvvetin, amelin ve çalışıp çabalamanla olabileceğini sanıyordun. Bu benim koyduğum bir kaidedir. Yani, sen bizim bağışımızın sana ulaşması için neyin var, neyin yoksa

yolumuzda feda etmelisin. Senin bu zayıf ayaklarla dolaşıp bitiremeyeceğini bildiğimiz halde, sana bu sonsuz yolda, su zayıf ayakların ve ellerinle dolaşmanı emrediyoruz. Sen hattâ yüzbin yılda, bu yolda bir tek menzile ulaşamayacaksın. Fakat bu yolda yürürken elden ayaktan düşer ve artık yürümeğe takatin kalmazsa, o zaman Tanrı'nın inâyeti, senin elinden tutar. Meselâ meme emen bir çocuğun elinden tutarlar ve büyüyünce de, yürümesi için onu kendi başına bırakırlar. İşte şimdi senin gücün tükendi. Bu güce, kuvvete sahipken ve **mücadele** de bulunurken ara sıra, uyku ile uyanıklık arasında, sana lûtfumuzu gösterirdik; sen de bunun vasıtasıyla bizi talepte kuvvet bulup ümitlenirdin. Şimdi o âlet kalmadığı halde, bizim lûtuflarımıza, inâyetlerimize bak ki sana doğru nasıl akın akın geliyorlar. Yüz bin kere çalışıp çabalamana rağmen bunun bir zerresini görememiştin.. İşte bunun için **artık Rabbini överek şanını yücelt. Yarlıganma, dile.**⁵⁵ Sen, o işin senin elinden ayağından geleceğini sanır; bunun bizim elimizde olduğunu görmezdin. Bu düşüncen ve zannından dolayı Tanrı'dan özür dile. (Mademki) bunların hepsinin bizden olduğunu gördün, **tövbe et, af dile.**⁵⁶

Biz Emîr'i, dünya (menfâatlerimiz) veya onun terbiyesi, bilgisi ve ameli için sevmiyoruz. Başkaları onu sadece bunlar için seviyorlar. Çünkü onlar Emîr'in yüzünü değil, arkasını görüyorlar. Emîr aynaya benzer. Bu sıfatlar ise, aynanın arkasında bulunan değerli inciler ve altınlar gibi, aynanın arkasına yerleştirilmiştir. Onlar altın ve inciye aşiktir. Gözleri aynanın arkasındadır. Halbuki aynaya aşık olanların gözü altında, incide değildir. Bunlar her zaman yüzlerini aynaya çevirmişler ve onu ayna olduğu, aynalığı için severler. Çünkü onda güzel bir yüz gördükleri için (bakınca) içleri sıkılmaz. Yüzleri çirkin ve kusurlu olanlar, aynada çirkinliklerini gördükleri zaman, hemen tersine çevirip o incileri ararlar (seyrederler). İşte bunun için aynanın arkasına binbir türlü şekiller yapar, mücevherler koyarlar. Fakat bunun aynaya ne zararı dokunur?

Ulu Tanrı her ikisinin de belli olması için insanlıkla hayvanlığı bir araya getirmiştir. **Eşya zıddı ile belli olur.** Zıddı olmayan bir şeyi tarif etmek

⁵³ Kur'an, Süre: 10 Âyet: 62.

⁵⁴ Kur'an, Süre: 110 Âyet: 1.

⁵⁵ Kur'an, Süre: 110 Âyet: 3.

⁵⁶ Artık Rabbini överek şanını yücelt, yarlıganma dile. Kur'an, Süre: 110, Âyet: 3.

imkânsızdır. Yüce Tanrı'nın zıddı olmadığından: **Ben gizli bir hazine idim bilinmek istedim** (H.) buyrulduğu gibi, bu nurun belli olması için, karanlık olarak yaratılmış bulunan bu âlemi yarattı. Bunun gibi nebîleri ve velîleri de: "**Benim sıfatlarımla çık, halka görün.**"(K.K.) diyerek vücuda getirdi. Onlar Tanrı'nın nurunun mazharıdır. Dost düşmandan, gözde olan yabancı bulunandan bunlar vasıtasıyla ayırt edilir. Çünkü o mânanın mâna olarak zıddı yoktur ve ancak sûret yoluyla gösterilebilir. Meselâ Âdem'in karşısında İblis, Musa'nın yanında Firavun, İbrahim'in karşısında Nemrut ve Mustafa'nın mukabilinde Ebu Cehl'in belli olduğu gibi ve buna daha başka sonsuz örnekler verilebilir. Şu halde mâna itibarıyla zıddı yoksa da velîler vasıtasıyla Tanrı'ya zıt peyda olur. Meselâ: **Onlar ağızlarıyla Allah'ın ışığını söndürmek isterler. Allah ise nurunu tamamlayacak. Kâfirler karşı gelse de**⁵⁷ âyetinde buyrulduğu gibi (onlar) ne kadar düşmanlık, aksilik ederlerse, bunların işleri de o kadar ilerler ve o kadar çok tanınmış olurlar.

Şiir:

Ay ışığını saçar, köpek havlar.

Köpeğin huyu, yaradılışı buysa ay ne yapsın?

Göktekiler aydan nur alırlar.

O kırağı yerinde olan köpek de kim oluyor?

Birçok kimseler vardır ki ulu Tanrı mal, nimet, altın, emîrlik ve güç, kuvvet vermekle onlara azap verir. Ruhları bu şeylerden kaçır. Fakir bir arap yurdunda, bir emîrin ata binmiş olduğunu görüp onun alnında velîlerin ve nebîlerin nurunu müşahede edince: "**Ben kullarını nimetlerle azaba sokan Tanrı'yı överim, tesbih ederim.**" (K.K.) dedi.

FASIL- Bu mukri, (okuyucu) Kur'anı doğru okuyor. Evet! Kur'anın sûretini doğru okuyor. Fakat mânasından haberi yok. Esasen onun gerçek mânası kendisine anlatılmış olsa, kabul etmez ve yine körü körüne okur. Bunun benzeri: Meselâ, bir adamın elinde kunduz olsa, ona elindekinden daha iyi bir kunduz getirdikleri zaman almak istemezse, kunduzu

tanımadığı anlaşılır. Biri bunun kunduz olduğunu ona söylemiş, o da bunu taklid ile eline almıştır. Meselâ cevizlerle oynayan çocuklara ceviz içi veya ceviz yağı verdiğiniz zaman almazlar. Çünkü onlara göre ceviz, elinize aldığınız zaman hışır hışır ses çıkarır, halbuki bunların ne sesi, ne de hışırtısı vardır. Tanrı'nın hazineleri ve ilimleri çoktur. (Mukri') Kur'anı bilerek okuyorsa (Tanrı'nın) diğer kitabını (Kur'anını) niçin kabul etmiyor? Kur'an okuyan birine anlattım ki: **Kur'an, de ki: Tanrı'nın sözleri için deniz mürekkep olsa, bir misli de ona ilâve edilse sözler bitmeden denizler tükenirdi**⁵⁸ buyuruyor. Kur'an elli dirhem mürekkeple yazılabilir. Bu Tanrı'nın ilminden bir işaret bir parçadır ve onun bütün bilgisi bundan ibaret değildir. Bir attar bir kâğıt parçasına ilâç sarsa, sen: "Bütün dükkân bunun içinde" der misin? Bu aptallık olur. Nihayet Musa, İsa ve daha başkaları zamanında da Kur'an vardı; Hak kelâmı mevcuttu. Fakat Arapça değildi. İşte bunu anlatamıyordum. Baktım o okuyucuya tesir etmiyor, ben de (yakasını) bıraktım.

Rivayet etmişlerdir ki: Peygamber (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) zamanında eshâbdan herkim, yarım veya bir sûre öğrense, ona büyük adam derler ve bir yahut yarım sûreyi biliyor, diye parmakla gösterirlerdi. Çünkü onlar Kur'anı adeta yerlerdi [iyice hazmederlerdi.] Bir veya yarım batman ekmek yemek hakikaten güç bir iştir. Fakat ağızlarına alıp, çiğneyip çiğneyip yutarlarsa, bu şekilde yüzbin merkep yükü ekmek yenebilir. [Peygamber]: "**Ne kadar Kur'an okuyan vardır ki Kur'an ona lânet eder.**" (H.) buyurmamış mıdır? İşte bu Kur'anı okuduğu halde, Mânasını bilmeyen kimse hakkında söylenmiştir. Fakat böyle olmasa da yine iyidir.

Tanrı bir kavmin gözünü, bu dünyayı kurmaları ve bayındır etmeleri için, gafletle bağladı. Eğer insanlardan böyle bir gurubu, öbür dünyadan habersiz etmeseydi, o zaman bu dünya hiç bayındır olur muydu?

Bu mamurluğu, öbür dünyadan gafil olmak vücuda getirmiştir. Meselâ bir çocuk hiçbir şeyden haberi olmadığı ve boş bulunduğu için büyür, gelişir ve boyu uzar. Akli kemâle erince bu büyüyüp gelişme durur.

⁵⁷ Kur'an, Sûre: 61 Âyet: B.

⁵⁸ Kur'an, Sûre: 18 Âyet: 109.

İşte bunun için yapıcılığın sebebi gaflet, yıkıcılığın sebebi ise akıllılıktır. Bu söylediklerin ikiden hâli değildir. Bunu ya kıskandığından, ya da sevgisinden söylüyor. Allah esirgesin! Kat'iyen kıskançlık olamaz. Çünkü değeri olan bir şeyi kıskanmağa acınır. Değeri olmayan bir şeyi kıskanmağa ne denir bilmem! Bu olsa olsa, son derece merhametli, şefkatli olmasındandır. Bundan maksadımız sevgili dostu mânaya doğru çekip götürmektir.

Hikâye ederler ki: Bir adamın Hacca giderken yolu çöle düştü. Çok susamıştı. Uzaktan ufacık, eski bir çadır görüp oraya gitti. Bir kadını gördü ve ona: "Sözün kısası ben misafirim!" diye, seslendi ve inip oraya oturdu. Su istedi, verdiler. Bu içtiği su, ateşten daha sıcak, tuzdan da tuzluydu. Dudağından, damağında, midesine ininceye kadar her geçtiği yeri yaktı, kavurdu. Adam son derece şefkatli ve merhametli olduğundan, kadına öğüt vermeğe başladı ve: "Sizin bana hakkınız geçti. Beni kavuşturduğunuz rahatlık karşısında şefkat hissim kabardı. Size şimdi söyleyeceğim şeyleri iyice dinleyiniz. İşte Bağdad, Basra, Vâsit ve daha başka şehirler buraya yakındır. Eğer kötürüm bile olsa düşe kalka oraya kendisini ulaştırabilir. Tatlı ve soğuk sular orada çoktur. Çeşitli yiyecekler, türlü türlü hamamlar vardır". diye, böylece o şehirlerin nimetlerini, güzelliklerini, tatlı ve eğlenceli taraflarını kadına sayıp durdu. Az sonra kadının kocası olan arap geldi. Birkaç tane çöl faresi avlamıştı. Bunları pişirmesini karısına emretti. Pişince biraz da misafire verdiler. O bunları istemeye istemeye yedikten sonra, gece yarısı çadırın dışında yatıp uyudu. Kadın kocasına: "Bu yolcunun dediklerini hiç duydun mu?" dedi ve misafirin kendisine anlattığı şeylerin hepsini kocasına anlattı. Kocas: "Ey kadıncağz, böyle şeyleri dinleme, çünkü dünyada kıskanç insanlar çoktur. Bazı kimselerin devlete ve rahata kavuştuklarını görünce kıskanır, onları buldukları yerlerden tedirgin ve mahrum etmek isterler." dedi. İşte bu halk böyledir. Biri şefkatinden oturup öğüt vermek istese, bunu onun kıskançlığına hamlederler. Yalnız onda eğer bir esas (kabiliyet) varsa sonunda [öğütlerin tesiriyle] mânaya teveccüh eder. Çünkü **Elest gününden** bir damla damlatıldığından, bu katre onu nihayet bu sıkıntı ve minnetten kurtarır. Sen daha ne kadar bizden uzak, bize yabancı olarak, perişanlık ve gelip geçici hevesler içinde kalacaksın? Kendi şeyhinden veya

birinden benzerini, yani aynı cinsten olan sözleri duymamış olan bir topluluğa insan nasıl söz söyler?

Şiir:

**Soyunda bir tek büyük adam olmadığı için,
Büyüklerin adını işitmeğe tahammül edemedi.**

Mânaya yönelmek, insana başlangıçta o kadar geç gelmezse de, gittikçe daha çok tatlılaşır. Bu, sûretin aksinedir. Sûret önce hoş, lâtif görünür; fakat onunla ne kadar çok beraber bulunursan, ondan o kadar soğursun. Kur'anın sûreti nerede, mânası nerede!

İnsana da bak. Nerde onun sûreti ve nerede mânası! Eğer insanın sûretinin mânası giderse, cesedini evde bir lâhza olduğu gibi bırakmazlar.

Mevlânâ Şemseddin (Tanrı onun ruhunu takdis etsin) buyurdu ki: Büyük bir yolcu kafilesi bir yere gidiyordu. Orada bayındırlıktan ve sudan eser yoktu. Ansızın kovasız bir kuyu buldular ve bir kova ile ipleri ele geçirip kuyunun dibine sarkıttılar. Kova ipten ayrıldı. Başka bir kova sarkıttılar, o da koptu. Bundan sonra kafiledeki adamları ipe bağlayıp kuyunun dibine indirdiler. Bunlar da orada kaldılar. İçlerinde akıllı birisi vardı. O: "Ben gideyim!" dedi. Onu da aşağı sarkıttılar. Kuyunun dibine inmesine az bir şey kalmıştı ki korkunç bir arab göründü. Akıllı adam: "Kurtulmağa kurtulamıyacağım ama, hiç olmazsa aklımı başıma toplayıp, kendimden geçmeyeyim. Bakalım başıma neler gelecek?" dedi. Siyahî (ona): "Masalı kısa kes! Benim esirimsin. Doğru cevap vermekten başka bir şeyle elimden kurtulamazsın. (Söyle bakalım) Bütün yerlerin en iyisi neresidir?: dedi. Akıllı adam kendi kendine: "Ben şimdi onun elinde esir ve çâresizim. Eğer ona, Bağdad veya başka yer (en iyi yerdir) dersem, bulunduğu, yaşadığı yeri kötülemiş olurum." deyip "En iyi yer insanın bir arkadaşının bulunduğu yerdir ve burası yerin dibinde, fare deliğinde de olsa yine en iyi yerdir." cevabını verdi. Bunun üzerine siyahî: "Aferin: Aferin! Kurtuldun. Yeryüzünde yegâne insan olan sensin, seni serbest bırakıyorum, diğerlerini de hatırın için âzat ediyorum. Bundan böyle kan dökmiyeceğim. Sana olan sevgimden, dünyadaki bütün insanları sana bağışladım." dedi ve sonra bütün kafileyi suya kandırdı.

Bunun için maksat mânadır. Bu mânayı başka bir sûrette söylemek mümkündür. Fakat mukallit olanlar ancak maddî ve müşahhas bir şeyle sözü kabul ediyorlar. Onlara söz anlatmak güçtür. Meselâ bu sözü onlara başka bir misâlde söylersen anlamazlar.

FASIL- Buyurdu ki: Tacüddin-i Kubâî'ye: "Bu ulûm talebesi aramıza girip, halkın dinî inançlarını sarsıyor ve onları inançsız bir hale getiriyorlar" dediler. O da: "Hayır, onlar aramıza girip bizi inançsız, imansız etmiyorlar; hâşa! hâşa! onlar bizden değildir. Meselâ: Bir köpeğe altından bir tasma taksan, ona bu tasma için av köpeği demezler. Sen ister altın, ister yünden tasma tak, yine sokak köpeği olmaktan kurtulamaz. Av köpeği ayrı ve belli bir cinstir. O cübbe ve sarık ile de insan âlim olmaz. Âlimlik insanın zatında bulunan bir hünerdir. Bu hüner ister ipekli bir kabâ (esbab), ister yünden bir abâ içinde olsun fark etmez. Meselâ, Peygamber zamanında iki yüzlü, (kötü düşünceli ve kötü işli) kimseler, din yolunu kesmek istiyorlardı. Bunun için gerçekten dindar olmayıp, sadece dindar görünen birini, din yolunu gevşetmek düşüncesiyle, namaz cübbesi giyerlerdi. Bunlar kendilerini müslümanmış gibi göstermeselerdi buna muvaffak olamazlardı. Böyle olmasaydı, bir Frenk veya Yahudi dine söğüp saysa onu kim dinlerdi?"

Vay haline o namaz kılanların ki kıldıkları namazın değerine aldırış etmezler. Gösteriş yaparlar ve en sakınılmayacak yardımlıkları esirgerler."⁵⁹ Bütün söz bundan ibaret. Sende o nur var, fakat insanlığın yok, insanlık dile; istenilen budur, geri kalan sözü uzatmaktan başka bir şey değildir. Sözü çok söyledikleri için, onunla ne demek istenildiği unutuluyor, kayboluyor.

Bir bakkal bir kadını seviyordu. Hanıma, hizmetçisiyle haberler gönderip: "Ben şöyleyim, böyleyim; âşığım, yanıyorum. Rahatım, huzurum yok. Bana zulmediliyor. Dün şöyleydim.! Dün akşam böyle oldum." gibi uzun uzun masallar okudu. Hizmetçi de hanımın yanına gelip: "Bakkalın selâmı var; diyor ki: Gel sana şunu yapayım bunu edeyim." dedi. Hanım: "Bu kadar soğuk mu söyledi?" deyince, cariye: "O uzun söyledi,

fakat demek istediği buydu." cevabını verdi. "Esas olan maksattır, geri kalanı baş ağrısı." (dedi.)

FASIL- Buyurdu ki: Gece gündüz kavga edip bir kadının huyunu güzelleştirmek ve düzeltmek istiyorsun. Onun pisliğini kendinle temizliyorsun. Kendini onunla temizlemen, onu kendinle temizlemeden daha iyidir. Sen onun vasıtasıyla iyileş, güzelleş, ona doğru git. İmkânsız olsa bile, onun dediği şeyi kabul et. Kıskançlık her ne kadar erkeklerin vasıflarından ise de bu huyu bırak, O (başka) erkeklerin sıfatlarını sana söylese de kıskanma; çünkü sendeki iyi vasıflarla, sonra kötü vasıflar meydana gelir. Bu bakımdan Peygamber (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun): "**Müslümanlıkta bekârlık yoktur (H)**" buyurmuştur. Rahipler yalnız, oturur ve dağlarda yaşarlar. Evlenmezler ve dünyayı terk ederler. Aziz ve yüce olan Tanrı Peygamber'e çok ince bir yol gösterdi. O yol nedir? Kadınların kaprislerine, kötülüklerine tahammül etmek ve onların söyledikleri imkânı olmıyan şeyleri, dinlemek; ve ona karşı sert davranmak suretiyle, kendini iyileştirmek ve düzeltmek için evlenmektir. (Tanrı) ona: "**Sen en yüksek ahlâk üzeresin**". buyurmuştur.

İnsanların kötülüklerine katlanmak, tıpkı kendi pisliğini onlara sürmek suretiyle kendini temizlemek gibidir. Senin huyun tahammülle iyi olur, onların ise zulüm ve kötü muameleden dolayı bozulur, kötüleşir. Şimdi mademki bunu öğrendin, artık kendini temizle ve onları, pisliklerini temizlediğin bir bez parçası olarak bil. Nefsinle, başa çıkamazsan da kendi aklına şu dersi ver ve de ki: Farzedelim o aramızda nikâh olmayan serseri bir sevgilidir. Şehvetime yenilince onun yanına giderim. İşte bu suretle hamiyyeti ve kıskançlığı içinden çıkar at. Nefsini terbiye edip, sende mücahede ve tahammül zevki meydana gelinceye ve böyle onların imkânsız bulunan şeylerinden, sende türlü türlü haller hâsıl oluncaya kadar bunu bu şekilde kabul etmeğe çalış. Sonra da kendi kendine verdiğin bu ders olmadan da kendi mücahedenin ve eski haline esef etmenin müridi olursun. Çünkü artık kendi faydalarını açıkça onda görürsün.

Rivayet ederler ki: Peygamber (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) eshâbı ile savaştan dönmüştü ki: "Bu gece şehrin kapısında

⁵⁹ Kur'an, Sûre: 107 Âyet: 4, 5, 6, 7.

uyuyun, yarın şehre gireriz.” diye davul çalmalarını emretti. (Ona): “Ey Tanrı'nın Elçisi buna sebep ne?” dediler. O buyurdu ki: Karılarınızı yabancı erkeklerle bir arada görünce üzülürsünüz; bundan bir karışıklık ve gürültü çıkar. Eshâbdan biri (verilen emri) işitmeyip gitti ve karısını bir yabancıyla gördü. İşte Peygamber'in (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) yolu, (**Âlem-ı Muhammedi**) yüz gösterinceye kadar, (yani şeraitin ruhu insanda hâsıl oluncaya kadar) kıskançlığı, hamiyeti terk etmek, kadının masrafı, giyim sıkıntısı gibi yüz binlerce sayısız, sınırsız zahmete katlanmak ve sıkıntı çekmektir. İsa'nın (Ona selâm olsun) yolu, yalnız kalmak (halvet) ve şehveti körleştirmek için çalışmaktır.

Muhammed'inki (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) ise, insanların ve kadınların zahmetine katlanmak, tasalarını çekmekti. Mademki Muhammed'in yolunda gidemiyorsun, hiç olmazsa İsa'nın yolunu tut ki büsbütün mahrum kalmıyasın. Eğer yüz tokat yemekten bir lezzet duyuyorsan, bunun semeresini ya gözünle görür yahut: Mademki buyurmuşlar, haber vermişlerdir, o halde böyle bir şey vardır. Bir zaman bekliyeyim de haber verdikleri o semere bana da erişsin!” diye galibe inanırsın. Bundan sonra: “Çektiğim bu zahmetlerden eğer şimdi bir şey elde etmemişsem de sonunda hazinelere kavuşacağım.” deyip buna gönül bağladığından dolayı hazinelere erersin. Hattâ istediğin ve beklediğinden fazlasına kavuştuğunu görürsün. Bu söz şimdi tesir etmezse de, daha çok olgunlaştığın zaman sana pek çok tesir eder. Kadın ne oluyor, dünya ne oluyor? (o zaman anlarsın). Sen desen de, demesen de o kendi bildiğin gibidir ve bildiğinden şaşmaz. Söylemekle ona tesir edilmez; hattâ daha kötü olur. Meselâ bir ekmek al, koltuğunun altına koy ve insanların görmesine mani ol. Eğer sen: “Ben bunu insanlara vermiyeceğim. Vermek şöyle dursun göstermiyeceğim bile!” dersen, ekmek ucuzluğundan, bolluğundan sokaklara atılmış olsa ve görülmesine mani olma başlarsın bütün insanlar onu görmek isteyip senin arkanda dolansın, dururlar ve: “Biz elbette o sakladığın ve görmemizi istemediğin ekmeği görmek isteriz!” diye, ya birini arkaya kor yalvarırlar yahut da onu zorla almak isterler. Sen o ekmeği bilhassa, bir yıl yeninde saklasan, göstermemek ve vermemekte aşırı gitsen, insanların da buna karşı isteği ve alâkası haddini aşar. **Çünkü insanlar men' edildikleri şeye karşı haris olurlar.** Sen

ne kadar kadına: “Kendini sakla, örtün!” diye emretsen, kendini gösterme arzusu, onda o nisbette fazlalaşır. Halkta da gizlendiğinden dolayı, o kadını görmek temayülü o kadar artar. Şu halde sen oturmuş, iki taraftan bu görmek ve görülme arzusunun, rağbetini arttırıyor ve bununla da onu islah ettiğini zannediyorsun. Bu yaptığın şey fesatçılığın bizzat kendisidir.

Onda eğer kötü bir işi yapmamak cevheri varsa, sen mâni olsan da olmasan da, o güzel yaradılışına temiz ve iyi huyuna uyacaktır. Sen merak etme. Aklını, işini, gücünü karıştıрма; bunun aksine de olsa, o yine kendi bildiği yolda gidecektir. Ona mâni olmak, muhakkak ki rağbetini arttırmaktan başka bir şeye yaramaz.

Bu adamlar: “**Biz Şemseddin Tebrizî**’yi gördük; evet efendi, biz onu gördük!” diyorlar. Ey ahlâksızlar! Onu nerde gördünüz. Bir evin damı üzerinde duran deveyi görmeyen adam: “Ben iğne deliğini gördüm ve ona iplik geçirdim!” diyor. Ne güzel söylemişler o hikâyeyi! İki şeye güleceğim geliyor: Biri, zencinin parmaklarının ucunu siyaha boyaması, diğeri de bir körün dışarıyı seyretmek için pencereden başını dışarıya çıkarmasıdır. İşte onlar da tıpkı böyledirler. İç gözleri kör olanlar, bu vücut penceresinden başlarını çıkarırlar. Sanki ne görecekler? Akıllı bir adamın yanında onların takdir veya inkâr etmelerinin ne değeri olur? Akıllıya göre her ikisi de birdir. Çünkü her ikisi de görmemişler ve saçmalıyorlar.

Önce görme hassası hâsıl etmeli, ondan sonra bakmalıdır. Görme hassası hâsıl olsa bile, ona lâzım olmadıkça nasıl görebilir. Dünyada pek çok gören, vasıl olmuş bulunan velîler vardır. Bunların ötesinde başka velîler de bulunur ve bunlara, Hakk'ın gizlediği, göstermediği (**Mestûran-ı Hakk**) adını verirler.

Velîler: “Ey Tanrımız! O gizlediklerinden birini bize göster!” diye ağlayıp sızlamadıkça, yalvarmadıkça onların kendilerine gösterilmesi lâzım gelmez. Dış gözleri olmakla beraber, onu göremezler. Bu serseriler pek kötü oldukları ve kendileri lüzum hissetmedikçe hiç kimse onların yanına gidemediği, onları göremediği halde Hakk'ın gizlediklerini, kendileri istemedikten sonra kim görebilir? Bu iş pek kolay değildir, melekler bile

bundan aciz kalmışlardır. **Biz ise sana hamd ederek seni takdis, seni tenzih ediyoruz** demişler.”⁶⁰

Biz de âşığız, ruhânîyiz, sırf nuruz. O insan oğulları bir avuç aç, obur ve kan dökücüden ibarettir. **Kan dökerler**⁶¹ âyeti bunlar hakkında inmiştir. Bunların hepsi, insanın kendi üzerine titremesi (kendinden korkması) içindir. Ruhanî olan meleklerin ne malı, ne mevkii ve ne de perdeleri vardır. Onların besini sırf nurdur: Tanrı'nın cemâline olan aşkları ise, yegâne aşklarıdır ve uzağı gören keskin gözleri, bir insanın: “Ben kimim, nereden bileyim? Eyvah!” diye kendinden korkup, kendi üzerine titremesi, hattâ bir nur vurduğu ve bir zevk baş gösterdiği zaman: “Buna lâyük muyum?” diyerek Tanrı'ya binlerce defa teşekkür etmesi için, ikrarla inkâr arasında dolaşır.

Siz şimdi **Şemseddin**'in sözünden daha çok zevk alacaksınız. Çünkü insan vücudu gemisinin yelkeni îmandır. Yelken olunca, rüzgâr onu muazzam bir yere götürür, olmayınca söz havadan ibarettir.

Âşıkla maşuk arasında tam bir teklifsizlik bulunması ne güzel şey! Bu teklif ve tekellüfler, çekinmeler yabancılar içindir. Âşığa aşktan başka her şey haramdır. Bu sözü daha iyi anlatırdım; fakat şimdi zamansız olur. (Suyun) gönül havuzuna alışması, akması için çok çalışması, dereler aşması lâzımdır. Yoksa ya konuşan ya da dinleyen sıkılır: “Sözün tesir etmiyor.” diye bahane bulur. Milletten bezginliğini gidermiyen hatip iki para etmez. Hiçbir âşık sevgilisinin güzelliği hakkında delil gösteremez ve kimse de âşığın gönlünde, maşuğunun kinine delâlet eden bir delil gösteremez. İşte bunun için burada delilin bir faydası olmadığı anlaşılmış oluyor. Burada sadece aşk tâlibi olmak lâzım gelir. Şimdi bu beyitte mübalâğa etmiş olsak da aşk hakkında mübalâğa edilmiş olmaz: “Ey senin sûretin binlerce mânadan daha güzel olan (sevgili!)” buyurulduğu gibi; müridin; şeyhin sûreti için kendi mânasını feda etmiş olduğunu görüyoruz: Çünkü bir şeyhe gelen murîd; kendi mânasından geçip; şeyhe muhtaç olmuş bulunan kimsedir.

Bahaeddin: “(Bunlar) şeyhin sûreti için mânadan olmuyorlar; kendi mânalarını, belki şeyhin mânası için terk ediyorlardı.” diye sordu. Mevlânâ buyurdu ki: Bu böyle olmalıdır. Çünkü eğer böyle olursa, o zaman her ikisinin de şeyh olması lâzımdır. Şimdi içinde bir nur hâsıl etmen için çalışıp çabalaman gerekir. Bu nurla, seni perişan eden bu ateşten kurtulur ve güven içinde kalırsın. İçinde böyle bir nur hâsıl olan kimsenin gönlünde emîrlik, vezirlik mansıbı gibi dünya halleri, bir yıldırım gibi parlayıp geçer. Bunun için dünya ehlinin içinde de Tanrı korkusu, evliya âleminin şevki kabilinden, gayb âleminin ahvali parlar ve bir yıldırım gibi gelip geçer. O zaman Hakk ehli Tanrı'nın olur ve Tanrı'ya yönelirler. O'nunla meşgul ve O'nun rahmetine katılmıştır. Şehvet gibi dünyaya ait hevesler baş gösterir, fakat karar bulmaz, geçip gider. Dünya ehli ahiretle ilgili hallerde bunun tamamen aksine olur.

FASIL- Şerif-ı Pâ-Suhte (Ayağı yanık Şerif) der ki: O Mukaddes olan ve nimetler bağışlayan (Tanrı) dünyadan müstağnidir, hepsinin canıdır, fakat kendisi candan müstağnidir. Senin vehminin ihata ettiği her şey O'nun kıble yönüdür. O ise (yönden) müstağnidir. Bu söz çok saçma! Ne padişahı ve ne de kendini övmektir. Ey sersem adam! O senden müstağni olunca bundan ne zevk alıyorsun. Bu dostların değil, düşmanların hitabıdır. Çünkü düşman: “ Ben senden müstağniyim, sana muhtaç değilim.” der. Sen şimdi ateşli bir âşık olan şu müslümana bak! Zevk halinde sevgilisinin kendisinden müstağni olduğunu söylüyor. Bu tıpkı şuna benzer: Meselâ bir külhancı külhana oturup: “Sultan benden müstağnidir, bana ihtiyacı yoktur ve bütün külhancılardan vazgeçmiştir.” derse ve padişah kendisinden vazgeçmiş olursa, acaba bunun külhancı için zevk neresinde? Evet, külhancı eğer: “Ben külhanın damında idim. Sultan geçiyordu. Kendisini selâmladım. Bana pek çok baktı, yanımdan geçtiği halde yine bakıyordu.” derse bu gerçekten zevkli bir sözdür, fakat padişah külhancılardan vazgeçmiştir, demek ne biçim padişahı övmektir ve külhancı için bunun ne zevki olur?

Senin vehminin kavradığı her şey... Ey sersem herif, senin gibi bir adamın vehminden, afyondan başka ne geçer! Senin vehminle, hayalinle herkesin ne alâkası var! Eğer sen kendi vehminden onlara bahsedecek

⁶⁰ Kur'an, Sûre: 2 Âyet: 30.

⁶¹ Kur'an, Sûre: 2 Âyet: 30.

olursan bundan sıkılıp kaçarlar. Vehim nedir ki Tanrı ondan müstâğni kalmasın? **İstiğna** âyeti bizzat kâfirler hakkında inmiştir. Hâşâ ki bu hitap müminler için olsun! O'nun istiğnası sabit olmuştur. Yalnız eğer sende değerli bir hal varsa, o zaman senin aziz ve şanlı oluşundan dolayı, senden müstâğni olması ayrı bir mesele...

Şeyh-i Mahalle: "Önce görmek, sonra işitip söylemek (gelir). Meselâ herkes sultanı görür, fakat onunla konuşan ancak, onun has adamıdır." diyordu. Mevlânâ buyurdu ki: Bu yanlış, saçma ve talihsizliktir. Çünkü Musa (Ona selâm olsun) önce konuştu, işitti; sonra **Tanrı'nın didârına** talip oldu. Söz söylemek makamı Musa'nın, görmek makamı ise Muhammed'indir. (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun). O halde bu söz nasıl doğru olabilir ve nasıl olur?" dedi. Buyurdu ki: Biri **Mevlâna Şemseddin Tebrizî'nin** (Tanrı onun ruhunu takdis etsin) yanında: "Ben kesin bir delille Tanrı'nın varlığını ispat ettim." dedi. Ertesi sabah **Mevlânâ Şemseddin** buyurdu ki: Dün gece melekler gelmiş: "Allah ona ömürler versin! Bu dünyadakiler hakkında kusur etmedi ve Tanrı'ya şükürler olsun ki bizim Tanrı'mızı ispat etti" diye o adama dua ediyorlardı. Ey zavallı adamcağız, Tanrı'nın varlığı sabittir buna delil istemez. Eğer bir iş yapmak istiyorsan, kendini derecen ve makamınla O'nun önünde ispat et. Yoksa O delilsiz olarak sabittir. **Hiçbir şey yoktur ki O'nun hamd ederek şanını tenzih etmesin.**"⁶² Bunda şüphe yoktur.

Fakihler (Mollalar) akıllıdır ve kendi fenlerinde her şeyi yüzde yüz görürler. Fakat bunlarla o âlem arasına. **Yecuzu Lâyecuz-**(caizdir, caiz değildir) kaydında bulduklarından, bir duvar çekmişlerdir. Eğer bu duvar onlara perde vazifesini görmezse, onlar hiç okuyup öğrenemezler ve bütün bu işleri de yüz üstü kalır.

Büyük Mevlânâ (Tanrı onun aziz olan ruhunu takdis etsin) bunun benzerini buyurmuştur: O âlem deniz gibidir. Bu dünya köpüğe benzer. Aziz ve Yüce olan Tanrı bu köpük parçasını bayındır kılmak istediğinden birçok insanların arkalarını denize çevirmiştir. Onlar eğer bununla meşgul

olmazlarsa birbirlerini yok ederler. Bu yüzden o köpük parçası da yıkılır, harap olur. O halde bu, padişah için kurulan bir çadırıdır. Bir milleti, bir çadırı onarıp yapmak için meşgul ederler.

Biri der ki: Eğer bu ipi takmasaydım çadır dik durur muydu? Öbürü: "Eğer çivi (kazık) yapmasaydım ipleri nereye bağlardı?" der. Böylece herkes bilir ki bunların hepsi o şahın kölesidir ve bunlar da çadırdaki oturup sevgililerini seyredeceklerdir. Eğer çuhacı vezirlik için, çuhacılığı birkırsa bütün dünya çırpıplak kalır. İşte bunun için ona, işine karşı öyle bir zevk bağışlanmışlardır ki o, bu zevkle her şeye razı olur ve sevinç duyar. Şu halde o ulusu, bu bir köpük parçası gibi olan dünyaya düzen vermek, âlemi de velînin nizamı niçin yaratmışlardır. Ne mutlu kimseye ki âlemi onun işlerini nizama koymak için var etmişlerdir! Yoksa o âleme düzen vermek için yaratılmış olanlara değil. Aziz ve Celil olan Tanrı her birine işinde bir sevinç ve zevk bağışlar. Çünkü o adamın yüz yıllık ömrü olsa, aynı işi yaptığı halde, işine karşı duyduğu aşk daha çok artar ve kendisine işinin incelikleri ilham oldukça, bundan daha büyük bir zevk ve tad alır. **Hiçbir şey yoktur ki O'na hamederek şanını tenzih etmesin.**⁶³ İpi yapanın ayrı, çadır direğini yapanın marangozunun ayrı, kazık yapanın ayrı, çadır bezini dokuyan dokumacının ayrı ve çadırdaki oturup eylenen, içen velîlerin ise ayrı bir **tesbihi vardır**.

İşte bu topluluk bizim yanımıza geliyor. Eğer susacak olursak incinirler. Bir şey söylesek, onlara göre söylemek lâzım geldiğinden, o zaman da biz inciniriz. Çünkü gidip: "Bizden sıkıldı, usandı ve bizden kaçıyor." diye dedikodu ederler. Odun tencereden nasıl kaçar? Kaçsa kaçsa tencere kaçar. Çünkü ateşe dayanamaz. Odunun ve ateşin kaçması kaçma değildir. Belki onun zayıf olduğunu gördüğü için ondan uzaklaşır. İşte bu yüzden bütün hallerde tencere kaçmaktadır. Bizim kaçmamız da onların kaçmasıdır. Biz aynayız. Onlar da bir kaçma olunca bu bizde görülür ve biz onlar için kaçıyoruz. Ayna, (insanların) onda kendilerini seyrettikleri şeydir. Onlar bizi sıkılmış bir halde görüyorlarsa bu, kendi sıkıntılarıdır. Sıkıntı ve üzüntü, zayıflığın vasfıdır. Onun için buraya sıkıntı sığmaz. Onun burada işi ne?

⁶² Kur'an, Süre: 17 Âyet: 44.

⁶³ Kur'an, Süre: 17 Âyet: 44.

Hamamda **Şeyh Selâheddin**'e büyük bir alçak gönüllülük gösterdim. **Şeyh** de bana karşı fevkalâde mütevazî hareket etti. Onun bu hareketi karşısında dert yandım ve içime şöyle geldi: Tevazuun hududunu aşyorsun. Yavaş yavaş tevazu göstermek daha iyidir. Önce onun elini yıka, sonra ayağını, sonra da azar azar görünmez bir hale getir. O zaman buna alışır ve zahmete sokmak, hizmete karşılık hizmet etmek hissini duymaz. Çünkü sen bu şekilde onu alçak gönüllüğe yavaş yavaş alıştırmış oluyorsun. İşte dostluğu ve düşmanlığı da böyle tedricen göstermek lâzım. Meselâ düşman olan birine önce azar azar öğüt verirsin. Dinlemezse döversin; yine aldırış etmezse onu kendinden uzaklaştırırsın. Kur'anda buyurmuştur ki: **Serkeşlik etmelerinden endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın, onları dövün.**⁶⁴

Dünyanın işleri böyle yürür. Baharın barışını ve dostluğunu görmüyor musun? Başlangıçta azar azar sıcaklık gösterir, sonraları artırır. Ağaçlara bak. Sıcaklık yavaş yavaş geldiği zaman önce gülümser, sonra azar azar yaprak ve meyvalardan elbiseler giyerler. Dervişler gibi hepsini birden ortaya kor ve varlarını yoklarını feda ederler. İşte bunun için dünya ve ahiret işlerinde de her kim acelecilik gösterir ve mübalâğa ederse, bu iş ona müyesser olmaz. Riyâzet etmek isteyen için şu yolu göstermişlerdir: Bir batman ekmek yiyebiliyorsa, her gün bir dirhem azaltacak olursa gitgide, aradan bir veya iki yıl geçmeden, ekmek yarım batmana inmiş olur. Bunu öyle yapar ki vücudu bu azalmanın farkında olmaz. Bunun gibi **ibâdet, tâat, halvet** ve **namaza** teveccüh etmek de aynen böyledir. İnsan önce yalnız namaz kılmazsa nasıl Tanrı yoluna girer? Evvelâ, bir zaman beş vakit namazını kılıp, sonradan artırır. Bunun sonu gelmez...

FASIL- İbni Çavuş'a lâzım olan, **Şeyh Salâheddin** âleyhinde kötü söz söylemekten dilini tutmasıdır. Böyle yaparsa, onun bu hareketi kendisine bir fayda sağlar; kalp gözünü kaplayan karanlıklar sıyrılır ve önündeki perdeler açılır.

⁶⁴ Kur'an, Sûre: 4 Âyet: 34.

İbni Çavuş onun için neler diyor? İnsanlar böyle bir Tanrı erine ulaşmak için yurtlarını, analarını, babalarını, karılarını, çoluk çocuklarını, akrabalarını bırakarak Hint'ten, Sind'e geldiler. Demirden yaptırmış oldukları ayakkabıları parça parça oldu. Bu zahmeti, o âlemden koku almış olan bir eri bulmak ümidi ile çekiyorlardı. Bu dünyada ne kadar insanlar, özleyiş içinde ölmüşler ve bu aradıklarını bulamamışlar, böyle bir ere kavuşmamışlardır. Sen ise bir erle evinde (oturduğun yerde) karşılaşıyorsun da bir de ondan yüz çeviriyorsun. Bu senin için büyük bir belâ ve gaflettir.

İbni Çavuş, Şeyhlerin Hakk ve dinin salâhı (Selâh'ül-Hakk ve'd-Din) (Tanrı onun saltanatını devamlı etsin) hakkında çok güzel sözler (de) söyledi. "O büyük adamdır. Büyüklüğü yüzünden bellidir; ben onun yanında bulundum."(dedi). Sizden bahsederken: "Mevlâmız, Efendimiz, Tanrı'mız, Yaratıcımız!" dedi. O bu tabirleri hiçbir zaman değiştirmemiştir. Şimdi ona ne oldu? Kötü ve bozuk niyetler mi gözlerini ondan perdeledi? Bu gün ise **Şeyh Salâheddin**'den konuşurken: "O hiçbir şey değildir." diyor. **Salâheddin** ona ne kötülük etti? Onun kuyuya doğru gittiğini görünce, bütün insanlara karşı olan şefkatinden, ona da: "Kuyuya doğru gitme!" dedi. Fakat işte bu şefkat onun hoşuna gitmedi.

Sen **Salâheddin**'in hoşuna gitmeyecek olan bir şey yaparsan, büsbütün onun kahrına, gazabına uğrasın. Böyle olunca sıkıntı ve kederden gönlün nasıl kurtulur? Gitgide cehennem dumanı içinde boğulursun. O sana: "Benim kahır ve gazap, lûtuft ve merhamet evimden göç. Eğer hoşuma gidecek bir şey yaparsan o zaman, Benim lûtuft ve merhamet evime girersin. Bununla için açılır, aydınlanır." diyor. O sadece senin ve senin faydaların için sana öğütler veriyor. Sen ise bu öğüt ve şefkatleri, bir takım kötü düşüncelere hamlediyorsun. Böyle bir adamın sana ne düşmanlığı, ne kötülüğü olabilir? Meselâ sen haram olan şaraptan, afyondan veyahut sema'dan sarhoş olup zevk alırsın. O zaman bütün düşmanlarına memnunluk gösterir, onların kusurlarını bağışlar, ellerini ayaklarını öpersin. Bu anda **îman** eden, etmeyen senin gözünde bir olur. İşte **Şeyh Selâheddin** senin bu duyduğun zevk güneşlerinin aslıdır. Şevk ve neş'e denizlerinin hepsi onun yanındadır. Onun kime karşı bir kını ve

garazı olabilir? O bunu sana, bütün kullara olan şefkat ve sevgisinden söylüyor. Yoksa bu çekirgelere ve kurbağalara karşı kötü bir duygu neden beslesin? Kendisinde böyle bir büyüklük ve saltanat olan kimse, bu miskinlerle bir olabilir mi?

Hayat suyunun karanlık bir yerde bulunduğunu söylerler. Bu karanlık yer, velîlerin cismidir. **Hayat suyu** ondadır. İnsan bu suya ancak karanlıkta ulaşabilir. Sen karanlığı sevmiyor, ondan nefret ediyorsun. O halde hayat suyuna nasıl ulaşabilirsin? **Korkaklardan** korkaklığı, kahpelerden kahpeliği öğrenmek istersen hoşlanmadığın ve istediğinin aksine olan pek çok şeylere katlanman gerekir. Yoksa istediğine ulaşamazsın.

Velîlerin ve nebîlerin makamı olan ölümsüz bir hayat kazanmak istersen, hoşlanmadığın şeylere katlanmadan, nefsindeki kötülüklerden vazgeçmeden bu nasıl olur? Şeyh sana eski şeyhler gibi hükmetmiyor ve: "Karını, çocuklarını, malını ve mansıbını terket!" diyor. Eski şeyhler: "Karını bırak, onu biz alacağız!" derlerdi ve müritleri de buna tahammül ederlerdi. Şeyh size kolay bir şey teklif ettiği zaman niçin buna katlanmıyorsunuz? Sizin hoşlanmadığınız birçok şeyler vardır ki belki onlar sizin hakkınızda hayırlı olur. Nefislerini körlük, bilgisizlik kaplamış olan bu adamlar ne söylüyorlar? Bunlar hiç düşünmüyorlar; insan, bir kadına bir çocuğa aşık olduğu zaman ne düşkünlüklere katlanır. Onu kandırmak, gönlünü hoş etmek için varını yoğunu feda eder. Gece gündüz bununla uğraşır. Bundan hiç usanmadığı halde başka şeylerden sıkılır. Şeyhin ve Tanrı'nın sevgisi bundan aşağı mıdır? O ise, yapılması pek kolay olan birtakım hikmetler söylediği için şeyhini terk etmeye kalkıyor. Bu da gösteriyor ki o henüz gerçek aşık olmamıştır. Eğer gerçek aşık isteyici olsaydı, bunun birkaç misline tahammül eder ve bunlar ona baldan, şekerden daha tatlı gelirdi.

FASIL- Buyurdu ki: Tokat tarafına gitmek lâzım. Çünkü o tarafın iklimi mutedildir. Antakya tarafının da böyledir. Fakat orada daha çok Rumlar vardır ve ekseriyetle onlar dilimizi anlamazlar. Anlıyanlar da olabilir...

Bir gün bir toplulukta konuşuyorduk. Bunlar arasında kâfirlerden de bir gurup vardı. Konuşma esnasında bunlar ağlıyor, seviniyor ve türlü haller gösteriyorlardı... Biri "Onlar bunu ne bilip ne anlarlar? Bu türlü sözleri, belli başlı müslümanlardan binde biri anlarken onlar neyi anlayıp da ağlıyacaklar?" diye sordu. Mevlânâ buyurdu ki: Bu sözün kendini anlamalarına lüzum yoktur. Onlar özünü, aslını anlıyorlar. Hepsi Tanrı'nın birliğini itiraf eder; O'nun yaratıcı, yiyecek verici, her şeye tasarruf edici olduğunu ve sonunda O'na dönüleceğini bağış ve cezanın O'nun tarafından olduğunu bilirler ve Tanrı'nın vasfı ve zikri olan bu sözü işittikleri zaman, hepsi muhtar olur veya hepsinde bir sevinç ve zevk meydana gelir. Bu sözden onlara sevdiklerinin ve istediklerinin kokusu gelmektedir. Yollar her ne kadar çeşitli ise de gaye birdir. Görmüyor musun ki Kâbe'ye giden ne çok yol vardır. Bazısının yolu Rum'dan, bazısının Şam'dan, bazısının Acem'den, bazısının Çin'den, bazısının da deniz yolundan Hint ve Yemen'dendir. Bunun için yollara bakarsan, ayrılık büyük ve sınırsızdır. Fakat gayeye, maksada bakacak olursan hepsi birleşmiş, hepsinin kalbi Kâbe hakkında anlaşmış ve orada bir olmuştur. Ona olan aşkları çok büyüktür. Çünkü oraya hiçbir anlaşmazlık, ayrılık sığmaz. O söylediğimiz çeşitli yollarla olan ilgi, **küfür** ve **iman**'la karışık değildir. Oraya ulaştıkları zaman, yollarda birbiriyle yaptıkları çarpışmalar, döğüşüp çekişmeler ve karşı koymalar sona erer. Yolda iken biri öbürüne: "Sen sebatsızsın, kâfirsin." der ve bir başkası diğerine bunu gösterir. Fakat Kâbe'ye varınca bu kavgaların sadece yolda ve maksatlarının bir olduğu anlaşılır. Meselâ, eğer kâsenin canı olsaydı, kendini yapanın kulu olurdu ve onunla sevişirdi. Bu yaptıkları kâseyi, bazısı: "Bunu şöyle sofraya koymalıdır" yine bazısı: "Onun içini yıkamalı", bazısı da: "Onun dışını yıkamak lâzımdır." Bazısı: "Hepsini yıkamalı." Ve bazısı da: "Yıkamağa lüzum yoktur." der. İşte anlaşmazlık bu gibi şeylerdendir. Fakat kâbeyi yaratan, yapan biri olduğunda ve onun kendi kendine var olmadığına hepsi anlaşmıştır ve hiç kimse bunun aksini söylemez.

Gelelim şimdi insanlara: İnsanlar can ve gönülden Tanrıyı severler, O'nu isterler ve O'na yalvarırlar, her şeyi O'ndan beklerler ve neleri var, neleri yoksa hep O'ndandır. O'ndan başkasını kendi üstlerinde kudret ve

tasarruf sahibi olarak bilmezler. Böyle bir mâna, ne **inkâr**, ne de **îman** etmektir. O'nun içimizde bir ismi yoktur. Fakat içten dil oluşuna doğru, o mâna suyu akınca donar, şekil ve cümle olunca ona **küfür** ve **îman** adı verilir. Bunun gibi bitkilerin de yerden çıkmağa başladıkları zaman evvelâ bir şekilleri yoktur. Fakat bu dünyaya yüz çevirince, önce lâtif ve nazik görünür, rengi beyaz olur. Bu dünyada adım atıp ilerledikçe kirlenir, kabalaşır, rengi değişir. Yalnız **mü'min** ile **kâfir** bir arada oturdukları zaman, birbirleriyle konuşmazlar, söz etmezlerse birdirler. Düşünce muaheze edilmez. (İnsanın) içi hürriyet âlemidir, düşünceler lâtiftir, onlara hükmolunmaz. **Biz görünene hükmederiz, sırları Tanrı bilir** (H.) buyurulmuştur. Bu düşünceleri sende Yüce Tanrı meydana getiriyor ve sen bunları yüzbin kere çalışıp çabalama ve **lâ havle** ile kendinden çıkarıp atamazsın. İşte bu yüzden: "Tanrı'nın âlete ihtiyacı yoktur." derler. O tasavvurları ve düşünceleri, kalem ve boya gibi âletler olmadan, sende nasıl hasıl ettiğini görmüyor musun? Düşünceler, havadaki kuşlar ve yabanî ceylanlar gibidir. Bunları yakalayıp kafese koymadan önce satmak şer'an caiz değildir. Havadaki kuşu satamazsın. Satışta satılan şeyi teslim etmek şarttır. Mademki buna gücün yetmiyor öyleyse neyi teslim edeceksin? Düşünceler içimizde oldukça adları, sanları ve alâmetleri yoktur, bu yüzden onların ne kâfirlikleri ne de müslümanlıkları hakkında bir hüküm verilemez. Hiçbir kadı (yargıç) var mıdır ki: "Sen içinden böyle itiraf ettin veya şöyle sattın yahut gel, içinden böyle düşünmediğine yemin et!" desin. Diyemez, çünkü bir kimsenin içine hükmedilmez. Düşünceler, havadaki kuşlar gibidir. İbâre ve cümle, söz haline geldiği andan itibaren onun kâfirliğine hükmolunabilir. Cisimlerin âlemi olduğu gibi, tasavvurların tahayyüllerin ve vehimlerin de âlemi vardır. Ulu Tanrı ise bütün âlemlerin fevkindedir ve ne içte ne de dışıdadır.

kâfirlikleri ne de Müslümanlıkları hakkında bir hüküm verilemez. Hiçbir kadı (yargıç) var mıdır ki: "Sen içinden böyle itiraf ettin veya şöyle sattın yahut gel, içinden böyle düşünmediğine yemin et!" desin. Diyemez, çünkü bir kimsenin

içine hükmedilmez. Düşünceler, havadaki kuşlar gibidir. İbâre ve cümle, söz haline geldiği andan itibaren onun kâfirliğine hükmolunabilir. Cisimlerin âlemi olduğu gibi, tasavvurların tahayyüllerin ve vehimlerin de âlemi vardır. Ulu Tanrı ise bütün âlemlerin fevkindedir ve ne içte ne de dışıdadır.

Şimdi sen Tanrı'nın bu tasavvurlar üzerindeki tasarrufuna bak? Onları niteliksiz, benzersiz, kalemsiz ve âletsiz olarak nasıl tasvir ediyor! Bu hayali ve tasavvuru ele geçirmek için, göğsü yarıp parça parça etsen, bu düşünceyi orada bulamazsın. Onu kanda, damarda, yukarıda ve aşağıda hulâsa, hiçbir parçada bulamazsın. O niteliksiz, nasılsız ve yön­süz olduğundan, dışarıda da ele geçiremezsin. O'nun bu tasavvurlarda tasarrufu o kadar eşi görülmemiş ve lâtif olunca, bütün bunları yaratan o olduğuna göre, onun nişansız, benzersiz ve ne kadar lâtif olması lâzım geldiğini sen artık düşün. Bu kalıplar insanlardaki mânalara nisbetle kesiftir. Lâtif, benzersiz ve niteliksiz olan mânalar ise, Tanrı'nın lûtuflarına nazaran kesif cisimler gibidir.

Nazım:

**O, kutlu ruh, eğer perdeler arkasından görünseydi,
İnsanların akıllarını vücut (gövde) sayarlardı.**

Yüce Tanrı bu tasavvurlar âlemine ve hattâ hiç bir âleme sığmaz. Eğer tasavvurlar âlemine sığmış olsaydı, tasavvur edenin onu kavramış olması gerekirdi ve bu bakımdan o, tasavvurların yaratıcısı olmazdı. İşte böylece onun bütün âlemlerin ötesinde, üstünde olduğu anlaşıl­mış oluyor.

Ulu Tanrı Peygamberine dosdoğru rüyayı gösterdi. **Tanrı dilerse Mescid-i Haram'a girersiniz.**⁶⁵ Hepsisi: "Kâbe'ye gireriz!" der. Bazısı da: "İnşallah Kâbe'ye gireriz" diyor. Bu İnşallah! Diyenler, âşıklardır. Çünkü âşık, kendini elinden iş gelir ve istediğini yapar göremez. Sevgilisini iş yapan ve faaliyet gösteren bilir. Bunun için: "Sevgili isterse oraya gireriz" diyor. İşte dışı görenler için Mescid-i Haram, halkın ziyaret için gittiği Kâbe'dir. Âşıkların ve Tanrı'nın has seçkin kullarının indinde ise Mescid-i Haram, Tanrı'nın visâlidir. Bunun için: "Eğer Tanrı isterse, ona ulaşırız ve Didar'ı ile şeref­lenmiş oluruz!" diyorlar. Fakat sevgilinin: "İnşallah!" dediği enderdir. Bunun hikâyesi pek tuhaftır. Tuhaf olan bir hikâyeyi işitmek ve dinleyebilmek için de tuhaf bir adam lâzımdır.

Tanrı'nın bir takım kulları vardır ki onlar azizdir, sevgilidir ve sevilirler. Yüce Tanrı onları tâliptir. Âşıkların bütün vazifesini onlar için yerine getirir.

⁶⁵ Kur'an, Sûre: . Âyet: .

Âşığın: “İnşallah erişiriz!” dediği gibi, Yüce Tanrı da: “**O garip (aziz) isterse!**” der. Fakat biz şimdi bunun şerhi ile uğraşacak olursak, vasıl olan veliler ipin ucunu kaçırlar; (Onlar böyle olursa) bu türlü sırlar halka nasıl söylenebilir? Kalem buraya geldi, ucu kırıldı.

Minarenin üzerindeki deveyi göremiyen, devenin ağzındaki bir tel kılı nasıl görür?

Şimdi geldik ilk hikâyeye: O, “İnşallah” diyen **âşıklar:** “İşi yapan sevgilidir. O isterse Kâbe’ye gireriz” demek isterler. Bunlar Tanrı’da gark olmuşlardır. Oraya başkası sığamaz. Nerede başkası? Orada başkasının sözünü etmek bile haramdır. Kendini yok etmedikçe oraya kimse giremez. **Tanrı’dan başka kimse yoktur** (K.K.)

Ulu Tanrı Peygamberine rüyayı gösterdi⁶⁶. Buyurulduklarında bu rüya **âşıkların ve sadıkların** rüyasıdır. Yorumu öteki dünyada belli olur. Bütün âlemin halleri, belki bir rüyadır ve yorumu öbür dünyada belli olacaktır. Meselâ rüyada ata bindiğin zaman muradın olur. Atın muradla ne ilgisi var? Sana bütün para verdiklerini görünce, bunun yorumu şudur: Bir bilginden güzel ve doğru sözler işiteceksin. Para söze ne bakımdan benzer? Seni darağacına astıklarını görürsen, bir ulusun başı olursun. Darağacının başlıkla ne alakası var, ona nerden benziyor? Bu dünyanın hali de bu söylediğimiz gibi bir rüyadır ve bu hususta, **dünya uyku uyuyanın rüyası gibidir** (H.) buyurulmuştur. Yalnız o rüyanın yorumları, öbür dünya da başka türlü olup, buna benzemez. Ona, ilâhî yoran (**Muabbir-i ilâhî**) derler. Çünkü her şey onun için keşfedilmiştir. Meselâ bir bahçıvan bir bahçeye girip ağaçlara bakınca, dalların uçlarında meyva görmeden: “Bu hurmadır, şu incirdir, öbürü nardır, öteki armut, beriki de elmadır” diye hüküm verebilir. Onun ilmini bildiğinden: “Ne oldu? O rüya nasıl bir sonuç verdi?” gibi tâbirleri görmesi için kıyamete lüzum yoktur. O, ne sonuç vereceğini tıpkı bahçıvanın o dalın ne meyve vereceğini peşinen bilmesi gibi başından görmüştür. Mal, kadın, elbise gibi bütün şeyler, başkaları için istenir; bizzat matlup değildir. Görmüyor musun ki yüz dirhem paran bulunsa ve sen aç olsan, ekmek bulamasan bu parayı yiyemezsin ve kendine yiyecek yapamazsın. İşte bu kadın, para, evlât, şehvet ve giyecekler ise, soğuktan korunmak içindir. Böylece bütün şeyler zincir gibi birbirine bağlı olarak, ta Aziz ve Celil olan Tanrı’ya kadar uzayıp gider. İstenilen, aranılan O’dur ve O’nu, başka şey için değil, kendisi için isterler, çünkü O, her şeyin üstünde ve hepsinden daha iyidir, daha yücedir,

daha şerefli, daha güzel ve hoştur. Bu durumda O’nu O’ndan daha aşağı olan bir şey için nasıl isterler? Sonuç O’ndadır ve O’na erişmekle bütün arzularına kavuşurlar. Artık bundan ilerisi, ötesi yoktur.

Bu insan nefsi, şüphe ve zan yeridir. Sen ondan bunları hiçbir yolla ve hiçbir zaman yok edemezsin. Ancak bu **âşık** olmakla mümkün olabilir. **Âşık** olunca içinde artık hiçbir şüphe ve zan kalmaz. **Senin bir şeye karşı olan sevgin, seni kör ve sağır eder** (H.) buyurulmuştur.

İblis, Âdem’e secde etmeyip, Tanrı’nın emrine karşı gelince: “**Beni ateşten yarattın da, onu çamurdan yarattın**⁶⁷” dedi. Yani, benim zâtım ateşten, onunki çamurdandır. Yüksek olanın aşağı olana secde etmesi nasıl yakışık alır? İşte İblis’in, Tanrı ile böyle mücadele etmesi, ona karşılık vermesi yüzünden, Tanrı’nın lânetine uğradı ve huzurundan kovuldu: “Ah Allahım! Hepsini sen yaptın. Senin bozgunculuğundur. Bir de bana lânet edip beni huzurundan uzaklaştırıyorsun.” dedi. Âdem de günah işlediği için Tanrı ona: “Ey Âdem ben yaptığım halde, sen yapmışsın gibi gösterdim. Ve işlediğin günahtan dolayı seni azarladığım halde, benimle niçin tartışmadın? Senin delilin yok muydu? Ve niçin bana: “Hepsi senden, sen yaptın; dünyada senin istediğin her şey olmaz, demedin. Bu kadar yerinde, doğru ve açık bir delilin olduğu halde, hiçbir şey söylemedin.” buyurdu. Âdem: “Ey Tanrım! Biliyorum, fakat senin önünde terbiyemi elden bırakmak istemedim. Sana olan aşkımdan bırakmadı ki karşı geleyim.” dedi.

Buyurdu ki: Bu şeriat su içecek yerdir, yani kaynaktır. (Tıpkı) padişahın divanına benzer. Orada **emir, nehiy**, ölüm cezası, adalet gibi padişahın hükümleri, gerek halka gerek hususî kimselere karşı mevcuttur ve padişahın divanının hükümleri sınırsız ve sayısız olup, birçok düzenleyici ve faydalı şeylerle doludur. Âlemin kararı bununla kaimdir.

Fakat **derişlerin ve fakirlerin** halleri padişahla görüşmektir. **Hâkimin** ilmini bilmek nerede: **İlmi ahkâmı** bilmek nerede! Ve **ilm-i hâkimi bilmek** ve padişahla görüşmek nerede! Bunlar arasında çok büyük farklar bulunur. Eshâb ve onların durumları medreseye benzer. Bu medresede mollalar vardır. Her molların bir hocası olur ve mollaya kavrayışına, anlayışına göre bir aylık bağlar. Birine on, birine yirmi, birine otuz kişilik kadar verir. Biz de sözü herkesin anlayacağı, kavrayacağı ölçüde söylüyoruz. Çünkü, Peygamber: “**İnsanlarla, onların akılları nisbetinde konuş.**” buyurmuştur. Tanrı daha iyisini bilir.

⁶⁶ Kur’an, Sûre: 48, Âyet: 27.

⁶⁷ Kur’an, Sûre: 7, Âyet: 12.

FASIL- Herkes bu imâreti (Türbe yapmak veya onarmak) ya cömertliğini göstermek, ya ad kazanmak veya sevaba girmek gibi bir düşünceyle yapıyor. Tanrı'nın ise, bundan maksadı velîlerin derecesini yükseltmek, onların türbelerine, sandukalarına saygı göstermektir. Onlar esasen büyük ve saygı değerlerdir. Saygıya ihtiyaçları yoktur. Meselâ **çerağ** yüksek bir yere konulmak isterse, bunu kendisi için değil, başkaları için ister. O, ister aşağıda ister yukarda olsun, bulunduğu her yerde nurlu bir **çerağ**dır. Bununla sadece nurunun, ışığının başkalarına ulaşmasını istiyor. Göklerin üzerinde olan bu güneş, aşağıda olsa yine aynı güneştir. Yalnız böyle olursa dünya karanlık içinde kalır. Şu halde o kendisi için değil, başkaları için yüksekte bulunmaktadır. Hülâsa onlar da aşağıda veya yukarıda olmaktan, halkın saygı göstermesinden münezzeh ve böyle kayıtlardan kurtulmuşlardır. Sana da o âlemin bir parçacık lûtfu ve bir zerre zevki yüz gösterecek olursa, o anda aşağı yukarı, efendilik, başlık kaydından hattâ sana bunların hepsinden daha yakın olan kendinden usanıp bıcarsın. O halde bu nurun ve zevkin madenî kaynağı ve esas olan onların (velîlerin), aşağı ve yukarı ile kayıtlı olmadıklarını hiç düşünmüyor musun? Onlar Tanrı ile öğünürler. Tanrı ise aşağıdan, yukarıdan müstağnidir. Bu yukarılık ve aşağılık, bizim gibi başı ve ayağı olan insanlar içindir.

Mustafa (Tanrı'nın selâmı ve salâtı onun üzerine olsun) buyurdu ki: **Beni, Yunus İbni Meta'ya, onun urucu balığın karnından, benimki arş üzerinde olduğu için üstün tutmayın** (H.) Yani: Beni eğer ondan üstün tutmak istiyorsanız, bunu o, balığın karnında, ben **arşin** üzerinde **uruc** ettiğimiz için yapmayınız. Çünkü Yüce Tanrı ne aşağıda ne de yukarıdadır. O'nun tecellisi ister aşağıda ister yukarıda olsun birdir ve balığın karnında da bu böyledir. O aşağıdan ve yukarıdan münezzehdir. Onun için hepsi birdir.

Birçok insanlar vardır ki, bir takım işler yaparlar. Bu işlerde onların istedikleri başka, Tanrı'nın maksadı başkadır. Aziz ve Celil olan Tanrı, Muhammed (Tanrı'nın selâmı ve salâtı onun üzerine olsun) dininin yücelmesini meydana çıkmasını ve dünya kaldıkça kalmasını istediğinden, Kur'an için kaç tane tefsir yazıldı. Dörder, sekizer ve onar ciltlik tefsirler yazdılar. Bunları yazanların düşüncesi, kendi üstünlüklerini ve bilgilerini göstermekti. **Zemahşeri** de nahvin ve dinin bütün incelikleriyle süslü ve fasih cümlelerle, ibarelerle **Keşşaf**ı yazdı. Bunu kendi fazlını göstermek ve istediği şeyin hâsıl olması için yapmışlar. Halbuki bu da Muhammed dinini yükseltmekten ibaretti.

Bütün insanlar Tanrı için çalışırlar, onun işini görürler, fakat pek tabii Tanrı'nın bu işteki maksadını bilmezler. Bu işi yapmaktaki gayeleri, düşünceleri

başkadır. (Meselâ) Tanrı dünyanın kalmasını ister; onlar şehvetle meşgul olurlar. Bir kadınla kendi zevkleri için yaşarlar. Buradan bir çocuk hasil olur. Böylece kendi zevkleri ve lezzet almaları için bir iş görürler ve dünya bizzat bununla kalır, karar bulur. Hiç de o niyetle yapmadıkları halde, gerçekte Tanrı'nın kulluğunu yerine getirmiş olurlar. Bunun gibi, mescidler yapar; kapısı, duvarı ve tavanı için o kadar para harcarlar. Halbuki onun değeri **kiblededir** ve maksat **kibledir**. Onların maksadı bu olmakla beraber, yine **kiblenin değeri**, büyüklüğü artmış olur.

Velîlerin büyüklüğü görünüşte değildir. Vallahi onlar için de aşağılık, yükseklik vardır. Fakat bu niteliksiz ve benzersiz olur. Meselâ bu gümüş para şu bakır paradan üstündür ve bakır paranın fevkindedir, ne demektir? Görünüşte bakır paranın üstünde değildir. (Meselâ) gümüş parayı evin damı üzerine koysan, altını da aşağıda bıraksan, herhalde altın gümüş paradan daha üstündür. Lâl ve inci ise, ister aşağıda ister yukarda bulunsun, altının fevkindedir. Bunun gibi kepek eleğin üstünde, un ise onun altındadır. Kepek undan nasıl üstün olabilir? Görünüşte un altta kalmış olmakla beraber, gerçekte üstün olması lâzımdır. Bunun için buğdayın üstünlüğü sûreten değildir; onda bulunan cevherdendir. Bu bakımdan bütün hallerde daima üstün gelir.

FASIL- Biri içeri girdi. Mevlânâ buyurdu ki: O azizdir; alçak gönüllüdür ve bu ondaki cevherden ileri geliyor. Meselâ üzerinde pek çok meyvalar bulunan bir dalı, meyvaları aşağı doğru eğer. Meyvasız dalın ucu, selvi ağacı gibi havada olur ve meyva çoğaldıkça, büsbütün yere inmemesi için, o dala direkler dayarlar. Peygamber (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) çok alçak gönüllüydü. Çünkü her iki âlemin meyvaları onda toplanmıştı. Tabiatıyla herkesten daha mütevazı olacaktı.

Selâm vermek hususunda hiç kimse Tanrı'nın Elçisi'nden evvel (önde) gelememiştir (H.). Peygamber'den (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) önce hiç kimse asla selâm vermemiştir. Çünkü o, fevkalâde alçak gönüllü olduğundan, daima evvel davranıp selâm verirdi. Zahiren evvelâ selâm vermese bile, yine alçak gönüllüydü. İlk önce o söze başlardı. Onlar selâm vermeyi Peygamber'den öğrenmiş ve duymuşlardı. Gelip geçenlerden hepsinin nesi var, nesi yoksa, hep onun sayesinde ve hepsi onun gölgeleridir. Bir insanın gölgesi, kendisinden önce eve girerse, gerçekte önce giren gölgenin sahibidir. Her ne kadar görünüşte gölge sahibinden önce eve girmiş ve sûreten ona tekaddüm etmiş olsa da, nihayet gölge onun fer'idir. Bu ahlâk onda yeni ve bugünlük değildir. Tâ Adem'in zerrelerinden, o zamandan beri bu onun

zerrelerinde mevcuttu. Yalnız bunların bazısı aydınlık, bazısı yarı aydınlık, bazısı ise karanlıktı. Bu şimdi meydana çıkıyor, fakat bunlardaki aydınlık daha evvele aitti ve onun zerresi insanda hepsinden daha saf, daha nurlu ve daha alçak gönüllüdür.

Bazı kimseler (bir şeyin) başına, bazıları da sonuna bakarlar. Sonuna bakanlar aziz ve büyük insanlardır. Çünkü onların gözleri âkıbette ve ahirettedir. Başına bakanlar ise, Tanrı'ya daha yakındırlar. Onlar: "Sonuna bakmamıza ne lüzum var? Mademki baştan buğday ekmişler, sonunda arpa bitmeyecektir. Arpa ekmişlerse buğday çıkmıyacaktır." derler. Şu halde bunların görüşleri başkadır. Bir kavim daha vardır ki bunlar Tanrı'ya daha yakın ve daha seçkin olurlar ve ne başa ne de sona bakarlar. Baş, son bunların akıllarına gelmez. Tanrı'da garkolmuşlardır. Bir kavim de vardır ki dünyaya garkolmuştur ve son derece gafil olduklarından ne başına ne de sonuna bakarlar. Cehennem ateşinin yemidirler. Böylece Muhammed'in asl olduğu malûm oldu. Çünkü hakkında: **Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.** (H.K.) buyurulmuştur.

Şeref, tevazu, hikmetler ve yüksek makamların hepsi, ne varsa onun bağışı ve onun gölgesindedir. Çünkü ondan hâsil olmuştur. Meselâ bu el ne yaparsa akıl sayesinde yapar. Onun üstünü aklın sayesi kaplamıştır. Her ne kadar aklın gölgesi yoksa da onun gölgesiz olan bir gölgesi vardır. Bunun gibi, meselâ mânanın da varlıksız bir varlığı vardır. Bir insanda aklın sayesi, gölgesi olmazsa onun bütün organları çalışmaz bir hal alır. Ayağı doğru yolda yürüyemez, işlemez. Gözü görmez. Kulağı her işittiğini yanlış işitir. Şu halde bütün organları akıl sayesinde her işi muntazam, iyi ve yerinde olarak yaparlar. Hakikatte bütün bu işler akıldan hâsil olur. Organlar âlettir. Bu tıpkı zamanın Halifesi gibidir. Bu büyük adam **aklı-kül** mesabesinde. Zamanındaki halkın, insanların akılları onun organlarıdır. Her ne yaparsa onun sayesinde yapar. Eğer onlardan yanlış bir hareket meydana gelirse bu, **aklı-küllün** gölgesini, başlarından kaldırmış olmasından dolayıdır. Meselâ bir adam delirmeğe başlayınca biçimsiz ve hoş gitmiyen işler yapar. Bundan, aklının başından gittiği, artık aklın başına gölge salmadığı ve onun gölgesinden, himayesinden uzak kaldığı anlaşılır. Akıl, melek cinsindedir; gerçi meleğin sûreti kolu ve kanadı var ve aklın yoksa da, gerçekte aynı şeydir ve bir işi görürler. Meselâ eğer onların sûretlerini eritirsen hepsi akıl olur. Kolundan, kanadından hariçte bir şey kalmaz. O halde hepsinin akıl olduğunu, fakat tecessüm etmiş olduklarından dolayı onlara **aklı-mücessem** denildiğini öğrenmiş olduk. Meselâ mumdan, kanatlı ve tüylü bir kuş yaparlar. Fakat o yine aynı mumdur. Görmüyor musun erittiğin zaman bu kuşun kanadı,

başı, tüyleri, ayağı tamamen mum oluyor ve dışarı atılacak bir şey kalmıyor; büsbütün mum haline geliyor. Mum o mumdur ve ondan yapılan kuşun da yine aynı mum olduğunu bilmiş olduk. Sadece bu kuş yapılan mum, bir cisim peydâ etmiş bir şekil almıştır. Buna rağmen yine mumdur. Meselâ buz da sudur. Eritirsen su olur. Fakat buz tutmadan önce su idi ve kimse onu eline alamazdı, avucunda tutamazdı. Halbuki buz haline gelince elle tutulabilir, eteğe konulabilir oldu. Aradaki ayrılık, bundan fazla değildir. Buz aynı sudur, ikisi bir şeydir.

İnsanın durumu da böyledir. Eşek, belki meleğin nuru ile arkadaşlık etmek sayesinde, melek olur ümidiyle, meleğin kanadını getirip eşeğin kuyruğuna bağlamışlardır. Onun melekleşmesi, ancak onunla aynı vasıfları taşıması ile mümkün olabilir. İsa'nın akıldan bir kanadı vardı ve gökyüzüne uçtu. Eğer eşeğinin de yarım kanadı olsaydı, eşeklikte kalmazdı. (Merkebin) bir insan olmasına niçin şaşılınsın? Tanrı her şeyi yapabilir. Meselâ çocuk doğduğu zaman eşekten de beterdir. Elini pisliğine sokar, sonra yalamak için ağzına götürür. Annesi buna mâni olmak ister ve çocuğu döver. Hiç olmazsa eşeğin bir nevi temyiz hassası vardır. İdrar yaparken üzerine sıçramaması için ayaklarını açar. İşte bu eşekten daha kötü olan çocuğu Ulu Tanrı insan yapabilir. Şu halde eşeği insan yapabilmesine niçin hayret etmeli! Tanrı'nın huzurunda garip olan hiçbir şey yoktur.

Kıyamette insanın eli ayağı ve diğer şeyleri gibi bütün organları birer birer konuşurlar. Felsefeciler bunu yorup derler ki: El nasıl konuşabilir? Yalnız elde bir alâmet, bir işaret hâsil olur ve bu konuşma söz yerine geçer. Meselâ bir yara veya bir çıban çıkıncı el: "Sıcaklık veren bir şey yedim de böyle oldum. diye (hal diliyle) haber verir, konuşur. Yahut el siyahlanır veya yaralanırsa: "Bana bıçak değdi; kendimi kara tencereye sürdüm." diye konuşur, haber verir. İşte elin veya diğer organların konuşması bu tarzda olmalı.

Sünniler: "Haşa, kat'iyyen! Bu görünen el (Mahsûs) ve ayak, dil gibi söz söyler ve kıyâmet gününde insan: "Ben çalmamıştım." diye inkâr edince, eli açık bir dille: "Evet sen çaldın, ben de aldım." der. O eline, ayağına bakıp: "Sen konuşmazdın, şimdi nasıl oldu da konuşuyorsun?" diye sorar. O da der ki: **Her şeyi söyleten Allah bizi de söyletti.**⁶⁸ Beni, her şeyi dile getiren konuştu. O kapıyı ve duvarı ve keseği de söyletir. Herkese konuşma kuvveti bağışlayan, Yaratan beni de konuştu. Senin dilini nasıl söyletti? Senin dilin bir et parçasıdır, benim elim de öyle. Bir et parçasından ibaret olan dilin söz söylemesi

sana göre akla uygun (geliyor) ve her zaman gördüğün için imkânsız görünmüyor yoksa dil Tanrı'nın yanında bahanedir. Ona: "Konuş!" diye emrettiği için konuşmuştur. Bunun gibi her neye emretse, o şey de konuşur.

Söz, insanın değeri kadar gelir (söylenir). Bizim sözümüz bir suya benzer. Bu suyu subaşı (Mirâb) akıtır. Su kendisini subaşının hangi çöle akıttığını nereden bilsin? Hıyar tarlasına mı, lâhana tarlasına mı, yoksa soğan tarlasına mı, veya bir gül bahçesine mi? Şu kadarını bilirim ki su çok geliyorsa orada kurak yerler fazladır; az gelirse, sulanacak yer ufak bir bahçe, veya dört duvarla çevrili küçük bir yerdir.

Tanrı hikmetini dinliyenlerin himmetleri ölçüsünde vâizlerin diline telkin eder (K.K.). Ben kunduracıyım; deri çok, fakat ayağın büyüklüğüne göre keser dikerim. Ben bir şahsın gölgesiyim, onun boyu ne kadarsa, ben de o kadarım.

Yerde bir hayvancık vardır. Yer altında yaşar, karanlıkta bulunur. Gözü ve kulağı yoktur. Esasen bulunduğu yerde, göze ve kulağa ihtiyaç da yoktur. Mademki muhtaç değildir, ona niçin göz, kulak versinler. Tanrı, gözü ve kulağı az olduğu için veya hasisliğinden dolayı mı vermiyor? (Hayır!) O ancak ihtiyaca göre verir. İhtiyacı olmadan bir kimseye verdiği şey, o kimse için sadece yük olur. (Fakat) Tanrı'nın lütfu, keremi ve hikmeti bir kimseye yük olmak şöyle dursun, onun yükünü üzerinden alır. Meselâ marangozun keser, destere ve törpü ve daha başka âletlerini: "Bunları al!" diye terziye verirsen, bunlar terziye yük olur. Çünkü o bunlarla çalışmaz. İşte bunun için bir şeyi ihtiyaca göre verirler.

O kurtların yer altında ve karanlıklarda yaşadıkları gibi, bu dünyada da birtakım insanlar vardır ki bu âlemin karanlığıyla yetinir ve buna razı olurlar. Bunların o âleme ihtiyaçları olmadığı gibi Tanrı'nın didarını görmek lüzumunu da duymazlar. (Bu durumda) o basiret gözü, akıl kulağı onların sanki ne işine yarar? Esasen bu sahip oldukları gözle, bu dünyanın işi görülür. O tarafa gitmek istemedikten sonra, işlerine yaramıyan bu basireti niçin onlara versinler!

Rubâi :

Zannetme ki (Tanrı) yoluna düşmüş erler yoktur.

Kâmil sıfatlılar, nişansız da değildir.

Sen sırların mahremi olmadığın için,

Başkalarının da olmadığını mı sanıyorsun?

İşte dünya gafletle kaimdir. Gaflet olmasa bu âlem kalmaz. Tanrı şevki (aşkı) ahiret düşüncesi, sarhoşluk, kendinden geçiş ve vecd o âlemin mimarıdır.

Eğer onların hepsi yüz gösterirse, hepimiz tamamen o âleme gideriz ve burada kalmayız. Ulu Tanrı iki âlemin var olması için burada bulunmamızı istiyor. İşte iki âlemin mamur kalması için de biri gaflet, diğeri uyanıklık olmak üzere iki kâhyayı görevlendirmiştir.

FASIL- Buyurdu ki: Eğer ben sizin ben varken veya yokken, (bana karşı göstermiş olduğunuz) lûtuflarınıza, gayretlerinize ve terbiyenize karşı teşekkür etmek, saygı göstermek ve özür dilemek hususunda kusur ediyorsam, bu büyükleğim veya bunlara ihtiyacım olmadığı yahut velinimetin hakkının sözle veya işle nasıl ödeneceğini bilmediğim için değildir. Sadece sizin temiz inancınızdan, bunu bilhassa ve tamamen Tanrı (rızası) için yaptığınızı anladığımdan, ben de özrünü dilemeyi O'na bırakıyorum. Çünkü siz hepsini O'nun için yaptınız. Ben eğer bunun özrünü dilemek için meşgul olur, dilimle iltifatta bulunur ve översem, Tanrı'nın size vereceği mükâfatların ve sevapların (hepsi değil de) sanki bazısı size ulaşmış olur. Bu özür dilemeler, övmeler, tevazular, hepsi dünya lezzetidir. Mademki dünyada, bir malı ve makamı vermek gibi sıkıntılara ve zahmetlere katlandın, bunun karşılığını Tanrı tarafından görmem daha iyi olur. İşte ben bu bakımdan özür dilemiyorum. Özür dilemek, dünyayı istemektir. Çünkü servet yenilmez, başka bir şey için istenir. Servetle, at, cariye ve köle alırlar. Öğünmek, her yerde söylenmek için memurluk ve makam isterler. İşte dünya bizzat büyük ve saygı eğer olan, övülen şeydir. (Dünya dedikleri, dünya ile kazanılan şeydir).

Şeyh Nessac-i Buharî, büyük ve gönül sahibi bir adamdı. Okumuş adamlar ve büyükler onu görmeğe gelir ve karşısında iki dizleri üzerine çöküp oturlardı. Şeyh ümmî idi. Kur'anın ve hadislerin tefsirini onun ağzından işitmek istedikleri zaman: "Ben Arapça bilmem, siz âyetin yahut hadisin tercümesini söyleyin ki ben de onlara mâna vereyim" derdi. Onlar âyetin tercümesini söyleyin ki ben de onlara mâna vereyim" derdi. Onlar âyetin tercümesini söylerler o da tefsirine ve tahkikine başlardı: "Mustafa (Tanrının selâm ve salâtı onun üzerine olsun) bu âyeti söylerken falan makamdaydı. O makamın ahvali şöyledir" der ve o makamın derecelerini, yollarını oraya erişmenin usûlünü bütün etrafı ile anlatırdı.

Bir gün **Alevî-yi Muarrif** (Teşrifatçı Alevî) onun yanında kadıyı övüyor: "Böyle kadı dünyada bulunmaz. Rüşvet almıyor, istediği gibi hüküm vermiyor, tarafsızca, hiç çekinmeden, dosdoğru hakkın yerine gelmesi ve halk arasında adâletin yayılması ve tesisi için çalışıyor." dedi. Bunun üzerine şeyh: "Senin, bu o rüşvet almıyor, demen bir defa yalan. Sen Alevî bir adam, üstelik Mustafa'nın

(Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) neslinden olduğun halde, rüşvet almıyor diye onu övüyorsun. Bu rüşvet almak değil de nedir ve bundan daha iyi rüşvet ne olabilir ki karşısında onu övüyorsun." dedi.

Şeyhülislâm Tirmizî : "Seyyid Burhaneddin (Tanrı onun büyük ruhunu takdis etsin) **tahkike** ait sözleri pek güzel anlatıyor. Bu da şeyhlerin kitaplarını, yazılarını ve esrarını okumasından ileri geliyor." dedi. Biri bunun üzerine: "Sen de okuduğun halde nasıl oluyor da böyle sözler söylemiyorsun?" diye sorunca, o: "Onun bir aşkı, bir derdi, bir cehdi, bilgisi ve ameli var." cevabını verdi. O adam: "Öyleyse niçin böyle söylemiyor, bunu aklına getirmiyor da mütaleadan bahsediyorsun? Esas olan odur ve biz onu diyoruz. Sen de ondan bahsetsene!" dedi.

Onlarda öbür dünyanın derdi yoktu. Gönüllerini tamamen bu dünyaya bağlamışlardı. Bazısı ekmek yemeğe, bazısı da ekmeği seyretmeğe gelmişti. Bu sözü öğrenip satmak istiyorlar. Bu söz bir gelindir, bir güzeldir. Güzel bir cariyeyi satmak için alırlar; böyle olunca o cariyeye kendisini alanı nasıl sever ve ona nasıl gönül verir? O tüccar cariyeyi satmaktan zevk duyar ve bunun için onu alır. Kendisi için alacak mertlik ve insanlık onda ne gezer. Zayıf, korkak olan bir adamın eline halis bir Hint kılıcı geçse, bunu satmak için alır. Yahut pehlivanlara mahsus bir yay eline düşse, bunu da satmak için alır. Çünkü o yayı çekecek kuvvetli bir pazusu yoktur. Yayı sadece kirişi için ister. Bunu kullanamaz, fakat yine de kirişe aşıktır. Korkak onu sattığı zaman, parasını allığa ve rastığa verir. Başka ne yapacak! Satınca bundan daha iyi ne alabilir ki!

Bu söz Süryanîce'dir, sakın anladım demeyiniz! Bunu ne kadar anlar, aklında tutarsan, o kadar o büyük anlayıştan uzaklaşırsın; bunun anlaşılması ancak anlayışsızlıkla kabil olur. İşte senin uğradığın belâ ve katlandığın sıkıntılar, güçlükler bu yanlış anlamadan ileri gelir. Bu senin bağındır. Bir şey olman için bu bağdan kurtulman lazım. Sen su tulumunu denizden doldurdun ve: "Deniz benim tulumuma sığdı" diyorsun. Bu olamaz. Evet, eğer "Benim tulumum denizde kayboldu" dersen, yerinde olur. Esas şu aklın seni padişahın kapısına getirinceye kadar iyidir. Aranır ve istenir. Fakat kapıya geldiğin zaman sen onu boşa. Çünkü o artık senin için zararlıdır, yolunu keser, ona ulaştınca kendini bırak. Artık senin nedenle, niçinle bir işin kalmamıştır.

Mesalâ kaba yahut cübbe biçirmek için biçilmemiş bir kumaş istersin. Akıl seni terzinin önüne kadar götürür ve buraya götürünceye kadar, senin için faydalıdır. Fakat onu hemen bırakman ve terzinin karşısında da kendi tasarruf ve

bilgini terk etmen lazımdır. Bunun gibi bir hastanın akli da kendisini doktora götürünceye kadar iyidir, faydalıdır; götürdükten sonra o artık bir rol oynamaz. Hastanın kendisini doktora teslim etmesi lâzım gelir.

Senin gizli iniltilerini eshabın kulakları işitir. Bir şeyi olan veya kendisinde bir cevher yahut bir hastalık bulunan insan (belli olur). Deve katarları arasındaki mest deve, nihayet gözünden, yürüyüşünden ve ağzından akan salyalardan, saçılan köpüklerden ve daha başka şeylerden anlaşılır.

Çehreleri yüzlerindeki secde izinden bellidir.⁶⁹ buyurmuştur. (Mesela) bir ağaç kökünün yediği her şey o ağacın dalından, yaprağından ve meyvesinden anlaşılır. Yemediğinden dolayı sararıp solan da nasıl gizli kalabilir?

Bu yüksek sesle çıkardıkları hay huyların, sırrı, onların bir sözden bir çok sözleri anlamaları, bir harften birçok işaretleri bilmeleridir. Meselâ bir kimse **Vâsıt**'i ve **mutavel (mufassal)** kitapları okumuş olsa, **Tenbih**'ten bir kelime duyunca, vaktiyle şerhini okumuş olduğu için, o bir tek meselden birtakım esasları ve meseleleri anlar ve bir tek harf onun zihnini uyandırır. Yani, ben bunun altında birçok şeyler görüyorum. Bunları anlıyorum ve ben bu bapta çok zahmetler çektim. Geceleri sabahlara kadar çalıştım. Sonunda hazineler elde ettim, demektir. **Biz senin göğsünü genişletmedik mi?**⁷⁰ Buyurduğu gibi, gönlün şerhi sonsuzdur. O şerhi okumuş olan küçük bir işaretten birçok şeyler anlar. Yeni başlamış olan bir kimse ise, o söylenen sözün yalnız kelime manasını anlayabilir. Onun bunlardan ne haberi ve ne hayhuyu (telâşi) olsun.

Söz, dinleyenin anlayışı nispetinde gelir. O, hikmeti çekmedikçe hikmet de çıkmaz. Onu ne kadar çeker ve ondan ne kadar gıda alırsa hikmet de ona o nispette gelir (ilham olur). Yoksa: "Bana niçin söz ilham olmuyor" derse, o zaman ona: "Allah, Allah! Sen niçin çekmiyorsun, istemiyorsun?" cevabı verilir. Sana işitme kuvvetini vermeyen kimse, söz söyleyene de söz söylemek faktörünü vermez.

Mustafa (Tanrı'nın selâm ve salâtı onunu üzerine olsun) zamanında bir kâfirin Müslüman ve cevher sahibi bir kölesi vardır. Bir sabah efendisi ona: "Tasları getir, hamama gidelim." diye emretti. Yol üstündeki mescide Mustafa (Ona selâm olsun) eshabı ile (Tanrı onlardan razı olsun) namaz kılıyordu. Köle: "Aman efendim Allah aşkına! Şu taşı birazcık tut. İki rekât namaz kılayım da sonra hizmetinize geleyim." deyip mescide gitti ve namazını kıldı. Mustafa (Ona

⁶⁹ Kur'an, Sûre: 48, Âyet: 29.

⁷⁰ Kur'an, Sûre: 94, Âyet: 1.

selâm olsun) mescidden çıktı. Eshabı da hep birden çıktılar. Köle yalnız başına orada kaldı. Efendisi onu kuşluk vaktine kadar bekledi. Ve: "Hey köle dışarı çık! diye bağırmaya başladı. Köle "Beni bırakmıyorlar, artık iş işten geçti." dedi. Efendisi onu kimin bırakmadığını görmek için başına uzatıp içeri bakınca, orada bir ayakkabı ile gölgeden başka bir şey görmedi. Kimsenin de hakaret ettiği yoktu. Bunun üzerine: "Senin dışarı çıkmana kim mâni oluyor?" diye sorunca köle: "Senin içeri girmene mâni olan ki sen onu görmüyorsun." cevabını verdi.

İnsan her zaman görmediği ve işitmediği, düşünmediği bir şeye âşıktır. Gece gündüz onu arar ve ister. Ben o görmediğim kimsenin kuluyum. İnsan gördüğü ve anladığı şeyden sıkılır, usanır ve kaçar. İşte bu yüzden filozoflar görmeyi inkâr ederler. Onlar derler ki: "O şeyi gördüğüm zaman bıkalırım ve bu doğru olmaz." Sünnîler ise derler ki: Onu görmek, O bir halde ve bir renkte iken mümkün olabilir. **Çünkü O her an şan içindedir**⁷¹ buyurduğu gibi, bir anda yüz rengine girer. Yüz bin defa tecelli etse, her an görünüşlerin biri öbürüne benzemez. Şu anda sen Tanrı'yı işte bütün eserlerinde ve işlerinde, her lâhza bir türlü görüyorsun. Tanrı'nın bir işi öbürüne hiç benzemez. Sevinçliyi başka, ağlarken başka, korku içindeyken başka, ümidederken de başka türlü tecelli eder. Mademki Tanrı'nın işleri, hareketleri, tecellisi ve eserleri türlü türüdür, o halde O'nun Zâtının tecellisi de böyle olur. Yani tıpkı işlerinin tecellisi gibidir. Sen, Tanrı'nın kudretinden bir parça olduğun halde bir anda bin türlü olur ve bir kararda bulunmazsan (O'nun kendisi nasıl olur?), bununla, onu kıyas et. Tanrı'nın bazı kulları vardır ki Hakk'a Kur'an vasıtasıyla ulaşırlar. Bazı daha has olan kulları da vardır ki onlar Tanrı'dan gelir ve Kur'anı burada bulup Tanrı'nın göndermiş olduğunu bilirler.

Her şeyi beyan eden, hatırlatan Kur'anı Biz gönderdik. Herhalde onu biz koruyacağız.⁷²

Müfessirler bu âyetin Kur'an hakkında inmiş olduğunu söylerler. Bu da iyi; fakat şu kadar var ki bu, senin içine bir arzu ve şevk koydu. Bunları koyan biziz ve ziyan ettirmeyiz. Bir yere ulaştırırız. Sen bir defa Allah! de, sonra sebat et ki bütün belâlar başına yağsın, demektir.

Biri geldi ve Mustafa'ya (Tanrı'nın selâm ve salâti onun üzerine olsun): "Seni seviyorum" dedi. Peygamber: "Aklını başına topla! Ne söylediğini biliyor musun?" deyince, o yine: "Seni seviyorum" diye tekrarladı. Mustafa: "Aklını

başına al, ne söylediğini biliyor musun?" dedi ve o "Seni seviyorum" karşılığını verdi. Bunun üzerine Mustafa: "Öyleyse bunda sebat et ki şimdi seni ikendi elimle öldürteceğim. Vay haline!" buyurdu.

Mustafa (Tanrı'nın selâm ve salâti onun üzerine olsun) zamanında bir adam: "Ben senin dinini istemiyorum. Bu dini geri al. Senin dinine girdiğimden beri bir gün rahat etmedim. Malım, karım elimden gitti. Çocuğum öldü. Saygı gösterenim kalmadı. Kuvvetim ve şehvetim tükendi" dedi. Peygamber de buyurdu ki: Hâşa! Bizim dinimiz nereye giderse gitsin, gittiği yerdeki adamı kökünden söküp atmadıkça, evini barkını yıkıp yerini süpürmedikçe geri gelmez. **Ona ancak temiz olanlar dokunabilirler.**⁷³ O öyle bir sevgilidir ki sende kendine olan sevgiden kıl kadar bir şey kalsa sana yüzünü göstermez ve kendi vuslatına yol vermez. Dostun sana yüz göstermesi için kendinden ve dünyadan usanıp bıkmalı ve kendi kendinin düşmanı olmalısın. İşte bizim dinimiz de yerleştiği bir gönülden, onu Hakk'a ulaştırmadıkça ve kendine yaramıyan şeylerden ayırmadıkça el çekmez". Peygamber (Tanrı'nın selâm ve salâti onun üzerine olsun) o adama: "İşte sen bunun için rahat etmedin ve gam yiyorsun. Gam yemek, o evvelce seni aldatan sevinçlerden istifrağ etmektir. Bunlardan bir şeyler midende kaldıkça, sana yemek için bir şey vermezler. İstifrağ ederken insan yiyemez. Midesi boşalıp çıkarma bitince yemek yer. Sen de sabret ve üzül. Çünkü gam yemek ve üzüntü çekmek istifrağ etmektir. İşte bundan sonra gerçek sevinç hâsıl olur. Bu öyle bir sevinç ki gamı ve kederi yoktur; dikensiz bir güle ve baş ağrısı vermiyen bir şaraba benzer. Sen gece gündüz dünyada rahatlık ve huzur arıyorsun. Fakat bunun bu dünyada hâsıl olması imkânsızdır. Yine de onu aramaktan bir an geri kalmıyorsun. Dünyada bulduğun rahatlık ise bir şimşek gibidir, çabuk gelip geçer ve bir yerde durmaz. Hem de nasıl bir şimşek? Dolularla, yağmurlarla, karlarla ve türlü türlü mihnetlerle dolu bir şimşek. Meselâ bir kimse Antalya'ya gitmek istemiş, fakat yanlışlıkla Kayseri yolunu tutmuş olsa, bununla beraber Antalya'ya varacağını ümidedip gayreti elden bırakmasa, bu yoldan Antalya'ya ulaşmasına imkân yoktur. Eğer Antalya yolundan giderse, topal ve zayıf da olsa oraya erişir. Çünkü gidilecek yolun sonu burasıdır. Dünya işi, zahmet çekmeden müyesser olmadığı gibi, ahiret işi de böyledir. Bunun için, hiç olmazsa bu zahmeti ahiret için çek de emeğin boşa gitmesin. Sen: "Ey Muhammed! Dinini al. Çünkü ben onunla rahat edemiyorum" diyorsun. Bizim dinimiz bir kimsenin maksadını hâsıl etmeden, onun yakasını bırakmaz.

⁷¹ Kur'an, Sûre: 55, Âyet: 29.

⁷² Kur'an, Sûre: 15, Âyet: 9.

⁷³ Kur'an, Sûre: 56, Âyet: 79.

Rivayet ederler ki çok fakir bir öğretmen vardı. O kadar fakirdi ki kış mevsiminde tek kat bir cübbe giymişti. Bu arada sel bir ayıyı dağdan indirmiş, sürükleyip götürüyordu. Ayının kafası suyun içinde gizlenmiş olduğundan, çocuklar yalnız sırtını görüp öğretmenlerine: "Öğretmen, işte ırmağa bir post düşmüş, sen de çok üşüyorsun, onu alsana!" dediler. Öğretmen, soğğun şiddeti ve çok muhtaç olduğundan postu almak üzere suya atılınca, ayı keskin pençelerini ona geçirdi. Böylece öğretmen de suda ayının pençesine düşmüş oldu. Çocuklar: "Hey öğretmen, öğretmen, ya postu getir, yahut getiremiyorsan kendin gel!" diye bağırıp durdular. Öğretmen: "Ben postu bırakıyorum ama o beni bırakmıyor, ne yapayım!" dedi. Tanrı'nın şükürü de seni nasıl bırakır? Kendi elimizde olmayıp Tanrı'nın elinde olduğumuza şükretmeliyiz. Meselâ çocuk küçükken, ve annesiyle süttten başka bir şey bilmezken Ulu Tanrı hiç onu bıraktı mı? Onu ilerletti, yemek yiyecek, oyun oynayacak hale getirdi. Böylece onu oradan alıp, akıl makamına ulaştırdı. İşte çocuğun içinde bulunduğu bu hal tıpkı o âleme benzer. Orada, ilkönce seni başka bir meme ile oylar, bırakmaz ve nihayet o [öyle bir] makama ulaştırır ki bundan evvelkinin hamlık çocukluk olduğunu ve hattâ hiçbir şey olmadığını anlamış olursun.

Bu zincirlerle, bukağlarla cennete sürüklenerek götürülen kavme şaşıtm. Bunları tutunuz, bağlayınız, ondan sonra Vuslata götürünüz. Sonra, Cemal'e, sonra Kemal'e götürünüz.⁷⁴

Balıkçılar, balığı bir defada sudan çekip çıkarmazlar. Oltanın çengeli balığın boğazına girince onu birazcık çekerler ve sonra bırakırlar, tekrar çekerler. Bunu, balığın kanının akıp bitkin bir hale gelmesi, kuvvetini kaybetmesi ve zayıflaması için yaparlar. Aşk oltası da insanın damağına takılınca, pis kanların azar azar akması ve kudretini kaybetmesi için Tanrı onu yavaş yavaş çeker. Çünkü **Allah kiminin kalbini darlaştırır, kimini açar.**⁷⁵

Lâ ilâhe illallah:

Bu avamın îmanıdır. Has olanların îmanı: *Lâhuve illâ Huve'dir.* (Başka bir hüviyet yoktur, ancak O'nun hüviyeti vardır). Meselâ bir kimse rüyasında padişah olduğunu, tahta çıktığını, etrafında kölelerin, perdedarların ve emîrlerin ayakta yerlerini aldığını gördüğü zaman: "Padişah ben olmalıyım, benden başka bir padişah yoktur!" der. Uykuda böyle söyler, fakat uyanıp da evde kendisinden başka bir kimse olmadığını görünce: "Bu benim, benden başka kimse yok" der.

⁷⁴ Kur'an, Sûre: 60, Âyet: 30, 31.

⁷⁵ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 245.

İşte bunu görmek için uyanık bir göz lâzımdır, uykulu göz göremez, esasen onun vazifesi değildir.

Her grup (taife) başka bir grubu kötülüyor. Bunlar: "Biz doğruyuz, haklıyız: **Vahiy** bize gelmiştir. Onlar yanılmışlardır.." derler. Öbürleri ise aynı şeyi, bunlar için söylerler. Böylece yetmiş iki millet birbirlerinin düşüncesini, sözünü kötuleyip dururlar. Şu halde hep birden, hepsi birden vahyin yolduğunda anlaşmış, birleşmiş oluyorlar. Fakat bu cümleden yalnız bir kişi için vahyin mevcut oluşunda müttetikler.

Mümin zekidir. Hakkı ve bâtılı ayırdedicidir. Akıl ve fetanet sahibidir. (H.) buyurulduğu veçhile, o birin hangisi olduğunu bilmesi içirt *Hakk'ı batıl'dan* ayıran zeki bir mümin lâzımdır. İşte *îman* da bu ayırdetme ve anlamadır.

Biri: "Bu bilmeyenler çok, bilenler ise azdır. Eğer bilmeyen ve cevher sahibi olmayanlarla bilen ve cevher sahibi olanlar arasında bir ayırma yapmak istesek ve bununla meşgul olsak, bu iş uzun sürmez mi?" diye sordu. [Mevlânâ] buyurdu ki: Her ne kadar bilmeyenler çok iseler de onlardan pek azını tanımakla, hepsini tanımış, anlamış olursun. Meselâ bir avuç buğdayı tanıdığın, bildiğin zaman, yeryüzündeki bütün buğdayları tanır ve bilirsin. Veya birazcık şeker tatmışsan, yüz türlü helva yapsalar, tadından içinde şeker bulunduğunu bilirsin. Çünkü şekerini tanıyordun, tatmıştın. İnsanın, bir boynuz [büyüklüğünde] şekerini yedikten sonra, bunun ne olduğunu bilmemesi için iki boynuzlu olması lâzım.

Bu sözün size tekrarlanmış gibi görünmesi, ilk dersinizi anlamamış olmanızdır. Bu yüzden her gün aynı şeyi söylemek icabediyor. Tıpkı şunun gibi: Bir öğretmen varmış. Küçük bir çocuk üç ay yanında kalmış ve eliften başka bir şey öğrenememiş, eliften ileriye gidememiş. Çocuğun babası gelip öğretmene: "Hizmetimizde kusur etmiyoruz. Eğer bir kusur işlemişsek buyurunuz, daha fazla hizmet edelim" demiş. Öğretmen: "Hayır, sizin kusurunuz yok. Fakat çocuk bundan ileri gidemiyor" deyip çocuğu çağırması ve ona: "Elifin bir şeyi yoktur, de!" demiş. Çocuk öğretmenin bu, elifin bir şeyi yoktur sözünü bile tekrar edememiş. Öğretmen çocuğun babasına: "Durum böyle, görüyorsunuz. Bunu öğrenip geçmedikçe, ben ona yeni bir ders nasıl vereyim?" deyince çocuğun babası: "Âlemlerin Rabbi'ne hamdolsun!" diye dua etmiş. Bu, Âlemlerin Rabbi'ne hamdolsun! dememiz Tanrı'nın ekmeği ve nimeti azaldığı için değildir. Onun ekmeği ve nimeti sonsuzdur. Fakat bizde iştah kalmadı ve misafirler de doydular. İşte bunun için **hamd**, Tanrı içindir (**Elhamdü-lillâh**) denilir. Bu ekmek dünyanınkine benzemez. Çünkü dünyanın

ekmeğini ve yiyeceklerini iştahın olmasa bile zorla, alabildiğin kadar yiyebilirsin ve cemâd olduğu için onu istediğin yere sürükleyebilirsin; o da senin istediğin yere gelir. Canı yoktur ki gitmemelik edebilsin. Halbuki bunun aksine olarak, **hikmetten** ibaret olan Tanrı'nın nimeti ise diridir. Tam iştahın olup yemek istediğin zaman, sana doğru gelir ve senin yiyeceğin, iştahın olmadan onu, zorla kendine doğru çekip yiyemezsin, yüzünü senden bir örtü ile saklar ve göstermez. **Kerâmetlerin** hikâyesini buyuruyordu: "Bir kimse eğer burada bir günde veya bir anda Kâbe'ye gitse, bu o kadar şaşılacak bir iş değildir. **Kerâmet** göstermek sayılmaz. Semum yeli bile aynı kerameti gösterir ve bir günde, bir anda istediğin yere gider. **Kerâmet**, seni aşağı bir halden, yüksek bir hale getirmesidir. Sen oradan buraya sefer eder, bilgisizlikten akla, ölümlükten diriliğe kavuşursun. Meselâ önce toprak ve cemâddın, seni bitki âlemine getirdi; bitki âleminden **aleka** ve **mudga âlemine** yolculuk ettin. Buradan hayvanlık âlemine, hayvanlıktan da insanlık âlemine sefer ettin. İşte **kerâmet** budur. Ulu Tanrı böyle bir seferi sana yakınlaştırdı. Bu gelip geçtiğin yollar, duraklar senin aklında, hayalinde yokken ve hangi yoldan nasıl geleceğini bilmezken, seni getirdiler. İşte sen de apaçık görüyorsun ki geldin. Böylece seni daha başka, türlü türlü âlemlere de götürecekler. Bunu inkâr etme ve sana bundan haber verirlerse kabul et. Ömer'e (Tanrı ondan razı olsun) zehirle dolu bir kâseyi armağan olarak getirdiler. Ömer: "Bu neye yarar?" diye sordu. Ona: "Bu, birini açıkça öldürmeyi uygun görmedikleri zaman onu, bundan bir parça içirmek suretiyle, gizlice öldürmeğe yarar. Kılıçla öldüremeyecekleri bir düşman olunca bundan bir parça verip düşmanı haberi olmadan öldürürler" dediler. Ömer: "Çok iyi bir şey getirdiniz. Veriniz içeyim; çünkü içimde öyle büyük bir düşmanım var ki ona kılıç yetişemiyor ve dünyada bana ondan daha çok düşmanlık eden biri yoktur" dedi. Bunun hepsini bir defada içmene lüzum yok, bir zerresi yüz bin kişiyi öldürmeye yeter" dediler. Ömer: "Bendeki düşman da bir kişi değil, bin kişiliktir ve yüz bin kişiyi yere vurmuştur." deyip kâseyi aldı ve bir yudumda hepsini içti. Bunun üzerine orada bulunanların hepsi birden Müslüman oldular ve: "Senin dinin haktır." dediler. Ömer: "Hepiniz Müslüman oldunuz, fakat bu kâfir hâlâ olmadı dedi." Ömer'in o **iman**'dan kastı, avamın **îman**'ı değildi. Onda bu **îman** hattâ fazlasiyle vardı. Belki **siddik'lerin imamına** sahipti. Fakat onun istediği nebîlerin, has kulların îmanı ve **ayn-el yakîn** idi. İşte bunu ümit ediyordu. Meselâ şunun gibi: Bir aslanın şöhreti dünyanın her tarafına yayılmıştı. Bir adam merakını yenmek için, uzak bir yoldan onun bulunduğu ormana geldi. Bu uğurda bir yıllık yolu yürümek zahmetine katlanmış, menziller aşmıştı. Ormana gelip de uzaktan aslanı görünce, durakaldı. Çünkü daha ileri gidemiyordu. Ona: "Eh! Sen bu

aslanın aşkıyle bu kadar yol yürüdün. Onun bir hususiyeti var. Her kim önüne korkmadan, çekinmeden çıkar da muhabbetle onu okşarsa aslan ona kötülük etmez. Fakat korkar ve ürkersen aslan kızar. Hattâ bazılarının, kim bilir benim için ne kötü şeyler düşünüyorsunuz? diye canına kıyıyor. Bir yıllık yol yürüdükten sonra bu durmak da ne oluyor?" dediler. Bunun üzerine yoldan gelen [diğer kimseler] de kendi kendine: "Mademki bir yıllık yolu teptin geldin, şimdi ise tam aslanın yanındasın, o halde durup bakmanın mânası ne? Aslana doğru bir iki adım daha atıver" dediler. Fakat kimsede bir adım daha atacak cesaret yoktu. O kadar yol yürüdük. Bize kolay geldi. Fakat şimdi burada bir adım bile atamıyoruz, dediler. İşte Ömer o îmanla, aslanın önünde ve ona doğru atılacak bir tek adımı kastetmişti. Bu adım nadirdir. Ancak Tanrı'nın has kulları ile yakîni olanların kâridir. Adım bu adımdır. Geri kalanı bu adımın eseridir. Bu îman, ellerini canlarından yıkamış olan nebîlerden başkasına nasib olmaz.

Yâr hoş şeydir. Çünkü yâr, yârin hayalinden kuvvet alır, gelişir ve yaşar. Buna şaşmamalı. Mecnun'a Leyla'nın hayali kuvvet vermiyor muydu. Ve onun yiyeceği içeceği bundan ibaret değil miydi? Mecazî bir sevgilinin hayali ona böyle bir kuvvet verir ve tesir yaparsa, gerçek sevgilinin, sevgilisine kuvvet bağışlamasına niçin şaşılınsın. Onun hayali, surette ve gaybette mevcuttur. Şu halde ona nasıl hayal denir? O, hayal değil gerçeklerin ruhudur. Âlem hayalle kaimdir ve sen görüldüğü, hissölunduğu için bu âleme gerçek diyorsun. Halbuki âlem senin hayal dediğin mânaların sadece **fer**'idir. Hayal olan tersine, âlemin bizzat kendisidir. O mâna, bunun gibi yüz tanesini daha meydana getirir, çürütür. Bu âlem yıkılır yok olur. İşte o zaman o mâna, bundan daha güzel olan yeni, iyi ve eskimez bir âlem hâsil eder. O, eskilikten ve yenilikten münezzehtir. **Fer**'leri ise bunlarla sıfatlanmıştı. Bunları ihdas eden odur ve her ikisinden de münezzehe ve üstündür. Meselâ bir mimar, içinden tahmin edip onun genişliği şu kadar, boyu bu kadar, sofası ve sahanlığı da o kadar olmalıdır" diye karar verirse buna hayal demezler. Çünkü o gerçek, bu hayalden doğar ve bunun **fer**'idir. Evet, eğer mimardan başka birisi, böyle bir şekli içinden tasarlar ve tahayyül ederse, işte o zaman buna hayal derler. Usulen halk böyle mimar olmayan, ev yapmaktan anlamayan kimseye: "Bu seninki bir hayalden ibarettir!., derler. Tanrı daha iyisini bilir.

FASIL- Fakirden bir şey istememek iyi olur. Çünkü istemekle onu sanki kışkırtmış ve bir yalan uydurmaya mecbur etmiş olursun. O şeyi cismanî olan bir kimse istediği için ona hakkıyla verilecek cevabı söylemek mümkün olmaz. Çünkü o kimse böyle bir cevaba lâyık değildir. Ve bu lokma onun ağzına ve

damağına yakışmaz. İşte bu bakımdan ona hazmedebileceği kadar ve kısmetine uygun olan bir cevap vermek için, yalandan bir cevap vermek için, yalandan bir cevap uydurmak lâzımdır ki çekilip gitsin. **Fakirin** her söylediği gerçektir, yalan değildir. Sorana göre bu doğrudur. Fakat yine yalan sayılır; ama dinleyenlere nazaran doğrudur, hattâ doğrudan daha doğrudur.

Bir dervişin, bir müridi vardı ve derviş için dilencilik ederdi. Bir gün mürit dilendiği şeylerden ona bir lokma getirdi. Derviş yedi ve [o] gece rahatsız oldu. Müridine: "Bunu kimden alıp getirdin?" diye sordu. Mürid: "Onu bana güzel bir kız vermişti" dedi. Derviş: "Vallahi ben yirmi yıldan beri hiç böyle rahatsız olmamıştım. Bu, o kızın lokmasının yüzünden oldu!" dedi. İşte bunun için dervişin sakınması ve herkesin lokmasını yememesi lâzımdır. Çünkü o lâtif ve naziktir. Ona her şey dokunur ve işte böylece sebebi açığa çıkar. Meselâ tertemiz, bembeyaz bir elbisede birazcık siyahlık hemen görünür, fakat senelerden beri kirden pisten kararmış, beyazlığını kaybetmiş olan siyah bir elbiseye bin türlü yağ ve pislik de damlasa, ne giyen, ne de başkaları bunun farkına varır. Şu halde derviş, zalimlerin, haram yiyenlerin ve cismanî kimselerin lokmasını yememelidir. Çünkü bunların lokması dervişe dokunur ve onda kötü, bozuk düşünceler peyda olur. Meselâ o kızın lokmasından dervişin rahatsızlanması gibi. Tanrı daha iyisini bilir.

FASIL- Taliplerin ve sâliklerin evradı (teşbihleri) mücadele ve ibâdetle meşgul olmak, her işi zamanına göre ayırmaktır. O zaman, her işte onları bir kontrolör gibi, alışılmış olduğu üzere bu işe çekip sürükler. Meselâ sabahleyin kalkınca, o saatte ibâdetle meşgul olması her şeyden önce gelir. Çünkü bu zamanda **nefis** daha sâf ve sâkindir. Herkes kendisine yakışan ve **nefsine** lâyık olan ibâdeti yerine getirir, Tanrı'nın kulluğunu yapar. Kur'anda: **Saf saf dizeler biziz. Tanrının şanını yükseltmiş olanlar biziz.**⁷⁶ buyrulduğu gibi, yüz bin saf vardır. Bir kimse ne kadar içini temizlerse, onu o kadar öne alırlar ve ne kadar az temizlerse, o nisbette arka sıralara atarlar. Çünkü **onları Tanrı'nın bıraktığı yere götürünüz** (H.) buyurulmuştur. Bu hikâye uzundur ve kimse bu uzunluktan kurtulamaz. Her kim bunu kısaltmaya kalkarsa, kendi ömrünü ve canını kısaltmış demektir. [Tabii] **Tanrı'nın korudukları müstesnadır.**⁷⁷

Bu **vâsılların evradına** gelince, sizin anlayacağınız kadarını söylüyoruz. Bunların virdi şöyledir: **Mukaddes ruhlar ve temiz melekler, sayılarını**

⁷⁶ Kur'an, Süre: 37, Âyet: 165, 166.

⁷⁷ Kur'an, Süre: Âyet:

ancak Tanrı'nın bildiği⁷⁸ ve son derece kıskançlığından isimlerini halktan gizlediği Tanrı erleri, sabahleyin bunların ziyaretine Kur'anda: **Ve insanların küme küme Allah'ın dinine girdiklerini görürsün**⁷⁹ **ve melekler her kapıdan onların yayına girer**⁸⁰ buyrulduğu gibi girerler. Onların yanına oturduğum halde görmüyorsun, o sözlerden, selâm ve gülümsemelerinden bir şey anlamıyorsun ve duymuyorsun. Bu olmuştur ve şaşılacak bir şey değildir. Meselâ hasta, ölümü yaklaşınca hayaller görür, yanına oturandan haberi olmaz, ne dediğini işitmez. Halbuki bu gerçekler hayallerden bin defa daha lâtiftir; insan hasta olmayınca bunu görmez ve duymaz. O gerçekleri ise **ölmeden evvel ölmedikçe** insan göremez.

Ziyaretçi, velilerin durumlarının ne kadar nazik olduğunu ve onların ne kadar büyük olduklarını, sabahın erken saatinde bu kadar meleğin ve temiz ruhlara ona saygı göstermek, tâzim etmek için geldiklerini bilir ve böyle bir *vid* esnasında meleklerin gelip şeyhi rahatsız etmemeleri için pek çok bekler. Meselâ köleler padişahın sarayı kapısında hazır bulunurlar. Her sabah onların *vid*'i [zamana göre işleri] şöyledir: Her birinin belli bir yeri, belli bir saygı duruşu vardır. Bazısı uzaktan hizmet eder ve padişah onlara bakmaz, görmemezlikten gelir. Fakat köleler falanın saygı gösterdiğini görürler. [Biri] padişah olunca, onun da *vid*'i, kölelerin her bir taraftan huzuruna gelmesidir. Çünkü onun için artık kölelik kalmamış ve **Tanrı'nın huylan ile huylanınız** (H.) ve **ben onun kulağı ve gözü olurum** (H.) gerçeği hâsıl olmuştur. Bu da pek yüksek bir makamdır. Bunu söylemek boştur. Çünkü onun büyüklüğü, azameti, ayın = A',za, mim = me ve te = t harfleri ile anlaşılmaz. Onun azametinden, büyüklüğünden pek az bir şey sana yol bulsa, ne ayn ne de ayın'ın çıktığı yer kalır. Ne el, ne de himmet. Nurlar ordusuyla vücut şehri harap olur. **Padişahlar bir kasabaya girdiler mi onu altüst ederler.**⁸¹ Bir deve küçücük bir eve girince ev yıkılır. Fakat bu harabede binlerce hazine bulunabilir.

Beyit:

Hazine viranede olur.

Köpek mamur olan yerde bulunur.

Sâliklerin makamını uzun uzadıya anlattığımızdan, **vâsılların** hallerinin şerhi için ne diyelim? Sadece **sâliklerin** sonu vardır, bunun yoktur; **sâliklerin**

⁷⁸ Kur'an, Süre: 14, Âyet: 9.

⁷⁹ Kur'an, Süre: 110, Âyet: 2.

⁸⁰ Kur'an, Süre: 13, Âyet: 23.

⁸¹ Kur'an, Süre: 27, Âyet: 34.

sonu **visaldir**; **vâsılların** sonu ne olabilir? Ayrılığı olmayan bir kavuşma. Üzüm hiç koruk olur mu? Olmuş meyva yeniden hamlaşır mı?

Beyit:

İnsanlarla konuşmayı haram sayarım;

Halbuki senin sözün olunca, sözü uzatırım.

Vallahi ben sözü uzatmıyorum., kısa kesiyorum!

Şiir:

Ben kan içiyorum, sen de şarap sanıyorsun.

Sen can alıyorsun ve can verdiğini zannediyorsun.

Bunu kısa kesen, doğru yolu bırakıp da falan ağaç yakındır, diye tehlikeli çöl yolunu tutana benzer.

FASIL- Hıristiyan bir cerrah şöyle anlattı: **Şeyh Sadrüddin**'in eshabından bir topluluk bize geldiler, yanımızda içtiler ve bana: "İsa, sizin zannettiğiniz gibi Allah mıdır?" dediler. Ben de: "Biz bir Tanrı'nın var olduğunu biliyoruz. Fakat dinimizi korumak için bunu bilhassa gizliyor ve inkâr ediyoruz" dedim. Mevlânâ bunu işitince, "Tanrı'nın düşmanı yalan söylüyor, hâşâ! Bu olamaz? Bu şeytanın şarabından sarhoş olup yolunu şaşırması ve Tanrı'nın kapısından kovulmuş olan bir düşüğün sözüdür. Yahudilerin oyun, düzen ve hilelerinden bucak bucak kaçmış, boyu iki arşından daha kısa, zayıf bir adam nasıl olur da bu yedi kat göğün koruyucusu olur? Hem öyle ki bu göklerden her birinin kalınlığı, gidilecek olsa, beş yüz yıl sürer ve bir gökle diğer göğün arasındaki uzunluk beş yüz yıl var. Her birinin kalınlığı beş yüz yıl ve birinden ötekine olan beş misli denizlerin tasarrufu onun elindedir. Bu zayıf adam bunların nasıl idare edicisi olur ve bunu senin aklın nasıl alır? Bundan başka İsa'dan önce yerin ve göğün yaratıcısı kimdi? Tanrı zalimlerin dediklerinden münezzehtir." Sonra Hıristiyanın: "İsa'nın toprak olan kısmı toprağa, pâk olan kısmı ile pâk olana gitti" dediğini söylediler. Mevlânâ buna cevap olarak dedi ki: "Eğer İsa'nın ruhu Tanrı ise, o halde ruhu nereye gitmiş olabilir. Ruh ancak aslına, yaratanına gider. Eğer İsa, asıl ve Yaratan ise, o halde onun gideceği yer neresidir?" Hıristiyan yine: "Biz bu inancı babamızdan bulduk ve onu kendimize din edindik" dedi. Ben de ona karşılık olarak dedim ki: "Eğer babandan sana, kalp para ve bozuk altın kalmış olsa, sen onu ayarı tam başka maddelerden saf ve temiz bir altınla değiştirmez misin, yoksa bu kalp altını üstün mü tutarsın? Babandan sana çolak bir el miras kalsa ve sen bu çolak eli düzelterek bir ilaç ve doktor bulsan, bunu kabul etmez misin? Bu çolak el bana babamdan böyle kaldı. Ben bunu bozmak, değiştirmek istemem mi dersin? Sen

babanın, yaşayıp öldüğü bir yer ve yurttan büyüyüp yetişsen, oranın suyu tuzlu olsa, sonra bundan başka suyu tatlı, toprağı verimli, ahalisi sıhhatte bir yer ve yurt bulsan, sen o fena yerden buraya nakletmek, daima onun tatlı suyunu içmek ve bütün hastalıklardan kurtulmak istemez misin? Yoksa biz bu yer ve yurdu, bu hastalık yapan tuzlu suyu ile bulduk. Burada kalacağız, deyip oraya yapışır kalır mısın? Kat'iyyen bunu akıl ve duygu sahibi bir kimse söylemez. Tanrı sana babanın aklından başka bir akıl, görüşünden başka bir görüş ve iyiyi kötüyü ayırdetme kuvvetinden başka bir kuvvet vermiştir. Sen bunları işlet, yokluğa sürükleyen değil, doğru yola götüren bir akla uy...

Yoraş'ın babası eskici idi. Sonra sultana intisap etti. Sultan ona, padişahlara hizmet edep ve erkânını, silâh kullanmayı öğretti. Yüksek mertebelere çıkardı. O: "Biz babamızdan eskici olarak dünyaya geldik, eskici olarak kalmak isteriz. Bu mertebeleri istemeyiz. Sen bize çarşıda bir dükkân aç. Orada eskicilikle uğraşalım" demedi. Meselâ: Köpek o kadar aşağılık olduğu halde, av avlanmak sanatını öğreniyor. Sultanın avcısı oluyor; anasından, babasından öğrendiği, gördüğü, samanlıklarda, yıkık yerlerde yatmayı ve leş yemeye karşı olan hırsını unutuyor. Sultanın alayının arkasından gidiyor. Av arkasından koşuyor. Doğan da böyledir. Sultan ona terbiye verdikten sonra o: "Biz babamızdan dağların izbe yerlerinde oturmayı ve leş yemeyi öğrendik. Artık sultanın davulunun sesine ve avına rağbet etmeyiz" demiyor. Hayvan, akli ile babasından anasından vâris olduğu şeyden daha güzelini bulduğu vakitte ona sarılıyor. Böyle olunca artık akıl ve temyiz ile bütün yaratıklara üstün olan insanın, bu hususta hayvandan daha aşağı olması pek kötü bir şeydir. Bundan Tanrı'ya sığınırız. Evet doğrudur. Eğer derlerse ki: İsa'nın Tanrı'sı onu izaz etti, kendisine yakınlaştırdı. Kim ona hizmet ederse Tanrı'ya hizmet, kim ona itaat ederse Tanrı'ya itaat etmiş sayılır. Eğer Tanrı İsa'dan daha üstün bir peygamber gönderdi ise, İsa vasıtasıyla gösterdiğini, bununla fazlasiyle göstermiştir. Bu, peygambere uymak, Tanrı'ya uymaktır. Onun kendisine uymak değil. Ona yapılan ibadet Tanrı'ya ibadettir. Onu sevmek Tanrı'yı sevmektir. Tanrı'nın gayrısından olan sevgi yine Tanrı içindir. Bu böyle senin Tanrı'na kadar gider. Her şeyin sonu O'na varır. Yani sen her şeyi gaye için seversin. Başkası için onun talebinde bulunursun ve bu sevgi böylece Tanrı'da nihayet bulur. Sonunda Onun zatını, aynıni seversin.

Beyit:

Kabe'yi örtülerle süslemek heva-hevestendir.

Beyit kelimesindeki (Y) harfi, yani onun putluktan çıkıp Beytullah (Allah Evi) olması, ona süs olarak kâfi gelir.⁸²

Gözlerdeki tabii kara renk, sürme ile meydana getirilen renk gibi değildir. Elbiselerin güzelliği fakirlerin simalarının güzelliklerini ve kemalini örttüğü gibi, onun yırtık pırtık olması da, zenginliğin letâfet ve haşmetini örter. Fakirlerin esvabı parça parça olduğu zaman, kalbi açılır ve tecellilerin yeri olur.

FASIL- Baş olur, altın külâhla süslenir; baş da olur altın külâh ve mücevherlerle süslenmiş taçla [saçlarının] kıvrımlarının güzelliği örtülür. Çünkü güzellerin saçlarının kıvrımları, aşkı fevkalâde çekici ve gönüllerin tahtıdır. Altın taç cansız cisimdir. Onu giyen gönlün sevgilisidir.

Süleyman'ın (Ona selâm olsun) yüzüğünü her şeyde aradık. Onu nihayet **fakr**'da bulduk. Bu güzelle de düşüp kalktık, hiçbir şey onu bunun kadar memnun etmedi. Ben (nihayet kötü bir kadını. Küçüklüğümdenberi benim işim budur) dedi. Bütün engelleri, bunun (fakrın) kaldırdığını ve aradaki perdeleri bunun yaktığını bilirim. Bütün ibâdetlerin aslı, esası budur. Geri kalan teferruattır. Meselâ koyunun boğazını kesmeden, bacağından üflesen, ne faydası olur?

Oruç, insanı bütün zevklerin, güzelliklerin kaynağı olan yokluğa doğru götürür. **Allah, sabredenlerle beraberdir.**⁸³ Çarşıdaki bütün dükkân, içki, mal veya sanat gibi şeylerin hepsinin insan nefsinde bir ip ucu bulunur ve bu uç gizlidir. Bir işin olması gerektiği müddetçe, o ip ucu hareket etmez, belli olmaz. Bunun gibi her milletin, dinin, kerametinin, mucizelerin ve nebîlerin ahvalinin de her insanın ruhunda bir ip ucu vardır. İcap ettikçe, bu ip ucu kımıldamaz ve görülmez. **Biz her şeyi apaçık bir kitapta zaptetmişizdir.**⁸³

İyiliği ve kötülüğü yapan bir mi yoksa iki şey midir? diye sordular. Karşılık: Düşündükleri sırada, münazara halinde bulduklarından, mutlaka iki olmalıdır. Çünkü bir insan kendine muhalefet edemez. İşte bu bakımdan kötülük iyilikten ayrılamaz. İyilik de kötülüğü bırakmaktır. Kötülük olmadan, kötülüğü terketmek imkânsızdır. Yani bu iyilik, kötülüğü bırakmaktır demektir. Eğer kötülük etmek sâikası olmasaydı, iyiliğin terki olmazdı. Öyle ise fail iki değil birdir.

⁸² Beyit = بيت şeklinde yazılır, y = ي harfi kalkınca kalan بüt, yani put okunur.

⁸³ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 249.

Mecûsiler derler ki: Tanrı iyiliklerin yaratıcısıdır; Ehrimen kötülükleri, hoş gitmeyen şeyleri yaratır. Biz de karşılık olarak deriz ki: Sevilen, hoş giden şeyler hoş gitmeyenlerden ayrı değildir. Çünkü sevilenin zıddı olan sevilmeyen, hoşlanılmayan olmadan hoş gidenin olması imkânsızdır. Sevilen, hoş gitmeyen zevâli demektir ve hoş gitmeyen bir şey olmadan da onun zevâline imkân yoktur. Sevinç, kederin yok olmasıdır. Keder, keder olmadan yok olmaz. O halde fail birdir ve bir olur; parçalar ayrılmaz.

Dedim ki: Bir şey **fanî** olmadıkça faydası belli olmaz. Meselâ konuşurken, sözün harfleri ziyan olmadan dinleyicilere faydası dokunmaz.

Ârifi kötileyen gerçekte **ârifin** iyiliğini söyleyendir. Çünkü **ârif** kendisinin kötülenmesine sebep olan o sıfattan kaçır ve onun düşmanıdır. Bu bakımdan o sıfatı kötileyen, **ârifin** düşmanını kötölemiş olan ve **ârifi** övendir. Çünkü ârif böyle bir kötölemeden kaçır; **zıddı** bunu yapan ise övülmüş bir insan olur. **Eşya zıddı ile belli olur.** Ârif bilir ki, [ve der ki]: Benim düşmanım, beni kötülleyen değil, beni kötülleyen benim düşmanımın düşmanıdır. Ben benim, neşeliyim, etrafımda bir duvar var. Duvarın üzerinde birtakım dikenler vardır. [Dışardan] geçenler bahçeyi görmezler, sadece duvarın üstündeki süsü görüp, onu kötülerler. Şu halde bahçe buna niçin kızsın? Bu kötölemenin zararı, yalnızca bahçeye girmek için duvarla uyuşması gereken kimseyedir. Halbuki o kimse de duvarı kötölemekle bahçeden uzak kalıyor. Şu halde kendisine kötülükte bulunmuş ve kendini helâk etmiş olur. Bunun için Mustafa (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun): **"Ben çok gülücü ve çok öldürücüyüm"** (H.) buyurmuştur. Yani, bu demektir ki: öldürürken kızgın olduğum hiçbir düşmanım yoktur. O, kâfirin kendisini yüz türlü ölümlerle öldürmemesi için, onu yalnız bir türlü öldürür. Bunun için tabii düşmanını öldürdüğü zaman çok gülücüdür [sevinçlidir].

FASIL- Polis her zaman hırsızları yakalamak için arar. Hırsızlar da ondan kaçır. Fakat ne tuhaf bir durum hasıl olmuştur ki, bu defa bir hırsız polisi aramakta, onu yakalamak, ele geçirmek istemektedir.

Ulu Tanrı, **Bayezid'e: "Ey Bayezidi Ne istiyorsun?"** buyurdu. **Bayezid: "Bir şey istememeyi istiyorum"** (K. K.) cevabını verdi.

İnsan için ancak iki hal mevcuttur, üçüncüsü yoktur. Ya ister veya istemez. Bu tamamıyla istememek vasfı, insanın vasfı değildir. Böyle olan kimse kendinden boşalmış, yok olmuş ve kalmamıştır. Çünkü böyle olmasaydı, insanlık vasfı onda mevcut olacağından, o vakit ya ister veya istemezdi. Ulu Tanrı onu

mükemmel etmek ve tam bir şey yapmak istemiştir. Bundan böyle onda öyle bir hal meydana gelir ki oraya artık ikilik ve ayrılık sığmaz. Tam bir **kavuşma (vasli)** ve birlik olur. Çünkü bütün zahmetler, sıkıntılar, üzüntüler bir şey istediğin zaman olmayınca meydana geliyor. Bir şey istemezsen üzüntü de kalmaz.

İnsanlar kısımlara ayrılmışlardır. Onlar için bu [Tanrı'ya ulaştırılan] yolda dereceler ve mertebeler vardır. Bazısını çalışıp çabalamakla bir yere ulaştırırlar. Bunlar içlerinde olanı ve düşüncelerini fiil haline getirmezler. Bu, beşerin elindedir. Fakat insanın içinde arzu ve düşünce gürültüsünün kopması insanın kudreti dahilinde değildir. Bunu Tanrı'nın cezbesinden başka bir şey ondan yok edemez. De ki: **Hak geldi, bâtil yok oldu.**⁸⁴ **Ey Mü'min, gir! Senin nurun, benim ateşimi söndürdü** (H.).

Eğer **Mü'min** tamamen gerçek **îman** sahibi olursa, en yerinde olan işi yapmış olur; bunda ister onun, ister Tanrı'nın cezbesi olmuş olsun. Mustafa'dan (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) sonra kimseye **vahiy** gelmeyecek derler. Niçin olmasın? Olur. Ama ona **vahiy** demezler. Onun mânası bu, **mü'min Tanrı'nın nuruyla bakar** (H.) sözünün manasıdır. Tanrı'nın nuru ile baktığı için o, her şeyi, evveli ve sonu, orada olanı ve olmayanı görür. Çünkü bir şey Tanrı'nın nurundan gizli kalabilir mi? Esasen böyle olursa, o Tanrı'nın nuru değildir. Şu halde ona her ne kadar **vahiy** demezlerse de, bu **vahiy**'in mânasıdır.

Osman (Tanrı ondan razı olsun) halife olunca minbere çıktı. Halk: "Acaba ne buyuracak?" diye bekliyordu. O sustu ve hiç bir şey söylemedi. Sadece halka baktı ve onlarda öyle bir **hal** ve **vecd** hasıl etti ki, artık dışarı çıkacak halleri kalmamıştı. Birbirlerini unutmuşlardı. Nereye oturmuşlardı? [Şimdiye kadar] yüzlerce **zikir**, **vaaz** ve **hutbeden** onlarda öyle bir hâl hâsıl olmamıştı. [Bu defa] onlar için o kadar **amel** ve **vaaz** ile meydana gelmemiş olan birçok faydalar hâsıl olmuş ve sırlar keşfolunmuştu. Oturum sonuna kadar **Osman** böylece bir şey söylemeden baktı. Minberden inmek isteyince: "**Sizin için faal îmanı olmak, çok söyleyen bir îman olmaktan daha hayırlıdır**" (K. K.) buyurdu. Bunu doğru söylemiştir. Çünkü söz söylemekten maksat bir fayda vermek, kalbe tesir etmek, ahlâkı değiştirmek ve incelikler göstermektir. Halbuki o, hiç konuşmadan konuştuğu zamankinden daha fazla, onlarda bütün bunları meydana getirdi ve onlar sözde elde ettikleri faydaların birkaç mislini, sözsüz olarak elde ettiler. İşte bunun için onun söylediği tamamen sevaptır.

Şimdi gelelim şuna: [Osman] kendisine faâl dedi. Halbuki minberde iken gözle görülebilen hiçbir iş yapmadı. Namaz kılmadı, hacca gitmedi, sadaka vermedi, zikretmedi ve hattâ hutbe okumadı. O halde **amel** ve **fiil** sadece bu görünen hareket ve faaliyetlerden ibaret değildir. Bunlar belki o **amelin sûreti**, görünüşüdür ve o, candır. Mustafa (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun): "**Benim eshabım yıldızlar gibidir; onlardan hangisine uyarsanız, hidâyete erişirsiniz**" (H.) buyuruyor. İşte bir kimse yıldız bakarak yolunu bulur. Hiç yıldız ona söz söyler mi? Hayır, söylemez. Fakat o kimse sadece yıldız bakmak suretiyle, yolunu yanlış yollardan ayırtediyor ve sen menziline velîlerine baktığın zaman, hiç söz söylemeden, bir şeyden bahsetmeden ve dediki demişte bulunmadan maksadın hasıl olur ve seni **vuslat menziline** ulaştırırlar.

Şiir:

Aşkın kolay olduğunu sanan bir defa bana baksın.

Benim halim onun ne kadar korkunç olduğunu ona haber verir.

Hiç bir şey, Tanrı'nın âleminde imkânı olmayan bir şeye tahammül etmek kadar güç değildir. Meselâ sen bir kitap okumuş olsan, düzeltsen, işaretlesen; biri de yanına oturup yanlış okusa, sen buna tahammül edebilir misin? İmkânı yok edemezsin, okumamış olsan, ister yanlış, ister doğru okusun, senin için farketmez. Çünkü zaten sen de doğruyu yanlıştan ayırtedemiyorsun. İşte bu bakımdan muhâl olan bir şeye tahammül etmek çok büyük bir **mücahededir**.

Velîler ve nebîler kendilerini **mücahededen** alıkoymazlar. İlk **mücahedeleri nefislerini** öldürmek, arzu ve şehvetlerini terketmektir. Bu, büyük bir savaştır. Vâsıl olup emniyet makamına yerleşince, eğri ve doğru onlara keşfolunur. Doğruyu eğri ile bilirler ve görürler. Bununla beraber yine de büyük bir **mücahede** içindedirler. Çünkü bu halkın bütün işleri eğri ve yanlıştır. Nebîler ve velîler, bunları göre göre hepsine tahammül ederler. Eğer böyle yapmayıp onlara eğri olduklarını söyleyecek olurlarsa, bir kişi yanlarında kalmadığı gibi, hiç kimse de onlara Müslüman selâmı vermez. Ulu Tanrı onlara pek büyük bir sabır verdiği için, hepsine katlanırlar ve karşılıklarına ağır gelmesin diye, gördükleri yüz yolsuzluktan ve kusurdan ancak birini söyleyip, geri kalanını saklarlar. Hattâ onu överler ve: "Senin yaptığın bu iş doğrudur, yerindedir" derler. İşte böylece bu eğrilikleri, yanlışlıkları birer birer düzeltmeye muvaffak olurlar. Meselâ bir öğretmenin öğrenciye yazı yazmasını öğretirken, tek harfleri bitirip sıra satıra gelince, önce çocuk bir satır yazıp öğretmene gösterir. Bunun hepsi öğretmenin gözünde yanlıştır. Fakat o yine: "Hepsi güzel, iyi

yazmışsın; aferin, aferin! Yalnız bu; bir tek harfi biraz çirkin yazmışsın. Böyle olacak. Ha! Şu harfi de iyi yazamamışsın" der ve çocuğu incitmeden, incelikle böylece o satırın birkaç harfini kötülemek suretiyle yazısını düzeltir. Şöyle yapmalı, diye gösterir. Geri kalanı beğenir ve bu âferinlerle onun zayıf tarafını kuvvetlendirir. İşte bu şekilde yavaş yavaş öğretir ve ona yardım eder.

İnşallah; biz de Ulu Tanrı'dan, Emîrin arzularını müyesser kılmasını ümit ediyoruz. Gönlünde olanı, istediği her şeyi ve içinde olmayan ve ne olduğunu bilmediği devletler de ona nasip olsun. Bunları görüp, bu bağışlara erince, ilk arzu ve temenni ettiği şeylerden dolayı: Mademki önümde böyle bir şey vardı, bu kadar nimete ve devlete mazhar olduğum halde, nasıl olup da böyle bir şey dilemişim diyerek mahcup olsun.

Atâ (vergi) insanın aklından, hayalinden bile geçirmedeği şeye derler. İnsanın vehmettiği şey kendi himmeti ve değeri ölçüsünde olur, Tanrı'nın atası da onun büyüklüğü nispetindedir. Gerçek bağış, Tanrı'ya lâıyk olan bağıştır. Yoksa kulun himmetine ve vehmine göre olan değil. **Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir insan kalbine doğmadığı** (H.) buyrulduğu gibi, senin benim bağışından, atâmdan ümit ettiğin her şeyi, gözler görmemiş, kulaklar benzerini duymamış ve gönüller de eşini tasavvur etmemiş olmalarına rağmen, benim bağışım, atâm bütün bunların dışındadır.

FASIL- Yakın sıfatı, şeyh-i kâmilidir; güzel ve doğru zan'lar ise, onun müridleridir. Bunlar derece derece olurlar. Zan, kuvvetli (galip) zan, daha kuvvetli zan, kuvvetlinin kuvvetlisi zan ve bunun gibi... **Zan** kuvvetli oldukça, **yakîne** daha yakın olur ve **inkârdan** uzaklaşır. **Ebubekir'in îmanı tartılsa, bütün dünya îmanına üstün gelir.** (H.) Bütün doğru zanlar yakînden sût emerler ve onunla büyürler. Bu sût emmek, büyüüp gelişmek ise, o zannın **bilgi** (ilim) ve **amel** ile artmasının, yetişmesinin âlâmetidir. Böyle her zan, yakîn olur ve onda **fenâ bulur**. Çünkü yakîn olunca zan kalmaz. O **yakîn şeyhinin** ve **müridlerinin** suretleri olan bu cisim âleminde (Dünyada) şeyhler ve müridleri de kalmazlar. Çünkü bu sûretler (nakışlar) devirden devire, yüzyıldan yüzyıla değişirler. Halbuki o yakîn şeyhi ve onların doğru zanlar olan çocukları devirlerin ve yüzyılların geçmesine rağmen, değişmeksizin âlemde kaimdirler. Yanlış, bozuk ve münkir zanlar, **yakîn şeyhinin** sürgün ettikleridir ki bunlar şeyhten her gün daha çok uzaklaşır ve her gün değerlerini daha çok kaybederler. Çünkü her gün o kötü zannın çoğalması için faaliyetlerini artırmaktadırlar. **Kalblerinde**

dert var, Allah da dertlerine dert kattı⁸⁴. İşte, efendiler hurma, esirler ise diken yiyorlar. Ulu Tanrı buyurdu ki: Onlar bulutlara bakmıyorlar mı⁸⁵? Ancak tövbe, îman eden ve doğru dürüst işler işleyenler cennete girerler⁸⁶. O Ulu Tanrı onların kötülüklerini, iyiliklere çevirir⁸⁷ buyrulmuştur.

Zannını bozmak, kötüleştirmek için yapmış olduğu her tahsil şimdi zannın düzelmesi için kuvvet olur. Meselâ çokbilmiş bir hırsız tövbe edip polis olduğu zaman, vaktiyle uğraştığı hırsızlık, yankesicilik gibi bütün işler, şimdi adalet ve ihsanı kuvvetlendirmeye yarar. Bu adam önce hırsızlık yapmamış olan polislerden daha üstündür. Çünkü hırsızların durumunu bilir. Bunun gibi böyle bir kimse yani [yakîn sahibi] şeyh olursa o, kâmil ve büyük, âlemin en büyüğü ve zamanın Mehdi'si olur.

FASIL- Dediler ki: Bizden kaçın ve bize yaklaşmayın. Siz benim muhtaç olduğum şeysiniz, ben sizden nasıl kaçınabilirim!

İyice bilmelidir ki her insan nerede olursa olsun, daima kendi ihtiyacının yanında bulunur ve ondan ayrılmaz. Hayvan da böyledir; daima ihtiyacıyla beraberdir. Bu ona, anasından babasından daha yakındır. Âdeta ona yapışkır, onun bağıdır. Onu şu tarafa, bu tarafa doğru çeker. Tıpkı bir gem gibi. İnsanın kendi kendisini bağlaması mümkün olmaz. Çünkü her zaman o bu bağdan kurtulmak ister. Bu bakımdan kurtulmak isteyen bir kimsenin kendisini bağlatması imkânsızdır. Şu halde onu başka birinin bağlamış olması muhakkaktır. Meselâ sağlık isteyen birinin, kendi kendisini hasta etmemesi lâzım gelir. Çünkü insanın hem hastalığı hem sağlığı bir arada istemesi muhaldir. İnsan, daima kendi ihtiyacının yanında bulunduğu göre, bu ihtiyacı sağlayanın da yanında olur. Yulara yapışık olduğundan bu yuları çekene yapışmıştır. Yalnız şu kadar var ki gözü yularda olduğu için bir değeri, itibarı olamaz. Gözü eğer yuları çekende olsaydı ve bu yulardan kurtulsaydı yuları, yularını çeken olurdu. Yularcının peşinde yularsız gitmediği ve gözü onda olmadığından dolayı ona yular vurdular.

Biz onun burnunu damgalayacağız⁸⁸ buyrulduğu gibi, ağzına gem vuralım ve istemediği halde onu çekelim. Çünkü o gemsiz olarak arkamızdan gelmiyor.

⁸⁴ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 10.

⁸⁵ Kur'an, Sûre: 98, Âyet: 17.

⁸⁶ Kur'an, Sûre: 19, Âyet: 60.

⁸⁷ Kur'an, Sûre: 25, Âyet: 70.

⁸⁸ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 55.

Nazım:

Onlar: "Sekseninden sonra oyun olur mu?" diyor. Ben de onlara cevap olarak: "Sekseninden evvel oyun olur mu?" dedim,

Ulu Tanrı kendi fazlından, ihtiyarlara çocukluk bağışlar. Çocukların bundan haberi yoktur. Onlar dünyayı göremediklerinden ve dünyadan bıkip usanmadıklarından, çocukluk insana tazelik ve oynamak arzusu verir. İnsanı güldürür, sıçratır. İşte ihtiyar da dünyayı taptaze görür. Oynamak, sıçramak ister. Cildi tazelenir, kanı ve eti artar. İhtiyarlığın ehemmiyeti ve şerefi büyüktür. İhtiyarlık alâmetleri büyüdükçe eğlenmek, oynamak hevesi artar. O halde ihtiyarlığın büyüklüğü Tanrı'ninkinden de fazla olur. Çünkü Tanrının Celâlinin baharı ortaya çıkıyor ve ihtiyarlık sonbaharı onu yeniyor, bırakmıyor. Binaenaleyh, Tanrı'nın fazlının baharı zayıftır. Bir [insan] dışının dökülmesiyle, Tanrı'nın baharının gülümsemesi eksilir ve bir saçın ağarmasıyla, Tanrı'nın fazlının yeşilliği solar. Sonbahar yağmurunun ağlaması içinde, gerçekler bağı boğulur ve hayatının zevki kaçar. Tanrı, zalimlerin dediğini çok yükseltir.

FASIL- Ben onu yırtıcı bir hayvan şeklinde gördüm. Tilki postu ile örtülüydü. Almak istedim. O ufak bir odada deliklerden dışarı bakıyor ve öteye beriye sıçırıyordu. Sonra Celâlüt-Tebrizî de onun yanında bir hayvan suretinde göründü. O benden sıçrayıp kaçtı, fakat ben onu yakaladım. Beni ısırarak istiyordu. Kafasını ayaklarımın altına aldım, öyle bir ezdim ve çiğnedim ki içinde ne var ne yoksa hepsi dışarı fırladı. Sonra derisinin güzelliğine baktım. Bu altın, cevher, inci, yakut ve bunlardan daha kıymetli şeylere lâyık olduğunu gördüm. Ona: "Ben alacağımı aldım, şimdi sen, ey ürkek hayvan, nereye istersen kaç, neresini gözün kestiriyorsa fırlayıp oraya git!" dedim. O yenilmekten kaçıyordu. Halbuki saadeti, mağlûbiyetindedir. Herhalde bunu **dekayik-i sehabiye** v.s. gibi tasavvur etti. O bunu her istediğini öğrenmek için çalıştığı ve onunla zevk aldığı yol ile elde edeceğini düşündü. Bu ise mümkün değildir. Çünkü **ârif**, öyle bir halde bulunur ki onu tuzaklarla avlamak mümkün olmaz. Bu tuzaklar ne kadar sağlam ve düzgün de olsa bu avı yakalamaya lâyık değildir. **Ârifin** ihtiyarı elindedir. Hiç kimse onu ihtiyarı elinde olmadan yakalayamaz. Meselâ sen gözetme yerinde bir av avlamak için otursan, av senin oturduğun yeri ve yaptığın hileleri görür. Avın ihtiyarı elindedir. İsteddiği yerden ve yoldan geçip gider. Senin yanından belli bir yoldan geçmek zorunda değildir. Çünkü **Allah'ın toprağı geniştir.**⁸⁹ **Hiç kimse onun ilminden, onun istediğinden fazla ihâta**

edemez.⁹⁰ Sonra bu **dakikalar** senin dil ve idrakine geçti mi, artık onlar hakikî olarak kalmaz. Bir temasla bozulur. Her bozulmuş ve bozulmamış şey **ârifin** ağzına düşünce ve idrâkine ulaşıncaya olduğu gibi kalmaz; başka bir şey olur. Tanrı'nın **inâyetleri** ve **kerâmetleri** ile örtülür. Asâyî görmedin mi? Musa'nın elinde nasıl bambaşka bir şey oldu. Onda asâ mahiyetinden bir şey kalmadı. O inleyen direk, Peygamber'in elindeki o dal, Musa'nın ağzındaki o dua, Davud'un elindeki demir ve o dağlar bu dokunma ile eski hallerinde kalmadılar, olduklarından başka bir şey oldular. İşte bu **dakikalar** ve **dualar** bu karanlık ve cismanî elde olduğu gibi kalmazlar.

Kâfir yedi mide ile yemek yer (H.) Bu cahil **Ferraş'ın** seçip eve soktuğu eşek sıpası yetmiş mide ile yemek yiyor. Eğer bir mide ile yese de, yetmiş mide ile yiyormuş gibi geliyor. Çünkü sevilmeyen bir adamın yaptığı her şey sevilmez ve sevilen adamın yaptığı bir şey de sevilir. Eğer **Ferraş** orada olsaydı, yanına girer kendisine öğüt verirdim. Ve bu herifi evden kovup, atıncaya kadar evden çıkmazdım. Çünkü bu onun, dinini, ruhunu, kalbini ve aklını bozuyor. Keşke bu onu bu fesatlara sevk edecek yerde şarap içmek v.s., gibi kötü şeylere sevketsedydi, hakkında- **inâyet** sahibi inâyetine mazhar olmak şartıyla -daha hayırlı- olurdu. Fakat o, evi namazlıklarla doldurdu. Keşke **Ferraş** onu bu namazlıklara sarıp yaksaydı ne iyi olurdu? Bu yolla **Ferraş** da ondan ve onun şerrinden kurtulurdu. Çünkü bu onun **Sahib-ül inâye** hakkındaki inancını bozuyor. Önünde onunla alay ediyor. Bu adam **Ferraş'ı teşbihler, dualar** (virdler) ve **salâvatlarla** avlamış. İnşallah Tanrı bir gün **Ferraş'ın gözlerini** açar da, onun yüzünden ne zararlara uğradığını, **Sahib-ül inâye'nin** rahmetinden ne kadar uzaklaştığını görür ve kendi eliyle kafasını uçurur ve ona: "Sen beni mahvettin. Bütün suçların üzerimde toplandı. Bütün kötü işlerin sûret buldu. Benim kötü işlerimi ve bozuk inançlarımı **mükâşefe** ile, benim arkamdan evin bir köşesinde toplanmış bir halde gördüler. Ben bunları **Sahib-ül inâye**'den saklıyordum ve onları arkamda gizliyordum. Halbuki o bu sakladığım bütün kötülükleri öğreniyor ve bana: Sen bunları niçin saklıyorsun? Nefsin elinde olan Tanrı'ya yemin ederim ki, eğer ben senin kötü işlerinin habisi suretlerini çağırırsam, onlar birer birer benim gözümün önüne gelirler; kendilerini bana gösterirler, hallerinden bana haber verirler. Tanrı bu mazlumları ibâdet yoluyla yolundan alıkoyan, yol kesen bu gibi günahkârların elinden kurtarsın. Padişahlar meydanda **gûy u çevgân** oyunu oynarlar. Bu, savaşlarda, döğüşlerde hazır bulunmayan şehir ahalisine savaş erlerinin, nasıl savaştıklarını, düşmanların

⁸⁹ Kur'an, Sûre: 39, Âyet: 10.

⁹⁰ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 55.

kafasını nasıl kestiklerini ve kafalarının, topun meydanda yuvarlanmasıyla nasıl yerlerde yuvarlandıklarını, düşmana nasıl saldırdıklarını ve nasıl geri çevirdiklerini göstermek, bir örnek vermek içindir. Meydanda oynanan bu oyun gerçek savaşı göstermek için bir üsturlap gibidir. Tanrı erleri için namaz kılmak, **sema'** etmek de, onların gizlice Tanrı'nın emirlerine uymak ve nehiyelerine uymamanın bir misalidir. **Sema'da** muganni, namazda imam gibidir. Eğer muganni ağır söylerse, **sema'** da ağır, hafif söylerse hafif olur. Bu onların içinde **emir** ve **nehyin** münâdisine nasıl uyduklarının bir misâlidir."

FASIL- Bu hafızlar nasıl olup da **âriflerin** ahvalini anlamıyorlar, buna şaşıyorum. **Yemin edip duran düşün**⁹¹ diye şerhettiği gibi, koğucu bilhassa kendisidir: "Falanın sözüne bakma, o her ne derse seninle yine şöyledir, böyledir" der. **Kusurlar araştırmacı koğuculukla söz gezdirici, iyiliği önleyici, saldırgan günaha dadanmıştır.**⁹² Hele Kur'an ne garip, kıskanç bir sihirbazdır. İnsanı kendisine öyle bağlar ki hasmın kulağına anlayacağı şekilde, açıktan açığa fısıldar. Fakat hasmın ondan (O mânadan) ve tadından haberi olmaz, yahut da bu tadı gerisin geriye alır, çalar.

Tanrı onların yüreğine mühür vurdu.⁹³ Buyrulduğu gibi ne kadar hoş işitiyor, hatmediyor ve anlamıyor! Ondandır söz ediyor, fakat yine kavramıyor: Tanrı lâtiftir, kahrı ve anahtarı da lâtiftir. Ama O'nun açma (fetih) anahtarı o kadar lâtif, o kadar lâtiftir ki anlatılamaz. Eğer benim parçalarım bütünümden çözülecek, açılacak olursa, bu O'nun sonsuz lütfundan ve açıcılığından, eşsiz fâtihtir. Ölüm ve hastalığı sakın benim için suçlandırmayınız. Çünkü o, arada işin gerçeğini örtmek için bulunuyor. Beni asıl öldüren O'nun benzeri olmayan lütfudur. Bu çekilen bıçak veya kılıç, yabancıların gözlerini, bu uğursuz gözlerin katlin hakikatini görmemeleri bakımından, uzaklaştırmak ve kapatmak içindir.

FASIL- Sûret (yüz) aşkın fer'idir. Çünkü **aşk** olmadan onun değeri yoktur. **Fer'** asılsız olmayan şeydir. Bu yüzden Tanrı'ya **sûret** denilmediği gibi **fer** de denilmez. Çünkü **sûret**, **fer'**dir.

[Biri]: "Aşk, sûretsiz tasavvur olunamadığına ve gerçekleşmediğine göre, **sûretin fer'i** olmalıdır." dedi. Biz: "Aşk niçin **sûretsiz** tasavvur olunmasın?" diyoruz. Hattâ **aşk sûreti** meydana getirir ve ondan yüz binlerce **sûret** hâsıl

olur. Bunlar aynı zamanda gerçekleşmiş şekil almış sûretlerdir. Ressam olmadan resim olmadığı gibi, resimsiz de ressam olmaz; fakat resim **fer'**, ressam **asıldır**. Tıpkı parmağın hareketi ile, yüzüğün hareketi gibi.

İçinde bir ev yapmak aşkı olmazsa, mimar evin sûretini, plânını hiç yapar mı? Meselâ buğday bir yıl altın, ertesi yıl toprak pahasında olduğu halde (görünüşü) sûreti aynıdır. Şu halde onun değeri, ona olan aşk ile meydana gelmektedir. Bunun gibi senin isteyip öğrendiğin, bağlandığın sanatın ancak senin için bir değeri vardır. Onu isteyen, rağbet eden olmayınca bu hüneri, sanatı öğrenmez, onunla meşgul olmazlar.

Aşk, bir şeye muhtaç olmak, bir şeyden yoksul bulunmaktadır. O halde ihtiyaç **asl**, muhtaç ise **fer'** olur derler. Buna karşılık biz deriz ki: Sen bu sözü ihtiyacın olduğundan söylüyorsun ve bu ihtiyaçtan meydana gelmiş, onu söyletmek arzundan doğmuş oldu. Öyleyse ihtiyaç önce meydana gelir, söz de ondan doğar. O halde söz yokken ihtiyaç mevcuttur. Bu yüzden aşk ve ihtiyaç onun **fe'ri** olamaz. O: "İhtiyaçtan maksat bu söz değil miydi? O halde maksat nasıl fer' olur?" dedi. Biz de: "Maksat, her zaman fer' olur. Çünkü ağacın kökünden maksat onun **fer'i** yani gövdesi, dalları v.s.dir." dedik.

FASIL- O cariyenin dâvasına dair buyurdu ki: Bu iddia yalandır, burada kalıp daha ileri gitmeyecektir. Fakat bu topluluğun vehminde ondan bir şey meydana geldi. Bu vehim ve insanın içi, dehliz gibidir. Önce dehlize, sonra eve girilir. Bu dünyanın hepsi bir ev gibidir. Dehlizde görünen her şey mutlaka evin içinde de zâhir olur. Meselâ bu oturduğumuz evin önce şekli, plânı mimarın içinde belirip, sonra da evin kendisi meydana çıkmıştır. Bu dünya bir evdir. Vehimler, düşünceler ve fikirler de evin dehlizidir dedik. Dehlizde meydana geldiğini gördüğün her şeyin evin içinde de görüleceğini hakikaten bilmelisin. Bu dünyada peyda olan hayırlı veya hayırsız bütün şeyler, evvelâ dehlizde peyda olur. Sonradan burada görünmüştür. Ulu Tanrı dünyada tuhaf, garip şeyler, bahçeler, çimenlikler, bilgiler ve kitap gibi türlü türlü şeyler meydana getirmek istediği zaman, insanın içine bunların isteğini ve temayülünü kor. İşte bu arzu ve meyillerden, sonunda bütün bu şeyler meydana çıkar. Bunun gibi bu dünyada gördüğün her şeyin öbür dünyada da bulunduğunu bil. Meselâ ıslak bir yerde gördüğün her şey, denizde mevcuttur. Çünkü bu ıslaklık o denizdendir.

Yerin, göğün, **Arş** ve **Kürsünün** ve diğer acayip şeylerin yaratılmasının isteğini ulu Tanrı ilk önce ruhlara vermişti. Hiç şüphe yok ki dünya bu yüzden yaratılmıştır.

⁹¹ Kur'an, Sûre: 68, Âyet: 10.

⁹² Kur'an, Sûre: 4, Âyet: 11, 12.

⁹³ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 7.

Halk: "Âlem **kadîmdir**" diyorlar. Onların bu sözü nasıl kabul edilir? Bazısı da: "**Hâdistir**" derler. Böyle söyleyenler âlemde daha **kadîm** olan velîler ve nebîlerdir. Yüce Tanrı âlemin yaratılması iradesini onların ruhlarında hâsıl ettikten sonra, âlem meydana gelmiştir. Onlar âlemin **hâdis** oluşunu gerçekten bilip, kendi makamlarından haber veriyorlar. Meselâ bizim ömrümüz altmış, yetmiş seneyi buldu ve bu oturduğumuz evin daha önce olmayıp, birkaç yıldan beri yapılmış olduğunu gördük, biliyoruz. Eğer bu evin kapısında, duvarında dünyaya gelen akrep, yılan, fare gibi ve daha pis birtakım kötü hayvanlar gözlerini açtıkları zaman evi yapılmış olarak görmüşler ve onun kadîm olduğunu söylerlerse, bu bizim için evin eskiliğine dair bir delil olamaz. Çünkü biz onun sonradan yapıldığını gördük. Nasıl ki bu evin kapısından bacasından çıkan, yetişen hayvanlar, bu evden başka bir şey görmez ve bilmezlerse, bu dünya evinden çıkmış, bitmiş ve yetmişmiş insanlar da vardır ki onların **kadîm** bir **aslı** yoktur. Buradan gittikleri gibi burada kaybolurlar. Eğer bunlar dünyanın velîler ve nebîlerden daha **kadîm** (eski) olduğunu söylerlerse bu delil sayılmaz. Çünkü velîler ve nebîler dünyada yüz binlerce yıl önce mevcut idiler. Yıl ne demek? Sayı ne demek? Çünkü onların ne yılı ne de sayısı vardır: Dünyanın sonradan meydana gelişini (**hudusunu**) görmüşlerdir. Tıpkı senin bu evin sonradan yapıldığını görmeyen gibi. Bir de bundan sonra o zavallı filozof sünîlere: "Âlemin **hâdis** oluşunu neyle bildin?" diyor. Hey eşek! Sen âlemin eskiliğini (**kıdemini**) neyle bildin? Âlem **kadîmdir**, demenin mânası: **Hâdis** değildir, demektir. Ve bu delil nefy içindir. İspat için delil vermek bundan daha kolaydır. Çünkü nefy için şahitlikte bulunmanın mânası şudur: Meselâ bir adam falan işi yapmamıştır. Fakat bunu bilmek güçtür. Böyle söyleyenin o kimse ile başından sonuna kadar ömrünü, gece gündüz, uyurken ve uyanırken beraber geçirmesi lâzımdır ki: "Evet bu işi yapmamıştır!" diyebilsin. Bu durumda bile bu söz gerçek olamaz. Çünkü belki bu adam uyuyup kalmıştır veya helâyâ gitmiş olur ki bu gibi sebeplerden dolayı, onunla her an beraber kalmış olmasına imkân yoktur. İşte bu bakımdan nefy için şahitlik doğru olmaz. Çünkü bu bir insanın kudreti dahilinde değildir. Fakat ispat için şahitlik mümkündür ve kolay olur. Çünkü: "Bir an onunla beraberdim, şöyle söyledi, böyle yaptı" diyebilir ve bu şahitlik muhakkak surette makbuldür ve hem insanın kudreti dahilindedir. Ey köpek! **Hâdis** oluşuna bir delil göstermesi, senin âlemin **kadîm** oluşuna delil göstermenden daha kolay değil mi? Senin şahitliğün, âlemin **hâdis** olmayışı sonucunu verir. Bu durumda nefy için bir delil vermiş olursun. Mademki her ikisi için de delilin yoktur ve âlem **hâdis** midir, yoksa **kadîm** midir? Bunu da görmedin, o halde **kadîm** olduğunu neyle bildin, niçin diyorsun. O da sana: "Ey

ahlâksız sen **kadîm** olduğunu neyle bildin?" diyor. Şimdi senin dâvan daha güç ve daha imkânsız değil mi?

FASIL- Mustafa (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) eshâpla oturmuştu. Kâfirler itiraza başladılar. Buyurdu ki: Siz "Dünyada bir kişi vardır ki o vahiy sahibidir ve vahiy ona gelir, herkese gelmez. Onun alâmetleri olur ve bunlar sözünde, işinde, yüzünde ve bütün cüzlerinde görünür" diyorsunuz. Mademki şimdi siz bu alâmetleri gördünüz, o halde yüzünüzü bu alâmetlerin sahibine çeviriniz ve ona sıkıca yapışınız ki o da sizin elinizden tutsun. Bunun üzerine kâfirler utandılar ve artık bir söyleyecekleri kalmayınca kılıca sarıldılar, gelip sahabeye zulmettiler, onları dögdüler, onlarla alay ettiler. Mustafa (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun): "Sabrediniz ki onlar: 'Bize galip geldiler. Zorla dinlerini kabul ettirmek istiyorlar, demesinler. Bu dini Tanrı ortaya çıkaracaktır" buyurdu. Sahabe, uzun zaman gizli gizli namaz kıldı ve Mustafa'nın (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) adını açıkça söylemediler. Bir müddet sonra: "Siz de kılıç çekiniz ve bu uğurda döğüşünüz" diye onlara vahiy geldi. Mustafa'ya (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) ümmî derler. Fakat bu, yazıyı ve bilgileri bilmediği için değildir; yazısı, bilgisi ve hikmeti anadan doğma olup, sonradan kazanılmış olmadığı için ona ümmî derlerdi. Ayın üzerine sayılar yazan bir kimse yazı yazamaz mı? Dünyada onun bilmediği ne var ki? Hepsi ondan öğrenirler, **cüz'î aklın, küllî akılda** olmayan nesi var acaba? O görmediği bir şeyi kendisinden bulmak, yaratmak, kabiliyetini taşımaz. Bu insanların yazdıkları kitaplar, yeni hendeseler ve yeni binalar, yeni eserler değildir. Onlar, buna bir şey ilâve edememişlerdir. Kendiliklerinden yeni bir şey bulanlar **küllî akıldır**. Çünkü **cüz'î akıl** öğrenmeye ve **küllî aklın** öğretmesine muhtaçtır. **Akl-ı küllî** öğretmendir. Onun öğrenmesine lüzum yoktur.

Bunun gibi bütün, ilk önce var olan şeyleri inceleyecek olursan aslı ve başlangıcı da vahiydir ve nebîlerden öğrenilmiştir. Nebîler **akl-ı küllüdür**. Meselâ karga hikâyesinde: Kabil, Habil'i öldürmüş ve ne yapacağını şaşırmişti. Bu arada bir karga da başka bir kargayı öldürmüştü; Kabil karganın toprağı eşerek, ölü kargayı oraya gömdüğünü ve üzerine toprak örttüğünü görmek suretiyle mezar yapmayı ve ölüyü gömmeyi ondan öğrendi. Bunun gibi bütün sanatlarda da her **cüz'î akıl** sahibinin öğrenmesi gerekir. **Akl-ı kül** her şeyi ortaya koyan, bulan, meydana getirendir. **Akl-ı küllü, akl-ı cüz'îye** bağlayan velîler ve nebîlerdir. Meselâ el, ayak, göz, kulak ve insanın bütün duygulan kalpden ve akıldan öğrenmek kabiliyetini taşırlar. Ayak yürümeyi, gitmeyi akıldan, el tutmayı

kalpden ve akıldan öğrenirler. Fakat eğer akıl ve kalp olmazsa, bu duyguların hiçbirisi çalışmaz ve hattâ bir iş yapamazdı. İşte senin bu cismin de aklına ve kalbine nisbetle, **kesif** ve **kabadır**. Akıl ve kalbin ise **lâtiftir**. Bu **kesif** cismin **lâtif** olanla kaimdir; tazeliği, letâfeti onun sayesinde. Onsuz, tembel, işlemez, pis, kirlî ve yersizdir. Cüz'î akıl da, küllî akla nisbetle âlettir. Ondan öğrenir, faydalanır ve onun karşısında kaba görünür.

Biri dedi ki: "Bizi **himmitle** an! Asıl olan **himmettir**. Söz olmadan da olur; çünkü o **fer'dir**." Mevlânâ buyurdu ki: Bu **himmət**, cisimler âleminin önce, ruhlar âleminde mevcuttu. Şu halde bizi cisimler âlemine boşu boşuna getirmedi? Buna imkân yok. Öyleyse sözün de rolü olmalı ve faydası bulunmalıdır. Eğer kayısı çekirdeğinin sadece içini ekersen bir şey bitmez. Halbuki onu kabuğu ile diktiğin zaman biter, işte bu bakımdan sûretin de rol oynadığını anlamış olduk.

Kalb huzuru olmadan kılınan namaz, namaz olmaz (H.) buyurulduğu gibi, namaz da içtedir. Fakat sen onu mutlaka şekillere sokarsın. Görünüşte **rükû'** (eğilmek), **secde etmek** (kapanmak) ile ona bir sûret vermek lâzımdır. Bunları yaptığın zaman, ondan nasibini alır, muradına erersin.

Onlar, namazlarına devam ederler⁹⁴ âyetindeki namaz, ruhun namazıdır. Sûreten, şeklen kılınan namaz geçicidir, devamlı olmaz. Çünkü ruh deniz âlemdir. Sonsuzdur; cisim ise deniz kıyısı ve karadır; sınırlı ve ölçülüdür. İşte bu yüzden devamlı namaz ancak ruhun olabilir. Ruhun da eğilmesi, kapanması (secde etmesi) vardır; fakat bunları açıkça şekillerle göstermek lâzımdır. Çünkü mânanın sûretle bağlılığı vardır. İkisi bir olmadıkça fayda vermezler. Bu **sûret, mânanın fer'idir**. **Sûret** uyruk, gönül padişahıdır, dediğin zaman bu isimler izâfidir. Mademki bu onun **fer'idir** diyorsun, eğer **fer'i** olmazsa ona nasıl **asıl** adı verilebilir? O halde o, bu **fer'in aslıdır** ve eğer olmasaydı onun da adı olmazdı. Mademki kadın dedin, çaresiz erkek demelisin; mademki Tanrı dedin, kul da demen lâzım ve mademki hâkim dedin, bir mahkûm lâzımdır.

FASIL- Hüsameddin Erzincanî, dervişlerin meclisine girmeden, onlarla düşüp kalkmadan evvel, pek büyük münakaşalar yapan bir münazaracı idi. Her gittiği ve oturduğu yerde tam mânasiyle münakaşalar, münazaralar yapar, konuşmayı iyi idare ettiği gibi güzel de konuşurdu. Fakat dervişlerle düşüp kalmaya başladıktan sonra onun bu münakaşa ve münazara âdeti eski hararetini kaybetti.

Mısra:

Aşkı, aşktan başka bir şey söndüremez.

Allah'la oturmak isteyen tasavvuf ehliyle oturur (H.)

Bu bilgiler, **fakirlerle** (dervişlerle) beraber bulunurken elde edilecek faydalara göre, **dünya hayatı oyundan ve eğlenceden ibarettir**⁹⁵ buyurulduğu gibi, oyun oynamak ve ömrü ziyan etmektir. İnsan ergin, akıllı, yetkin olunca, vaktini oyunla geçirmez ve oyun oynasa bile utancından, kimse görmesin diye gizler. Bu zâhiri ilim ve söylentiler ile dünya heveslerinin hepsi rüzgâr, insan ise topraktır. Toprak, rüzgâra karışınca her nereye gitse gözleri rahatsız eder. Mevcudiyetinden rahatsızlık ve itirazdan başka bir şey hasil olmaz. Fakat, **onlar Peygamber'e gönderilen Kur'anı işittikleri zaman, Hak'ki tanıklarından dolayı gözleri yaşlarla dolar taşar**⁹⁶ buyurulduğu gibi her ne kadar toprak ise de işittiği her söze ağlar ve gözyaşları ırmak gibi akar. Şimdi rüzgâr yerine toprağa su karışmış olduğundan iş aksinedir. Toprak suyu bulduğu için hiç şüphe yok ki yeşillikler, fesleğenler, menekşeler, gül ve güllükler biter.

Bu **fakr** yolu öyle bir yoldur ki orada bütün arzularına erersin ve her temenni ettiğin şey mutlak sûretle bu yolda eline geçer. Orduları bozguna uğratmak, düşmanı yenmek, ülkeler almak, insanları esir etmek, kendi akranlarından üstün olmak ve daha buna benzeyen ne kadar şey varsa, eğer **fakr yolunu** seçmişsen hepsi sana gelir, hepsine kavuşursun. Diğer yolların aksine olarak bu yolu tutan hiç kimse şikâyet etmemiştir. Başka yolları takibeden ve başka yollarda çalışan yüzbinlerce kişiden ancak birinin istediği olmuş ve bu da içini ferahlatacak, rahat ettirecek bir şekilde bile değil. Çünkü o maksadın hasil olması için her yolun birtakım usulleri ve vasıtaları vardır. Bu arzular ancak bu yollar vasıtasıyla hasil olur. Bu yol uzundur, âfetler ve engellerle doludur; belki de o sebepler, vasıtalar istenilen şeyle uyuşmazlar. Şimdi sen **fakr âleminde** geldiğin ve onunla meşgul olduğundan, Ulu Tanrı sana, vehmine ve hayaline hiç gelmeyen mülkler, âlemler bağışlar; o zaman evvelce istediğin, dilediğin şeylerden: "Ah! böyle şeyler varken bu kadar ehemmiyetsiz, küçük bir şeyi nasıl istemiştin?" diye utanırsın. Ulu Tanrı da sana: "Gerçi sen ondan münezzehtir, usanıp bıktın ve artık istemiyorsun, ama bir zamanlar bunlar senin aklından geçmişti ve bizim için sonradan bunların hepsini terkettin. Keremimiz sonsuzdur. Sana elbette onu da müyesser kılarız" buyurur. Meselâ, Mustafa (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) hakikate vasil olmadan ve şöhret

⁹⁴ Kur'an, Sûre: 70, Âyet: 23.

⁹⁵ Kur'an, Sûre: 47, Âyet: 36.

⁹⁶ Kur'an, Sûre: 5, Âyet: 86.

kazanmadan önce Arabin fesahat ve belâgatini görüp: "Keşke ben de böyle fesahat ve belâgat sahibi olsaydım!" derdi. Fakat ona **gayb âlemi** keşfolunup Tanrı ile kendinden geçince, içindeki bu arzu soğudu ve hiçe indi. Ulu Tanrı buyurdu ki: O dilediğin fesahat ve belâgati sana verdim. Muhammed: "Ey Tanrım, bu benim ne işime yarar? İstemiyorum, vazgeçtim" dedi. Ulu Tanrı: "Üzülme, o da olur. Feragatin yerinde kalsın. Ziyanı yok" buyurdu ve ona öyle bir söz verdi ki bütün âlem onun zamanından bugüne kadar onun şerhinde cilt cilt kitaplar yazdılar ve hâlâ da yazıyorlar, fakat henüz o sözü kavramaktan ve anlamaktan âcizdirler. Yine yüce Tanrı buyurur ki: Eshab zayıf olduğundan, can korkusundan ve kıskançların kötülüğünden senin adını halkın kulağına gizli gizli fısıldıyorlar. Ben senin büyüklüğünü öyle yayacağım ki, dünyadaki bütün iklim bölgelerinde ve her taraftaki yüksek minarelerde günde beş vakit yüksek ve güzel seslerle adın söylenecek ve bu suretle doğuda, batıda meşhur olacaksın.

İşte her kim kendisini bu yolda feda ederse onun bütün din ve dünya ile ilgili olan arzuları yerine gelir. Şimdiye kadar hiç kimse bu yoldan şikâyet etmemiştir. Bizim sözlerimizin hepsi **nakit**, başkalarının **nakildir**. **Nakil**, **nakdin fer'**idir. **Nakit** insanın ayağına benzer. **Nakil** ise ayak şeklinde ağaçtan yapılmış bir kalıp gibidir. Bunu hakiki ayaktan ilham alarak yapmışlar, çalmışlardır. Eğer dünyada ayak olmasaydı, bu kalıbı yapmasını ne bileceklerdi? İşte bunun için bazı sözler **nakit**, bazı **nakildir**. Bunlar birbirine benzerler; fakat ayırtedebilmek için temyiz sahibi bir insan lâzımdır **Temyiz îmandır**. **Küfr** ise temyizden mahrum olmaktır.

Görmüyor musun Firavun zamanında, Musa'nın asâsı yılan ve sihirbazların değnekleri, ipleri ejderha olunca, temyiz sahibi olmayan bunların hepsini aynı renkte görerek ayıramadığı halde, temyiz sahibi, temyiz vasıtasıyla sihri gerçekten ayırtedebildi; şu halde îmanın temyiz olduğunu anlamış olduk.

Bu **fikh**'in aslı **vahiy** değil midir? Yalnız halkın duyguları, düşünceleri ve tasarruflarıyla karıştıktan sonra güzelliği, hoşluğu kalmamıştır? Meselâ şimdi o güzellikten, lûtuftan ve vahiyden ne kalmıştır? **Turut**'ta şehre doğru akan bu su, kaynağının bulunduğu yerde kim bilir ne kadar temiz ve ne kadar güzeldir? Halbuki şehre girince şehrin bağlarından, bahçelerinden ve helâlarından, ahalinin evlerinden geçer. O kadar insan elini, yüzünü, ayağını ve diğer uzuvlarını, giyeceklerini, halılarını onunla yıkar. Merkeplerin, atların pislikleri ve idrarları ona karışır. Aynı su buradan başka bir kolla başka bir tarafa akınca, bakarsın toprağı güllük yapmış, susuzu suya kandırmış, çölü yeşertmiştir. Fakat ilk temizliği ve berraklığının kalmadığını ve bir çok kötü şeylerin karışmış olduğunu anlamak için

temyiz sahibi bir insan lâzımdır. Bu bakımdan **mü'min zekidir, temyiz fetânet ve akıl sahibidir** (H.) yaşlı bir adam, yüz yaşında bile olsa oyunla vakit geçirince akıllı sayılmaz; hâlâ ham ve çocuktur. Bunun gibi oyun oynamayan bir çocuk da ihtiyardır. Burada yaşın değeri yoktur. **İçimi bozulmayan su**⁹⁷ dünyanın bütün pisliklerini temizlediği halde, bozulmadan eskisi gibi temiz, tatlı ve berrak kalan sudur. Bu su midede bozulmaz, kokmaz ve bozuk bir hilt olmaz. Çünkü o **hayat suyudur**.

Bir kimse namazda feryat eder, ağlarsa onun namazı boşa gider mi, gitmez mi? Bunun cevabı uzun ve etraflıdır: Eğer o kimseye bu **mahsusat âleminin** dışında bir şey gösterdikleri için ağlamışsa, döktüğü gözyaşlarına gözyaşı derler. O ne ve nasıl bir şey görmüştür? Namazın cinsinden olan, namazı tamamlayan bir şey görmüş olmalıdır. Namazdan maksat onun doğru ve tamam olmasıdır. Eğer bunun aksini görmüşse, dünya için veya bir düşmana yenildiğinden ondan öc almak duygusuyla yahut bir kimseyi: "Onun bu kadar giyeceği var da benim yok!" diye kıskandığından ağlamışsa, namazı daha kötü, yanlış, noksan ve faydasız olur. O halde **îman** doğru ile yanlış **nakid** ile **nakli** ayırtedebilen temyizdir. Her kim bundan mahrumsa, bu söz onun indinde ziyan olur ve temyizi olan ise, bu söylediğimiz sözlerden nasibini alır.

Meselâ iki akıllı ve kifayetli şehirli, bir köylünün faydalanması için gidip şahitlik etseler, köylü bilgisizliğinden ve saflığından her ikisinin de sözlerine aykırı olan bir şey söylerse, onların şahitliği sonuç vermez ve zahmetleri boşuna gider. İşte bunun için derler ki: Köylünün şahidi kendisiyle beraberdir (kendisidir).

Fakat sarhoşluk başa vurunca sarhoş, burada bir temyiz eden var mıdır, yok mudur ve bu söze lâyık mıdır, değil midir? diye bunların hiç birisine bakmadan saçma sapan konuşur. Meselâ bir kadının göğüsleri sütle dolup ağrıyınca, mahallenin köpek yavrularını toplar ve sütünü onlara verir.

Kıymetli bir inciyi bir çocuğun eline versen, çocuk bunun değerini bilmediğinden, senden ayrılıp biraz öteye gidince eline bir elma tutuşturup inciyi alırlar. Çünkü çocuğun temyiz hassası yoktur. Yani elma ile incinin değerini tefrik edemez. İşte bunun için bu temyiz büyük bir nimettir. Bunun gibi bizim sözümüz de temyiz sahibi olmayanın eline düştü.

Ebâyezid'i babası, çocukluğunda fikh öğrenmesi için mektebe götürdü. Müderrisin önüne gelince **Ebâyezid**: "Bu bana öğretmek istediğin **fikh**'ullah

⁹⁷ Kur'an, Sûre: 47, Âyet: 15.

mıdır?" dedi. Ona: "Hayır Ebu **Hanife**'nin fıkhıdır" dediler. O: "Ben **fikh'ullah**'ı öğrenmek istiyorum" dedi. Babası onu nahivci'nin (gramer hocasının) yanına götürünce: "Bu **Nahv'ullah** mıdır?" diye sordu. Nahivci: "Hayır, **Sibeveyh**'in nahvidir" karşılığını verdi. O da: "Ben bunu istemem" deyip gitti. Böylece, babası onu hangi hocanın yanına götürdü ise aynı şeyi söyledi ve nihayet âciz kalan baba onu kendi başına bıraktı. Bundan sonra **Ebâyezit** bu arzu içinde Bağdad'a geldi ve **Cüneyd**'i görür görmez, işte Fıkhullah!" diye bağırdı. Kuzu nasıl olur da kendisini sütüyle besleyen anasını tanımaz? Çünkü o akıldan ve temyizden dünyaya gelmiştir. Sen sûreti bırakiver!

Bir şeyh vardı. Her zaman müridlerini karşısında el-pençe divan durdururdu. Ona: "Ey şeyh bunları niçin oturtmuyorsun? Halbuki dervişlerin âdeti böyle değildir; bu emîrlerin, padişahların âdetidir" dediler. Şeyh: "Hayır, susunuz. Onların feyiz bulmaları için, **tarikata** saygı göstermelerini ve onu fevkalâde üstün görmelerini istiyorum. **Her ne kadar saygı kalpde olursa da dış, için aynasıdır (unvanıdır)** (K. K.) denilmiştir.

Unvan'ın mânası nedir? Meselâ bir mektubun başlığından (unvanından) onun içindekini, kime gideceğini, kime yazıldığını bilirler. Aynı şekilde kitabın başlığında da içinde ne gibi bölümler, parçalar ve bahisler bulunduğunu anlarlar. Saygının dış görünüşünden, yani baş eğmek, ayakta durmak gibi şeylerinden, o insanın içinde nasıl bir saygı ve hürmet olduğu anlaşılır ve Tanrıya nasıl tâzim ettikleri belli olur. Görünüşte saygı göstermezlerse, bundan içinde Allah korkusu olmadığı, Allah adamlarını küçümsediği ve onları gözünde büyütmediği meydana gelir.

FASIL- Cevher Hadim-i Sultan? "Bir kimseye sağlığında beş vakit telkinde buldukları halde anlamıyor ve aklında tutmuyor da öldükten sonra ona ne sorarlar ki öğrenmiş olduğu bütün soruları unuttur?" diye sordu. Dedim ki: O kimse öğrendiği şeyi unutursa muhakkak içi, kafası saf, temiz ve öğrenmediği, bilmediği bir sorunun sorulmasına müsait olur. Sen şimdi o saatten şu ana kadar, benim sözlerimi işitiyor ve [bunların] bazılarını kabul ediyorsun. Çünkü daha önce aynı cinsten sözler işitmiş ve kabul etmişsin. Şu anda bazısını yarı kabul ediyor, bazısında duraklıyorsun. Senin içindeki tartışmayı kimse duyuyor mu? Arada bir âlet yok. Gerçi kulağın var; fakat içindeki bu sesteki kulağına bir şey gelmez. İçinde arayacak olsan, konuşan birini bulamazsın. Senin bu ziyârete gelişin de bizzat dilsiz dimağsız ortaya atılmış bir sorudur ve bize bir yol gösteriniz, gösterdiğiniz yolu daha çok aydınlatınız demektir. Bizim, sizinle konuşmadan veya konuşarak oturmamız da sizin gizli sorularınızın cevabıdır.

Buradan tekrar padişahın huzuruna gidince, onunla da bir sual ve cevap hasıl olur. Padişahın kölelerine bir söz söylemeden, ne biçim duruyorsun? Nasıl yemek yiyorsun, neye bakıyorsun? gibi soruları olur. Bir kimsenin eğer içindeki nazarı (görüşü) eğriyse hiç şüphe yok ki onun cevabı da eğri olur. Çünkü doğru cevap vermek için kendine hâkim olamaz. Meselâ bir insan kekeme olunca, ne kadar doğru konuşmak istese yine konuşamaz. Kuyumcunun altını mehenk taşına vurması [altına tevcih edilen] bir sorudur ve altın da: "Ben buyum, halisim, yahut katışıgım!" diye cevap verir.

Şiir:

**Erittiğin vakit, pota sana onun altın mı,
Yoksa altınla kaplı bakır mı olduğunu bizzat haber verir.**

Açlık tabii bir sorundur. Vücut evinde bir bozukluk olunca: "Tuğla ver, çamur ver" der. Yemek [açlığa karşı] al! diye, yememek ise, buna henüz ihtiyaç yok! Şeklinde verilmiş bir cevaptır. Siva henüz kurumamıştır demek, üzerine henüz alçı sürmek doğru değildir, demektir. Doktorun gelip hastasının nabzını tutması soru, damarın atması cevaptır. Gaitaya bakması soru, [onun] rengi vesaire, konuşmadan verilen cevaptır. Tohum saçmak, bana falan meyve lâzımdır, şeklinde bir sualdir; ağaç bitmesi, dil söylemeden verilen cevaptır. Bu cevap sessiz, sözsüz olduğundan sorusu da sessiz olmalıdır. Tohum çürür ve ağaç bitmezse de yine soru ve cevap mevcuttur. Cevap vermemenin de cevap olduğunu bilmiyor musun? Bir padişah bir adamdan üç defa mektup aldı ve cevap vermedi. Adam tekrar: "Üç defadır huzurunuzda arz ediyorum, ya kabul buyurun ya buyurmayın!" diye yazınca, padişah mektubun arkasına; Cevap vermemek cevaptır, fakat ahmağa verilecek cevap, susmaktır, yazdı.

Tane atıldıktan sonra ağacın bitmemesi, cevap vermemektir. Fakat bu da mutlaka cevap olur. İnsanın her yaptığı hareket sorudur ve sevinci, üzüntüsü ve karşılaştığı her şey cevaptır. Güzel bir cevap alınca Tanrı'ya şükretmesi lâzımdır. Ve bu şükür de o sorunun cinsinden olmalıdır. Hoş olmayan bir cevap işitince de hemen tövbe etmeli ve artık onun cinsinden soru sormamalıdır.

Onlar azabımız eriştiği zaman, yalvarıp yakarmalı, ağlayıp sızlamalıydı. Fakat onların yürekleri kaskatı olmuş⁹⁸ buyrulduğu gibi cevabın, sorularına uygun olduğunu da anlamadılar ve şeytan da onlara yaptıklarını hoş göstermişti.⁹⁹ Yani kendi sorularının cevaplarını görüp: "Bu

⁹⁸ Kur'an, Sûre: 6, Âyet: 43.

⁹⁹ Kur'an, Sûre: 6, Âyet: 43.

çirkin cevap, o soruya lâyük değildir” dediler ve dumanın odundan olup, ateşten olmadığını bilmediler. Odun ne kadar kuru olursa dumanı o kadar az olur. Bir gül bahçesini bahçivana teslim etsen, oradan pis kokular gelirse, kabahat gül bahçesinde değil bahçivandadır.

Dedi ki: Anneni niçin öldürdün? Ona yakışmayan bir şey gördüm de ondan, dedi. Peki ama [o] yabancıyı öldürseydin ya! deyince, her gün birini mi öldürseydim? cevabını verdi. Şimdi senin de başına ne gelirse nefsendendir. Nefsini düzelt, terbiye et ki her biriyle doğuşmeme lüzum kalmasın.

Hepsi de Tanrı tarafındandır.¹⁰⁰ derlerse, buna cevap olarak deriz ki: Kendi nefsinin azarlamak ve âlemi ondan kurtarmak da Tanrı tarafındandır. Meselâ bir adam zerdali ağacının meyvasını silkip yiyordu. Bağ sahibi ona: “Allah’tan korkmuyor musun?” deyince adam: “Neden korkayım? Ağaç Allah’ın ben de Allah’ın kuluyum. Allah’ın kulu Allah’ın malından yiyor” dedi. Bağ sahibi dur da cevabını vereyim diyerek ip getirdi ve adamı güzelce ağaca bağladı. [Adam] Allah’tan korkmuyor musun diye feryat edip, cevabını verinceye kadar güzelce dövdü. Bunun üzerine: “Niçin korkayım sen Allah’ın kulusun, bu da Allah’ın sopası; Allah’ın sopasını Allah’ın kuluna vuruyorum!” dedi.

Netice şudur ki âlem bir dağa benzer. İyi ve kötü olarak ne dersin aynı dağdan işitirsin. Ben iyi söyledim, dağ kötü cevap verdi, der ve zannedersen bu imkânsızdır. Çünkü bülbül dağda öttüğü zaman oradan karga veya insan yahut eşek sesi gelmesi mümkün olmaz. Böyle olunca, kesin olarak eşek sesi çıkardığını bilmelisin.

Dağa gelince sesini güzelleştirir, orada niçin eşek sesiyle bağıryorsun?

Bu yeşil gök kubbe seni daima güzel sesli olarak tutsun...

FASIL- Biz su üzerindeki kâse gibiyiz. Kâsenin su üzerinde gitmesi, kendi ihtiyarıyla değil, suyun **irâde** ve **hükmü** ile dir. Bu genel olarak böyledir. Yalnız bazıları suyun üzerinde olduklarını bilir, bazıları bilmezler.

Buyurdu ki: Eğer genel olsaydı, **Müminin kalbi Tanrı’nın kudret parmaklarından iki parmağı arasındadır** (H.) tahsisi doğru ve **esirgeyen Tanrı Kur’anı öğretti**¹⁰¹ ayeti de genel olmazdı. Bütün ilimleri O öğrettiği halde, Kur’anın tahsisi ne oluyor ve bunun gibi **O gökleri ve yeri yarattı**¹⁰²

¹⁰⁰ Kur’an, Sûre: 4, Âyet: 78.

¹⁰¹ Kur’an, Sûre: 55, Âyet: 1, 2.

¹⁰² Kur’an, Sûre: 6, Âyet: 1.

âyetinde, mademki bütün şeyleri genel olarak O yaratmıştır o halde yerin ve göklerin tahsisi nedendir? Hiç şüphe yok ki bütün kâseler O’nun kudret ve yürütme suyu üzerindedir. Yalnız O’na çirkin bir şeyi izâfe etmeleri terbiyesizlik olur. Meselâ: Ey pisliklerin, pis kokuların yaratıcısı, dememek lâzım gelir veya ey göklerin yaratıcısı, ey akılların yaratıcısı dersin, genel olmakla beraber, bu tahsisin faydası olur. Binaenaleyh bir şeyin tahsisi, onun seçkinliğine delâlet eder.

Hulâsa kâse suyun üzerinde gidiyor ve su öyle bir halde onu götürüyor ki bütün kâseler seyrediyorlar. Yine kâseyi su üzerinde o tarzda götürür ki bu defa, bütün kâseler tab’an ondan kaçarlar, ar ederler ve su onlara kaçmak ilhamını verir; ondan kaçmak kudretini yaratır. Bundan dolayı: “Allah’ım bizi ondan uzaklaştır” derler. Ve bu ilk önce, Allah’ım bizi ondan uzaklaştır dedikleri, daha iyidir. İşte şimdi böyle genel gören kimse: “Teshir edilmiş olması bakımından her ikisi de su tarafından teshir edilmiştir” [der.] Fakat bu fikirde olmayan da “Eğer sen suyun bu kâseyi su üzerinde nasıl dolaştırdığını ve bundaki letâfeti ve güzelliği görseydin, ona bu genel sıfatı vermeye cesâretin olmazdı.” cevabını verir. Meselâ bir kimsenin sevgilisi, varlık bakımından pislikler, gübrelerle müşterek olduğu halde, hiç âşığın hatırına onun cisim ve mütehayiz olmak, altı yön içinde bulunmak, hâdis ve yok olmaya kabiliyetli bulunmak gibi genel sıfatlardan ve pisliklerden müşterek olduğu gelir mi? Asla! Bu düşünce aklına sığmaz. Aynı zamanda her kim sevgilisinin bu genel vasıfları, müşterek sıfatları olduğunu hatırına getirirse ona, düşman olur ve onu kendi şeytani gibi görür. İşte bunun için sen de ancak bu kadarını içine sığdırabildin ki onun bu genel ve müşterek sıfatına baktın. Bizim kendimize mahsus olan güzelliğimizi görebilecek bir adam olmadığın için, seninle münakaşa ve münazara etmemiz doğru değildir. Çünkü bizim münazaramız güzellikle karışmıştır. Bu itibarla anlamayan, ehli olmayan birine bu güzelliği göstermek ona zulüm olur, bunu yalnız ehline göstermek lâzımdır.

Hikmeti, ehli olmayana öğretmeyin. Yoksa o hikmete zulmetmiş olursunuz. Ehli olandan da esirgemeyin, çünkü o zaman da ehline zulüm etmiş olursunuz (H.) buyurmuştur. Bu, **nazar ilmi**’dir; **münazara bilgisi** değil. Meselâ sonbaharda gül açıp, meyva yetişmez ki bunun hakkında münazara yapılsın. Yani muhalif olan sonbaharda, bitkilerin yaşayabilmesi için kudretli olması lâzımdır. Halbuki gül ona karşı koyacak bir yaradılıştadır. Güneşin nazarı tesir edince bu ılık ve yumuşak havada, gül ve sıcaklık sayesinde yetişir. Aksi halde başını içine çeker.

İşte o zaman ona: "Eğer bir kuru yaprak değilsen, mertsen benim önümde yerden çık, bit!" der. Ve gül: "Ben senin yanında kuru bir dalım, mert değilim, istediğini söyle" deyip yenildiğini kabul eder.

Beyit:

**Ey sadıkların padişahı! Benim gibi iki yüzlü bir kimse gördün mü?
Ben senin sağlarınla sağım, ölüleriyle ölüyüm?.**

Sen ki Bahaeddin'sin eğer dişleri dökülmüş, yüzü kertenkele derisi gibi katmer katmer olmuş bir kocakarı gelir de sana: "Mertsen, gençsen işte karşıdayım. İşte at, işte güzel! Mertliğini göster bakalım" derse, eğer sen mertsen dersin ki: Allah korusun! Vallahi mert değilim; o sana anlattıkları şeyi yalan söylediler. Eş sen olacağına göre, mert olmamak daha uygun olur. Meselâ farzet ki akrep iğnesini kaldırmış senin uzvuna doğru yürüyor. Sevimli, güler yüzlü ve neşeli bir adam olduğunu duydum. Hadi gül de gülüşünü göreyim [deyinçe], sen geldiğin için gülmüyorum. Artık yaradılıştan neşeli değilim. [Sana benim hakkımda] söyledikleri şeyler yalandır. Gülmemi icabeden faktörlerin hepsi senin buradan gitmeni, benden uzaklaşmanı düşünmekle meşgul, dersin (O): "Ah ettin, zevki kaçtı; ah etme ki zevki kaçmasın." dedi.

[Mevlâna] buyurdu ki: Bazen olur ki ah etmezsen zevk kaçır. Bazen da aksine olur. Eğer böyle olmasaydı, Tanrı: "**İbrahim çok ah edici, halim bir adamdı**"¹⁰³ buyurmazdı.

Hiç bir tâat izhar etmemek lâzım. Çünkü her nevi gösteriş zevktir ve sen bu söylediğin sözü zevk duymak için söylüyorsun. Mademki bu söz sana zevk veriyor, o halde konuş ki zevk gelsin. Halbuki sen zevk gelmesi için, zevk veren şeyi yok ediyorsun. Meselâ uyumuş bir kimseye: "Kalk gündüz oldu, kervan gidiyor." diye seslenirsen. Bazıları: "Çağırma! o şimdi zevk içinde, zevkini kaçırma." derler. Seslenen: "Onu uyandırmamak ölüm zevkidir; halbuki bu, onu ölümden kurtarma zevkidir." Ölüm der ki: Rahatsız etme. Çünkü bu sesleniş düşünmesine mani olur. Yaşama zevki de: "Bu sesle, uyananın akli başına gelir; yoksa onun bu uykuda ne düşüncesi olabilir? Uyandıktan sonra düşünmeye başlar" [der]. O halde ses iki türlü olmalıdır. Eğer seslenen ondan bilgice üstün olursa, onun fikrinin ilerlemesini, fikir faaliyetinin artmasına mucip olur. Çünkü uyarıcı bilgili olduğundan onun uyanıklığı da ilâhi olur. Onu gaflet uykusundan uyartıp, kendi âleminden haberdar eder ve oraya doğru çeker. Böylece elde ettiği fikir ve düşüncesi yükselir. Çünkü onu yüksek bir yerden çağırışlardır.

Fakat bunun aksine olarak eğer uyaran uyartılandan akılca aşağı olursa, uyarttığı zaman uyananın nazarı aşağıda dolaşır. Çünkü onu uyaran süflilerin süflisi (aşağılıkların aşağısı) olduğundan, nazarı elbet süflîye düşecek, düşüncesi de süflîlik âlemine gidecektir.

FASIL- Bu tahsiller yapan, zâhiri ilimler öğrenmekte olan kimseler eğer bizim aramıza katılırlarsa, öğrendikleri ilmi unuttuklarını zannediyorlar. Halbuki bize geldikleri zamanda, belki onların bütün ilimleri canlanıyor. İlimlerin hepsi şekildir. Canlandıkları zaman tıpkı cansız bir bedenin dirilmesine benzerler. Bütün bu bilgilerin aslı oradandır. O harfsiz ve sessiz olur. Çünkü **Allah Musa'ya hitap ederek onunla sözleşti**¹⁰⁴ buyurulduğu gibi. Ulu Tanrı, Musa (Tanrı'nın selamı onun üzerine olsun) ile konuştu. Fakat harfli ve sesli olarak söz söylemedi ve damağı dili ile de konuşmadı. Çünkü harfin görünmesi için harfe, dudağa ve damağa ihtiyaç vardır. O Yüce ve Mutlu olan (Tanrı), ağız dudak ve damaktan münezzehtir. Bu yüzden nebilerin de bu sessiz ve harfsiz âlemde Tanrı ile söyleşmeleri, işitmeleri vardır. Öyle ki bu **cüz'i akılların** vehimleri ona ermez, onu kavrayıp anlayamazlar. Yalnız nebiler bu harfsiz âleminden harf âlemine gelirler ve çocuk olurlar. Peygamber **çocuklar için öğretmen olarak gönderildim** (H.) buyurmuştur. Şimdi her ne kadar bu topluluk harf ve seste kalmış olup o âlemin durumlarını kavrayamaz iseler de yine ondan kuvvet alır ve onunla gelişip büyürler, rahata kavuşur ve dinlenirler. Meselâ bebek annesini her ne kadar adamakıllı tanımaz ve bilmezse de onunla sükûnet bulur, avunur ve rahat eder. Ondan kuvvet alır. Meyve de dalında rahat eder, tatlılaşır ve olgunlaşır; buna rağmen ağacın ne olduğundan haberi yoktur. Bunun gibi her ne kadar insanlar o büyükten ve onun harfinden, sözünden kuvvet bulur, yetişmiş olur ve onu lâıkiyle bilmezler ve ona eremezlerse de bütün insanlarda harf ve sesin ötesinden bir şey vardır ve her insan çok büyük bir âlemdir. Bütün halkın delilere karşı temayülü olduğunu görüyor musunuz? Onların ziyaretine gider ve: "Onun büyük bir adam olmak ihtimali var!" derler. Evet bu doğrudur. Böyle bir şey vardır. Fakat onun yerinde yanlışlık etmişlerdir. O şey akla sığmaz, ama her akla sığmayan da o değildir. Her ceviz yuvarlaktır. Fakat her yuvarlak olan ceviz değildir. Biz onun alâmetlerinin ne olduğunu söyledik. Her ne kadar onun hali söze ve zaptedilmeye gelmese de, akıl ve can ondan kuvvet alır, beslenip yetiştirilmiş olurlar. Onların etraflarında dönüp dolaştıkları bu delillerde ise bu alâmet (mâna) yoktur. Bunlar sayesinde halleri değişmez ve rahata kavuşmazlar. Onlar sükûn ve huzur bulduklarını zannederlerse de biz buna sükûnet ve rahat

¹⁰³ Kur'an, Sûre: 9, Âyet: 114.

¹⁰⁴ Kur'an, Sûre: 4, Âyet: 164.

demeyiz. Meselâ bir çocuk annesinden ayrılıp kısa bir zaman başka biriyle avunsa, rahat etse bile buna sükûnet der miyiz? Bu yanılmıştır. Doktorlar derler ki: İnsanın mizacına hoş gelen ve onun iştahını açan her şey, o insana kuvvet verir, kanını temizler. Fakat bu insanda bir hastalık olmadığı zaman böyledir. Meselâ toprak yiyen bir kimsenin toprak hoşuna gider ve her ne kadar toprak onun hoşuna gitmiş olsa da biz ona: "Bu toprak onu ıslah edicidir, mizacını düzeltir." demeyiz. Bunun gibi, meselâ **safravî** olanın ekşi şeyler hoşuna gider ve şekerden hoşlanmaz. Bu hoşluğun değeri yoktur. Çünkü bu, bir hastalıktan dolayı ona hoş gelmektedir. Bir hastalık ve bir illetten önce bir insanın hoşuna giden şey hoştur. Meselâ birinin elini kesseler veya kırsalar, onu eğri olarak sarıp boynuna assalar, operatör onu düzeltir ve eski haline yerleştirir, getirir. Fakat bu o kimsenin hoşuna gitmez. Isdırıp çeker ve eğri hali onun daha fazla hoşuna gider. Doktor ona der ki: Senin önce elinin doğru, sağlam olması hoşuna gidiyordu ve bundan rahattın; eğri yaptıkları zaman üzülyör, kederleniyordun. Şimdi eğer bu eğrilik hoşuna gidiyorsa bu, aldatıcı bir hoşluktur, değeri yoktur. Bunun gibi ruhlar âleminde mukaddes melekler Tanrı'nın zikrinden ve rahmetine garkolmaktan hoşlanırlardı. Onlar eğer, cisimlerle karıştıktan sonra rahatsız, üzgün iseler ve çamur yemek hoşlarına gidiyorsa da onların doktorları olan velî ve nebî : "Bu senin hoş dediğin hiç de hoş değildir ve bu aldatıcı bir hoşlanma, bir yalandır. Hoşluk başka bir şeydir ki sen onu unutmuşsun. İşte o senin önce hoşuna giden, senin aslî, doğru olan mizacının hoşlandığı şeydir. Bu toprak yemek hastalığı senin hoşuna gidiyor ve bunun hoş olduğunu sanıyorsun, böyle olmadığını söyledikleri zaman buna inanmıyorsun" der.

Ârif, nahiv talebesinden birinin yanına oturmuştu. Nahiv talebesi: "Kelime bu üç şeyden hariç değildir. Ya isim, ya fil veya harf (prepozisyon) olur..." dedi. Arif üstünü başını parçalayıp: "Eyvahlar olsun benim yirmi senelik ömrüm, çalışmam boşuna gitti. Ben bu için haricinde başka bir kelime vardır, ümidiyle çalıştım, çabaladım. Sen benim emeğimi ziyan ettin." dedi. **Ârif** gerçi o bir sözle maksada erişmişti. Fakat nahiv öğrencisini bu şekilde uyarmak istemişti.

Rivayet etmişlerdir ki: Hasan ve Hüseyin (Tanrı onlardan razı olsun) çocukken, bir adamın yanlış ve şeriata uymayan bir tarzda abdest aldığı görüldü. Ona en iyi şekilde, nezaketle abdest almayı öğretmek istediler. Adamın yanına gelip: "Bu bana yanlış abdest alıyorsun diyor. Her ikimiz de senin önünde abdest alalım. Bak bakalım ikimizden hangimizin abdesti daha doğrudur?" dediler. Ve her ikisi de adamın önünde abdest aldılar. Adam: "Ey oğullarım sizin abdestiniz çok doğru, şeriata uygun ve güzel! Ben zavallının

abdesti ise yanlıştı." dedi. Misafir ne kadar çok olursa evi o kadar geniş yaparlar. Döşemesi ve yemeklerini de ona göre hazırlarlar. Görmüyor musun ki çocukcağının boyu küçücük olduğundan, misafir olan düşüncesi de, onun ev gibi olan kalıbına göredir. Bu çocuk süt ve süt annesinden başka bir şey bilmez. Büyüdüğü zaman, bir misafir gibi olan düşünceleri de çoğalır ve vücut evi daha çok büyür, genişler. Hele aşk misafirleri gelince eve sığmazlar, evi yıkar, harap ederler. Yeniden bir takım evler yaparlar. Bu padişahın perdeleri ve debdebesi, ordusu ve adamları onun evine sığmaz. O perdeler bu kapıya lâyük değildir ve böyle sayısız, sınırsız maiyet erkânına da ucu bucağı olmayan yerler lâzımdır. O perdeleri asınca, hepsi aydınlık verir ve bütün perdeleri ortadan kaldırır, bütün gizliler açığa çıkar. Bunlar bu dünyadaki perdelerin aksine olur. Bu dünyadaki perdeler ise engeli bilhassa arttırırlar.

İnsanların beni ne mazur görmeleri ve ne de paylamamaları için birtakım hâdiselerden şikâyet ediyorum. Fakat o hâdiseleri tayin etmiyorum. Tıpkı, ateşin arkadaşlığından mı yolsa baldan ayrıldığı için mi gözyaşı döktüğü anlaşılmayan ağlayan bir mum gibi! Bir adam: "Bunu **Kadı Ebu Mansur Herevi** söylemiştir" dedi. [Mevlânâ buyurdu ki:] **Kadı Mansur** kapalı söz söyler; onun hükümleri tereddütle karışmış ve biraz bulanık olur. Fakat **Mansur** buna dayanamadı, kızdı; apaçık söyledi ve yaydı: Bütün âlem **kaza**'nın esiri ve **kaza** ise **Şahid**'in esiridir. **Şahid** açıklar ve gizlisi yoktur. Mevlânâ o adama; "kadının kitabından bir sayfa oku." dedi. O da okudu: Sonra buyurdu ki: Tanrı'nın öyle kulları vardır ki bir kadını çarşafı görünce ona: "Yüzündeki peçeyi aç da yüzünü göreyim; bakayım kimsin, nesin? Eğer sen yüzün kapalı olarak geçersen ve ben de seni göremezsem bu kimdi, nasıl bir kimseydi? diye merakımdan rahatım, huzurum kaçacak. [Yoksa] ben senin yüzünü görünce, seni rahatsız edecek ve sana gönül bağlayacak bir adam değilim. Tanrı beni çoktan beri sizden temiz ve fariğ kılmıştır. Sizi görünce huzurumu, rahatımı ve iyi düşüncelerimi bozmayacağınızdan eminim. Fakat görmezsem acaba kimdi? diye merak ederim. Nefislerine düşkün olan diğer bir grubun aksine olarak ki bunlar güzellerin yüzlerini açık olarak görürlerse, huzurları kaçır ve onları rahatsız ederler. O halde onlar için yüzlerini açmamaları haklarında hayırlıdır. Gönül ehli olanlara ise, fitne ve fesattan kurtarmak için, açmaları yerinde olur. Bir adam dedi ki "Kimse Harezmi'de âşık olmamalı. Çünkü orada güzeller çoktur. Evvelâ bir güzel görüp ona gönül bağladıktan sonra, daha güzelini görünce ilkinden soğurlar. Buyurdu ki: Eğer Harezmi'nin güzellerine âşık olmazlarsa da Harezmi'e âşık olmaları lâzım gelir. Çünkü onda güzeller sayısız ve kusursuzdur ve bu **fakr Harezmi**'dir. Onda mâna güzelleri ve ruhanî sûretler sınırsızdır. O güzeller kime gelir iradesini

alırsa, ondan sonra evvelkini unutturacak başka bir güzel yüz gösterir. Sonu yoktur. O halde **fakr nefsine** âşık olalım ki onda böyle güzeller vardır.

FASIL- Seyfû'l-Baharî Mısır'a gitti. Herkes aynayı sever ve aynada kendi sıfatlarını ve faydalarını görmeye âşıktır. O, yüzünün hakikatından haberdar değildir. Örtüyü kendi yüzü zanneder. Örtünün aynası onun yüzünün aynasıdır, beni yüzünün aynası olarak gör. Sence de benim ayna olduğum sabit olsun. o: "Nebîler ve velîler bozuk ve yanlış bir zan içindedirler. Bunlarda da kuru bir dâvadan başka bir şey yok." dediği zaman Mevlâna: "Sen bunu bir lâtife olarak mı söylüyorsun, yoksa sen de bu fikirde misin? Eğer böyle düşünüyorsan vücudda görmek ve gerçek olmuştur. Bu vücuttaki şeylerin en azizi ve şereflişidir. Bununla nebîleri de tavsif etmiş oluyoruz. Çünkü onlar da görmekten başka bir şey iddia etmediler. Sen de bunu itiraf ediyorsun. Görmek, görülen bir şey olmadan vücut bulmaz. Çünkü görmek geçişli fiillerdendir. Görmek için mutlaka onun yanında görülen bir şey olmalıdır. Burada görülen **matlub**, gören **tâlibtir**. Yahut aksinedir. İşte bu senin inkârınla, vücuttaki **talib matlub** ve görmek sabit oldu demektir. Bununla Allahlık ve kulluk, nefyinde ispatı bulunan bir kazıye olur. Bunun elbette sabit olması vâciptir. Bu topluluk, bu gafil şeyhe mürid olmuş, ona tâzim ediyor, dediler. Ben de: "Pekâlâ! Bu gafil şeyh, taştan yapılmış bir puttan daha aşağı değil ya: Taştan bir putun önüne gidip ona saygı gösteriyorlar; tapınıyorlar. Ondan bir şey istiyorlar. O put ise bundan bir şey duymuyor, bir şey anlamıyor. Bunların aşkı bu battal şeyhin hayaliyledir. Hayal, bu müridlerin birleşmesinden, ayrılığında hiçbir hallerinden haberdar değildir. Bu aldatici hayalin aşkı, insanı böyle vecde getirirse, gerçek, her şeyden haberi olan, her şeyi gören sevgilinin aşkıyla bir insan ne olmaz. Meselâ bir âşık, sevgilisi zannı ile, karanlıkta bir direği kucaklarsa, ona karşı ağlasa, şikayetlerde bulunsa, bundan gerçek sevgilinin vuslat lezzetini bulamaz.

FASIL- Herkes bir yere gitmek ve bir geziye çıkmak isteyince kafasında, oraya gidersem bana birçok hayırlar ve faydalı işler müyesser olur vaziyetim düzelir, dostlarım sevinir, düşmanlarım yerinir, gibi birtakım makul düşünceler belirir. Adamın programı böyledir. Fakat Tanrı'nın iradesi (istediği) tamamen başka türlü olur. Bu kadar tedbirler alıp plânlar kurduğu halde, arzusuna uygun olarak bunların bir tanesi bile gerçekleşmez. Bununla beraber o yine kendi tedbir ve ihtiyarına güvenir.

Beyit:

Kul tedbir alır ve takdirin ne merkezde olduğunu bilmez.

Tedbir ise Tanrı'nın takdiri karşısında kalmaz.

Bu şuna benziyor: Meselâ bir adam rüyasında yabancı bir şehre düşmüş. Orada hiçbir tanıdığı yoktur. Ne kimse onu, ne de o kimseyi tanıyor. Sersemlemiş bir halde dolaşıp duruyor. Pişman olup: "Niçin ben bu şehre geldim? Bir tanıdığım, bir arkadaşım yok." diye pişmanlık ve özlem duyuyor. Ellerini oğuşturuyor, dudağını ısırıyor, uyanınca bakıyor ki ne şehir ve ne de o insanlar var. O üzüntü, esef ve özlem duymanın faydası olmadığını anlıyor ve bunlar için pişmanlık duyuyor. Hepsini ziyan olmuş kabul ediyor. Fakat yeniden uyuyup rüyaya dalınca kendisini tesadüfen yine böyle bir şehirde görür. Üzülüp, kederlenmeye, tasalanmaya başlar. Böyle bir şehre geldiğine pişman olur ve ben uyanırken o duyduğum üzüntüden dolayı pişman olmuştum ve bunun boş, rüya ve faydasız olduğunu biliyordum, diye hiç aklına getirmez. İşte insanlar da yüz bin defa aziz ve tedbirlerinin yanlış olduğunu ve arzularına göre hiçbir işin ilerlemediğini, yalnız Ulu Tanrı'nın onlara bir unutkanlık verdiğini, böylece hepsini unuttuklarını gördükleri halde, yine kendi düşünce, irâde ve tedbirlerine uyarlar. **Tanrı insanın özü ile kalbi arasına girer.**¹⁰⁵

İbrahim Edhem (Tanrı'nın rahmeti onun üzerine olsun) padişahken ava çıkmıştı. Bir ceylânın arkasından koştu. O kadar koştu ki askerlerinden tamamen ayrıldı, uzaklaştı ve yorgunluktan atı kanter içerisinde kalmış olduğu halde, yine atını sürüyor, koşturuyordu. O sahada iş haddini aşınca ceylan söze geldi ve yüzünü ona çevirip: "Sen bunun için yaratılmadın; Tanrı seni, beni avlaman için yaratmamış, yoktan var etmemiştir. Farzet ki beni avladın. Sanki ne olacak?" dedi. **İbrahim** bunu işitince bağırıp kendisini attan yere attı. O sahrada çobandan başka kimse yoktu. **İbrahim** ona yalvardı ve: "Mücevherlerle, padişah esvaplarımı, silâhlarımı ve atımı benden al ve o abânı bana ver, kimseye de bir şey söyleme, benim durumumdan bahsetme." dedi. Abâyı giydi ve yolu tuttu. Şimdi bak, onun istediği neydi, Tanrı'nın istediği neydi! O ceylan avlamak istedi, Yüce Tanrı onu ceylan ile avladı. Bilesin ki bu dünyada yalnız O'nun istediği olur. Murad O'nun mülküdür ve maksatlar da uyruklarındır.

Ömer, (Tanrı ondan razı olsun) İslâm olmadan önce, kendi kız kardeşinin evine geldi. Kardeşi, Kur'an okuyor ve yüksek sesle: **Taha ma enzelnâ**¹⁰⁶ diyordu. Kardeşini görünce Kur'anı sakladı ve sustu. **Ömer** kılıcını kınından çıkarıp: "Söyle bakalım ne okuyordun ve niçin sakladın? Yoksa hemen şu anda boynunu kılıçla koparırım, kurtuluş yok." dedi. Kız kardeşi pek çok korktu ve onun kızgınlığını, dehşetini bildiği için can korkusuyla itiraf edip dedi ki: Ulu

¹⁰⁵ Kur'an, Süre: 8, Âyet: 24.

¹⁰⁶ Biz sana Kur'anı üzümlük sıkıntı çekmen için göndermedik. (Kur'an, Süre: 20, Âyet: 1, 2).

Tanrı'nın bu zamanda Muhammed'e (Tanrı'nın selâm ve sebâtı O'nun üzerine olsun) gönderdiği **Kelâm**'dan okuyordum. **Ömer**: "Oku, işiteyim" dedi. Kız kardeşi, Taha sûresini okudu. **Ömer** pek çok kızdı ve kızgınlığı yüz misli arttı: "Eğer şimdi seni öldürürsem, bu, âciz bir kimseyi öldürmek olur. Evvelâ gidip onun kafasını keseyim, ondan sonra senin işine bakayım, dedi. Böylece son derece kızgın olarak, yalın kılıçla Mustafa'nın mescidine doğru yollandı. Yolda Kureyş'in ileri gelenleri onu görüp: İşte **Ömer**, Muhammed'in canına kıymaya gidiyor. Herhalde bu iş gelse gelse **Ömer**'in elinden gelir." dediler. Çünkü **Ömer** çok kuvvetli ve mert tabiatlı idi. Karşılaştığı her orduya galip gelir ve onların kesik kafalarını nişan olarak getirirdi. O kadar ki Mustafa (Tanrı'nın selâm salâtı onun üzerine olsun) daima: "Ey Tanrım benim dinimi **Ömer**'le destekle; yahut **Ebu Cehil** ile." derdi. Çünkü, her ikisi de kendi zamanlarında kuvvet, mertlik ve korkusuzlukları ile tanınmışlardı. Sonunda **Ömer** müslüman olunca ağlar ve "Ey Tanrı'nın Elçisi vay bana! Eğer **Ebu Cehil**'in adını benden önce söyleseydin ve: "Allah'ım benim dinimi **Ebu Cehil** ile destekle, veya **Ömer** ile!" deseydin, benim halim ne olurdu? Ben şimdi yolumu şaşırır, dalâlette kalmış olurdum." derdi. Hülâsa yolda yalın kılıçla Tanrı'nın Elçisi'nin (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) mescidine yöneldi. Bu esnada **Cebrail** (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) Mustafa'nın (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) : "Ey Tanrı'nın Elçisi işte, **Ömer** geliyor!. İslâm olunca onu kucakla!" diye vahiy getirdi. **Ömer** mescide girer girmez, nurdan bir okun Mustafa'dan (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun), fırlayıp kendi kalbine saplandığını açıkça gördü. Feryad edip, baygın bir halde yere düştü. Ruhunda bir aşk ve sevgi meydana geldi ve sevgisinin çokluğunda, âdeta Mustafa'da (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun) erimek ve yok olmak istiyordu. Ey Tanrı'nın Elçisi bana îman teklif et ve kutlu kelimeyi söyle ki işiteyim" dedi. **Ömer** müslüman olunca: "Şimdi yalın kılıçla seni öldürmeye gelmiştim. Bu günahın şükranesi ve kefareti olarak, bundan sonra senin arkandan kimin kötü bir söz söylediğini işitirsem ona sağ bırakmayıp, bu kılıçla kafasını gövdesinden hemen ayıracağım." diye yemin etti. Mescidden çıkar çıkmaz ansızın babası karşısına çıkıp: "Dininden döndün değil mi?" dedi. **Ömer** derhal babasının başını gövdesinden ayırdı ve kanlı kılıç elinde giderken, Kureyş'in büyük adamları kanlı kılıcını görüp: "[Düşmanın] başını getireceğini bize söz vermiştin. Hani getireceğin baş?" dediler. **Ömer**: "İşte" dedi. Onlar: "Bu kafayı buradan getirdin!" dediler. O: "Hayır, bu önce getirmek istediğim kafa değildir. Başka bir kafadır." dedi. Şimdi bak! **Ömer**'in kasdı ne idi? Ulu Tanrı'nın ondan muradı ne oldu? Bundan da, bütün O'nun işlerinin olduğunu bilmiş ol.

Beyit:

Ömer elinde kılıç Tanrı'nın Elçisini öldürmek için gelir.

Tanrı'nın tuzacağına düşer ve şansından Peygamber'in nazarına mazhar olur.

İşte eğer size de ne getirdiniz? diye sorarlarsa, baş getirdim deyiniz. Biz bu başı görmüştük, derlerse, hayır bu o baş değildir, başka bir baştır. Baş kendisinde bir sır bulunan baştır. Yoksa içinde sır olmayan bin baş bir para etmez.

Bu âyeti okudular: **Biz evi insanlar için toplanma yeri yaptık. Onu emin bir yer kıldık. Mü'minlere: "İbrahim'in makamını namazgâh edinin. İbrahim (Tanrı'nın selâm ve salâtı onun üzerine olsun)¹⁰⁷ : "Ey Tanrım beni kendi rıza hil'atinle şereflendirdin ve seçkin kıldın. Benim zürriyetime de bu şeref ve kerâmeti nasip et." dedi. Ulu Tanrı: "Zâlimler ahdimе nâil olmaz"¹⁰⁸ buyurdu. Yani, zalim olanlar benim hil'atime ve kerâmetime lâyük değildirler, demektir. İbrahim ulu Tanrı'nın zalimler ve isyankârlara inâyeti olmadığını anlayınca bir kayıt koyup: "Ey Tanrım, o îman getirenleri ve zâlim olmayanları kendi rızıkla nasıplendir; onlardan bunu esirgeme." dedi. Ulu Tanrı buyurdu ki: Rızık umumdur. Herkesin ondan nasibi vardır. Ve bu misafirhaneden bütün mahlûklar faydalanır ve hisselerini alırlar. Yalnız Tanrı'nın **bu rıza ve kabul hil'ati** ve **kerâmeti şerefi** has ve seçkin kullarına nasip olur. Dışa bakıp, dışı görenler (**zahir ehli**) derler ki: Bu âyetteki **Beyt**'ten [evden] maksat Kâbe'dir ki her kim oraya sığınırsa âfetlerden korunur ve orada avlanmak haramdır. Bir kimseye eziyet etmek doğru değildir. Ulu Tanrı onu seçmiştir; doğru ve güzel. Ancak bu Kur'anın dış mânasıdır. **Muhakkikler** derler ki: **Beyt** (ev) insanın içidir. Yani, ey Tanrım, içimi nefsin meşgaleleri ve vesveselerinden boşalt. Bozuk ve yanlış heves ve düşüncelerden temizle ki onda hiçbir korku kalmasın; emniyet görünsün ve orası tamamen senin vahiy yerin olsun. Oraya şeytan ve vesveseler girmesin, yol bulmasın. Bunun gibi meselâ Ulu Tanrı şeytanların meleklerin sınırlarını işitmemeleri ve hiç kimsenin onların durumlarını bilmemeleri, her türlü zarar ve ziyandan uzak bulunmaları için gökyüzüne şahapları memur etmiştir. Yani, ey Tanrım sen de kendi inâyet bekçilerini bizim içimize memur et ki şeytanların vesveseleri, heva ve hevesleri ve nefsimizin hilelerini bizden uzaklaştırsınlar. Bu mâna **bâtıl ehli** (yanlış anlayışlılar) olanlarla, muhakkiklerin verdiği mânadır. **Herkes kendi yerinden kalkar** (M.) Kıran**

¹⁰⁷ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 125.

¹⁰⁸ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 125.

(para) ikiyüzlüdür. Bazısı onun bir yüzünden faydalanır, bazıları öbür yüzünden; her ikisi de doğrudur. Çünkü Ulu Tanrı her iki kavmin de ondan faydalanmasını ister. Meselâ bir kadının bir kocası ve bir de süt emen çocuğu olsa, kadın her ikisinden de ayrı bir zevk alır. Çocuğun zevki annesinin sütü ve memesidir. Kocası ise eşi olduğu için zevk alır. İnsanlar yolun çocuklarıdır. Herkes Kur'andan zâhiri bir tad alır ve sütünden gıdalanır. Yalnız olgunlar için Kur'anın mânasında ayrı bir zevk vardır ve onlar başka türlü anlarlar.

İbrahim'in makamı ve musallası Kâbe etraflarında bir yerdir ki **Zâhir ehli**: "Orada iki rekât namaz kılınmalıdır!" derler. Bu iyi! Evet, yalnız **İbrahim**'in yeri muhakkikler yanında orasıdır ki, sen orada Hakk için kendini ateşe atarsın ve kendini bu makama çalışıp çabalamak suretiyle ve cehdetmekle eriştirirsin. Tanrı yolunda yahut bu makamın yakınında, o kendini Tanrı uğrunda feda etti. Yani onun ininde nefsin tehlikesi kalmamıştır ve hiç de kendinden korkmaz.

İbrahim'in makamında iki rekât namaz kılmak iyidir. Fakat bu öyle bir namaz ki onun **kıyamı** bu âlemde, **rükû**'u öbür âlemedir.

Kâbe'den maksat velilerin ve nebilerin gönülleridir ve burası Tanrı'nın vahyinin yeridir. Kâbe, onun fer'idir. Eğer gönül olmasa Kâbe ne işe yarar? Veliler ve nebiler tamamen kendi muratlarını terk etmişler ve Tanrı'nın muradına o şekilde uymuşlardır ki O'nun buyurduğu her şeyi yapar ve O'nun inâyeti olmayan kimselerden, isterse anneleri ve babaları olsun, nefret ederler ve kimse artık gözlerine düşman gibi görünür.

Beyit:

Biz kendi gönlümüzün dizginini senin eline bıraktık.

Sen her ne kadar pişti mi? desen, ben yandı bile! derim.

Sen her ne söylersen misâldir. Mesel değildir. Misâl başka, mesel başkadır.

Ulu Tanrı, kendi nurunu kandile benzetmiştir. Bu misâldir ve velilerin vücudunu da şişeye benzetir. Bu da misâldir. Yoksa onun nuru **kevn ü mekâna** sığmadığı halde kandile, şişeye nasıl sığar? Celâli yüce olan Tanrı'nın nurlarının doğduğu yerler gönüle sığar mı? Fakat istediğin zaman onu kalbinde bulursun. Yalnız bu, zarfiyet bakımından bu nur ordadır, demek değil, belki bunu orada, resmini aynada bulduğun gibi bulursun, demektir. Bununla beraber senin resmin aynada değildir. Yalnız aynaya baktığın için orada kendini görüyorsun. Meselâ akla uygun olmayan şeyleri misal ile söylerlerse, akla uygun gelir. **Akli** olunca da **mahsus** olur. Şunun gibi: Biri gözünü kapatınca garip, tuhaf şeyler görüyor. Ve **mahsus** sûretler, şekiller müşahede ediyor. Gözünü açtığı zaman hiçbir şey

görmüyor, dersin hiç kimse bunu akla uygun bulmaz ve inanmaz. Yalnız bunun için bir misâl söylersen, o zaman iyice anlaşılır. Meselâ bir kimse rüyasında yüz bin türlü şey görüyor. Uyanıkken bunun bir tanesini bile görmesi bile imkânsızdır. Bunun gibi, biri içinden bir ev tasavvur etse; evin şeklini, enini, boyunu tasarlarsa, bunu hiç kimse aklına sığdırmaz. Fakat mimar, onun şeklini, bir kâğıda çizerse, o zaman belli olur ve onun ne olduğu, nasıl olacağını belirtirse akla uygun gelir ve ondan sonra, makul olduğundan evi kurarsa bu mahsus bir şekil olur. Bundan da anlaşılıyor ki bütün makul olmayan [yani akla ilk bakışta uygun gelmeyen şeyler] misâl vermek suretiyle makul ve mahsus oluyor. Tıpkı şunun gibi: Derler ki: Öte dünyada herkesin sevap, günah defteri dağılır. Bazısının sağ eline, bazısının da sol eline gelir. Ve yine: "Öteki dünyada melekler, arş, ateş ve cennet vardır. Bir mizan (terazi), hesap ve kitap bulunur." derler. Fakat buna bir misâl vermedikçe, onun bu dünyada her ne kadar benzeri yoksa da, belli olmaz. O ancak misâlle belli olur. O'nun bu âlemde benzeri şunun gibidir: Meselâ Padişah, kadı, terzi, ayakkabıcı ve daha başkaları gibi, bütün insanlar gece uyurlar. Bunlar uyuyunca bütün düşünceleri uçar ve hiç kimsede bir düşünce kalmaz. Fakat İsrail'in nefesi gibi olan sabahın aydınlığı üfleyip, onların cisimlerindeki bütün zerrelere diriltildiği zaman her birinin düşüncesi uçuşan nâmeler gibi herkese doğru gelir ve hiç yanlışlık olmaz. Terzinin düşüncesi terziye doğru, fakirinki fakire doğru, demircininki demirciye doğru, zalimin düşüncesi zalime, âdilin düşüncesi âdile doğru gelir. Hiçbir kimse gece terzi olarak uyuyup sabahleyin ayakkabıcı olarak kalkar mı? Çünkü onun işi gücü ne ise yine onunla meşgul olur ve o dünyada da böyle olacağını bilmelisin. Bu imkânsız değildir; hattâ bu dünyada da hakikat olmuştur. O halde eğer bir kimse bu misâlle hizmet eder ve ipin ucuna varırsa, o dünyanın bütün ahvalini görür, müşahede eder, kokusunu alır ve bu ona keşfedilmiş olur. İşte o zaman hepsinin Tanrı'nın kudretine sığdığını bilir. Meselâ mezarda çok çürümüş kemikler görürsün. Bunlar rahatlığa müteallik olmalı. Memnun, kendinden geçmiş bir halde uyumuş ve o zevkten, mestlikten de haberi vardır. Bu, toprağı hoş olsun! dedikleri boşuna değildir. Eğer toprağın hoşluktan haberi olmasaydı, bunu nasıl söylerlerdi?

Şiir:

O aya benzeyen güzelin ömrü yüzyıl ve benim gönlüm de

Onun ok torbası olsun gönlüm,

Kapısının toprağında ne güzel can verdi.

Tanrım! Ona, toprağı hoş olsun! diye kim dua etmişti?

Bunun benzeri, **mahsusat âleminde** vakidir. Meselâ bir yatakta uyuyan iki kişiden biri kendisini sofralar, gül bahçeleri ve cennet ortasında, öbürü ise yılanlar, cehennem zebanileri ve akrepler arasında görüyor. Eğer ikisinin arasını karıştırırsan, ne bunu ne de onu görürsün. O halde bazısının parçaları mezarda rahat, zevk ve memnunluk içinde kendinden geçmiş olur; bazısınınki de azap, elem ve mihnet içinde bulunur. Sen ise ne bunu ne de onu görebilirsin. Bunda şaşılacak ne var sanki? İşte böylece makul olmayanın, misâl vermekle, makul olduğu ve misâlin mesele benzemediği anlaşılabilir oldu. Meselâ ârif ferahlığa ve zevke bahar adını vermiştir. Keder, üzüntü, sıkıntıya da sonbahar der. Sevinç, memnunluk bahara veya üzüntü, keder sonbahara neden benzer? Bu ancak misâldir ve bu olmadan o mâna kavranamaz, tasavvur ve idrak edilemez. Bunun gibi Ulu Tanrı buyurur ki: **Körle gören bir değil, karanlıkla aydınlık da bir değil, gölge ile sıcaklık da bir değil.**¹⁰⁹ Burada Tanrı **îmanı** aydınlığa ve **küfrü** karanlığa, yahut imanı hoş bir gölgeye küfrü de amansız, beyni kaynatan yakıcı bir güneşe nispet buyurmuştur. İmanın letâfeti ve nuru, o âlemin nuruna, yahut küfrü ve karanlığı bu âlemin karanlığına nasıl benzer?

Eğer bir kimse biz konuşurken uyursa, o uyku, boş bulunmaktan değil, belki güvendedir. Meselâ bir kervan çok korkunç bir yolda ve gecenin karanlığında ilerlerken, düşmanlardan bir zarar gelmesi korkusuyla [develeri] boyuna sürüp koşturur; kulaklarına köpek yahut horoz sesi gelip de köye varınca uzanıp uyurlar. Yolda hiç ses sedâ ve gürültü, patırtı yokken, korkudan uykuları gelmiyordu. Halbuki köyde emniyet olduğundan, bütün o köpek havlamalarına ve horoz seslerine rağmen iç huzuru ve sevinç içinde derin bir uykuya dalıyorlar. Bizim sözümüz de emniyet ve mamurluktan geliyor; nebîlerin velîlerin sözüdür. Ruhlar tanıdıklarının sözünü duyunca güven duyup korkudan kurtulurlar. Çünkü bu sözden ona ümit ve devlet kokusu gelir. Meselâ bir kimse karanlık bir gecede kervanla yolculuk etse, korkusunun fazlalığından, haramilerin her an kervanın içine girdiklerini sanır, onları sözleriyle, sesleriyle tanımak için konuşmalarını duymak ister; bir şey duymayınca da emin olur. Ey Muhammed sen: **“Oku!”** de. (H.) Demek istiyor ki: Senin zatın o kadar lâtiftir ki nazarlar ona eremez. Fakat konuştuğun zaman, ruhlarına aşına olduğunu anlarlar ve bundan emin olup rahat ederler. Onun için sen konuş ey Muhammed!

¹⁰⁹ Kur'an, Sûre: 35, Âyet: 20.

Şiir:

**Cismin o kadar zayıf ki sadece bir insan olduğun anlaşılıyor.
Seninle karşı karşıya konuşmazsam, sâfiyetten beni göremezsin.**

Tarlada bir hayvancılık vardır ki pek küçük olduğundan göze görünmez. Fakat ses çıkardığı zaman, onu sesiyle görürler. Yani yaratıklar bu dünya tarlasında batmışlardır. Senin zatın pek lâtif olduğundan göze görünmez. Seni tanımları için söz söylemelisin. Bir yere gitmek istediğin zaman oraya önce senin gönlün gider, görünür ve oranın durumunu öğrenir; o zaman dönüp gövdeni sürükler. İşte bütün bu yaratıklar (insanlar) nebîlere ve velîlere nispetle gövdeler gibidir. Onlar ise âlemin kalbidir. Önce onlar o dünyada dolaştılar, beşerilikten, et ve deriden kurtulduktan sonra hem o dünyanın, hem bu dünyanın altını üstünü öğrendiler; menziller kat'ettiler. İşte böylece bu yolun nasıl bilineceğini öğrenmiş oldular; sonra da gelip insanları: “O aslı olan âleme geliniz. Çünkü burası haraplık âlemdir. **Fâni** (yokluk) sarayıdır. Biz güzel bir yer bulduk. Size bildiriyoruz.” diye davet ettiler. İşte bu yüzden ruh, bütün hallerde, sevgili ile beraberdir ve onun menziller katetmeye ihtiyacı olmadığı gibi, yol kesiciden ve esterinin palanının kaybolmasından da korkmasına lüzum yoktur. Bunlarla kayıtlı bulunan zavallı gövdedir.

Şiir:

Kalbime: “Ey kalbim, bilgisizliğinden kimin hizmetinden mahrum olduğunu biliyor musun?” dedim.

Kalbim de bana: “Beni yanlış anlıyorsun.

Ben daima hizmetle meşgulüm, başı dünmüş olan sensin” [dedi].

Her nerede ve her ne halde olursan ol, dost ve âşık olmaya çalış. Muhabbet senin mülkün olunca, sonuna kadar, her zaman dost olursun. İster mezarda, ister kıyamette, ister cennette olsun. Mademki sen buğday ektin, muhakkak buğday biter ve ambarda bu aynı buğday, tandırda da bu buğday bulunur.

Mecnun Leylâ'ya mektup yazmak istedi, kalemi eline alıp şu beyti yazdı: Hayalin gözümde, adın ağzımda, yâdın kalbimde. Ben nereye yazayım?... senin hayalin gözlerimde yerleşmiş, adın dilimden düşmüyor, yâdın canımın içinde yer etmiş, o halde mektubu kime yazayım. Sen ki bu yerlerde gezip dolaşıyorsun. Kalemi kırıp kâğıdı yırttı.

Birçok insanların kalbi bu sözlerle dolu olabilir. Fakat kelime ve cümleler haline getiremezler. Her ne kadar söylemek ister de, söyleyemezlerse buna şaşılmaz ve bu kimselerin durumu, aşka mani değildir. Belki esas olan kalbin

dileği aşk ve sevgidir. Meselâ çocuk sütün âşığıdır ve ondan yardım görür, kuvvet alır. Bununla beraber sütü anlatamaz ve onun tarifini yapamaz; cümleler haline getiremez ve: "Ben süt içmekten ne zevk alıyorum? Onu içmemekle nasıl zayıflıyorum, üzülüyorum?" diyemez. Fakat buna rağmen yetişkin bir kimse, her ne kadar yüz türlü şeylerle sütü anlatsa, tarif etse de bunlarla süttten hiçbir tad almaz.

FASIL-O gencin adı nedir? [Diye sordu]. [Biri]: "Seyfeddin" dedi. Bunun üzerine buyurdu ki: Seyf (Kılıç) kındadır. Görülemez. **Seyfeddin**, din için savaşıyor, çalışması çabalaması tamamen Tanrı için olan, doğruyu yanlıştan ayırt edebilen, hakkı bâtıldan ayıran kimsedir. Yalnız o, ilk savaşı kendisi ile yapar ve kendi ahlâkını düzeltir, süsler. **Evvelâ nefsinden başla!** (H.) denildiği gibi, bütün öğütleri kendine verip der ki: Eh sen de insansın! Elin, ayağın, kulağın, aklın, gözün ve ağzın var. Devletler bulan, muratlarına eren nebîler ve velîler de insan idiler ve benim gibi kulakları, dilleri ve elleri, ayakları vardı. Onlarda nasıl bir mânâ vardı ki kendilerine yol veriyor ve kapılar açıyor da bana bu nimeti vermiyorlar? Ve bu adam kendi kendini ikaz edip gece gündüz: "Sen ne yaptın? Nasıl hareket ettin de bir türlü bunların hoşuna gitmedin?" diye kendisiyle dövüşür. İşte bunları yaparsa Seyfullah ve lisanül'Hakk olabilir. Meselâ on kişi bir eve girmek istese; bunlardan dokuzu girip biri dışarıda kalsa ve onu içeri bırakmasalar, bu mutlaka kendi kendine düşünür ve: "Acaba ben ne yaptım ve ne terbiyesizlik ettim de beni içeri almadılar?" diye ağlar. İşte böyle günahı üstüne alması ve kendini edepsiz, kusurlu bilmesi lâzımdır ve: "Bunu bana Hakk yaptı. Ben ne yaptım ki o böyle istiyor; eğer isteseydi bana da yol verirdi" dememelidir. Bu, Tanrı'ya kinâyeye yollu, bir küfür ve kılıç çekmektir. O halde bu mânâda Seyfullah değil. Seyfun ale'l-Hakk (Allah üzerine çekilmiş bir kılıç) olur. Ulu Tanrı akraba ve yakından münezzehtir; **doğmamıştır ve doğurulmamıştır.**¹¹⁰ Hiç kimse O'na yol bulmadı. Ancak kullukla yol buldu. **Mustağni olan Tanrı'dır; Muhtaç olan sizlersiniz.**¹¹¹

Hakka yol bulan bir kimse hakkında: "O benden daha yakın daha aşına ve daha çok ilgiliydi" demen doğru değildir. Çünkü O'na yakınlık ancak, O'na lâyikiyle kulluk etmekle müyesser olur. O umumiyetle, kayıtsız şartsız mutîdir. Denizin kenarını incilerle doldurur. Dikene gül hil'atini giydirir. Bir avuç toprağa hayat, ruh bağışlar. Garazsız, eskiden alâkası olmadan, bütün âlemin cüz'leri ondan nasip alırlar. Bir kimse falan şehirde cömert bir adam olduğunu ve pek

¹¹⁰ Kur'an, Sûre: 112, Âyet: 3.

¹¹¹ Kur'an, Sûre: 47, Âyet: 38.

çok bağışlar ve ihsanlarda bulunduğunu duyunca, elbette ondan faydalanmak, nasip almak ümidi ile oraya gider. Tanrı'nın nimetleri bu kadar meçhul ve bütün dünyanın O'nun lütuflarından haberleri olduğu halde, niçin O'ndan dilenmiyor? Hil'at, para ümit etmiyorsun da tembel oturup: "Allah isterse bana kendisi verir" diyorsun. Köpeğin akli ve idraki olmadığı halde, acıkıp ekmeği olmayınca, senin önüne gelip kuyrukçuğunu sallıyor; yani: "Bana ekme ver, benim ekmeğim yok, senin var" diyecek kadar anlayış gösteriyor. Sen, köpekten de mi aşağısın? O, yerde yatıp "Eğer isterse bana kendisi ekme ver" demeye razı olmayarak yalvarıyor, kuyruğunu sallıyor. Sen de böyle yap ve Tanrı'dan iste ve dilen ki böyle bir atâ sahibinin önünde dilencilik etmek çok yerinde olur. Madem ki şansın yoktur o halde hasis olmayan ve devlet sahibi bulunan bir kimseden şans iste. Tanrı sana çok yakındır ve senin her düşündüğün, her tasavvur ettiğin şeyle beraberdir. Çünkü bu tasavvuru ve düşünceyi O yaratır; seninle beraber bulunur. Yalnız sana pek fazla yakından O'nu göremezsin ve ne kadar gariptir ki yaptığın her işte aklın seninle beraberdir ve o işe başlar, fakat sen onu da görmezsin. Meselâ biri hamama girip ısınsa, hamamın neresinde dolaşsa sıcaklık ve ateş onunla beraberdir. Ateşin, sıcaklığın tesiri ile ısınır, fakat ateşi göremez. Dışarı çıkıp onu açıkça gördüğü zaman, ondan ısınmış olduğunu anlar ve hamamın sıcaklığının da ondan ileri geldiğini bilir. İnsanın vücudu da tuhaf bir hamamdır. Onda ruhun, aklın ve nefsin sıcaklığı hepsi vardır. Yalnız hamamdan çıkıp o âleme girersen, aklın zatını açıkça görürsün ve ruhun, nefsin zatını müşahede edersin. O akıllılık aklın hararetindedir. Zekâ, şeytanlıklar ve hayaller nefistendir. Hayat ruhun eseri idi. böylece her birinin özünü gözünle açıkça görürsün. Fakat madem ki bir hamamdaki ateşi bu duygu ile görmek mümkün değildir; o halde onu ancak eseri ile görebiliriz. Meselâ hiç akar su görmemiş birini, gözü bağlı olarak suya attıkları zaman vücuduna yumuşak ve ıslak bir şey dokunur, fakat bunun ne olduğunu bilmez. Gözünü açtıkları zaman, bunun su olduğunu açıkça görür. Önce onu tesiriyle anlamıştır, şimdi ise bizzat kendisini görmüştür. Binaenaleyh Tanrı'dan dile, ihtiyacını iste ki Kur'anda: **Beni çağırın, bana dua edin, dualarınızı kabul ederim**¹¹² buyurmuş olduğu gibi, duaların hiç ziyan olmaz.

Semer kand'da idik. Ve Harezmsâh Semer kand'ı muhasara etmiş, asker çıkarmış, savaşıyordu. O semtte çok güzel bir kız vardı ki şehirde benzeri yoktu. Her zaman o kızın: "Allah'ım beni zalim düşmanların eline bırakmaya nasıl razı olursun. Biliyorum ki bunu hiçbir zaman bana reva görmezsin; benim sana

¹¹² Kur'an, Sûre: 40, Âyet: 60.

güvenim var” dediğini duydum. Şehri yağma ettiler ve şehrin bütün halkını, o kızın cariyeleri de dahil esir aldılar. Fakat kıza hiçbir kötülük gelmedi. O kadar güzelliğine rağmen kimse ona bakmadı bile. İşte kim kendini Tanrı'ya teslim ederse, âfetlerden, felâketlerden emin olup selâmette kalır. O'nun huzurunda hiç kimsenin dileği ziyan olmaz.

Bir derviş oğluna şöyle öğretmişti: Çocuk babasından ne istese babası ona: “Allah'tan iste!” dedi. Çocuk ağlar, onu Tanrı'dan dilerdi ve o zaman istediği şeyi hazırlarlardı. Bu, senelerce böyle devam etti. Bir gün çocuk evde yalnız kalmıştı. Canı herise istedi. Âdet edinmiş olduğu üzere: “Herise istiyorum!” dedi. Ansızın **gaipten** bir herise kâsesi hazır oldu, çocuk doyasıya yedi Annesi Babası gelince ona: “Bir şey istemiyor musun?” diye sordular. Çocuk: “Herise istedim ve yedim” cevabını verdi. Babası: “Çok şükür Tanrıma ki bu makama eriştin ve Tanrı'ya güven ve tevekkülün kuvvetlendi” dedi.

Meryem'in annesi **Meryem**'i doğurunca onu Tanrı evine (mabede) vakfedeceğini adanmış ve ona hiçbir iş buyurmayacağını vaat etmişti. Mabedin köşesine bıraktı. **Zekeriya** ona bakmak istedi. Aralarında anlaşmazlık çıktı. O zamanın âdeti şöyleydi: Herkes suya bir çöp atar, kimin çöpü su üstünde kalırsa o şey onun olurdu. Tesadüfen **Zekeriya**'nın falı doğru çıktı. Hak bunundur, hakkıdır, dediler. **Zekeriya** her gün **Meryem**'e bir yiyecek getiriyordu ve mabedin köşesinde aynı şeyden buluyordu; [nihayet]: “Senin vasin benim, bunu nereden alıyorsun?” dedi. Meryem: “Yiyeceğe ihtiyacım olunca, her ne istersem Ulu Tanrı bana gönderiyor. O'nun keremi ve rahmeti sonsuzdur: O'na güvenenin güveni boşa gitmemiştir” dedi. **Zekeriya**: “Ey Tanrım madem ki herkesin ihtiyacını veriyorsun, benim de bir dileğim var, onu da yerine getir. Ve bana bir evlât ver ki senin dostun olsun ve ben onu buna teşvik etmeden, seninle ünsiyeti bulunsun. Senin ibâdetinle uğraşsın” dedi. Ulu Tanrı **Yahya**'yı dünyaya getirdi. Babası iki büklüm ve zayıf olduktan sonra, annesi gençken doğurmadığı ve çok ihtiyarladığı halde, hamile olmuştu. İşte bütün bunların, Tanrı'nın kudreti önünde bahane olup, hepsinin O'ndan ve eşya üzerinde mutlak hâkimin de O olduğunu bilmelisin. Mü'min: “Bu duvarın arkasında biri vardır, bizim durumumuzu birer birer görür, bilir; biz onu göremeyiz. Fakat her şey ona yakîn olur” diyendir. Ve o: “Hayır, bütün bunlar hikâyedir” deyip inanmayan kimsenin aksinedir. Bu inanmayan kimse bir gün gelir pişman olur. Ve “Ah! kötü söyledim, hata ettim, hepsi bizzat O idi ve ben O'nu inkâr ediyordum” diye pişmanlık duyar. Meselâ sen biliyorsun ki ben duvarın arkasındayım ve sen rebap

çalıyorsun, hiç bakmıyorsun, arasını kesmeden fasılasız çalışıyorsun. Çünkü sen rebapçısın!

Bu namaz bütün gün **kiyam**, **rükû** ve **sücut** etmek için değildir. Bundan maksat, namazda, insanda hasil olan o haldir. İşte bu hâl daima seninle bir olmalı. Uykuda olsan, uyanık bulunsan, yazarken okurken ve bütün hâllerde Tanrı'nın zikrinden hâli kalmazsın. Böyle namaz kılanlar hakkında: “**ve namazlarına devam ederler**”¹¹³ buyrulmuştur. Şu halde o konuşma, susma, yemek yeme, uyumak, kızmak, kusur bağışlamak gibi bütün vasıflar değirmenin dönmesine benzer. Döner ve onun bu dönüşü mutlaka su ile olur. Çünkü kendini su olmadan da denemiş ve susuz dönmediğini görmüştür. Eğer değirmen bu dönmeyi kendisinden bilirse, bu koyu bir bilgisizlik ve gaflettir. Bu dönmenin meydanı dardır, çünkü o bu âlemin ahvalindedir. Tanrı'ya yalvar ve de ki: Allahım bana, bu dönüp dolaşmadan başka, ruhanî bir seyir nasip et! Çünkü bütün dilekler senden hâsil oluyor ve senin keremin, rahmetin bütün varlıklara şamildir. O halde ihtiyacını zaman zaman göster ve O'nu hatırlamadan, O'nun adını anmadan geri kalma. Çünkü O'nun yâdı, ruh kuşuna kuvvet, kol ve kanattır. Eğer bütün o maksatların hâsil olursa, nur üstüne nur olur. Hakk'ın yâdı ile azar azar için aydınlanır ve sende dünyadan bir kesilme hâsil olur. Meselâ bir kuş göğe uçmak ister, gerçi göğe ulaşamazsa da yalnız zaman zaman yerden uzaklaşır; diğer kuşlardan daha çok yükselir. Veya meselâ bir kutuda misk olsa, kutunun ağzı dar olduğundan elini soksan da onu çıkaramazsın. Fakat bununla elin kokar ve eline güzel bir koku siner; burnun bu kokudan hoşlanır. İşte Tanrı'yı anmak da bunun gibidir. Her ne kadar O'nun zatına ulaşamazsan da yine yâd etmekle Celâli yüksek olan [Tanrı] sende eserini meydana getirir ve O'nun zikriyle büyük faydalar hâsil olur.

FASIL- Şeyh İbrahim aziz bir dervîştir. Onu görünce dostları hatırlıyorum. **Mevlâna Şemseddin**'in ona pek çok inâyeti vardı ve daima: “Bizim Şeyh **İbrahim**” der ve kendine izafe ederdi.

İnâyet başka bir şey, **içtihat** ayrı bir iştir. Nebîler, peygamberlik derecesine **içtihat** vasıtasıyla erişmediler, o devleti inâyetle elde ettiler. Yalnız âdet şöyledir: O inâyet her kimde hâsil olursa, onun tabiatı ve yaşayışı, **içtihat** ve **salâh** yoluna uygun olmalıdır. Bu avam içindir. Çünkü avam bu sûretle onlara ve sözlerine inanır. Avamın gözleri içi görmez, dışı görür. Dış görünüşe uyduklarından onun vasıtası ve bereketiyle içe yol bulurlar. **Firavun** da ihsanda

bulunmak, hayırlar işlemek, bağışlar etmek suretiyle pek çok çalıştı, ceht gösterdi. Fakat Tanrı'nın **inâyeti** olmadığından hiç şüphe yok ki o **tâat, içtihat** ve ihsan ona bir şey temin etmedi ve onların hepsini örttü. Onda bir nur yoktu, o da hepsini kapattı. Meselâ bir emir kaledekilere hayır ve ihsanda bulunsa, maksadı isyan etmek, padişaha karşı gelmek olsa şüphesiz onun bu ihsanının değeri ve nuru olmaz. **Firavun** da Tanrı'nın inâyetinden tamamen mahrum edilemez. Belki Ulu Tanrı'nın ona gizli bir inâyeti vardır ve bir hayra dayanarak onu ilençli kılmıştır. Çünkü padişah için kahır ve lûtuflar, zindan ve hil'at da lâzımdır. Gönül ehli olanlar **Firavun**'dan Tanrı'nın inâyetini tamamen nefyetmezler; fakat zahir ehli onu büsbütün reddedilmiş olarak bilir. Halbuki zahiri yerine getirmek için, böyle demek lâzımdır. Padişah birini asar, herkesin ortasında sallandırır. Bunu her ne kadar içerde, halktan gizli bir yerde ve ufacak bir çivi ile asmak mümkün ise de insanların görüp ibret alması ve hükmün yerine geldiğini, padişahın emrinin kuvvetli ve tesirli olduğunu, göstermek için böyle yaparlar. Bütün darağaçları odundan değil midir? Dünyanın mansıbı, devleti ve yüksekliği de çok yüksek bir darağaçtır. Ulu Tanrı bir kimseyi tutmak isterse, dünyada ona yüksek bir mevki, mansıp padişahlık nasip eder. Tıpkı **Firavun Nemrud** ve daha bunlar gibi. Bütün bu dünya bir darağacı gibidir; Ulu Tanrı bütün yaratıkların oradan haberdar olmaları için, hepsini oraya çıkarıyor. Çünkü Ulu Tanrı: "**Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim** (H.K.) buyuruyor. Yani ben bütün dünyayı yarattım ve bunlardan maksat, bizim bazen lûtufla, bazen kahırla görünmemizdir. Bu, mülkünü tarif etmek, etrafiyle anlatmak için bir, tanıtıcı kâfi gelecek bir Padişah değildir. Eğer bütün âlemin zerreleri hepsi O'nu tarif etseler, yine anlatmakta kusur eder, âciz kalırlar; o halde bütün yaratıklar gece gündüz Hakk'ı gösteriyorlar; yalnız bazısı bunu bilir ve gösterebilir, bazısı bilmez, gafildir. Fakat ne olursa olsun **izhar-ı Hakk** sabit olur. Meselâ bir emîr birini dövmelerini, terbiye etmelerini emretse, dövülen kimse bağırıp çağırır. Bununla beraber döven de dövülen de emîrin hükmünün yerine geldiğini gösterirler. Her ne kadar dövülen acısından bağırıyorsa da, herkes dövenin de dövülenin de emîrin hükmü altında bulduklarını ve her ikisinden de bir kimsenin hükmünün yerine getirildiğini bilirler. Tanrı'nın varlığını ispat eden kimse, daima Hakkı izhar eder ve O'nun vücudunu inkâr eden de yine O'nu ispat eder. Çünkü bir şeyi inkâr etmeden ispat etmek, tasavvur olunamaz ve bunun bir zevki olamaz. Meselâ bir münazaracı bir toplantıda herhangi bir meseleyi ortaya atsa, eğer orada "Kabul etmiyorum" diyen bir muarız bulunmazsa, o neyi ispat edecek ve nüktesinin de ne zevki olur? Zira ispat bir nefye karşı yapılırsa hoş olur. İşte bu âlem de Tanrı'nın vücudunu

göstermek için kurulmuş bir meclistir. Tanrı'nın varlığını kabul ve ispat eden yahut etmeyen olamazsa, güzelliği kalmaz ve her ikisi de Tanrı'yı ispat edicidir.

Yâran, **Emir-i İğdişân**'ın yanına gittiler. O: "Hepinizin burada ne işiniz var?" diye onlara çıktı. Bizim bu kalabalığımız, bir kimseye kötülük etmek için değildir. Kendimize sabır ve tahammülde yardımcı olmak ve birbirimizi desteklemek için toplandık, dediler. Meselâ bir taziyet için halk toplanır. Bu, ölümü uzaklaştırmak için değildir. Maksat felâket sahibini teselli etmek ve içinde bulunduğu dehşeti gidermektir. **Mü'minler bir nefis-i vâhid gibidirler** (H.). Dervişler bir vücut hükmünü taşırlar. Eğer organlardan biri ağrırsa, geri kalan organlar da ağrır, muzdarip olurlar. Göz görmesini, kulak işitmesini, dil söylemesini bırakıp, hepsi orada [o ağrıyan yerde] birleşirler. Dostluğun şartı, kendini dost uğruna feda etmek, dost için mücadeleye atılmaktır. Çünkü hepsinin yüzü bir şeye çevrilmiştir ve bir denize gark olmuşlardır. İmanın eseri ve İslâmın şartı da budur. Vücut ile taşınan bir yük, canla taşınana nasıl benzer? **Bizi bir zarara uğratmazsanız, biz Tanrı'mıza döneceğiz.**¹¹⁴ Mümin, madem ki kendisini Hakk'a feda ediyor, o halde belâya uğradığı, tehlikeyle karşılaştığı zaman elini ve ayağını niçin bırakmıyor? Madem ki Hakk'a doğru gidiyor, ele ayağa ne lüzum var? Eli ayağı O'ndan [kendisinden] bu tarafa gelmen için verdi. Ayağı ve eli yapan tarafına gittiğinden, elden ayaktan düşsen ve elsiz ayaksız kalsan, **Firavun**'un sihirbazları gibi gitsen ne lâzım gelir? Zehir, gümüş vücutlu sevgili elinden içilebilir. Onun acı sözü de şeker gibi yenilebilir. Sevgili çok tatlı, pek çok tatlıdır. Tuzun olduğu yerde ciğer bile yenilir. Tanrı daha iyisini bilir.

FASIL- Ulu Tanrı iyiliği ve kötülüğün irade edicidir. Fakat O, hayırdan başka bir şeye razı olmaz. Çünkü: "**Ben gizli bir hazine idim bilinmek istedim** (H.K.)" buyurmuştur. Hiç şüphe yok ki Tanrı **emir** ve **nehiy** etmek iradesinde bulunur. Emîr ise, memur emredildiği şeyi tab'an istemezse doğru olmaz. Meselâ: "Ey aç, tatlı ve şeker ye!" diye emrolunmaz; buna emir denilmez. Bu ikram sayılır. **Nehiy** de insanın hoşlanmadığı bir şey hakkında olmaz. Meselâ taş yeme, diken yeme, diye nehyolunmaz. Buna nehiy denilmez. Bir hayrın işlenmesi hakkında emir vermek ve kötülükten men'etmek için, kötülüğe meyleden bir nefis bulunması lâzımdır. Böyle bir nefsin varlığını istemek, kötülüğü istemek demektir. Fakat O, kötülüğe razı olmaz; olsaydı iyiliğini emretmezdi. Meselâ bir öğretmen ders okutmak isterse, bu öğrencinin bilgisizliğini de ister. Çünkü öğrencinin bilgisizliği olmadan öğretme olamaz. Bir

¹¹⁴ Kur'an, Sûre: 26, Âyet: 50.

şey istemek onun levazımını da istemektir. Bu öğretmen öğrencinin bilgisizliğini istemez. Böyle olsaydı ona öğretmezdi. Doktor tababetini icra etmek için herkesin hastalığını ister. Çünkü onun doktorluğu, halkın hastalığı ile vücut bulabilir. Fakat halkın hastalığına da razı olmaz. Eğer bunlara razı olsaydı onları iyi etmezdi. Ekmekçi para kazanması için halkın aç olmasını ister. Fakat onların açlığına gönüllü razı olmaz. Yoksa ekmek satmazdı. Bir padişahın emirleri, padişahlarının düşmanları ve muhalifleri olmasını isterler. Bunlar olmazsa, onların mertlikleri ve sultana olan sevgileri görünmezdi. Sultanın bir ihtiyacı olmasa bunları başına toplamazdı. Fakat bunlar muhalefete razı olmazlar, öyle olsaydı düşmanlarla savaşmazlardı. İnsan da bunun gibidir. Kendi nefsinde kötülük faktörlerinin bulunmasını Tanrı ister. Çünkü o insan **şükür, tâat** ve **ittika** edeni sever. Bu ise insan nefsinde bu faktörlerin var olmasıyla mümkün olur. Bir şeyi istemek, onun levazımını [onunla birlikte olan şeyleri de] istemek demektir. Fakat o buna razı olmaz. Çünkü o, mücadele ile bu şeyleri nefsinden yok edebilir. Bundan da anlaşıldı ki insan bir yönden kötülüğü bir yönden de iyiliği istemektedir. Fakat buna karşı koyan: "İnsan hiçbir şekilde kötülüğü istemez" der. Bu ise imkânsızdır. Bir şeyi istemek fakat, onun levazımını istememek olamaz. Tabiaten kötülüğe meyletmekle, hayırdan nefret eden serkeş bir nefis de emir ve nehyin levazımındandır. Bütün dünyada bulunan kötülükler bu nefsin levazımından olur. Bu kötülükleri ve bu nefsi irade etmeyen, nefsin gereği olan emir ve nehyi de istemez. Eğer insan iyilik ve kötülüğe razı olsaydı, onları emir ve nehyetmezdi. Hülâsa kötülük başkası için istenir. Eğer insan her iyiliği isteyicidir denilirse, kötülükleri defetmek de bir iyilik sayılır. Kötülüğü def etmek isterse, bunu yapmak ancak kötülüğün varlığı ile olur. Yahut iman isteyenlerden biri der ki: İman ancak küfürden sonra mümkün olabilir. Bunun için küfür iman levazımındandır. Doğrudan doğruya kötülüğü istemek çirkindir, fakat hayır için istenirse çirkin olamaz. **Tanrı sizin için kisas'da hayat vardır**¹¹⁵ buyuruyor. Hiç şüphe yok ki kisas bir kötülüktür. Halkı katilden kurtarmak küllî bir hayırdır. Cüz'î bir kötülüğe, küllî bir iyilik istemek çirkin değildir. Meselâ Tanrı'nın cüz'î iradesini terketmek ve küllî kötülüğe rıza göstermek çirkindir. Anne çocuğunun azarlanmasını istemez. Çünkü o cüz'î kötülüğe bakar. Fakat baba azarlanmasını ister; bu, babanın küllî kötülüğe baktığı içindir. Tanrı çok yarlıgayıcıdır ve azabı şiddetlidir. O, günahların vücudu ile yarlıgayıcı olabilir. Bir şeyi irade, onun levazımını da irade etmek demektir. Meselâ bize bağış, barış ve islah ile emrediyor. Düşmanlık olmadan böyle bir emrin faydası olamaz. Sadr-ı İslâm diyor ki: Bu tıpkı **Sadr-ı İslâm**'ın söylediği gibidir. O: "Tanrı: **Tanrı yolunda**

¹¹⁵ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 179.

sarfediniz,¹¹⁶ buyuruyor" diyor. O bununla bize mal kazanmayı emrediyor. Çünkü mal kazanmak, mal ile olur. Bu, kazanmak için emir sayılır. Bir kimse diğerine. "Kalk namaz kıl!" derse, o bununla abdest alması, su bulması ve namazın levazımından olan şeyleri tedarik etmesi için emir vermiş demektir.

FASIL- Şükür bir bağdır, nimetler de bir av. Şükür sesi işittiğin zaman daha fazla elde edinmiş olmaya hazırlan, Tanrı bir kulunu severse, onu belâya uğratar. Sabrederse, kendisi için seçer. Şükrederse onu daha fazla beğenir ve ayırır. İnsanların bazıları Tanrı'ya **kahrı** için, bazıları da **lûtfu** için şükrederler. Bu her ikisi de hayırlıdır. Çünkü **şükür, kahrı lûtf** şekline koyan bir panzehirdir. Kemale ermiş olan akıllı açıktan açığa veya gizlice cefaya şükreden kimsedir ve bu Tanrı'nın beğenip seçtiği bir insandır. Eğer onun muradı ateşe gitmekse, **şükür** ile maksatlarına bir an önce ulaşmış olur. Çünkü dıştaki şikâyet içtekini azaltır. Peygamber (Ona selâm olsun): "**Ben çok gülen ve öldüren bir adamım** (H.)" buyurmuştur. Yani benim, cefa eden adamın yüzüne karşı gülmem, onun için bir ölümdür. Burada gülmekten maksat, şikâyet yerinde şükürdür. Hikâye ederler ki: Eshab'dan bir adamın yakınında bir Yahudi vardı. Yahudi bu eshabdan olan adamın evinde otururdu ve odasından, eshabın evine, çamaşır suları, ayak yolu pislikleri akardı. Eshabdan olan o zaç, Yahudi'ye şükreder ve ailesinin de şükretmelerini emrederdi. Böylece sekiz yıl geçti. Nihayet bu Müslüman öldü. Yahudi de başsağlığı için onun evine gidince orada bu pislikleri ve bunların odasından aktığı delikleri gördü. Bu şekilde geçmiş yıllarda neler olup bittiğini öğrendi çok pişman oldu ve müslüman'ın ailesine: "Allah lâyıgınızı versin! Bunu şimdiye kadar niçin söylemediniz? Bir de bana her zaman teşekkür ediyordunuz" dedi. Onlar da karşılık olarak: "Merhum bize şükretmemizi emreder ve şükürü bırakmamamız için de bizi korkuturdu" dediler. Bunun üzerine Yahudi Müslüman oldu, îman getirdi.

Beyit:

**Mutrip insana nasıl zevk ve sevinç verirse,
İyi adamları anmak da insanı iyiliğe teşvik eder.**

Bunun için Tanrı Kur'anda, Peygamberleri ve Salih kullarını zikrediyor. Onların yaptığı işlere muktedir olduğu halde, suçları bağışlayanlara şükreliyor.

Şükür, nimet memesini sağmaktır. Dolu olsa bile sen sağmadıkça süt gelmez. Şükretmeyişin sebebi ve şükre mâni olan şey nedir? diye sordu. Şeyh buyurdu ki: Şükretmeyişin sebebi ham bir ağgözlülüktür. Ağgözlü her zaman

¹¹⁶ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 195.

eline geçenden fazlasını bekler. Onu bu hale getiren tamahkârlığıdır ve beklediğinden az bir şey eline geçmesi, şükretmesine mâni olur. Binaenaleyh kendi kusurundan haberi olmadığı gibi, vermek istediği [şeyin] kusurundan ve vechinden de gafildir. Muhakkak ki tamahkârlık olmamış meyveyi, çiğ eti ve ekmeği yemek gibidir ve mutlaka şükretmemek [bir] hastalığın doğmasına mucip olur. Zararlı bir şey yediğini öğrenince insanın onu çıkarması lâzımdır. Ulu Tanrı kendi hikmetiyle onu şükürsüzlük hastalığına uğratmıştır. Bunun için istifra etmeli ve o bozuk, kötü zandan boşalmalıdır ki bir tek hastalığı, yüz hastalık olmasın. Ve **biz onları, dönebilmeleri için, iyiliklerle de, kötülüklerle de denedik.**¹¹⁷

Yani, biz onları beklemedikleri yerden zırhlandırırız ki bu da **gayb âlemidir**. Onların görüşleri (nazarları), Tanrı'nın ortakları gibi olan sebepleri görmekten nefret ederler.

Bayezid dedi ki: Yarabbi! Ben sana hiç ortak koşmadım. Tanrı: "Ey **Bayezid** süt gecesi de ortak koşmadın mı ve bu süt bana dokundu, demedin mi? Halbuki zarar ve fayda veren benim.." buyurdu. **Bayezid** sebebe baktığı için Tanrı onu **müşrik** saydı ve ona süttten sonra ve süttten evvel zarar veren benim. Fakat sütü bir günah, verdiği zararı da öğretmenin verdiği öğüt gibi yaptım. Bir öğretmen, meyva yeme! dediği halde öğrenci yerse ve öğretmen onun ayağına vurursa o öğrencinin: "Ben meyva yedim, zararı bunun ayağıma dokundu" demesi doğru değildir. İşte böyle kim dilini Tanrı'ya ortak koşmaktan korursa, Tanrı onun ruhunu **şirkten** temizler. Tanrı'nın indinde az olan çoktur.

Hamd ile **şükür** arasında fark şudur: Şükür, nimetler üzerine olur. Ve ben onun güzelliğine, yiğitliğine şükrettim, denmez. **Hamd** ise umumîdir.

FASIL- Bir adam cemaate imamlık ediyordu. **Bedeviler, kâfirlik ve iki ikiyüzlülükte, şehirlilerden beterdirler**¹¹⁸ âyetini okudu. Orada Arap başkanlarından biri bulunuyordu. Bu başkan imama, adamakıllı bir tokat attı. İmam öbür rekâta: "**Bedevilerden öyleleri vardır ki Allah'a ve ahirete inanır**"¹¹⁹ âyetini okudu. Arap: "Tokat seni yola getirdi!" dedi. Biz her gün gayb âleminden bir tokat yiyoruz. Bu yaptığımız herhangi bir kötülükten bizi tokatla uzaklaştırıyor. Tekrar başka bir şeye teşebbüs ediyoruz, yine böyle oluyor. İşte bunun için, **bizde tokat yoktur**¹²⁰ buyurulmuştur. Bu, **hasif, kazif**¹²¹ demektir.

¹¹⁷ Kur'an, Sûre: 7, Âyet: 168.

¹¹⁸ Kur'an, Sûre: 9, Âyet: 97.

¹¹⁹ Kur'an, Sûre: 9, Âyet: 99.

¹²⁰ Kur'an, Sûre: Âyet:

Yine **masalları kesmek, dosttan ayrılmaktan daha kolaydır** (M.) derler. **Hasif**ten maksat, dünyaya dalmak ve dünya ehlinde olmaktır. **Kazif** ise gönül âleminden çıkmaktır. Meselâ bir kimse yemek yer ve o yediği şey midesinde ekşirse çıkarır. Fakat bu yemeği ekşimeyip de çıkarmasaydı, bu da insanın bir parçası olacaktı. İşte mürid de dalkavukluk eder ve saygı gösterir; maksadı şeyhin kalbinde yer etmektir ve Allah korusun! Müridden bir hareket meydana gelir de şeyhin hoşuna gitmez, onu kalbinden çıkarırsa! Bu tıpkı yediği yemeği çıkarmasına benzer. Meselâ o yemeği çıkarmamış olsaydı, insanın bir parçası olacaktı. Halbuki ekşidiği için onu dışarı attı. Bu mürid de zamanın geçmesiyle şeyh olmak isterken, hoş olmayan bir hareketinden dolayı şeyh onu kalbinden çıkarıp attı.

Rubai:

Senin aşkın âleme dellal çağırtdı

ve kalpleri velveleye verdi.

O zaman hepsini yakıp kül etti.

Sonra da getirip istigna yeline verdi.

O **istigna** havasında, bu kalbin küllerinin zerrelere, sevinç içinde gülüp oynuyor, bağırıp çağırıyorlar. Eğer bu olmasa onlara bu haberi kim getirir ve kim daima tazeler? Eğer kalpler kendi hayatlarını oynamakta ve berhava olmakta görmeseler, niçin böyle hâlâ yanmaya rağbet gösteriyorlar?

Böyle olduğu halde o dünya şehvetlerinin ateşinde yanan, kül olan gönüllerin hiç seslerini duyuyor ve güzelliğini görüyor musun?

Şiir:

İsraf benim tabiatımda yoktur.

Bana takdir edilen rızkın bir gün geleceğini bildim.

İşte o rızkı elde etmek için çalışmak bana zahmet veriyor.

Halbuki otursam, ben zahmet çekmeden, o ayağıma gelir.

Ben rızık temin etmek usulünü iyice anlamış bulunuyorum. Boş yere koşup, ihtiyacım olmadan zahmet çekmek âdetim değildir. Altın, yiyecek, giyecek ve şehvet ateşinden rızkı olan şey bana oturduğum yerde erişir. Eğer ben bu rızkın peşinde koşarsam, bunları istemek beni yorar, muzdarip eder ve küçültür. Eğer sabredip yerimde oturursam, zahmet çekmeden, kendimi küçültmeden

¹²¹ Bakara Suresinin sonu. Sûre: 2.

rızkım gelir. Çünkü o rızık da beni istemekte ve kendisine çekmektedir. Nasıl ki ben onu çekmeden ona doğru gidersem, o da beni çekemediğimden bana gelir.

Sözün hülâsası şu: Din işiyle meşgul ol ki dünya da senin arkandan koşsun. Bu oturmaktan maksat, din işinin başında bulunmaktır. O her ne kadar koşuyorsa da din için koştuğundan, oturmuş sayılır ve eğer oturmuşsa dünya için oturduğundan koşar. **Eğer insan gamlarını bir gam yaparsa, Tanrı onun diğer gamlarına yeter.** (H.) her kimin on kaygusu olsa, eğer bunların içinden yalnız din kaygusunu çekerse, Ulu Tanrı geri kalan dokuz kaygusunu, o çalışmadan geçirir, iyi eder. Meselâ nebîler ve velîler isim ve ekme kaygusunda olmayıp, Tanrı'nın rızasını istemek kaydında olduklarından ekmeği de, şanı da, şöhreti de onlar elde ettiler. Her kim Tanrı'nın rızasını yerine getirmek isterse o, bu dünyada ve öbür dünyada da Allah'ın nimetine nâil olan **peygamberler, gerçekler, şehitler ve iyilerle beraberdir**¹²² âyeti ile eş, peygamberlerle birdir. Hattâ bunların yeri mi olur? Tanrı ile beraber olur. Çünkü **ben beni zikredenin hem-nişîniyim** (H. K.) buyrulmuştur. Eğer Tanrı onunla hem-nişîni olmasaydı, kalbinde Tanrı şevki bulunmazdı. Gül kokusu gülsüz olmaz. Misk kokusu da misk olmadan bulunmaz. Bu sözün sonu yoktur. Olsa bile diğer sözler gibi olmaz.

Mısra:

**Gece geçip gitti ve
Bizim sözümüz hâlâ bitmedi.**

Bu dünyanın karanlığı ve gecesi geçer. Fakat bu sözün nuru her an daha çok görünür. Meselâ nebîlerin (Onlara selâm olsun) ömürlerinin gecesi geçtiği halde, sözlerinin nuru hâlâ geçmemiş ve tükenmemiştir; sonu gelmeyecektir. Mecnun hakkında: "Mecnun eğer Leylâ'yı seviyorsa buna neye şaşmalı, her ikisi de çocuktuk ve bir mektepte okuyorlardı" dediler. Mecnun: "Bu adamlar aptal! **Hangi güzel sevilmemez** (M.)" dedi. Güzel bir kadına meyletmeyen bir erkek var mıdır? Ve kadın da bunun gibi. Aşk odur ki âşık gıdasını ve tadını, anne, baba ve kardeş sevgisini, evlât muhabbetini, şehvet zevkini ve her türlü lezzetini ondan alır. Nasıl ki **Zeyd** ile **Amr** gramerde misâl haline gelmişse, Mecnun da âşıklara misâl olmuştur.

Rubai:

**Meze, kebab ve hararet veren şeyler yer ve saf şarap içersen,
Bu tıpkı rüyanda mütemadiyen su içmene benzer.**

¹²² Kur'an, Sûre: 4, Âyet: 69.

**Uykudan uyanınca susuzluk duyarsın;
Uykuda içtiğin suyun sana faydası olmaz.**

Dünya uykuda olan bir adamın gördüğü rüya gibidir (H.) Dünya ve dünya nimetleri, bir insanın rüyasında bir şeyler yemesi gibidir. O halde dünyaya ait ihtiyaçları istemek de bir kimsenin rüyasında bir şey istemesi ve istediği şeyi ona vermeleri, sonunda uyanınca, bu uykuda ona verdikleri şeylerin hiçbir faydası olmaması gibidir. Yani uykuda bir şey istemiş olur ve onu kendisine verirler. **Lûtuftan ve ihsan istenildiği kadardır** (M.)

FASIL- Biz insanın bütün hâllerini birer birer anladık ve onun bünyesinden, huyundan, sıcakkanlılığından, soğukluğundan kıl ucu kadar bir şey gözümüzden kaçmadı. Fakat onda bâki kalacak olan şeyin ne olduğu bir türlü belli olmadı, dedim. [Mevlânâ] buyurdu ki: Eğer onu bilmek sadece sözle mümkün olsaydı, kendisinin de bu kadar çalışmasına, bu kadar türlü türlü mücadeleye ihtiyacı olmazdı ve hiç kimse kendini zahmete sokmaz ve feda etmezdi. Meselâ bir adam denize gelip, tuzlu sudan ve balıklar, timsahlardan başka bir şey görmezse: "Bu inci nerededir, yoksa bizzat yok mudur?" der. Halbuki sadece denizi görmekle nasıl inci hasil olur. Eğer yüz binlerce defa deniz suyunu tas tas ölçse, inciyi bulamaz. İnciyi bulmak ve ona varmak için dalgıçlık lâzımdır. Bu da her dalgıcın kârı değildir. Bunun için şanslı, maharetli bir dalgıç olmalıdır. Bu hususta öğrenilen bilgiler ve hüneler her hepsi deniz suyunu tasla ölçmek gibidir. İnciyi bulmak ise ayrı bir şeydir. Bütün hünelerle süslü, mal ve güzellik sahibi olan bir çok kimseler olabilir. Fakat onlarda bu mâna bulunmaz ve yine dış görünüşü perişan olan, yüz güzelliğine fesahate ve belâgate sahip olmayan bir çok kimseler de vardır ki, o ölümsüz mânaya sahip bulunurlar; bu, insanın onunla seçkin, büyük ve diğer yaratıklardan üstün olduğu şeydir. Kaplanlar, timsahlar, aslanlar ve diğer yaratıkların hüneleri ve özellikleri olduğu halde, o ölümsüz olan mâna onlarda yoktur. Eğer insan o mânaya yol bulmuşsa, kendi üstünlüğünü elde etmiş demektir. Yoksa üstünlükten, faziletten hiçbir nasibi yoktur. Bütün bu hüneler ve süsler aynen, incileri aynanın arkasına yerleştirmek gibidir. Halbuki aynanın yüzünün bundan haberi olmaz. Ona temizlik, parlaklık lâzımdır. Yüzü çirkin olan bir adam, aynanın arkasına tama' eder. Çünkü aynanın yüzü koğucudur. Güzel yüzlü olan ise onun yüzüne can ve gönülden bakar. Onu arar, çünkü bu onun güzelliğini göstermektedir.

Yusuf-u Mısri'ye yoldan bir arkadaşı geldi. Ona: "Bana ne armağan getirdin?" dedi. Yoldan gelen: "Sende olmayan ne var ki ve senin neye ihtiyacın olabilir? Yalnız, senden daha güzel bir kimse olmadığından, her an kendi yüzünü

seyretmen, incelemen için sana bir ayna getirdim" dedi. Tanrı'da olmayan ne vardır ve O'nun neye ihtiyacı olabilir? Tanrı'nın önüne onda kendisini görmesi için parlak bir ayna götürülmelidir. **Tanrı sizin sûretlerinize ve amellerinize bakmaz. Belki ancak kalplerinize, niyetlerinize bakar** (H.).

Şiir:

**Oralar öyle memleketler ki, ne istersen bulunur.
Yalnız kerim adamlar bulunmaz.**

Orası öyle bir şehir ki, onda güzel yüzlülerden ve tabiatının istediği lezzetli ve türlü şeylerden her istediğini bulunur; fakat bir tek akıllı adam bulamazsın. Keşke bunun aksine olsaydı! Bu söylediğin şehir insanın vücududur. Eğer onda yüz binlerce hüner olsa da, o mâna olmayınca onun yıkılması, yok olması daha iyidir. Eğer o mâna bulunup da zâhiri süsler olmazsa bundan korkulmaz. Çünkü onun ruhu mâmur olmalıdır.

İnsanın ruhu, içinde bulunduğu her halde, Hak ile meşguldür ve onun zâhiri meşguliyeti, içinin meşguliyetine mani değildir. Meselâ, hamile bir kadının uğraşmak, yemek yemek, uyumak gibi, içinde bulunduğu bütün hallerde, karnında çocuk büyür, kuvvet ve duygu kazanır. Halbuki annenin bundan haberi yoktur. İşte insan da o ruhu yüklenmiştir. **Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalim ve çok cahildir**¹²³. Şu kadar var ki, Ulu Tanrı onu karanlık ve bilgisizlik içinde bırakmaz. İnsan suretini taşıyan bir kadına, bir çok dostlar ve yüzlerce âşinalar geliyor. İnsanın hamil olduğu ruhtan böyle dostlar, âşinalar gelse buna niçin şaşılırsın. Ölümünden sonra da ondan neler zuhur eder. Elverir ki bu mamur olsun. Çünkü ruh, ağacın kökü gibidir. Gerçi toprakta gizlidir, fakat eseri dallarında görünür. Eğer bir ağaçtan dal kırılrsa, çok kuvvetli olduktan sonra yine yetişir. Fakat kök çürük olursa, o zaman ne dal, ne de yaprak kalır. Ulu Tanrı: **"Ey Peygamber sana selâm olsun!"** buyurdu. Bu demektir ki: Sana ve senin cinsinden olan herkese selâm olsun. Eğer Ulu Tanrı'nın maksadı bu olsaydı, Mustafa karşı koymaz ve: "Selâm bizim üzerimize ve bir çok Salih kullar üzerine olsun" demezdi. Çünkü selâm ona has olsaydı, Peygamber o Salih kullarına izafe etmezdi. Bununla demek istedi ki: O senin bana verdiği selâm, benim üzerime ve benim cinsimden olan salih kullar üzerine olsun! Meselâ Mustafa abdest alırken: **"Namaz sahih değildir, ancak bu abdestle sahihtir"** buyurdu. Bundan maksat muayyen değildir. Bu muayyen bir abdest olsaydı, hiç kimsenin

¹²³ Kur'an, Sûre: 33, Âyet: 72.

namazı doğru olmazdı. Çünkü burada yalnız Mustafa'nın abdestinin ve namazının sıhhatî bahis konusudur. O halde maksat her kimin abdesti bu cinsten değilse, onun namazı da doğru olmaz, demektir. Meselâ: Bu tıpkı nar çiçeği gibidir, derler. Bunun ne mânası var? Yani bu gül-nar (narçiçeği) işte budur, demek midir? Hayır, belki bu gül-nar cinsindedir, demektir.

Bir köylü şehre gelip bir şehirlie misafir oldu. Şehirli ona helva getirdi. Köylü de iştahla yedi ve ona: "Ey şehirli! Ben gece, gündüz havuç yemeye alışmışım. Şimdi helvayı tattım ve havucun tadı gözümünden düştü. Her zaman helva bulamayacağıma göre, elimdekinden de soğudum. Şimdi ne yapayım., ne çare bulayım?" dedi. Köylü helvayı tattıktan sonra artık şehri arzular. Çünkü şehirli onun gönlünü çalmıştır, çaresiz gönlünün peşinden gidecektir.

Bazı kimseler vardır ki, selâm verirler ve selâmlarından is kokusu gelir. Bazıları da vardır ki, selâm verirler ve onların selâmından mis kokusu gelir. Bunu, koku alma duygusu olan bir kimse anlar. İnsanın elde ettiği dostu, sonunda pişmanlık duymaması için, önceden denemesi lâzımdır. Bu Hakk'ın sünnetidir. **Nefsinle başla** (H.) buyrulmuştur. Eğer nefis kulluk iddiasında bulunursa, onu sınamadan kabul etme. Abdest alırken suyu burunlarına götürürler, sonra tadarlar ve yalnız görmekle yetinmezler. Bu, belki suyun rengi, şekli yerinde olur da, tadı ve kokusu bozuk olur demektir ve bu bir suyun temizliği bakımından denemektir. Denedikten sonra da yüzlerini yıkarlar. Senin iyi veya kötü, kalbinde olan her şeyi Ulu Tanrı senin haricinde de gösterir. Ağacın kökü gizlice ne yerse, eseri dalında ve yaprağında görülür. **Çehreleri, yüzlerindeki secde izinden bellidir.**¹²⁴ **Ve biz onun burnunu damgalayacağız**¹²⁵ buyrulduğu gibi farzedelim, kimse senin içinde olanı bilmiyor. Fakat yüzünün rengini ne yapacaksın?

FASIL- Her şeyi aramadıkça bulamazsın. [Yalnız] bu dost müstesna. Çünkü onu bulmadıkça aramazsın. İnsanın talebi ne demektir? Bulmadığı bir şeyi aramak ve gece gündüz onu aramakla [vakit] geçirmektir. Ancak bulduğu ve maksadının hasıl olduğu halde o şeyi talep, şaşılacak bir şeydir ve böyle bir talep, insanın vehmine sığmaz. İnsan oğlu bunu tasavvur edemez. Çünkü insanın talebi, bulmamış olduğu yeni bir şey içindir. Bu talep ise, bulduğu halde istemektir ve bu Hakk'ın talebidir. Çünkü Ulu Tanrı her şeyi bulmuştur ve her şey onun kudretinde mevcuttur. O: **"Ol" dedi. Ve O da olur.**¹²⁶ **O şerefli bir**

¹²⁴ Kur'an, Sûre: 48, Âyet: 29.

¹²⁵ Kur'an, Sûre: 68, Âyet: 16.

¹²⁶ Kur'an, Sûre: Âyet:

bulucudur.¹²⁷ Vâcid her şeyi bulmuş olandır. Bununla beraber: “**Çünkü O taliptir ve galiptir**” buyrulduğu gibi Ulu Tanrı talip'tir. Binaenaleyh bununla: “Ey insan sen bu kadar hâdis olan ve insanın sıfatı bulunan bu talepte ne kadar ısrar edersen, maksadından o kadar uzaklaşırsın. Senin istediğin Hakk'ın istediğinde yok olur ve Hakk'ın talebi, senin talebini kaplarsa, o zaman Hakk'ın talebiyle talip olursun. Biri: Biz Hakk'ın velisi hangisidir? Hakk'a vasıl olan hangisidir? Bilemiyoruz. Bunu bilmek için hiçbir kesin delilimiz yoktur. Ne sözle, ne de işle ve ne de kerâmetle bilebiliyoruz. Çünkü söz belki öğrenilmiş olabilir. İş ve kerâmet ise papazlarda da vardır. Onlar da insanın kalbinden geçen şeyleri biliyorlar ve sihir yoluyla çok tuhaf şeyler göstermişlerdir” dedi ve bu türlü şeyleri saydı, durdu. Mevlânâ buyurdu ki: Senin kimseye imanın var mı, yok mu? O: Evet inanıyoruz, âşığım dedi. Mevlânâ buyurdu ki: Senin o kimse hakkında inanın bir delile, bir alâmete mi dayanıyor, yoksa o kimseyi şöyle göz atıp da mı yakaladın?” O: “Hâşa ki delilsiz ve alâmetsiz olsun!” dedi. Mevlânâ: “O halde niçin inanmanın bir delili ve alâmeti yoktur diyorsun ve birbirine zıt şeyler söylüyorsun” cevabını verdi.

Her velî ve büyük adam: Benim Hakk'a yakın olduğum kadar hiç kimse Hakk'a yakın değildir ve Hakk'ın da bana olan inâyeti kadar kimseye inâyeti yoktur, zannediyor. Mevlânâ buyurdu ki: Bu haberi kim verdi, velî mi, yoksa velî olmayan mı? Eğer bunu velî söylediye, şu halde o her velînin kendisi hakkındaki inancını bildiğine göre, bu inâyete mazhar olmamış olur. Yok eğer bu haberi velî olmayan ve velîden başka biri söylemişse, şu halde gerçekten Hakk'ın velisi ve has kulu o olur. Çünkü Ulu Tanrı bu sırrı bütün velîlerden gizledi halde ondan saklamamıştır. O kimse bana şu misâli verdi: Padişahın on cariyesi vardı. Cariyeler padişahın yanında “Hangimizin daha aziz olduğunu bilmek istiyoruz” dediler. Padişah: “Bu yüzük yarın kimin evinde olursa, o benim için daha azizdir” buyurdu. Ertesi gün, o yüzükten on yüzük yapılmasını emretti ve her cariyeye bir yüzük verdi. Buyurdu ki: Soru henüz çözülmüdü; bu söylediğiniz de cevap değildir ve bununla ilgisi yoktur. Bu haberi on cariyeden birisi mi verdi? Yoksa onların dışında olan biri mi? Eğer o on cariyeden biri söylemişse, öyleyse bu yüzüğün yalnız kendisine mahsus olmadığını ve her cariyenin de onun gibi bir yüzüğü olduğunu biliyor demektir. Binaenaleyh onun bir üstünlüğü yoktur ve diğerlerinden daha fazla sevilmemektedir. Eğer bu haberi o on cariyeden başkası söylediye, o halde bizzat o, padişahın gözdesi ve sevgilisi olur.

Biri: “Âşık düşkün, değersiz ve sabırlı olmalıdır” dedi ve bu türlü vasıflardan sayıp durdu. Mevlânâ buyurdu ki: Âşık böyle olmalıdır. Fakat sevilen onun böyle olmasını isterse! Eğer sevgilinin istemediği olursa, şu halde o âşık olamaz. Çünkü kendi arzusu ve kendi muradına uyuyor. Eğer sevgilinin isteğine uyarsa ve sevgilisi de onun düşkün ve değersiz olmasını istemezse, o zaman âşık nasıl düşkün ve değersiz olur. Binaenaleyh âşığın halinin belli olmadığı, yalnız sevgili onu nasıl isterse, öyle olacağı anlaşılabilir oluyor.

İsa buyurmuştur ki: **Ben bir hayvanın nasıl başka bir hayvanı yediğine şaşarım** (K. K.). Yalnız dışı bakan ve dışı gören kimseler derler ki: Madem ki insan hayvan eti yiyor, öyleyse o da hayvandır. Bu yanlıştır. Niçin? Çünkü insan ne zaman et yerse, o et hayvan değildir; **cemâddir**. Yani cansız cisimdir; hayvan öldürüldüğünden, hayvanlığı kalmamıştır. Yalnız maksat şudur ki **şeyh, müridi**, nasilsiz ve benzersiz olarak yutuyor. Ben asıl böyle nadir bir işe şaşıyorum!

Biri sordu ki: **İbrahim** (Ona selâm olsun) **Nemrud**'a: “Benim Tanrım ölüyü diriltir; diriyi de öldürür” buyurdu. **Nemrud**: “Ben de birini azledersen onu öldürmüş ve birine de mansıp veririm, onu diriltmiş olurum” dedi. O zaman **İbrahim** bu sözünden geri döndü ve bir başka delil getirip dedi ki: Benim Tanrım güneşi doğudan çıkarıyor, batıdan batırıyor; sen bunun aksini yap. Bu söz görünüşte ona aykırıdır. Mevlânâ buyurdu ki: Hâşa ki **İbrahim** onun deliliyle susturulmuş olsun ve ona verecek cevap bulamasın! Belki bu, başka bir misâle getirilmiş bir cevaptır. Bununla İbrahim, Ulu Tanrı cenini rahim doğusundan çıkarır ve mezar batısında gömer, demek istiyor. Şu halde **İbrahim**'in delili aynı demektir. İnsanı Ulu Tanrı her an yeniden yaratıyor ve onun içine başka bir şeyi yeniden yeniye gönderiyor. Bunların birincisi ikincisine, ikincisi üçüncüsüne benzemiyor. Fakat insan bundan yani, kendisinden habersizdir [yani kendisini tanımaz].

Sultan Mahmud'a (Tanrı'nın rahmeti onun üzerine olsun) bir (**Bahrî**) at getirmişlerdi. Çok güzel ve gösterişli bir attı. Sultan bayram günü ona bindi; bütün halk atı görmek için evlerinin damlarına çıkmış seyrediyorlardı. Yalnız bir sarhoş içerde kalmıştı. Onu da zorla: “Sen de gel, bu deniz atını gör” diye dama götürdüler. O : “Ben kendimle meşgulüm, istemiyorum. Onunla uğraşamam” dedi ise de, nihayet çıkıp damın kenarına kadar geldi. Bu adam çok sarhoştur. Sultan oradan geçerken, sarhoş onu at üzerinde görüp: “Bu atın benim yanımda ne değeri var? Eğer şu anda bir mutrip şarkı söylese ve bu at da benim olsa, hemen atı ona bağışlardım” dedi. Sultan bunu duyunca çok kızdı ve onu zindana atmalarını emretti. Bunun üzerinden bir hafta geçti. Adam sultana birini gösterip:

¹²⁷ Kur'an, Sûre: 36, Âyet: 82.

“Benim ne günahım vardı? Suçum neydi? Âlemin Şahı buyursun da ben de bileyim” dedirtti. Sultan, onu huzura getirmelerini emretti; getirdiler. Ona: “Ey edepsiz sersem! Sen o sözü nasıl söyledin ve buna nasıl cesaret ettin?” deyince, adam; “Ey Âlemin Şahı! O sözü ben söylemedim. O sırada sarhoş bir adamcağız damın kenarına oturmuştu, işte o söyledi ve gitti. Şimdi ben o değilim. Akıllı, zeki bir adamım” dedi. Bu söz şahın hoşuna gidip ona hil’at verdi ve onu zindandan çıkardı. Her kim bizimle alâka tesis eder, bu şaraptan içerse, nereye giderse gitsin ve kiminle oturursa otursun, konuştuğu her kavimle, gerçekte bizimle beraber oturur ve bu cinsle karışır kaynaşır. Çünkü yabancıların sohbeti, dostun sohbetinin letâfetinin aynasıdır. Yabancı ile karışmak, bir cinsten olanla muhabbet ve kaynaşmayı icabettirir. **Eşya zıddı ile belli olur** (M.)

Ebubekir Sıddık (Tanrı ondan razı olsun) şekere ümmî adını vermişti. Yani, bu anadan doğma tatlı demektir. İşte bu yüzden diğer meyvalar: “Biz bu kadar acı çekerek, tatlılık mertebesine eriştik, sen tatlılığın lezzetini ne bilirsin? Çünkü acılığın zahmetini, meşakkatini çekmedin?” diye şekere karşı öğünürler.

FASIL-

Fakat insanın meyli son haddine gelince, Dostluk baştan başa düşmanlık haline gelir.

Bu beytin mânasını sordular. Mevlâna buyurdu ki: Düşmanlık âlemi, dostluk âlemine nisbetle dardır. Çünkü dostluk âlemine kavuşmak için insanlar düşmanlık âleminden kaçarlar. Dostluk âlemi de dostluğun ve düşmanlığın kendisinden var olduğu âleme nazaran dardır. Dostluk ve düşmanlık, inkâr ve **îman** ikiliğe sebep olur. Çünkü **küfür inkârdır**. İnkâr edene, inkâr edeceği bir kimse lâzımdır. Bunun gibi kabul edene de kabul edeceği bir kimse gerekir. Bundan da anlaşılıyor ki birlik ve yabancılık ikiliği muciptir. O âlem ise **küfrün** ve **îmanın**, dostluk ve düşmanlığın fevkinde, ötesindedir. Madem ki dostluk ikiliği icabettirir ve orada ikilik olmayan bir âlem mevcuttur; sırf birlik vardır, oraya erişince, bu ikisi sığamayacağından, dostluk ve düşmanlıktan çıkmış olur. Şu halde oraya eriştiği zaman ikilikten ayrılmış demektir. İkilik, aşk ve dostluk olan o ilk âlem, şimdi söylediğimiz âleme nisbetle daha düşük ve aşağıdır. Binaenaleyh onu istemez ve kendisine düşman bilir. Meselâ Mansur’da Hakk’ın dostluğu son hadde varınca, kendi kendinin düşmanı oldu ve kendini yok ettirdi. **Ene’l Hakk** dedi. Yani, ben **fena** buldum, yok oldum; yalnız Hakk kaldı, işte o kadar! demek dedi. Bu alçak gönüllülüktür. Kulluğun, bendeliğin son haddidir. Yani yalnız O’dur, demektir ve o kadar. Halbuki: “Sen yalnız Tanrı’sın ve ben kulum” dersen bu, iddia ve büyüklükte bulunmak sayılır. Bununla sen, kendi varlığını da

ispat etmiş oluyorsun. Böylece ikilik lâzım gelir ve bu, **O Allah’tır!** Dedığın de ikiliktir. Çünkü ben olmadıkça o mümkün olamaz. Şu halde **Ene’l-Hakk**’ı Hak söylemiştir. Zira O’ndan gayri bir varlık yoktu; Mansur da yok olmuştu ve o söz Hakk’ın sözüydü. Hayal âlemi, tasavvurlar âlemine nisbede daha geniştir. Çünkü bütün tasavvurlar hayalden doğar. Hayal âlemi de, hayali var eden o âleme nisbetle dardır. Bu sözle ancak bu kadar anlaşılabilir, yoksa gerçek, mânanın kelime ve cümlelerle belli olması imkânsızdır. Biri: “O halde cümle ve sözün faydası nedir?” diye sordu. Mevlânâ buyurdu ki: Sözün faydası şudur ki seni istemeye sevk ve teşvik eder, heyecanlandırır; yoksa istenilen sözle hâsıl olmaz. Eğer böyle olsaydı, bu kadar mücahedeye ve kendini yok etmeye ne lüzum vardı? Meselâ şunun gibi: Uzakta kımıldayan bir şey görüyorsun ve iyice gör-- inek için arkasından koşuyorsun. Yoksa onun hareketi vasıtasıyla değil!..

İnsanın natıkası da insanın içinde bunun gibidir. Sen onu görmemekle beraber, o seni mânanın talebi için kıskırtır. Biri: “Ben o kadar ilimler okudum, öğrendim ve zihnimde mânalar zaptettim. Fakat insanda bakî kalacak olan mânanın hangisi olduğu bir türlü belli olmadı ve ona yol bulamadım?” dedi. Mevlânâ buyurdu ki: Eğer o sadece söz ile belli olsaydı, vücudun yok olmasına ve bu kadar zahmetlere lüzum kalmazdı. Bunun için o kadar çalışmak lâzımdır ki... Yok olup bitinceye kadar çalışmalısın. Biri: “Ben bir Kâbe olduğunu işitmiştim. Fakat o kadar baktığım halde Kâbe’yi göremiyorum. Gidip damdan bakayım.” diyor, nihayet dama çıkınca boynunu uzatıyor ve göremiyor; Kâbe’yi inkâr ediyor. Kâbe’yi görmek sadece bununla hasıl olmaz. Yerinde göremediğin gibi. Meselâ kışın, kürkü nasıl candan ararsın? Halbuki yaz gelince çıkarıp atıyorsun. Ondan için sıkılıyor. İşte kürkü istemek, sıcaklık elde etmek içindir. Çünkü sen kışın sıcağa âşıktın. Soğuğu defedecek bir şeyle ısınmıyor muydun ve kürk vasıtasına muhtaç değil miydin? Fakat artık mâni kalmayınca kürkü çıkarıp attın.

Gökler yarılr¹²⁸ ve yer yerinden oynadığı zaman¹²⁹ bu sana işarettir. Yani sen kavuşma tadını tattın. İşte bir gün gelir ki bu parçaların ayrılığı tadını tadar, o âlemin genişliğini de müşahede eder ve bu darlıktan kurtulursun, demektir. Meselâ birini çarمیha gerseler, o orada rahat olduğunu zannederek kurtulma zevkini unuttur. Halbuki çarمیhtan kurtulunca ne azap içinde olduğunu anlar. Bunun gibi çocukların da rahatı ve gelişmesi orada ellerini bağladıkları halde, beşikte olur. Fakat büyük bir adamı beşiğe koysalar, burası onun için zindan ve azap olur. Bazı kimseler güllerin açılıp goncalardan baş çıkarmasından

¹²⁸ Kur’an, Sûre: 84. Âyet: 1.

¹²⁹ Kur’an, Sûre: 99. Âyet: 1.

hoşlanır; bazıları ise bütün gül yapraklarının birbirinden ayrılıp, kendi asıllarına bağlanmış olmalarından zevk duyar. İşte bazıları hiçbir dostluk, aşk ve sevgi, **küfür** ve **îman** kalmamasını, böylece asıllarına kavuşmalarını isterler. Çünkü bütün bunlar duvardır. Darlığa, sıkıntıya ve ikiliğe sebeb olur. Halbuki o âlem genişliği, huzur ve mutlak birliği muciptir. O söz pek o kadar yüksek değildir ve kuvveti yoktur. Hem nasıl büyük olabilir? Nihayet sözdür. Hattâ bizzat za'fı mucip olur. Müessir olan Hakk'tır ve müheyyiç olan da Hakk'tır. O arada örtüdür, perdedir. İki üç harfin bir araya gelmesi nasıl hayat ve heyecana sebeb olur? Meselâ biri senin yanına geldi. Sen hatırını sayıp ona: "Nasılsın, iyi misin? Hoş geldin" dedin, o da bunlarla sevindi ve bunlar onun seni sevmesine sebep olmuştur. Birine sövdün ve o iki üç kelime onun kızmasına, kırılmasına vesile oldu. İşte iki üç kelimenin, sevgi ve rızanın artması, kızgınlık ve düşmanlığın şiddetlenmesi ile ne ilgisi var? Sadece Ulu Tanrı, herhangi birinin gözü, Tanrı'nın **Cemâline** ve **Kemâline** erişmesini diye, bunları sebep ve perdeler yapmıştır. İnce, zayıf perdeler, zayıf gözlere göredir. O, perdelerin gerisinde hükümler verir, sebepler yaratır. Bu ekmek gerçekte, hayatın sebebi değildir. Fakat onu Ulu Tanrı hayatın ve kuvvetin vasıtası yapmıştır. Nihayet o cansız bir cisimdir ve insan hayatına sahip değildir. O halde kuvvetin artmasına nasıl sebep olur? Eğer onda bir dirilik olsaydı, bizzat kendini diriltirdi.

FASIL-

Ey kardeş! Sen yalnız o düşüncesin.

Sende bundan başka ne varsa kemik ve sinirdir.

Bu beytin mânasını sordular. Buyurdu ki: Sen bu mânaya bak ki, o **aynı düşünce**, belli olan özel bir düşünceye işarettir. Biz onu genişletmek için buna (endişe) düşünce adını verdik. Fakat gerçekte bu endişe, yani düşünce değildir. Eğer bu düşünce olsa bile bu, insanların anlamış olduğu düşünce değildir. Bizim endişe kelimesinden anladığımız da budur. Eğer bir kimse bu mânayı daha umumî, sade ve basit anlatmaya kalkarsa, halkın anlaması için der ki: **İnsan konuşan bir hayvandır**. Buradaki nutk (söz), ister gizli, ister açık olsun. Düşünce demektir ve ondan gayrisi hayvan olur. O halde insan fikir ve düşünceden ibarettir; geri kalan kemik ve sinirdir. Bu söz doğrudur, güneş gibidir. İnsanlar onunla dirilir ve hararetlenir. Güneş her zaman mevcuttur, hazır ve her şey onun sayesinde sıcak bulunur. Fakat güneş göze sığmaz ve insanlar da ondan diri olduklarını, ısındıklarını bilmezler. Fakat, ister şükür, ister şikâyet ister hayır, ister kötü olan bir sözle ve bir cümle vasıtasıyla söylenmiş olsun, güneş göze görünür. Tıpkı gökteki güneşin her zaman parladığı halde, ışığı

bir duvara vurmuyunca göze görünmemesi gibi. Bunun gibi harf ve ses vasıtası olmadıkça söz güneşinin parıltısı da peyda olmaz. Her zaman varsa da **o lâtiftir, görünmez**¹³⁰ buyurulduğu veçhile, görünmesi için bir kesafet lâzımdır. Biri dedi ki: Tanrı'nın hiçbir mânası ona görünmedi ve Tanrı'nın kelâmı ona hiçbir mâna ifade etmiyordu. Bunun için şaşırılmış, donup kalmıştı. Kendisine: "Tanrı şöyle yaptı, böyle buyurdu, şöyle menetti." dedikleri zaman ısındı ve Tanrı kelâmının mânasını anladı. Demek ki her ne kadar Hakk'ın letâfeti mevcut ve onun üzerine ışıklarını salıyorsa da, o bunu görmüyordu. Tanrı'nın emir ve nehyi yaratmak kudret ve kuvvetini ona şerh etmeden, yani bunların vasıtası olmadan, bu letâfeti göremiyordu. Evet, bazı kimseler vardır ki doğrudan doğruya bal yiyemeyip, ancak zerde pirinç, helva ve* daha başka yemeklere karıştırmak suretiyle yiyebilirler. Bu, kuvvetleninceye kadar böyle devam eder; sonra balı vasıtasız olarak yiyebilecek hale gelirler. İşte bundan da nutkun daima parlayan, lâtif, hiç kesilmeyen, kararmayan bir güneş olduğunu öğrendik. Yalnız sen, güneşin ışığını görmeyen ve ondan zevk alman için maddi, kesif bir vasıtaya muhtaçsın. Bu şekilde öyle bir yere erişirsin ki artık o zaman, herhangi bir kesafet vasıtası olmadan o ışığı ve letâfeti görür; ona alışır ve onu çekinmeden seyredersin. Ondaki kuvvet bulur ve o letâfet denizinde tuhaf renkler görür, garip temaslar yaparsın. Ne kadar tuhaftır ki bu nutuk ister konuş, ister konuşma, daima sende mevcuttur. Hattâ düşünürken bile yine nutuk vardır, her ne kadar senin düşüncende can yoksa da biz bu halde bile nutuk olduğunu söyleriz ve **insan konuşan bir hayvandır** [deriz.] Bu hayvanlık sende mevcuttur. Yaşadığın müddetçe, nutkun da seninle her zaman beraber olması lâzım gelir. Meselâ hayvanlıkta geviş getirmek, hayvanlığın görünmesine sebeptir. Fakat bunun bulunması daima şart değildir. Nutkun da söz söylemesi ve konuşması icabeder. Fakat şart değildir.

İnsanın üç hali vardır. Birincisi, insan Tanrı'nın etrafında dolaşmaz ve kadından, erkekten, maldan, çocuktan, taştan ve topraktan her şeye hizmet eder, tapınır; Tanrı'ya ibâdet etmes. İkinci halde o insanda bir bilgi ve **mârifet** hasıl olunca Tanrı'dan başkasına hizmet etmez. Üçüncü halde ise, bu ikinci halden ilerleyip susar; ne Tanrı'nın hizmetini yerine getiriyorum der, ne de getirmiyorum. Bu her iki mertebenin de dışına çıkmış olur. Bu grup insanlardan bu dünyada bir ses çıkmaz. Senin Tanrının, senin için ne hâzır ve ne de gaib: O her ikisinin Yaratanıdır; yani huzur ve gaybeti yaratandır. O halde bu her ikisinden de ayrıdır. Çünkü eğer huzur olsa, gaybet olmamalı ve gaybet mevcutsa huzur da yok olmalı. Huzurun yanında gaybet vardır, binaenaleyh O, huzur ve gaybet ile

¹³⁰ Kur'an, Sûre: Âyet: 103.

tavsif olunamaz. Yalnız zıddan zıd meydana gelir. Zıddın zıddı doğurması gerekir. Çünkü onun gaybet halinde, huzuru yaratmış olması lâzım ve huzur gaybetin zıddıdır. Gaybet için de bu böyledir. O halde zıddan zıddın doğması doğru olmaz ve Tanrı'nın kendi gibisini, benzerini yaratması yakışık almaz. Çünkü O'nun eşi yoktur, denilmiştir. Zira mümkün olursa, benzer benzerini yaratır; o zaman da tercih bilâ müreccih olur. Aynı zamanda bir şeyin, kendi nefisini icat etmesi lâzım gelir. Halbuki her ikisi de mümkün değildir. Mademki buraya kadar geldin dur ve tasarruf etme! Aklın artık burada tasarrufu kalmaz; deniz kıyısına erişince durur. Çünkü artık durmak da kalmaz.

Bütün sözler, Bilgiler, hünerler ve sanatlar bu sözden lezzet alırlar. Eğer o olmazsa hiçbir işte ve sanatta tad kalmaz. Fakat bunun gayesi nedir? Bilmezler ve bilmek de şart değildir. Meselâ bir adam zengin, koyun, at sürüleri ve daha başka şeyleri olan bir kadını almak istemiş olsa ve bu koyunlara, atlara baksa bahçeleri sulasa, gerçi o bu işlerle meşgul olur; fakat o, işin zevkini kadının varlığından almaktadır. Çünkü o kadın ortadan kalkınca, bu işlerde de hiçbir tad kalmaz, hepsinden soğur ve hepsi ona cansız görünür. Bunun gibi dünyanın bütün hünerleri, bilgiler ve daha başka şeyler hayatı, zevki, harareti **ârifin** nurundan alırlar. Eğer onun zevki ve varlığı olmazsa, bütün o işlerde bir tad ve haz kalmaz. Hepsi ona ölü gibi görünür.

FASIL– Buyurdu ki: Önce şiir söylediğimiz zaman içimizde [bizi buna teşvik ve sevkeden] büyük bir dâiye vardı. Bunun için, o zamanlar hissin bizim üzerimizde tesiri oluyordu. Şimdi ise bu his zayıflamış ve batmak üzere olduğu halde yine eserleri vardır. Ulu Tanrı'nın âdeti böyledir. Her şeyleri doğduğu zaman terbiye ediyor ve bundan büyük eserler ve hikmet ortaya çıkıyor. Batış halinde de o aynı terbiye kalmaktadır, kaimdir.

Doğunun ve batının Rabbidir¹³¹.

Bunun mânası: Tanrı doğan ve batan dâiyeleri (faktör) terbiye eder demektir.

Mu'tezile der ki: Fiilleri yaratan kul olduğu gibi, ondan meydana gelen her işin yaratana da yine kuldur. Halbuki meydana gelen her işin yaratana da yine kuldur. Halbuki böyle olmaması lâzım. Çünkü ondan meydana gelen her fiil, ya mağlûp olduğu akıl, ruh kuvvet ve cisim gibi bu âlet vasıtasıyla veya vasıtasız olarak meydana gelir. Onun bu vasıtalarla fiillerinin yaratıcısı olması doğru

¹³¹ Kur'an, Sûre: 26, Âyet: 28.

değildir. Çünkü onun bunların hepsini yaratmaya kudreti yoktur. O halde bu âlet vasıtasıyla fiilleri yaratan da olmaz. Çünkü âlet onun hükmü altında değildir ve bu âlet olmadan da, fiilini yaratan olması imkânsızdır. Çünkü o âlet olmadan, ondan bir iş hasıl olması mümkün değildir. Binaenaleyh kesin olarak anlamış olduk ki fiilleri yaratan Hakk'tır, kul değildir. Kuldan meydana gelen ister iyi, ister kötü olsun her fiili kul bir niyet ve bir plânla yapar. Fakat o işin hikmeti, kulun tasarladığı kadar değildir. Ona, o işte hasıl olan kadar mâna, hikmet ve faydanın faydası, ancak o işin ondan meydana gelmesi kadardır. Fakat onun umumî faydalarını Tanrı bilir. Meselâ ahirette ve dünyada iyi ad sahibi olmak ve emniyette bulunmak niyetiyle namaz kılıyorsun. Fakat o namazın faydası senin düşündüğün gibi bu kadarlık değildir. Bununla öyle yüzbinlerce faydalar verecektir ki o senin vehmine bile girmez. O faydaları ancak Tanrı bilir. Kulu bu işi yapmaya sevkeden O'dur. İşte bu yönden insan Tanrı'nın kudretinin kabzası elinde bir yay gibidir ve Ulu Tanrı onu bütün işlerde kullanır ve gerçekte işi yapan Hakk'tır, yoksa yay değil. Yay âlettir, vasıtaadır. Lâkin dünyanın karar bakımından, kendisi Hakk'tan gafildir. Ben kimin elindeyim? Diye kendisinden haberdar olan yay ne kadar büyük ve mukaddestir! Kararı ve sütunun direği gaflet olan bu dünyaya ne söyleyeyim?

Bir kimseyi uyandırdıkları zaman onun dünyadan usandığını ve soğuduğunu, âdeta eridiğini ve yok olduğunu görmüyor musun? İnsanın küçüklükten beri büyüüp gelişmesi, gaflet vasıtasıyla olmuştur. Yoksa insan hiçbir zaman gelişip büyüemez. O halde bu gaflet vasıtasıyla mamur olup büyüdüğünden, Ulu Tanrı onu yeniden, ister istemez, o gafletleri yıkamak ve temizlemek için zahmetlere ve mücahedelere sokar. İnsan bundan sonra o âleme âşına olabilir. İnsanın vücudu bir çöplüğe benzer, gübre yığını gibidir. Fakat bu gübre yığını azizdir. Çünkü onda padişahın yüzüğü bulunuyor. İnsanın vücudu tıpkı buğday çuvalı gibidir. Padişah: "O buğdayı nereye götürüyorsun ki, benim ölçeğim onun içindedir." diye bağırıyor. O götüren, ölçekten gafil ve buğdaya batmıştır. Eğer ölçekten haberi olsa, buğdaya nasıl iltifat eder? Binaenaleyh seni **ulvî âleme** çeken ve **sufî âlemden** soğutan ve ayıran her düşünce, o ölçeğin nurunun dışarı vuran aksidir. İnsan o âleme meylediyor ve eğer bunun aksine olarak süflî âleme meylederlerse bunun alâmeti, o ölçeğin perdede gizli bulunmuş olmasıdır.

FASIL– Biri: "**Kadı İzzeddin** sana selâm gönderiyor ve her zaman sizin iyiliğinizi, hayrınızı söylüyor, sizi övüyor;" dedi Mevlânâ buyurdu ki: Her kim bizi hayırla yâd ederse onun da dünyada, yâdi hayırlı olsun! Eğer bir kimse başka biri

hakkında iyi şeyler söylerse o hayır, iyilik kendisinin olur ve gerçekte kendisini öğmüştür. Bunun benzeri şöyledir: Meselâ, bir kimse kendi evinin etrafına güller, fesleğenler dikse, her bakışında gül ve fesleğen görür ve kendisini her zaman cennetteymiş gibi hisseder. İnsanların iyiliğini söylemeye alışmış ve onların hayrıyla meşgul olan kimse, onun sevgilisi olur. Bu gül ve güllüktür, ruh ve rahattır. Birinin kötülüğünü söyleyince, o kimse gözünde sevimsizleşir. Onu hatırlayıp da, hayali gözünün önüne gelince sanki, yılan yahut akrep veyahut çerçöp görmüş gibi olur. Bunun için madem ki gece gündüz gül ve güllük ve İrem bağları görebileceksin, o halde niçin dikenlerin ve yılanların bulunduğu bir yerde dolaşıyorsun? Bütün insanları sev ki, daima çiçekler ve gül bahçeleri içinde bulunasin. Eğer hepsini düşman bilirsen, düşmanların hayali gözünün önüne gelir ve sanki, gece gündüz dikenlikler ve yılanlar arasında geziyormuş gibi olursun. Şu halde herkesi seven ve her şeyi hoş gören evliya bunu başkaları için değil, Allah saklasın! gözlerine çirkin, sevimsiz ve iğrenç bir hayal görünmesin, diye yaparlar. Madem ki bu dünyada insanları tahayyül ve yâd etmek mutlaka zaruridir ve bundan kaçınılmaz, o halde iğrenç, çirkin hayallerin yollarını karıştırmaması, bozmaması için insanları anarken hepsinin hoş ve iyi olmasına çalış. Binaenaleyh halk hakkında yaptığın her şey ve onları ister iyilikle, ister kötülükle olsun anman tamamıyla sana ait olur. Bu bakımdan, Ulu Tanrı buyuruyor ki: **Kim iyi bir iş yaparsa kendi nefesine ve kim kötü bir iş işlerse kendisine yapar¹³². Ve O'nun için her kim bir zerre ağırlığınca iyilik ederse onu görecektir ve her kim de zerre kadar kötülük işlerse onu görecektir¹³³.**

Biri: Ulu Tanrı "**Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım¹³⁴.**" buyurdu. Melekler de: "**Yeryüzünde fesat çıkaracak, kan dökecek bir kimse mi yerleştireceksin? Biz ise sana hamdederek, seni takdis seni tenzih ediyoruz¹³⁵.**" dediler. Adem henüz gelmeden insanın fesat çıkarıcı ve kan dökücü oluşuna önceden nasıl hükmettiler?" diye sordu. Mevlânâ buyurdu ki: Bunun için iki şık vardır. Biri menkul, diğeri makul. Menkul olan o melekler **levh-i mahfuzda** bir kavim ortaya çıkacak, onların sıfatları şöyle olacak, diye okudular ve işte bu sûretle ondan haber vermişlerdir.

İkinci şık da şudur: Melekler akıl yoluyla, o kavmin yerden (çıkaracağını) olacağını istidlâl ettiler. Şüphesiz o zaman, bunlar hayvan olur ve hayvandan da elbette böyle bir hareket meydana gelir. Her ne kadar bu mâna onlarda bulunsa

¹³² Kur'an, Sûre: 41, Âyet: 46.

¹³³ Kur'an, Sûre: 99, Âyet: 7, 8.

¹³⁴ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 30.

¹³⁵ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 30.

ve onlar natik olsalar da onlarda da hayvanlık olduğundan, çaresiz fesat çıkarırlar ve kan dökerler. Çünkü bu insanın levazımındadır. Başka bir kavim de buna başka bir mâna uydurup diyorlar ki: Melekler sırf akıl ve hayırdır. Onların bir işte hiçbir ihtiyarı yoktur. Nasıl ki, sen uykuda yaptığın işlere karşı koyamıyorsan, **inkâr, küfür** yahut **tevhid** ile meşgul oluyorsan, işte melekler de uyanırken böyledirler. İnsanlar ise bunun aksinedir. Onların ihtiyarları vardır. Her hırsı, hevesi her şeyi kendileri için isterler. Hepsinin kendilerinin olması için kan dökerler ve bu ancak hayvanın vafıdır. Binaenaleyh onların hali, insanların zıddına olmuştur. İşte bu yolla onlardan, her ne kadar orada bir söz ve bir dil yok ise de:

Onlar böyle dediler diye haber verdiler. Bunun takdiri şöyledir: Eğer birbirine zıt iki hal söze gelir ve kendi hallerinden haber verirlerse, bu tıpkı şuna benzer: Meselâ şair der ki: Havuz ben doldum! dedi. Havuz söz söylemez. Bunun mânası şudur: Eğer havuzun dili olsaydı, bu haldeyken şöyle söylerdi.

Her mesleğin içinde bir levha vardır: O levhada şu dünyanın durumunu ve ne olacağını melek kudreti nispetinde önceden okur ve bu okuduğu, bildirdiği şey meydana gelince, onun Ulu Tanrı hakkındaki inancı, aşkı ve O'ndan geçişi (mestliği) artar. Tanrı'nın gaibi biliciliğine ve büyüklüğüne hayret eder. O aşk ve güvenin hayretinin fazlalığı sözsüz ve cümlesiz bir halde O'nun zikri, tesbihi olur. Meselâ bir yapı ustası, çırağına: " Bu yapılan saray için şu kadar ağaç, şu kadar tuğla, kiremit, taş v.s. şu kadar da saman gider." diye haber verir. Saray tamam olup (söylediğinden) ne az, ne de çok malzeme harcanmamış olunca, çırağın ustasına olan güveni artar. İşte onlar da bu mesabededirler.

Biri Şeyhten: "Mustafa o kadar azametiyle ve hakkında, **sen olmasaydın felekleri yaratmazdım**" (H.) buyrulduğu halde, yine Allah'a karşı: Ey Muhammed'in Rabbi, Keşke Muhammed olmasaydı!" buyurdu. Bu nasıl oluyor? diye sordu. Şeyh: "Söz misâl vermekle aydınlanır. Buna bir misâl vereyim de anlaşılın." buyurdu ve anlattı: Bir köyde bir adam bir kadına âşık oldu. Her ikisinin de evi çadırı birbirine yakındı ve beraber eğlenip vakit geçiriyor, birbirlerinden gelişip büyüyorlardı. Yaşayışları, birbirlerinden ve suda yaşayan balık gibi, senelerden beri beraber diler. Ulu Tanrı onları birdenbire zenginleştirdi. Birçok koyunlar, öküzler, atlar, altın, eşya, hizmetçi ve köle bağışladı. Son derece zengin olduklarından, günün birinde şehre gittiler ve her biri büyük, şahane birer saray satın alıp, adamlarıyla, uşaklarıyla oraya yerleşti. Biri bir tarafta, öbürü diğer tarafta (yaşıyordu) ve vaziyet bu hale gelince, eski eğlencelerini ve beraberliklerini tatbik edemediler. Kalpleri için için yanıyordu ve

gizli gizli ah çekip söyleniyorlardı. Nihayet bu yanıp tutuşma haddini aşınca, onların her şeyleri bir ayrılık ateşinde yandı ve yanma sona erince de, feryatları ve ahları Tanrı tarafından kabul edildi. Atları ve koyunları azalmaya başladı; yavaş yavaş o hale geldi ki ilk durumlarına döndüler ve sonra uzun zaman yine o köyde birleşip zevk ve eğlence içinde vakit geçirdiler. Ayrılık acısından bahsettiler. **Muhammed'in Rabbi! Keşke Muhammed yaratılmasaydı!** (H.) Niçin söylendi? O, Ulu Tanrı'nın vuslatı içinde yaşıyordu. Tıpkı balık gibi, rahmet denizine dalıp çıkıyordu. Her ne kadar bu dünyada peygamberlik makamına ermiş halka yol göstermiş, büyüklüğe, padişahlığa şöhrete mazhar ve sahabeye sahip olmuş ise de eski yaşamını hatırlayınca der ki: Keşke Peygamber olmasaydım ve bu âleme gelmeseydim! Çünkü bu âlem o **mutlak visâle** nisbetle hepsi yük, azap ve zahmettir. Bütün bu bilgiler, çalışmalar ve kulluklar Tanrı'nın büyüklüğüne ve vereceği şeye nazaran, sanki birinin başını eğip, sana saygı gösterip gitmesi gibidir. Eğer bütün yeri Tanrı'ya saygı göstermekte başına koysan, tıpkı başını bir defa yere koymuş olman gibidir. Tanrı'nın istihkakı ve lûtfu senin varlığından ve saygından eskidir. Seni nereden meydana çıkardı, var etti ve kulluğa, saygı göstermeye istidatlı kıldı. Birde sen Onun kulluğundan dem vuruyor, lâf ediyorsun. Kulluklar ve hizmetler, tıpkı ağaçtan ve keçeden bebekler yapıp, sonradan Tanrı'nın huzuruna onları çıkararak: "Bu bebekler benim hoşuma gitti; fakat onlara can vermek senin işindir. Eğer can bağışlarsan diriltmiş olursun, bağışlamazsan ferman senindir!" demene benzer.

İbrahim buyurdu ki: **Tanrı O'dur ki öldürür ve diriltir**¹³⁶.

Nemrud da "**Ben de yaşatır ve öldürürüm.**" dedi¹³⁷.

Ulu Tanrı ona mal, mülk verdiğinden o da kendini kudretli sandı ve işini Hakk'a havale etmedi. "Ben de diriltirim ve öldürürüm" dedi. Bu mülkten maksat bilgidir: Ulu Tanrı insanın, ben bu işle ve bu amel ile diriltirim, zevk hâsil ederim, diye işleri kendine izafe etmesi için ona akıl ve hazakat bağışladı. Yoksa O ne diriltir; ne öldürür, demek değildir.

Biri büyük Mevlâna'dan sordu ki: **İbrahim Nemrud'a: "Benim Tanrım güneşi doğuda yükseltip batıda batırandı"**¹³⁸. Eğer sen Tanrılık iddiasında isen bunun aksini göster" dedi. Buradan da anlaşılıyor ki **Nemrud İbrahim'i**

¹³⁶ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 258.

¹³⁷ Kur'an, Sûre: 35, Âyet: 258.

¹³⁸ Kur'an, Sûre: 33, Âyet: 258.

susturmuştur. Çünkü o ilk sözünü bırakıp cevap vermeden, başka bir delil getirmeğe çalışılmıştır.

Büyük Mevlânâ buyurdu ki: Öbürleri saçmaladılar sen de mi saçmalıyorsun? Bu her iki misâl de aynıdır. Sen yanıldın ve onlar da öyle. Bunun pek çok mânası vardır. Bu mânalardan biri: Ulu Tanrı seni yokluktan, annenin karnında şekillendirdi. Senin doğun, annenin karnında şekillendirdi. Senin doğun, annenin karnıdır. Oradan doğdun, çıktın, yükseldin. Ve mezarın batısında battın. Bu ilk sözün aynıdır. Başka bir tabirle, **diriltir** ve **öldürür** diye söylenmiştir. O halde eğer kudretin varsa çocuğu mezar batısından çıkar, rahim doğusuna götür bakalım. Başka bir mânası da şudur: Madem ki ârifde **tâat**, **mücadele** ve yüksek ilimler vasıtasıyla aydınlık, kendinden geçiş, zevk ve rahatlık hâsil oluyor ve bunları terk edince, o zevk gurup ediyor; o halde bu iki tâat haliyle, bunu terketme hali, onun doğusu ve batısı olmuş olur. Şu halde eğer sen yaratmaya muktedirsən, batı gibi olan fesat, kötülük, günah batısında, tâatten doğan bu aydınlığı ve rahatı şu anda göster. Bu kulun işi değildir ve kul bunu hiç bir zaman yapamaz. Tanrı'nın işidir. Çünkü eğer isterse güneşi batıdan doğdurur. İsterse doğudan.

Dirilten de O'dur, öldüren de¹³⁹.

Kâfir ve mü'min her ikisi de O'nu tesbih ederler. Çünkü Ulu Tanrı, her kim doru yolda gider ve doğrulukla çalışır, şeriata ve nebîlerin, velîlerin yoluna uygun olarak yürürse, onda böyle aydınlıklar, hayat ve zevkler hâsil olacağını bildirmiştir. Bunun aksini yaptığı zaman da karanlıklar, korkular, kuyular ve belâların zuhur edeceğini haber vermiştir. Her ikisi de mademki bununla meşgul oluyorlar ve Tanrının vadettiği şey ne artar, ne eksilir, olduğu gibi meydana çıkar; o halde her ikisi de Tanrı'yı tesbih etmiş olurlar. Yalnız o bir dille, bu ayrı bir dille. O tesbih ile, bu tesbih arasında ne fark vardır? O da Tanrı'yı tesbih eder, bu da. Meselâ bir hırsız hırsızlık edince, onu darağacına asarlarsa bu da müslümanların vâzıdır. Yani bu demektir ki: Her kim hırsızlık ederse hali bu olur. Birine de padişah doğruluğu ve emniyeti yüzünden bir hil'at vermiştir. O da Müslümanların vâzıdır. Fakat hırsız o dille vâzeder, emin olan da bu dille. Fakat sen bu iki vâz arasındaki farka bak!

FASIL- Buyurdu ki: Nasıl, hâtırın hoş mu? Çünkü hâtır aziz bir şeydir, tuzak gibidir. Av tutması için tuzağın sağlam olması lâzımdır. Eğer hâtır, hoş olmazsa, tuzak yırtılmış ve bir işe yaramaz olur. İşte bunun için bir kimse

¹³⁹ Kur'an, Sûre: 40, Âyet: 68.

hakkında dostluk da düşmanlık da ifrat dereceye varmamalıdır. Çünkü bu her ikisinden de tuzak yırtılır. Mutedil olmalıdır. Bu dostluğu ifrata vardırmamak lâzım geldiğini, Hakk'tan gayrisi hakkında diyorum elbette. Ulu Tanrı hakkında hiç bir ifrat tasavvur olunmaz. Sevgi ne kadar fazla olursa, o nisbette iyidir. Çünkü Hakk'ın gayrisi için ifrat derecede olması, şu bakımdan mahzurludur: Halk gök kubbenin esiridir. Gök kubbe döner. Binaenaleyh halkın durumu da döner, değişir. Dostluk ifrata varınca daima büyüklüğünü, saadetini ister. Bu ise mümkün değildir. İşte bu cihetten hâtır perişan olur. Düşmanlık da ifrat dereceye varınca, her zaman onun kötülüğünü, uğursuzluğunu ister. Gök kubbe dönmektedir. Böylece onun ahvali de döner. Bir zaman mesut, bir zaman bedbaht olur. Bir insanın daima bedbaht olması da mümkün olmadığından, onu sevmeyen adamın rahatı kaçır. Fakat Tanrı sevgisi bütün âlemlerden, kâfir, Yahudi, puta tapan, bütün insanlarda ve varlıklarda gizlidir. Bir insan kendini var eden nasıl sevmez? Bu sevgi onda gizlidir. Fakat birtakım engeller onun görünmesine mânidir. Engeller ortadan kalkınca, o sevgi açığa çıkar. Yalnız varlıklar değil, yokluk bile, onları da varetmesi ümidi ile, kaynaşmaktadır. Yokluk da bir padişahın önüne dizilmiş olan dört insan gibidir. Her biri beklemektedir ve her biri padişahın mansıbı kendisine ayırmasını bekler ve her biri öbüründen utanmıştır. Çünkü birinin ümidi diğerinkine uymaz. Onun için yokluklar, Tanrı'dan var olmayı ümidettiklerinden, sıralanmışlardır ve her biri: "Beni var et!" diye hepsinden önce yaratılmak ister. Bunlar Ulu Tanrı'dan istiyorlar. Binaenaleyh birbirlerinden çekinirler. İşte yokluklar böyle olursa, varlıklar nasıl olmalıdır. **Tanrı'yi övmeyen (tesbih) hiç bir şey yoktur; fakat siz onların bunu nasıl yaptıklarını anlayamazsınız**¹⁴⁰. Sözüne hayret edilmez. (Çünkü) Yok olmayan hiç bir şey yoktur ki O'nun hamdini tesbih etmesin. İşte aslında garip olan budur.

Şiir:

Küfür ve iman her ikisi de senin yolunda:

"O birdir, O'nun ortağı yoktur." diye koşarlar.

Bu evin temeli gaflettendir ve âlemdeki bütün cisimler, büyümesi de gafletle olmuştur. Senin bu büyüyen cismin de gaflettendir. Ve gaflet küfürdür. Küfür olmadan din olmaz. Çünkü **din, küfrü** bırakmaktır. O halde küfür olmalıdır ki insan onu terk edebilsin; binaenaleyh bunların ikisi aynı şeydir. Çünkü bu onsuz, o da bunsuz olamaz. Bu bakımdan parçalara ayrılmazlar. Yaratanları (Hâlikleri) da biridir. Eğer Yaratanları bir olmasaydı, ayrılırlar

¹⁴⁰ Kur'an, Sûre: 17, Âyet: 44.

parçalanabilirlerdi. Çünkü her biri bir parçayı yaratırdı. Şu halde Tanrı, Yaratan bir olduğundan, birdir; O'nun ortağı olamaz.

Dediler ki: **Seyyid Burhaneddin** pek güzel konuşuyor, ama söz arasında **Senaî'nin** şiirini çok tekrarlıyor. **Seyyid** buyurdu ki: Onların söylediği şuna benzer: Güneş iyidir amma nur veriyor, bu ayıbı var! **Senaî'nin** şiirini misâl vermek, o sözü göstermektir. Her şeyi güneş gösterir ve her şey güneşin ışığında görünür. Güneşin nurundan maksat, bir şeyler göstermesidir. Bu güneş işe yaramayan bir şeyler gösteriyor. İşe yarayan şeyler gösteren bir güneş hakikaten güneş olur. Bu, hakikat güneşinin **fer'i** ve mecazıdır. Siz de **aklı cüz'i** nispetinde bu gönül güneşinden bilgi nuru alınız. Çünkü size mahsusâtta başka bir şey görünürse bilginiz artar. Her üstaddan ve dosttan bir şey anlamaya, öğrenmeye çalışınız. O halde anlamış olduk ki bu surî güneşten başka bir güneş daha vardır. Bununla gerçekler ve mânalar keşfolunur. Senin bu sığındığın ve memnun olduğun cüz'i bilgi, o büyük bilginin fer'i ve ışığıdır. **Onlar uzak bir yerden çağırırlar**¹⁴¹. buyurulduğu gibi. Bu ışık seni o büyük bilgiye ve esas olan güneşe doğru çağırır.

Sen o ilmi kendine doğru çekiyorsun. O diyor ki: Ben buraya sığmam, sen oraya geç. Benim buraya sığmam imkânsızdır, senin oraya gelmen ise çok güçtür. Muhali yaratmak muhaldir. Fakat, güç olanı yaratmak imkânsız değildir. O halde bu her ne kadar güçse de sen yine çalış ki büyük bilgiye ulaşasın ve onun buraya sığacağını ümitleme. Bu muhaldir. Meselâ zenginler Tanrı'nın zenginliğinden, muhabbetinden kuruş kuruş, habbe habbe toplarlar. Bunu, zenginlik nurundan zenginlik sıfatını kazanmaları için yaparlar. Zenginlik nuru diyor ki: Ben o büyük zenginlik tarafından sizi çağırıyorum. Niçin beni buraya çekiyorsunuz? Buraya sığmam, siz bu tarafa doğru geliniz. Hülâsa aslolan neticedir. Neticesi öğülmüş olsun! Öğülmüş netice, kökü o ruhanî bahçede sabit bulunan, fer'leri, dalları ve meyvaları başka bir yerde asılmış ve meyvaları başka bir yere dökülmüş olan bir ağaç gibidir. Sonunda meyvalarını kökünün bulunduğu bahçeye götürürler. Çünkü köprü oradadır. Eğer aksine olursa, zâhiren **Suphanallah!** ve **Lâilâhe illallah!** deseler de kökü bu dünyada olduğundan, bütün meyvalarını buraya getirirler ve eğer her ikisi de o bağda olursa, nur üstüne nur olur.

FASIL - Ekmelüddin: "Mevlâna'ya âşığım. Onun yüzünü görmek istiyorum. Ahiret bile aklıma gelmiyor. Mevlâna'nın nefsinin bu düşünceler ve

¹⁴¹ Kur'an, Sûre: 41, Âyet: 44.

tedbirler olmadan munis görüyorum ve onun güzelliği ile sükûn buluyorum. Onun sûretinden ve hayalinden bana lezzetler hâsıl oluyor." dedi. Mevlâna buyurdu ki: Ahiret ve Hakk hatırına gelmezse de onun hepsi dostlukta gizlidir ve adı geçer. Halifenin önünde bir rakkase kastanyet çalıyordu. Halife dedi ki: Sanatın ellerinde mi? O: "Ayaklarımda da var!" dedi. Benim ellerimde zevk ayaklarımdakinin ellerimde gizli olmasındandır. Bu yüzden her ne kadar mürit ahireti mufassalan hatırına getirmezse de onun zevki, şeyhi görmekten ve ondan ayrılmak korkusunu duymaktan, bütün o tafsilâtı ihtiva etmektedir. Ve onların hepsi onda gizlidir. Meselâ bir kimse oğlunu veya kardeşini okşar, sever. Her ne kadar evlâtlık ve kardeşlik duygusuyla vefa, merhamet, şefkat, sevgi, iyi akibet ve bunun gibi akrabadan ümidettiği menfaatler, hiç biri onun aklına gelmezse de, bu sevgide, yukarıdaki tafsilâtın hepsi gizlidir. O kadar ki bunların hepsi birbiriyle buluşmakta ve görüşmektedir. Meselâ rüzgârın ağaçta gizli olması gibi... İster yerde, ister suda olsun, eğer onda rüzgâr olmasaydı, ateş ona tesir etmezdi. Çünkü rüzgâr ateşin yemidir; hayatıdır. Görmüyor musun ki üfleme, ateşi canlandırıyor. Ağaç suda, toprakta bulunsada rüzgâr onda gizlidir. Eğer rüzgâr gizli olmasaydı suyun üzerine çıkmazdı. Meselâ sen söz söylüyorsun. Her ne kadar ağız, damak, dil, akıl, burun ve dudak (gibi uzuvlarla bu işi yapıyorsan da), vücudun reisleri olan diğer bütün parçaları ve **erkân, tabiatler, felekler** ve âlemin onlarla kaim olduğu yüzbin sebepler de söz söylemek için lâzımdır ve bütün bunlar sözün levazımındandır. Sonra Tanrı'nın sıfat, zat âlemine erişirsin. Fakat bunlara rağmen bu mâna sözde görülmez ve meydana çıkmaz. Yalnız bunların hepsi anlatılmış olduğu gibi, sözde gizli bulunmaktadır. Bir insan elinde olmadan, her gün beş, altı defa talihsizlik ve ıstırapla karşılaşır. Bu, katiyyen insanın kendi elinde değildir ve ondan başkasından meydana gelir ki böylece insan başkasının tesiri altındadır ve o başkası (Tanrı) onu kontrol eder. Çünkü fena bir hareket sonunda azap hâsıl olur. Eğer bir kontrol olmazsa, onun bu yaptığı fiilin cezasını kim verir? İnsanın bütün bu kadar nasipsiz olmasına rağmen, yine de tabiatı onun : "Ben bir başka kimsenin hükmü altındayım!" diye itirafta bulunmasına mâni oluyor ve (insan)buna kanaat etmiyor. **Ademi kendi sûretinde yarattı** (H.). Tanrı onda kulluğun sıfatına zıd olan **Ulûhiyyet** (Tanrılık) sıfatını ödünç olarak koymuştur. O kadar başını yumrukluyor da yine o âriyet olan serkeşliği bırakmıyor ve hemencecik bu şanssızlıkları unutup. Fakat ona faydası yok. O ödünç olan şeyi (Ulûhiyyeti) onun malı yapmadan o tokattan kurtulmaz.

FASIL - Bir ârif dedi ki: İçim açılın diye bir külhana gittim. Çünkü külhan bazı velîlerin ara sıra kaçıp sığındıkları yer olmuştur. Külhancıbaşının bir çırağı

olduğunu gördüm. Çıracak eteğini beline dolamış, çalışıyordu. Külhancıbaşı da ona: "şunu yap, bunu yap!" diyordu. Çıracak büyük bir çeviklikle çalışıyor ve külhancıbaşının emrini yerine getiriyordu. Onun bu çevikliği külhan yakanın hoşuna gitti ve: "Evet işte her zaman böyle çevik ol. Eğer sen daima böyle eli çabuk olur ve edebini muhafaza edersen, yerimi sana verir, seni kendi yerime oturturum." dedi. Beni bir gülme aldı ve içimdeki düğümün çözüldüğünü gördüm. Bu dünyanın bütün reisleri de kölelerine karşı böyledir.

FASIL- Biri: "Bir müneccim: Siz bu gördüğünüz feleklerden ve yer yuvarlağından başka, bunun dışında da bir şey olduğunu iddia ediyorsunuz. Benim gözümün önünde başka bir şey yok. Eğer varsa gösteriniz; diyor." dedi. Mevlâna buyurdu ki: Bu soru başından bozuk. Çünkü: "Nerede olduğunu gösteriniz ve onun bizzat yeri yoktur." diyorsunuz. Sonra da gel söyle ki, senin itirazın nerede ve nasıl bir yerededir? Dilde değildir, ağızda değildir, göğüste değildir; bu cümleyi eş, parça parça zerret, bak, bu itiraz ve düşüncüyü bunlarda tamamiyle bulur musun? O halde senin düşüncenin yeri olmadığını anladın. Madem ki düşüncenin yerini bilemedin, düşüncüyü yaratanın yerini nasıl bilirsin? Sana o kadar binlerce düşünceler ve haller ârız oluyor ve bu senin elinde kudretin ve hükmün altında değildir. Eğer bunun çıktığı yerin neresi olduğunu bilseydin ona ilâve ederdin. Bütün bu şeylerin sende bir yol geçidi var ve sen nereden geliyor, nereye gidiyor ve ne yapacaktın, bunlardan habersizsin. Kendi durumunu bilmekten âciz olduğun halde, kendi Hâlik'ini (Yaratanını) nasıl bilirsin? Baldızı ahlâksız olan adam diyor ki: Gökte değildir. Ey köpek! olmadığını nereden biliyorsun. Evet göğü karış karış ölçtün, gezdin, dolaştın da, bir de orada yoktur, diye haber veriyorsun değil mi? Evindeki ahlâksız kadını bilmediğin halde, göğü nereden bileceksin. Durmadan göğün adını iştmiş, yıldızların ve feleklerin adını duymuşsun da, bir şeyler söylüyorsun; eğer senin gök hakkında bir bilgin, gökten haberin olsaydı, yahut bir karış göğe yükselseydin, bu saçmaları söylemezdin. Bu, Tanrı gökyüzünde değildir demekle, gök üzerinde değildir, demek istemiyoruz. Maksadımız, gök onun üzerini ihata etmemiştir. O göğü nasilsiz ve niteliksiz bir şekilde kaplamıştır ve hepsi O'nun kudreti elindedir; O'nun mazharıdır ve tassarrufu, demektir. Binaenalyh O, göğün ve kainatın dışında değildir ve tamamen içinde de değildir. Yani bunlar O'nu ihata etmiş olmayıp O hepsini çevirmiştir.

BİRİ : "O, gök, yer, **arş** ve **kürsî** olmadan önce, acaba neredeydi?" dedi. Biz dedik ki: Bu soru başından yanlıştır. Çünkü Tanrı O'dur ki, O'nun yeri yoktur. Sen: "Bundan önce nerede idi?" diye soruyorsun. Senin bütün şeylerin yerini

bildin mi ki, O'nun yerini öğrenmek istiyorsun. Mademki O'nun yeri yoktur, o halde senin düşüncelerin ve ahvalin yeri nasıl tasavvur edebilir. Nihayet düşünceyi yaratan düşünceden daha lâtif olur. Meselâ bu evi yapan mimar, bu evden daha lâtiftir. Çünkü o mimar bunun gibi veya bundan başka, yüzlerce ve binlerce birbirine benzemeyen evler ve plânlar yapabilir. İşte bunun için o binadan daha aziz ve lâtif olur. Fakat o lûtf göze görünmez. Fakat onun güzellik âleminde meydana gelecek olan bir ev ve iş vasıtasıyla, lûtfu, güzelliğini gösterir. Bu nefes kışın görünür, yazın yoktur. O halde bu, yazın kesilmiş olduğu için ve nefes almadığından değildir. Sadece kışın aksine, yaz lâtiftir, nefes de lâtiftir, bunun için görünmez. Bunun gibi senin bütün vasıfların ve mânaların da lâtiftir. Göz görünmez. Ancak bir iş vasıtasıyla görünürler. Meselâ senin bir yumuşak huyluluğun vardır. Fakat göze görünmez. Ancak bir günahkârı bağışladığın zaman hissedilir. Bunun gibi kahrediciliğin de görülmüyor. Fakat bir günahkârı, bir suçluyu kahredip, dövdüğün zaman senin kahrın göze görünür ve daha bu türlü sonsuz şeyler de...

Ulu Tanrı da fevkalâde lûtfkâr olduğundan göze görünmez. Yeri ve göğü, O'nun kudretinin ve sanatının görünmesi için yarattı ve bunun için: **Onlar başlarını kaldırıp gökyüzüne bakmıyorlar mı? Onu nasıl kurduk, nasıl donattık**¹⁴², buyuruyor.

Benim sözüm elimde değil, bu yüzden üzülüyorum; inciniyorum. Çünkü dostlarıma vaazlar vermek istiyorum; fakat söz bana boyun eğmiyor. Bunun için çok üzülüyorum. Fakat sözüm benden daha yüksek olduğu ve ben onun mahkûmu bulunduğum için, çok seviniyorum. Çünkü sözü Tanrı söylerse, o söz her gittiği yeri diriltir ve büyük tesirler yapar. **Onu atan sen değilsin; onu Tanrı attı**¹⁴³ buyurulduğu gibi, Tanrı'nın yayından fırlayan bir oka hiç bir siper ve zırh engel olamaz; işte bu yüzden sevinçliyim.

Eğer insanda ilim tamamen bulunup, bilgisizlik olmasaydı insan yanar ve kalmazdı. Binaenaleyh varlığın bekası, onunla yani bilgisizlikle mümkün olduğundan, bilgisizlik matluptur. Bilgi de, Tanrı'yı bilmeye vesile olduğu için istenilir. O halde her ikisi de birbirlerinin yardımcısıdır ve bütün zıd olan şeyler de böyledir. Gece, gündüzün zıddı ise de onun yardımcısıdır ve aynı işi görürler; eğer her zaman gece olsaydı hiç bir iş meydana gelmezdi. Her zaman gündüz de olsaydı, baş, göz ve dimağ şaşırır kalır, delirirdi. Böylece hiç bir işe yaramaz hale gelirdi. Bunlar gece dinlenirler, uyurlar ve beyin, düşünce el ve ayak, işitme

¹⁴² Kur'an, Sûre: 50, Âyet: 6.

¹⁴³ Kur'an, Sûre: 83, Âyet: 4, 5.

görme gibi bütün âletler bir kuvvet kazanırlar ve gündüz kuvvetleri harcarlar. O halde bütün zıt şeyler bize göre zıt görünür. Fakat hâkim olana göre hepsi bir tek iş görür ve birbirine zıt değildir. Göster bakalım dünyada hangi şey kötüdür ki onda iyilik olmasın ve hangi şey de iyidir ki onda kötülük bulunmasın? Meselâ biri bir kimseyi öldürmek istediği zaman, daha başka bir takım kötü işlerle meşgul olursa, dökmek istediği kan dökülmez. Bu işler ne kadar kötü iseler de, ölümü önlediği için iyi sayılırlar. Binaenaleyh kötülük ve iyilik bir şeydir, parçalanamaz. Bu yüzden biz mecûsilerle bahse girdik. Onlar: İki Tanrı vardır, biri iyiyi, öbürü kötüyü yaratır diyorlar. Şimdi sen kötülüksüz bir iyilik göster ki biz de kötülüğü, iyiliği yaratan iki Tanrı olduğunu itiraf edelim. Bu imkânsızdır. Çünkü iyilik, kötülükten ayrı değildir. Mademki iyilik ve kötülük iki ayrı şey değildir ve onlar arasında fark yoktur. O halde iki yaratan olması da imkânsızdır. Biz seni, böyle olduğuna inanmalısın, diye zorlamıyoruz. Sana: "Allah dedikleri gibi etmesin! Bundan daha az bir zannın bile olsa, böyle olduğuna yakinin olmadığı muhakkak. Fakat böyle olmadığına nasıl yakın hâsil ettin!" diyoruz. Tanrı buyuruyor ki ey kâfircik! **Onlar büyük bir gün içinde kalacaklarını hiç düşünmüyorlar mı?**¹⁴⁴ Bizim o vâdettiğimiz şeylerin -Allah esirgesin!- doğru olduğuna dair sende bir zan da mı hâsil olmadı? İşte kâfirleri bu yüzden; "Sende bir zan da mı meydana gelmedi, niçin ihtiyat etmedin ve bizi istemedin?" diye muaheze edecekler.

FASIL- Ebubekir, namazı, orucu ve sadakası ile diğer Eshaba tercih edilmedi, O kalbindeki iman ile tekrim olundu. (H.)

Buyuruyor ki, **Ebubekir**'in başkalarına üstünlüğü, onun çok namaz kıldığı ve oruç tuttuğu için değildir. Belki Tanrı'nın ona olan inâyeti ve onun muhabbeti içindir. Kıyamette namazları getirip teraziye korlar, oruçları ve sadakaları da böyle yaparlar. Fakat muhabbeti getirdikleri zaman, muhabbet teraziye sığmaz. Binaenaleyh aslanan muhabbettir. Kendinde muhabbet hissettiğin zaman, fazlalaşması için çalış. Bir sermaye gördüğün zaman -ki bu taleptir- onu taleple artır. **Çünkü harekette bereket vardır** (M.) Eğer artırmazsan sermaye kaybolur. Toprakta daha aşağı ve kıymetsiz değilsin. Yeri, hareketlerle ve belle altını üstüne çevirmekle, başka türlü yapıyorlar, o zaman yer bitki veriyor. Meşgul olmadıkları zaman ise toprak katılıyor. O halde mademki kendinde bir arzu hissettin, gel yürü ve: "Bu gidip gelmenin ne faydası var?" deme. Sen yürü; fayda kendisinden zâhir olur. Bir adamın dükkâna gitmesinin faydası, yalnız ihtiyacını söylemesi değildir. Ulu Tanrı rızık verir. Eğer evinde oturursa ona rızık

¹⁴⁴ Kur'an, Sûre: 83, Âyet: 4, 5.

gelmez. Çocukçağız ağladığı zaman annesi ona süt verir. Eğer : "Bu benim ağlamamın ne faydası var ve neden süt vermeyi icabettiriyor?" diye düşünse acaba sütsüz kalmaz mı? İşte görüyoruz ki ona süt bu sebeple gelmektedir. Eğer bir kimse: "Bu rükû ve sücûdun ne faydası var; niçin yapayım." diye düşünseye dalarsa (bunun ona) ne faydası olur? Sen bir emîrin ve başkanın önünde saygı gösterip eğilir ve diz çökerken o emîr de sana merhamet edip bir gelir temin eder. Emîrde rahmet eden (acıyan) şey, onun derisi ve eti değildir. Çünkü öldükten sonra da et ve deri yerinde kalır. Uyurken, kendinde değilken ve aklın başında yokken böyledir. Fakat bu hizmet onun önünde ziyan olmuştur. O halde anladık ki emîrde bulunan merhamet göze görünmez ve görülemez. Öyleyse deride ve ette olan bir şeye hizmet ettiğimiz halde, onu görmememiz mümkündür. Böyle olunca derisiz, etsiz edilen hizmetin, görülmemesi pek tabiidir. Eğer o şey ette, deride gizli olmasaydı, Ebu Cehl ve Mustafa bir olurdu ve aralarında bir fark olmazdı. Görünüşte sağırda işitenin kulağı birdir; farkı yoktur. Onunki de aynı şekildedir bunun ki de. Yalnız o işiten şey, onda gizlidir ve göze görünmez. O halde asıl olan inâyettir. Sen ki Emîrsin, senin iki kölen olsa, biri birçok seferler yapmış olsa, öbürü kölelikte tembellik etse, o tembele çalışkandan daha çok muhabbetin olduğunu görürüz. Her ne kadar o çalışkan ve hizmette bulunan köleyi ziyan etmezsen de bu yine böyle oluyor. İnâyete hükmedilemez. Bu sağ göz ile, sol göz görünüşte birdir. Fakat acaba o sağ göz ne hizmette bulundu da sol göz bunu yapmadı? Sağ el iş yaptı da sol el yapmadı mı? Bunun gibi sağ ayak ne yaptı da sol ayak yapmadı? Tanrı'nın inâyeti sağ göze isabet etmiştir. Meselâ cuma gününü de diğer günlerden üstün kılmıştır. Çünkü **Tanrı'nın bir takım rızıkları vardır ki o levh-i mahfuzda yazılan rızıklardan başkadır. Kul onu cuma günü arasın(H.)** buyurulmuştur. İşte, acaba bu cuma günü ne hizmette bulundu da, diğer günler onda kusur ettiler. Yalnız ona inâyet vaki olmuş ve hususî bir şeref verilmiştir de ondan. Eğer bir kör: "Beni böyle kör yarattılar. Bunda mazurum." derse, onun bu, körüm ve mazurum, demesinin ona faydası olmaz ve böyle demekle bu zahmet giderilmez. Bu küfür içinde bulunan kâfirler, küfür azabı, üzüntüsü içindedirler; ama yine düşünecek olursak, bu azap da aynı inâyettir. Çünkü o rahat içinde olunca, Tanrı'yı unutuyor. O halde azaba duçar olunca O'nu hatırlamaktadır. Cehennem mabeddîr ve kâfirlerin mescididir. Çünkü onlar Tanrı'yı orada yâdederler. Meselâ zindanda iken, hastalığında, dişi ağırırken olduğu ve azaba tutulduğu gibi, bilgisizlik perdesi yırtılmış olur. Tanrı'nın varlığını ikrar eder ve: "Ya Râb! Ya Hakk!" diye ağlayıp sızlar. Fakat iyileşince yine gafflet perdeleri hâsil olur. Hani Tanrı nerede? Bulamıyorum, görmüyorum; nerede arayım? demeye

başlar. Halbuki üzüntülü zamanında gördün, buldun. Şimdi görmüyorsun! O halde madem ki sen ıstırap çektiğin zaman O'nu görüyorsun, Tanrı'yı daima zikretmen için sana her zaman azap ve ıztırap verirler. Bir cehennemlik rahat içinde iken Tanrı'dan habersizdir ve O'nu anmaz; halbuki cehennemde gece gündüz Tanrı'yı zikreder. Çünkü Tanrı âlemi, göğü, yeri, güneşi, ayı ve gezegenleri, iyiyi ve kötüyü, kendini yâd, tesbih (zikr) etmeleri, kendine kullukta bulunmaları için yaratmıştır. İşte kâfirler rahata kavuşunca, vazifelerini yapmadıklarından ve yaratılmaktan maksatları O'nu zikretmek olduğu halde, zikretmediklerinden cehenneme giderler. Fakat müminlerin zahmet çekmelerine lüzum yoktur. Onlar bu rahat içindeyken de azabı bilmemezlik etmezler ve o azabı her zaman kendileri için hazır görürler. Meselâ akıllı bir çocuğun ayağını bir defa falakaya koyarlarsa, bu ona yetişir ve falakayı unutmaz. Fakat ahmak olan hemen unuttur. İşte bunun için ona her an flaka lâzımdır. Bunun gibi akıllı bir at da bir kere mahmuz yerse, artık mahmuz yemesine hacet kalmaz. Üstündekini fersahlarca götürür ve yine mahmuzun yarasını unutmaz. Ama ahmak ata her an mahmuz vurmak lâzımdır. O insanı taşımağa lâyük değildir. Ona gübre yüklesinler!

FASIL - Kulak bir şeyi çok işitince görmüş gibi olur ve bu, görme hükmünü taşır. Meselâ kendi anne ve babandan doğdun, sana onlardan doğduğunu söylerler. Sen bunu kendi gözünle görmedin fakat, bu kadar çok söylemekle, bu senin için artık gerçek olur. Eğer sana onlardan doğmadın, derlerse bunu işitmezsin. Bunun gibi meselâ Bağdat ve Mekke'nin olduğunu birçok kimselerden defalarca işittin. Eğer yok deseler ve yemin etseler artık inanmazsın. O halde kulağın bir şeyi çok işittiği zaman, göz (görme) hükmünü aldığını öğrenmiş olduk. Meselâ görünüşte sözün çokluğuna görme hükmünü veriyorlar. Bir insan, sözü tevatür hükmünü alırsa o kimse bir şahıs değil yüz şahıstır. Verdiği bir haber yüzbin haber kudretini haizdir. O halde onun bir sözü yüzbin söz olur. Sen buna şaşıyorsun. Bu zâhir (dünya) padişahı her ne kadar bir kişi ise de yüzbin kişi hükmündedir. Eğer yüzbin kişi bir şeye bir değer verse hiç bir kıymeti haiz olmadığı halde, onun bir sözü, bin yerine geçer, tesir eder. Zâhirde (dünyada) böyle olunca, ruhlar âleminde evleviyetle olur. Herne kadar âlemi dolaştınsa da O'nun için dolaşmadığından, sana bir defa daha âlemin etrafını dolaşmak düştü. Çünkü **yeryüzünde gezip dolaştın da Peygamberlere yalancı diyenlerin başlarına gelenleri görmedin.**¹⁴⁵ O seyir, dolaşma benim için değildi; soğan, sarımsak içindi ve bu maksad senin perden olmuştu,

¹⁴⁵ Kur'an, Sûre: 6, Âyet: 11.

birakmıyordu ki beni göresin. Meselâ pazarda birini ciddiyetle ararsan başkalarını göremezsin. Görsen bile oradaki halk sana hayal gibi görünür. Yahut bir kitapta bir mesele aradığın zaman gözün, aklın ve kulağın o mesele ile dolmuş olduğundan, yaprakları çevirir ve bir şey göremezsin. Binaenaleyh senin bundan başka bir maksadın ve niyetin olmalıydı. Sen dolaştığın her yerde o maksatla dolmuş ve bunu görmemiş olmalısın.

Ömer (Tanrı ondan razı olsun) zamanında çok ihtiyarlamış bir adam vardı. O kadar ihtiyarlamıştı ki, çocuğu ona süt verir ve bakardı. Ömer (Tanrı ondan razı olsun) o kıza: "Bu zamanda senin gibi babasına hakkı geçmiş bir çocuk yoktur." buyurdu. Kız: "Doğru buyuruyorsun, fakat benimle babam arasında bir fark vardır. Eğer ben hizmetimde hiç bir kusur işlemiyorsam babam beni büyütmüş, yetiştirmiş, bana bakmış ve Allah korusun! Bana bir zarar gelmesin, diye üzerime titremiş; halbuki ben babama hizmet ediyorum ve gece gündüz zahmetinden kurtulmak için Allah'a yalvarıyorum. Onun ölmesini diliyorum. O halde babama hizmet ediyorsam da onun, benim üzerime titremesini ben ona nereden bulayım?" cevabını verdi. **Ömer: "Bu kadın Ömer'den daha ziyade fakihtir. (K.K)"** buyurdu. Yani ben onun görünüşüne hüküm verdim ve sen onun özünü söyledin. Bir şeyin özünü bilen kimse fakihtir. O gerçeğini açık olarak bilir. Hâşşa! **Ömer** işlerin, sırların hakikatını bilmez olur mu? Yalnız eshabın tabiatı böyleydi. Kendilerini küçük gösterip, başkalarını överlerdi. Birçok kimseler vardır ki onların **huzura** tahammülleri yoktur ve **gaybette** halleri daha iyi olur. Meselâ günün bütün aydınlığı güneştedir. Fakat eğer bir kimse bütün gün güneş yuvarlağına bakarsa, hiç bir iş yapamaz, gözü kamaşır. Bunun için, onun başka bir ile meşgul olması daha iyidir. Göz güneş yuvarlağına bakmamak hususunda gaybette sayılır. Bunun gibi hastanın önünde güzel yemeklerden bahsetmek onun kuvvet ve iştahını artırır, onu heyecanlandırır; fakat bu yemeklerin önünde olması hastaya zarar verir. Binaenaleyh bundan da anlaşılmiş oldu ki hakkı talep etmekte aşk ve üzerine titreme lâzımdır. Her kim titremezse, ona titreyenlere hizmet etmesi vacip olur. Meyva hiç ağacın gövdesinden biter mi? Asla! Çünkü gövdede sallamazlar. Titreme dalların ucundadır. Fakat ağacın gövdesi de dalların ucunu kuvvetlendirir ve meyva vasıtasıyla balta yarasından korunur. Ağacın gövdesinin titremesi, balta ile olacağından, olmaması daha iyidir. Böylece titreyenlerin hizmetini yapmış olur.

Çünkü o Muinüddin'dir. Aynüddin değildir. Ayn'ın üzerine bir mim ilâvesi ile Muinüddin olmuştur. Kemal, üzerine ilâve ile noksan hükmünü almış ve bu (Mim = M harfinin) fazlalığı onun için kusurdur. Meselâ bu altı parmak olsa, her

ne kadar adet itibariyle fazla ise de hakikatte el için bir kusurdur. Ahad kemaldir ve Ahmed henüz kemal makamında değildir. O mim kalkınca tamamen kemal bulur. Yani Hakk her şeyi ihata etmiştir. Ona her ne ilâve etsen, onu eksiltir. Bu bir sayısı bütün sayılarda mevcuttur ve onsuz hiç bir sayı olmaz.

Seyyid Burhaneddin faydalı şeyler buyuruyordu. Aptalın biri onun sözünün arasında: "Bize, benzeri duyulmamış olan bir söz lâzımdır." dedi. O buyurdu ki: Eğer sen benzersizsen, gel de sana benzeri olmayan söz söyleyeyim. Sen kendinden bir misâlisin ve bu değilsin. Bu şahsın, senin gölgendir. Birisi ölünce: "Falanca gitti" derler. Eğer o, bu ise, şu halde o nereye gitti? Senin dışının, içinin misâli olduğu bize malûm oldu; senin zâhirinden, dışından, bâtının, içini istidlâl ederler; göze görünen her şey kesif olduğu için görünür. Meselâ nefes, sıcakta görünmediği halde soğuk, ağır ve yoğun olduğundan soğuk görünmektedir.

Nebînin (Ona selâm olsun) Tanrı'nın kuvvetini göstermesi, davet ile halkı uyandırması icabeder. Fakat bir kimseyi istidat makamına erişirmesi böyle değildir. Çünkü bu Tanrı'nın işidir. Hakkın iki sıfatı vardır: **Kahır** ve **lûtuft**. Nebîler her ikisine de mazhar olmuşlardır; **mü'minler** Hakk'ın lûftuna, **kâfirler** ise kahrına mazhardırlar. **İman** ve **ikrar** edenler kendilerini nebîlerde görür ve kendi seslerini onlardan işitir, kokularını onlardan alırlar. Kimse kendinin varlığını inkâr etmez. Bu bakımdan nebîler, ümmete: "Biz siziz ve siz de bizsiniz; aramızda yabancılık yoktur." derler. Bir kimse: "Bu benim elimdir." dediği zaman bunun için ondan şahit istemezler. Çünkü bu el, ona bağlı bir parçadır. Halbuki: "Falanca benim oğlumdur." derse, bunun için şahit isterler. Çünkü o artık, ondan ayrılmış bir parçadır.

FASIL - Bazı kimseler: "Sevgi saygı ve hizmeti icabettirir." demişlerdir; bu böyle değildir. Belki sevilenin arzusu hizmet ve saygıyı gerektirir. Eğer sevilen, sevenin hizmette bulunmasını isterse, seveninden de hizmet görülür; istemezse, onun da hizmeti terkettiği görülmektedir. Hizmeti yerine getirmemek, sevgiye aykırı değildir. Seven, hizmet etmese de, ondaki sevgi hizmet etmektedir. Belki asıl olan sevgidir. Hizmet etmek sevginin **fer'**idir. Eğer yen sallansa, bu kolun hareket etmesinden meydana gelir. Kol hareket edince yenin de hareket etmesi mutlaka lâzımgelmez, Meselâ birinin büyük bir cübbesi var. Bu cübbe içinde yuvarlansa ve cübbe hareket etmese olabilir. Yalnız cübbe hareket ettiği halde, cübbe giyenin hareket etmemesi imkânsızdır. Bazıları cübbenin, onu giyen kimse olduğunu zannetmişler ve yeni de el farzetmişlerdir. Çizmeyi ve pantolonun paçasını ayak sanmışlardır. Bu el ve ayak, başka bir el ve ayağın yeni ve

çizmesidir. Meselâ; falan, falanın eli altındadır. Falanın eli nerelere erişir ve falana söz imkânı veriyor, denildiği zaman bu elden ve ayaktan maksat, katıyyen bu bildiğimiz el ve ayak değildir.

O Emîr geldi. Bizi toplayıp, kendisi gitti. Tıpkı arının, mumu bal ile bir yere getirip, kendisinin uçup gitmesi gibi. Çünkü arının **vücudu**, onun **bekası** için şart değildir. Bizim annelerimiz ve babalarımız arılar gibidirler. İsteyeni istenilenle birleştirirler; âşığı mâşuk ile biraraya getirirler ve ansızın uçarlar. Ulu Tanrı onları bal ve mum toplamak için vasıta yapmıştır. Bundan sonra kendileri uçup, mum, bal ve bahçıvan kalır. Onların kendileri bahçeden dışarı çıkamazlar. Çünkü dışarı çıkabilecek bir bahçe değildir. Ancak onun bir köşesinden öbür köşesine gidebilirler. Bizim gövdemiz, kovan gibidir ve kovandaki mum ve bal Tanrı'nın aşkıdır. Anneler ve babalar arıdır. Bunlar arada vasıta olup terbiyeyi bahçıvandan alırlar. Kovanı bahçıvan yapar. O arılara Ulu Tanrı başka bir şekil vermiştir. Bu işi yaptıkları zaman o işe göre elbiseleri vardır, o âleme gittikleri için elbiselerini değiştirdiler. Çünkü orada kendilerinden başka bir iş meydana gelir. Yalnız şahıs aynı şahıstır; evvelce ne ise yine odur. Bunun gibi, meselâ biri, savaşa gittiği zaman, savaş elbisesi giyer; silâh kuşanır, başına miğfer koyar. Çünkü savaş zamanıdır. Fakat barış gelince, o elbiseleri çıkarır. Artık başka bir işle meşgul olacaktır. Fakat şahsı yine aynıdır, değişmemiştir. Sadece sen onu, o elbise içinde gördüğünden, her hatırlayışında o elbisesiyle, o şekliyle tasavvur edeceksin. Hatta yüz elbise değiştirse de yine böyle olur. Biri bir yerde yüzüğünü kaybetti. Her ne kadar o yüzüğü oradan alıp götürmüşlerse de o, yine orada dolaşüyor; yani, ben burada yüzüğümü kaybettim, demek istiyor. Ölü sahibinin, ölüsünün mezarı etrafında dolaşması ve bir şeyden haberi olmayan toprağı tavaf etmesi, öpmesi gibi... Yani, bu yüzüğü burada kaybettim, acaba onu ne zaman götürüp oraya korlar demektir.

Ulu Tanrı o kadar san'at gösterip, kudretini izhar etmiş ve **hikmet-i ilâhî** için, iki ruhu bir cesette birleştirmiştir. İnsan eğer bir an cesetle birarada kalacak olursa, delirmesinden korkulur. Hususiyle sûret tuzagından ve kalıp çukurundan kurtulunca orada nasıl kalabilir? Ulu Tanrı onu, kalpleri korkutmak ve korkuyu tazelemek için bir nişan yapmıştır. Bu sûretle mezarın vahşetinden ve kara topraktan, insanların kalplerinde bir korku hâsil olmasını irâde eder. Meselâ, yolda bir kervanı bir yerde vurdukları zaman, (kervancılar) buna alâmet olması için, iki üç taş üst üste korlar. Bu demektir ki: Burası tehlikeli bir yerdir. İşte bu mezarlar da tehlikeli yerleri göstermeye yarayan hususi birer alâmettir. Bu korku onların kalplerinde tesirler yapar. Bunların fiil halinde görünmesine lüzum

yoktur. Meselâ: "Falan kimse senden korkuyor." deseler, o kimseden bir hareket görülmeden, sende ona karşı bir sempati hâsil olur. Bunun aksine deseler ki: Falan kimse senden hiç korkmuyor ve senin heybetin onun kalbinde hiç yer etmemiş." O zaman da sırf bunu işitmekle kalbinde ona karşı bir kızgınlık meydana gelir. Bu koşmak korku eseridir. Bütün dünya koşuyor. Yalnız herkesin koşması kendine göre olur. İnsanın başka türlü, bitkininki başka türlü, ruhunki başka türüdür. Ruhun koşması adımsız ve alâmetsiz olur. Üzüm koruğuna baksana, siyah bir üzüm olmak için ne kadar zaman koştu? Tatlılaşır tatlılaşmaz derhal o dereceye, menzile erişti. Fakat bu koşma gözle görülmez, hisle bulunmaz; yalnız insan o makama erişince, çok koştuğu için, buraya eriştiği belli olur. Meselâ bir kimse, suya dalsa ve suyun altından gitse, gittiği görülmez. Birden bire kafasını sudan çıkarınca, buraya erişmek için suyun altından ne kadar gittiği anlaşılır.

FASIL- Dostların kalbinde öyle üzüntüler olur ki bu hiçbir ilâçla geçmez. Ne uyumakla, ne gezmekle ve ne de yemek yemekle iyileşir. Yalnız, **dostun yüzü hastanın şifasıdır**, dedikleri gibi, dostun yüzünü görmekle iyileşir. Hattâ bu o derecedir ki bir **münafık**, **mü'minler** arasında otursa, onların arkadaşlığının tesiriyle o da mü'min olur.

Tanrı'nın:

Bunlar, iman edenlerle birleştikleri zaman, biz de inandık derler.¹⁴⁶ buyurduğu gibi mü'min mü'minle oturunca münafıkta böyle bir tesir hâsil ederse, bak ki mü'mine ne faydalar sağlar. Yün, akıllı bir kimse ile bir arada bulunmakla bu kadar güzel, nakışlı bir yaygı haline geldi ve toprak da böyle güzel bir saray oldu. Akıllının sözü, sohbeti cansız cisimlere bu kadar tesir ederse, mü'minin mü'minle sohbeti bak ki nasıl bir eser meydana getirir? Cüz'i olan nefsin ve muhtasar aklın sohbetinden cemâdat bu mertebeye eriştiler ve bunun hepsi **akl-ı cüz'inin** gölgesidir. Bir insanın gölgesinden onun ne olduğu kıyas edilir. İşte burada sen de göklerin, ayın, güneşin ve yerin yedi katının meydana gelmesi için nasıl bir akıl ve bilgi lâzım geldiğini kıyas et. Yer ile gök arasında olan şeyler ve bütün varlıklar **küllî aklın** gölgesidir. **Akl-ı cüz'inin** gölgesi insana uygun olan bir şekilde varlıklardan ibaret olan **akl-ı küllî'nin** sayesinde de ona görür. Tanrı'nın velîleri bu göklerden ayrı gökler müşahede etmişlerdir. Fakat bunlar gözle görülmez ve bu gökler onların nazarında ufacık ve hakirdir. Onlar, bunlara ayak basıp geçmişlerdir.

¹⁴⁶ Kur'an, Sûre: 2, Âyet: 14.

Can vilâyelerinde ne gökler vardır ki bunlar bu dünyanın göklerine hâkimdirler.

İnsanlar arasında bir insanın bu özelliği kazanması ve ayağını Zuhâl yıldızına basması, ne kadar şaşılacak bir şeydir.

Biz hepimiz toprak cinsinden değil miyiz? Fakat Ulu Tanrı bizde bir kuvvet meydana getirmiştir ve işte onunla kendi cinsimiz arasında temayüz ettik. Onu tasarruf altına aldık, oda bizde tasarruf etti. Onda tasarruf ettiğimiz müddetçe, onu ne şekilde istersek, bazan aşağı bazan yukarı götürüyoruz; onunla bazan saray, bazan da kâse ve testi yapıyoruz. Ve onu bazan uzatıyor bazan kısaltıyoruz. Gerçi biz, önce o aynı topraktık ve onun cinsindendik, fakat Ulu Tanrı bizi o kuvvetle, ona üstün kıldı. Bunun gibi bizim aramızdan da bizimle aynı cinsten olan bir uluyu Tanrı bize üstün kılar ve biz ona nispetle cemâd gibi oluruz. O bizde tasarruf eder, ama bizim bundan haberimiz olmadığı halde, onun bizden haberi olur. Buna niçin şaşmalı? Bu, haberi olmamak demekle, biz sırf habersiz olmamayı kastetmiyoruz. Hattâ bir şeydeki her türlü haber, başka bir şeyden habersiz olmaktır. Toprak bile Ulu Tanrı'nın kendisine verdiği her şeyden, cemâd olmasına rağmen, haberdardır. Eğer böyle olmasaydı suyu nasıl kabul ederdi ve her taneye nasıl süt-annelik eder ve onu beslerdi? Bir insan bir işte ciddî olur ve her zaman onunla uğraşırsa, onun bu işteki uyanıklığı, başka işlerden habersiz oluşu demektir. Biz bu gafletten tam bir gafleti kastetmiyoruz.

Bir kediyi tutmak istiyorlar ve bu bir türlü mümkün olmuyordu. Bir gün kedi kuş avlamakla meşgulken boş bulundu, hemen yakaladılar. O halde tamamen dünya işiyle uğraşmamak, biraz mutedil hareket etmek ve bir şeye bağlanmamak lâzımdır. Aman bu incinir, o kırılır, diye mukayyet olmamalı. Hazinesinin incinmemesi gerekir. Eğer bunlar kırılırsa, onları değiştirir; fakat o incinecek olursa Allah korusun! Onu kim değiştirir. Meselâ senin her çeşitten kumaşların olsa, batarken acaba hangisini yakalarsın? Her ne kadar hepsi de senin için lüzumlu ise de, şurası muhakkak ki daraldığın zaman hazinenin en nefisini yakalarsın. Çünkü bir inci ve bir lâl parçasıyla bin türlü lüks ve süslü şeyler elde edilebilir. Bir ağaçtan tatlı bir meyva biter. Gerçi o meyva ağacın bir parçasıdır; fakat Ulu Tanrı ona böyle bir tatlılık kazandırmış olmak için, o parçayı bütününe tercih edip, üstün kılmış olmalıdır; geri kalanı o tatlılığı vermemiştir. İşte bu tatlılık vasıtasıyla, o parça bütününden üstün oldu ve ağacın özü, mânâsı

haline geldi. **Onlar içlerinden korkutan birinin gelmesinden hayrete düştüler,**¹⁴⁷ buyrulduğu gibi.

Bir adam: "Benim öyle bir halim olur ki oraya ne Muhammed, **ne de Allah'a en yakın bir melek sığmaz (H.)**" diyordu. Şeyh buyurdu ki: Tuhaf! Bir kulun bir hali olsun da Muhammed oraya sığmasın! Muhammed'in de öyle bir hali az mıdır ki senin gibi kokmuşlar oraya sığmasın? Bir maskara, padişahı memnun etmek, eğlendirmek istiyordu. Herkes ona bir şeyler vadetti. Çünkü padişah çok kızgındı. Nehrin kenarında kızgın kızgın dolaşıyordu. Maskara da, öbür kenarda padişahın yanında geziyordu. Padişah hiç bir şekilde onunla ilgilenmeyip mütemadiyen suya bakıyordu. Maskara çaresiz kalıp: "Ey Padişah! suyun içinde ne görüyorsun ki bu kadar bakıyor sun?" dedi. Padişah: "Kaltabanın birini görüyorum" cevabını verdi. Maskara: "Köleniz de kör değil efendim!" dedi. Sende Muhammed'in bile sığmadığı bir hal olur da acaba Muhammed'in böyle bir hali olmaz mı? Senin bu halin onun bereketinin tesirinden değil mi? Çünkü ilkönce bütün bağışları, ihsanları onun üzerine döktüler. O zaman ondan başkalarına dağıldı. Âdet böyle olduğundan Ulu Tanrı'nın Elçisi sana selâm olsun ve Tanrı'nın rahmeti, bereketi senin üzerinde olsun!" buyurmuştur. Yani, bütün saçları senin üzerine saçtım, buyurmuş. Peygamber de: "Salih kullar üzerine!" demiştir.

Tanrı yolu çok korkulu, kapalı ve karla örtülü idi. İlkönce canını tehlikeye sokup atını süren ve yolu yarıp geçen o oldu: Herkesin bu yolda gidebilmesi, onun yol göstermesi ve inâyeti sayesinde olur. Yolu ilk defa o bulduğu ve her yere; bu tarafa gitmeyiniz; eğer o tarafa gidecek olursanız ölürsünüz. Âd ve Semud kavmi gibi yok olursunuz. Yok, eğer bu tarafa gidecek olursanız, müminler gibi kurtulursunuz, diye alâmetler koyduğu için, **Onda ne kadar apaçık işaretlerle**¹⁴⁸ buyrulduğu gibi, bütün Kur'an bunun beyanındadır. Yani, yollarda bellilikler diktik, biri bu kazıklardan herhangi birini kesmek isterse, hepsi birden: "Bizim yolumuzu yıkıyorsun, yokluğumuza çalışıyorsun; yoksa sen yol kesici misin?" diye onu öldürmek isterler; işte bunun için önderin Muhammed olduğunu bil. Her şey, ilkönce Muhammed'e gelmeden, bize erişmez. Meselâ sen, bir yere gitmek isteyince, evvelâ akıl rehberlik eder; falan yere gitmelidir, bundan hayır gelir, diye düşünür; sonra göz öncülük eder ve daha sonra da diğer bütün organlar sırasıyla, her ne kadar bunların birbirlerinden haberleri olmazsa

¹⁴⁷ Kur'an, Sûre: 50, Âyet: 2.

¹⁴⁸ Kur'an, Sûre: 3, Âyet: 97.

da, meselâ bunların gözden, gözün akıldan haberdar olmaması gibi, harekete geçerler.

İnsan gafildir; fakat başkaları ondan gafil değildir; o halde dünya işlerinde ciddî ve kuvvetli, işin hakikatinden gafil olmalı ve Hakk'ın rızasını talebetmelisin. Yoksa halkın rızasını değil. Çünkü o rıza, sevgi ve şefkat insanlarda ödünç olarak bulunmaktadır.

Tanrı buyuruyor ki: Tanrı istemezse hiç bir rahatlık ve zevk vermez; bütün o sebepler, nimetler, ekme ve yiyecekler bulunmakla beraber hepsi üzüntü, sıkıntı, zahmet ve mihnet olabilir. İşte bu bakımdan bütün sebepler Tanrı'nın elinde bir kalem gibidir; kalemi hareket ettiren, yazıyı yazan Tanrı'nın elinde bir kalem gibidir; kalemi hareket ettiren, yazıyı yazan Tanrı'dır; O istemedikçe, kalem hareket edemez.

Sen şimdi kaleme bakıp ve kalemi görüp "Buna bir el lâzım." diye eli göremiyorsun. Fakat kalemden, eli tedaî ediyorsun; nerede gördüğün! Nerede dediğin!.. Halbuki onlar her zaman eli görürler ve: "Buna bir kalem lâzım" derler. Hattâ elin güzelliğine dalmaktan, inceliğini seyretmekten, kalemi görmeye tahammülleri olmaz. Senin kalemi seyretmemenin zevkiyle, eli düşünmeye vaktin olmaz; onlarsa o eli seyretmek ve incelemek zevki içinde, kalemi görmeye nasıl cesaret ve tahammül ederler? Sana göre arpa ekmeği tatlı olduğundan, buğday ekmeğini aklına bile getirmezsin. O halde onlar, buğday ekmeği dururken, arpa ekmeğini nasıl hatırlasınlar? Tanrı, sana yeryüzünde bir zevk bağışlamış olduğundan, gökte bulunmayı istemiyorsun; halbuki gerçek zevkin yeri orasıdır. Yer, onda diridir. Bu durumda göktekiler yeri nasıl akıllarına getirsinler?

İşte bunun için sen de zevkler ve lezzetleri sebeplerden bilme; çünkü o mâna, sebeplerde âriyet olarak bulunmaktadır. Zarar ve fayda O'ndandır. Mademki böyledir, o halde sen niçin sebeplere yapışıp kaldın?

Sözün hayırlısı, delâleti çok olandır ve **en iyi** söz, çok olan değil faydalı olandır.

De ki: **O Allah tektir, birdir.**¹⁴⁹ Gerçi görünüşte, o sûrenin kelimeleri azdır, fakat uzun olduğu halde, **Bakara sûresine**¹⁵⁰ ifade ve beyan bakımından tercih olunur.

¹⁴⁹ Kur'an, Sûre: 112, Âyet: 1.

¹⁵⁰ Kur'an, Sûre: 2.

Nuh tam bin yıl dine davet ettiği halde, ancak kırk kişi ona uydu; Mustafa'nın davet zamanı ve kaç kişinin ona îman ettiği de belli! Ondandır o kadar veliler ve **evtaa** zuhur etmiştir ki [saymakla bitmez]. Şu halde değer, az veya çok olmakta değil ifade ve beyandadır.

Bazı kimselere az söz, belki çoktan daha fazla faydalı olabilir. Meselâ bir tandırın ateşi çok kızgın olunca, ondan faydalanamazsın ve yanına yaklaşamazsın; halbuki zayıf bir çerağdan, binlerce fayda elde edersin. İşte bu bakımdan maksadın fayda olduğu anlaşılıyor. Bazıları için bizzat faydalı olan, bir sözün işitmemeleridir. Onların sadece görmeleri kâfi ve faydalı olur. Eğer bir söz duyarsa bunun ona zararı dokunur.

Hindistan'dan bir şeyh, büyük bir adamı görmek istedi. Tebriz'e varıp şeyhin zaviyesinin kapısına gelince, içerden: "Geri dön, hakkında hayırlı olan, bu kapıya kadar gelmedi; eğer şeyhi göreceksin olursan, bu senin için zararlı olabilir." diye bir ses geldi.

Az ve faydalı olan bir söz, aydınlanmış bir çerağın yanmamış bir çerağı öpüp gitmesine benzer. Bu ona yeter ve bununla istediği olmuştur.

Nebî de görünüşü değildir; bu görünüş onun atıdır. O, aşk ve muhabbettir! Daima bâkîdir. Meselâ **Salih**'in devesi gibi; onun sadece yüzü devedir. Nebî, o ölmeyen aşk ve sevgiden ibarettir.

Biri dedi ki: "Niçin minarede yalnız Tanrı'ya senâ etmeyip, Muhammed'i de anıyorlar?". Ona dediler ki: "Muhammed'in övülmesi, Tanrı'nın senâsı değil midir sanki?" Buna misâl olarak, bir adam: "Tanrı, padişaha ve benim padişaha yol bulmama vasıta olana veya onun adını, sıfatlarını bana öğretene uzun ömürler versin!" dediği zaman, onun bu duası gerçekten padişahın medhidir.

Bu nebî: "Bana bir şey veriniz, ihtiyacım var; ya kendi cübbeni, ya elbiseni veya malını ver." diyor. O elbiseyi, cübbeyi ne yapsın? Senin elbiseni, güneş sıcaklığının sana ermesi için istiyor. Kur'anda: **Siz Allah'a gönül hoşluğuyla bir borç veriniz**¹⁵¹ buyrulduğu gibi, senin yükünü hafifletmeyi arzu ediyor. Sadece mal ve cübbe istemiyor, çünkü sana bunlardan başka, daha birçok şeyler vermiştir; meselâ ilim, fikir ve görüş gibi.

¹⁵¹ Kur'an, Sûre: 73, Âyet: 20.

Bununla demek ister ki: Görünüşü, aklını, fikrini bana sarfet! Sen bu malı, zenginliği, benim vermiş olduğum bu âletlerle elde etmedin mi sanki? Böylece o, hem kuşlarından, hem de tuzağından sadaka istiyor.

Güneşin önünde soyunabilirsen, daha iyi; çünkü o güneş insanı karartmaz, hattâ beyazlatır; hiç olmazsa elbiseni hafiflet de onun zevkini duyasın. Bir müddetten beri ekşiye alıştın, bari tatlıyı da deneyiver.

FASIL- Dünyada çalışıp öğrenerek elde edilen her ilim, bedenler ilmi, öldükten sonra hâsıl olan ise, dinler ilmidir.

Ene'l-Hakk ilmini bilmek bedenler ilmi, **Ene'l-Hakk olmak** ise, dinler ilmidir. Bunun gibi çerağın nurunu ve ateşini görmek, bedenler, ateşte veya çerağın nurunda yanmak ise dinler ilmidir. Görülen her şey dinler ilmidir ve bilgi, **ilm-i ebdan'**dir. Sen dersin ki: Mutlak olan görüş ve görmektir; geri kalan ilimler hayal ilmidir. Meselâ [bir] mimar düşünüp bir okul yapmayı tahayyül etse, her ne kadar düşünce doğru ve sevap ise de hayaldir. Okulu yapıp bitirince gerçek olur. İşte hayalden hayale de farklar vardır. **Ebu Bekir, Ömer, Osman** ve **Ali'nin** hayali, Sahabenin hayalinden üstündür. Hayal ile hayal arasındaki fark çoktur. Bilgili bir mimar, evin temelini atmaya tahayyül eder, mimar olmayan da böyle bir hayalde bulunur. Fakat bunlar arasındaki fark pek büyük olmalıdır. Çünkü mimari hayali gerçeğe daha yakındır. Fakat gerçekler âleminde de görüşten görüşe, sonsuz farklar vardır. İşte bunun için o, karanlıktan yedi yüz perde ve nurdan yedi yüz perde vardır, dedikleri hayal âlemi olarak ne varsa, karanlık perdesidir ve gerçekler âlemi olarak da ne varsa onlar da nur perdeleridir. Fakat hayal olan karanlık perdeleri, son derece lâtif olduklarından hiç fark görünmez. Bu kadar muazzam ve derin farka rağmen gerçeklerde de o fark anlaşılabilir.

FASIL- Cehennemlikler, cehennemde, dünyada bulunmaktan daha çok memnun olurlar. Çünkü cehennemde iken Tanrı'dan haberleri vardı, halbuki dünyada bîhaberdirler. Tanrı'nın haberinden daha tatlı hiç bir şey yoktur. O halde dünyayı istemeleri, bir iş yapıp Tanrı'nın lûtfuna mazhar ve ondan haberdar olmaları içindir. Yoksa dünya, cehennemden daha güzel olduğu için değil. Münafıkları cehennemin dibine atarlar. Münafıklar kendilerine iman gelmiş bulunduğu halde, küfrü kuvvetli olduğundan bir başarı gösteremediği için, Tanrı'dan haberdar oluncaya kadar, birçok azaplar çekerler. Halbuki Kâfirin yanına iman gelmemiştir, küfrü zayıftır ve daha az bir azapla Tanrı'dan haberdar olur. Meselâ tozlu olan bir halıyla, yine tozlu olan bir kuşağı bir tek insan azıcık

silkse temizlenir. Fakat halıyı silmek ve tozunu temizlemek için dört kişi lâzımdır.

O cehennemlikler cennetliklere: "Bize biraz su verin, yahut Tanrı'nın size verdiği rızıktan da bize verin." diye inleyecekler.¹⁵²

Onların bununla sakın! Şaraplar, yiyecekler, istemiş olduklarını sanmayın. Yani, O sizin bulduğunuz ve size parlayan şeyden bizi feyizlendiriniz, bize yardım ediniz, demektir.

Kur'an bir gelin gibidir. Peçeyi açmakla, sana yüzünü göstermez. O bahsettiğin ve sana bir zevk vermeyen, bir şey keşfettirmeyen kimse (şey) senin peçeyi açmanı kabul etmedi; seni aldatıp, kendisini sana çirkin gösterdi. Yani, ben o güzel değilim ve o her istediği yüzü göstermeye kudretlidir. Fakat eğer çarşafı açmaz da onun rızasını istersen ve gidip tarlasına, ekine su verir, uzaktan hizmetlerde bulunur, rızası olan şeyde çalışırsan, sen onun çarşafını açmadan, o sana yüzünü gösterir.

Tanrı ehlini ara ki **has kulların sırasına ve Cennete gir[esin].**¹⁵³ Ulu Tanrı herkese söz söylemez. Dünya padişahları her örücü ile konuşmazlar. Bir vezir ve bir nâip tayin etmişlerdir. Onlar padişaha yol gösterirler. Ulu Tanrı da bir kulu seçmiştir. Her kim Tanrı'yı ararsa ona gitsin. İşte bütün nebiler bunun için gelmişlerdir. Onlardan başkası yol göstermez.

FASIL- Siraceddin: "Bir mesele söyledim, içime dert oldu" dedi. Buyurdu ki: O, seni söylemeye bırakmayan **müvekkel olan melektir.** Her ne kadar sen onu göremiyorsan da, şevk ve nefreti izhar ve elem hissi duyduğun zaman bilki o müvekkeldir. Meselâ suda yürüdüğü zaman güllerin ve çiçeklerin yumuşaklığı sana temas eder. Başka bir tarafa gittiğin zaman seni dikenler dalar. İşte o zaman anlamış olursun ki orası dikenliktir, hastalık ve ıstırap, öbür taraf ise (gülistan), güllük ve rahatlıktır. Her ne kadar her ikisini de görmüyorsan da bu böyledir. Buna **vicdanî** derler ve **hissi** olandan daha açık olur. Meselâ açlık, susuzluk, öfke ve sevinç duymak, hepsi beş duygu ile görünmez. Fakat görünenlerden daha çok bellidir. Çünkü eğer gözünü kaparsan mahsus olanı göremezsin. Fakat hiçbir hile ile kendinden açlığı uzaklaştırılamazsın. Bunun gibi sıcak yemeklerde sıcaklık ve yiyeceklerdeki soğukluk, tatlılık ve acılık görünmez. Fakat görünenden daha çok zâhirdir. Sen sanki bu vücuda niçin bakıyorsun? Senin onunla ne ilgin var? Bunsuz da olursun ve her zaman bunsuzsun. Geceleyin

¹⁵² Kur'an, Sûre: 7, Âyet: 50.

¹⁵³ Kur'an, Sûre: 89, Âyet: 29, 30.

ise vücutla ilgin yok, gündüz de işlerle uğraşıyorsun. Hiç bir zaman onunla meşgul değilsin. Madem ki bir saat bile onunla değilsin, o halde niçin bu kadar üzerine titriyorsun? Sen neredesin, vücut nerede? **Sen bir vâdide ben de bir vâdide** (M.) denildiği gibi. Bu vücut büyük bir yanıltıcıdır. Sen onun öldüğünü sandın, o da öldü! [öyle mi?] Hey [Allahım]!... Senin vücutla ne ilgin var? Bu büyük bir gözbağcılıktır. **Firavun'un** sihir bazıları, birazcık [bunu] bilip anlayınca vücutlarını feda ettiler. Kendilerinin bu vücut olmadan da kaim olduklarını gördüler. Vücudun onlarla hiç bir alâkası yoktu. Bunun gibi **İbrahim, İsmail,** nebîler ve velîler de vâkif olunca, vücudun varından yoğundan geçtiler.

Haccac, afyon içip başını kapiya dayamış ve: "Sallamayınız başım düşmesin." diye bağıyordu. Başının, gövdesinden ayrı ve kapiya bitişik olduğunu sanmıştı. Bizim ve halkın durumu da böyledir. Zannederiz ki gövde ile bağlıyız ve kaimiz.

FASIL- Tanrı insanı kendi sûreti üzerine yarattı (H.). insanlar hep mazhar [kendisini gösterecek şey] arıyorlar. Birçok kadınlar vardır ki örtülüdürler, fakat kendilerinin ne kadar aranıldığını denemek için yüzlerini açarlar. Tıpkı usturayı denediğin gibi. Âşık, sevgilisine: "Ben uyumadım, yemek yemedim ve sensiz şöyle oldum, böyle oldum." der. Bunun mânası şu demektir: "Sen bir mazhar arıyorsun ve senin mazharın benim ve sen bu mazhara maşukluk satıyorsun. Bilginler ve sanatkârlar da hep mazhar ararlar. **Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim,** buyrulduğu gibi, **İnsanı kendi sûreti üzerine yarattı** (H.) Onun hükümleri bütün insanlarda peyda olur. Çünkü hepsi Tanrı'nın gölgesidir ve gölge, sahibine benzer. Eğer beş parmak açılrsa, gölgesi de açılır, eğilse gölgesi de eğilir. Binaenaleyh halkı arayan, isteyen bir istenileni ve sevileni ister ki herkes onun ile dost, onun sevgilisi ve mutii olmak ister; onun düşmanlarıyla düşman velîleriyle dost olurlar. Nihayet bunların hepsi Tanrı'nın gösterdiği hükümlerin sıfatlarıdır. Bizim bu gölgemizin bizden haberi yok olmasına rağmen bizim ondan haberimiz var. Lâkin Tanrı'nın bilgisine nisbetle, bizim bu haberimiz, habersizlik hükmünü taşır. Şahısta olan her şey, hepsi gölgede görünmez, bazı şeylerden başka. İşte bunun için Tanrı'nın bütün sıfatları da bu bizim gölgemizde görünmüyor. Ancak bazıları görünüyor ki **vahiy Tanrının emrindedir ve size ilimden pek az verilmiştir.**¹⁵⁴

FASIL- İsa'ya. (Ona selâm olsun) soruldu ki: Ey Tanrı'nın ruhu! Dünyada ve ahirette hangi şey daha büyük ve daha güçtür? **İsa** cevap olarak: "Allah'ın

gazabıdır." dedi. İnsanı bundan ne kurtarır, diye kendisine sordular. O dedi ki: **Senin gazabım yenmen ve hiddetini yutman** (K.K.) Yol bu olmalıdır. Nefis şikâyet etmek isteyince insan onun aksini yapar, şükreder ve o kadar mübalâğa gösterir ki sonunda kalbinde onun sevgisini meydana getirir. Çünkü yalandan şükretmek. Tanrı'dan muhabbet istemektir.

Büyük Mevlânâ şöyle buyuruyor: **Mahlûktan (yaratılan) şikâyet. Halik'ten (yaratan) şikâyettir.** (K. K.) ve buyurdu ki: Sana yapılan düşmanlık ve beslenen kin gizlidir. Tıpkı ateş gibi. Meselâ bir kıvılcım sıçradığını görünce, onu söndür ki geldiği yere, yokluğa dönsün. Eğer ateş gibi, müsâit bir cevap kibritiyle onu beslersen yol bulur; ademden çıkar gelir ve onu yokluğa tekrar göndermek güç olur. **Kötülüğü en iyi tarzda defet (kov)**¹⁵⁵ ki iki yönden düşmanı yok etmiş olasin. Biri şudur: O düşman onun eti ve derisi değildir. Ondaki kötü bir düşüncedir. Senden pek çok dua sayesinde defedildiği gibi, muhakkak ki ondan da defolunur. Biri, tabiaten **insan ihsanın kuludur,** (M.) İkincisi fayda görmezse. Meselâ çocuklar birbirlerine ad takarlar. O [ad takılan adam] bunlara, küfreder. Onlar da bizim sözümüz dokundu diye muzipliği arttırırlar. Eğer kızmazsa, bunda fayda görmediklerinden alâka göstermezler. İkincisi şudur ki sende bu affetmek vasfı peyda olunca, onun kötülenmesinin yalan olduğu ve yanlış gördüğü malûm olur. O seni madem ki olduğun gibi görmemiştir, o halde kötülenmiş olan kendisidir, sen değilsin. Hasımı, yalancılığının meydana çıkmasından çok, hiç bir şey utandırmaz. O halde sen şükürde, onu övmekle ona zehir veriyorsun. Çünkü o senin kusurunu gösteriyor, sen ise kemalini gösterdin. Çünkü sen Tanrı'nın sevgilisisin. **İnsanların suçlarını bağışlarlar, Tanrı iyilik edenleri sever**¹⁵⁶ buyrulduğu gibi, Tanrı tarafından sevilen eksik ve kusurlu olmaz. Onu o kadar öv ki dostları: "Yoksa bizimle düşman mı oldu ki onunla bu kadar anlaşmış?" diye şüpheye düşsünler.

Şiir:

Devlet sahibi olsalar da onların sakalını yumuşaklık ile yol.

Eğer âsi iseler boyunlarını hükümle vur.

Tanrı bizi bunda başarılı kılsın!

FASIL- Tanrı ile kul arasındaki perde sadece bu ikiden ibarettir. Geri kalan perdeler ondan,, (o perdeden) meydana gelirler. Bunlar sağlık ve maldır. Sıhhatli olan insan: "Hani Tanrı? Ben bilmiyorum ve görmüyorum!" der. Halbuki bir yeri ağrır ağrımaz: "Ya Allah!.. Ya Allah!" demeğe başlar ve Tanrı ile sırrı, sözü bir

¹⁵⁴ Kur'an, Sûre: 17, Âyet: 85.

¹⁵⁵ Kur'an, Sûre: 23, Âyet: 96.

¹⁵⁶ Kur'an, Sûre: 3, Âyet: 123.

olur. İşte bunun için sağlığın, onun perdesi ve Tanrı'nın o ağrının altında gizli olduğunu görüyorsun. İnsan, malı ve nasibi olduğu müddetçe arzularının sebeplerini hazırlar. Gece gündüz onlarla uğraşır. Fakirlik yüz gösterir göstermez, iradesi zayıflar ve Tanrı'nın etrafında dolaşır.

(Bana seni mestlik ve fakirlik getirdi. Ben senin mertliğinin ve fakirliğinin kuluyum!)

Ulu Tanrı, **Firavun'a** dört yüz yıl ömrü, mülk, mal, padişahlık ve her türlü arzusunu yerine getirmeyi nasip etti. Bunların hepsi onu Tanrı'nın huzurundan uzak bırakan perdelerdi. Sakın Hakk'ı anmasın! diye, bir gün onun arzusunu yerine getirmemezlik etmedi ve ona bir başağrısı vermedi.

[Nihayet] bir gün sen kendi muradınla meşgul ol ve bizi hatırlama, gecen hayırlı olsun! dedi.

Süleyman senin mülkünden doydu. **Eyüp** belâdan kanmadı.

FASIL- Buyurdu ki: insanın nefsinde öyle bir şey vardır ki, hayvanlarda ve yırtıcılarda yoktur, dedikleri, insanın onlardan daha kötü olduğundan değildir. Belki şu yüzdendir: insanda bulunan o kötü huy, nefis ve uğursuzluklar, onda olan gizli bir cevher yüzünden bulunmaktadır. Fakat bu huylar, uğursuzluklar ve kötülükler o cevherin perdesi olmuştur. Cevher ne kadar daha iyi, daha güzel daha büyük ve şerefli olursa, onun perdesi de öyle olur. Şu halde uğursuzluk, kötülük ve kötü huylar, o cevherin perdesinin vasıtası idi ve bu perdenin kalkması mümkün değildir. Ancak pek çok **mücadele** ile kaabil olur. **Mücadeleler** de türlü türlü olurlar. **Mücadelelerin** en büyüğü, yüzlerini Tanrı'ya yöneltmiş olan, bu âlemden yüz çevirmiş bulunan yaranla kaynaşmaktır. **Mücadele**, iyi ve doğru bir dostla beraber oturmaktan daha güç değildir. Çünkü onları görmek, o nefsin erimesi ve yok olmasıdır. İşte bundan dolayı, eğer yılan kırk yıl insan görmezse ejderha olur, derler. Yani, bu erimesini, kötülüğünü ve uğursuzluğunu giderecek kimseler görmediğindedir. Her nereye büyük bir kilit asarlarsa bu, orada nefis ve kıymetli bir şey bulunduğu delâlet eder. Ve işte nerede perde büyük olursa oradaki cevher daha iyidir. Meselâ yılan definenin üzerinde bulunur. Fakat sen onun çirkinliğine bakma, definedeki nefis şeylere bak.

FASIL- Sevgilim dedi ki: O falan [kimse] ne ile yaşar?

Kuşlar ile kanatları ve akıllılarla onların himmet kanatları arasındaki fark nedir? Fark şudur: Kuşlar kanatları ile her hangi bir tarafa uçarlar, akıllıları da himmet

kanatlar ile cihetlerinden (kendi yönlerinden) uçarlar. Her atın bir yuvası vardır. Tanrı herkesten daha iyi bilir.

Bu Esrar-ı Celîlin tahriri, Mukaddes türbede, Cuma günü, mübarek Ramazan ayının dördünde, 751 senesinde tamam oldu. Gani olan Tanrı'ya muhtaç olan ben, Bahaeddin Mevlevîyü'l-Âdilîyü's-Serâyî, Tanrı onun sonunu iyi etsin!

Âmin! Ey âlemin Rabbi!

S o n

AÇIKLAMA

A

Abâ: Dervişlerin giydiği önü açık, kollu, çok sâde bir hırka.

Abbas: Hz. Muhammed'in amcası. Bedir savaşında yenildikten sonra müslüman olmuştur.

Âbid: İbâdet eden, kendini ibâdete bırakan; ibâdet mûtadı olan.

Âb-ı hayat: Hayat suyu, ab-ı hayvan da denir; bu sudan içen ölümsüz olurmuş. Rivayete göre İskender bir ülkeye gelince, o ülkenin insanları kendisine biraz ileride deniz bulunduğunu, bu deniz aşılırsa karanlıklar ülkesine varılacağını ve hayat suyunun burada bulunduğunu söylemişler. Hızır ve İlyas Peygamberler de İskender'le berabermişler. Nihayet karanlıklar ülkesine gelmişler. İskender'de karanlığı aydınlatan iki mücevher varmış, birisini Hızır'a vermiş; hangisi hayat suyuna tesadüf ederse öbürlerine de haber vermesi şartıyla, ayrı yönlerden o ülkeye dalmışlar. Hızır'la İlyas iyice yorulduktan sonra, bir yerde oturup pişmiş balıklarını yemek istemişler; Hızır, önce orada bulunan bir suda ellerini yıkamış. Bir damlacık su elinden balığa damlamış, balık hemen canlanarak suya atılmış. Hızır da âb-ı hayatın bu su olduğunu anlamış, İlyas'la beraber bu sudan içmişler; fakat her ikisine de İskender'e haber vermemeleri emredilmiş olduğundan haber vermemişler. Bir rivâyete nazaran da İskender karanlıklar ülkesine girmekten korktuğu için hayat suyunu içememiştir. Böylece Hızır'la İlyas ölümsüzlüğe ermişlerdir.

Âd: Hûd Peygamber'in gönderildiği kavmin ulusudur.

Âd ve Semud: Peygamberlerini dinlemedikleri için helâk olan iki kavim.

Ahad: Bir, taaddüd-ü sıfat, esmâ ve gayb itibariyle Tanrı'nın adı.

Akl-ı küll: Hükemâ felsefesine göre yaratıcı kudretin faal tecellisine akl-ı küll, münfail tecellisine de nefis-i küll derler. Tasavvufla hükemâ felsefesini birleştirenlere nazaran akl-ı küll Cebrâil'dir.

Âlem: Sofiler beş âlemin varlığını kabul ederler, fakat bunlar ayrı ayrı yerlerde birer ayrı âlem olmayıp, aynı vücudun muhtelif safhalarıdır ve buna hazarat-ı hams derler; bunlardan birincisi hazret-i gayb-ı mutlaktır ki, âyan-ı sabite ile hakayık-ı ilmiye âlemidir; bu makamda Cenab-ı Hakk henüz esmâ ve

sıfat mertebesine inmemiştir. Bütün esmâ ve sıfat, Tanrı'nın zatında mahv ü müstemliktir. İkincisi âlem-i ceberut'tur; yani ukul ve nüfus-i mücerrede makamıdır. Üçüncüsü âlem-i misâldir. Dördüncüsü âlem-i menam'dır. Beşincisi hazret-i hiss ü şahâdet'tir ki buna âlem-i kevn ü fesad derler.

Bunların hepsini câmi'i bir hazret vardır ki o da insan-ı kâmil mertebesinin âlemidir. Bu altıncı hazret olarak telâkki olunabilir. Kâinatın fevkinde bulunan ve memba-i külk olan âlem-i lâhut vardır ki, bu beş hazrete dahil değildir. Altıncı hazret sayılan âlem-i insan'ın diğer beş hazreti cami' olması da gösteriyor ki insan bir âlemi kübra'dır. Bütün mertebelerin sırrı, bu son âlem-i insan-ı kâmil mertebesinde mevcuttur. İnsan dıştan âlem-i asgar (en küçük âlem), içerden ise âlem-i ekber'dir (en büyük âlem).

Hazret-ı gayb-ı mutlak'a âlem-i lâ taayyün, âlem-ı itlak, âyine-i mutlak, hakikat-ül hakayik, gayb-ül guyub da denilir.

Âlem-i ceberrut'a ise taayyün-i evvel, akl-ı evvel, tecelli-i evvel, hakikat-ı Muhammediyye, ruh-i izafi, ruh-i küllî ve Kitab-ı Mübin de derler.

Âlem-i misâle de âlem-i melekût, âlem-i hayal, taayyün-i sâni, berzah-ı sugra ve âlem-i tafdil adını verirler.

Âlem-i Şahadet'e âlem-i mülk, âlem-i nâsut, âlem-ı his de derler.

Âlem-i gayb: Gayb aynın zıddı, ayn madde âlemidir ve tasavvufta kudretin belirilmiş olmasıdır. Gayb meydana gelmiştir.

Alevî: Hz. Muhammed'in soyu, kızı Fatma ile damadı ve aynı zamanda amcasının oğlu olan Hz. Ali'den meydana gelmiştir. İşte bu soydan olanlara, Hazreti Ali'ye kutsiyet izafe edenlere, hattâ ona peygamber diyenlere de alevî denilir.

Amel: Şeriatin emirlerini yerine getirme.

Âmil: Eski islâmî teşkilâtta, mülkî ve malî işlere bakan âmir.

Anâsır-ı erbaa: Dört unsur, eşkilere göre rüzgâr (hava), toprak, ateş ve su gibi mürekkep olmayan bu dört unsurdan bütün maddeler meydana gelmiştir.

Anka: Efsanevî bir kuştur, boynu çok uzun olduğundan Anka adını vermişlerdir. Bu kuş dişi imiş, Tanrı buna bir erkek yaratmış. Musa Peygamber zamanında meydana gelen bu kuşun cinsi sonradan çoğalıp, Necid ve Hicaz taraflarına yayılmışlar ve oralarda çocukları kapmaya başlamışlar. Bunun üzerine

halk, zamanın peygamberine şikâyet etmiş, peygamberin bedduasıyla Tanrı da bu kuş cinsini yoketmiş. Yok olduğundan yahut çok yüksekte uçtuğu için göze görünmediğinden "Anka-yı Mugrib" de denilen bu kuşa, otuz kuşun renk ve alâmetleri varmış. Bu bakımdan da İranlılar kendisine Simurg demişlerdir. Halk masallarında adı Zümrüdüanka olarak geçer. Tasavvufta, gönle ve Tanrı tecellisine tamamen mazhar olan kutup, yani insan-ı kâmil'e de Anka denildiği olur.

Ârif: Hakkın nuriyle âleme vâkıf olan ve Hakk'ı Hakk ile bilen kimse. Kendisi susar ve Hakk onun sırlarından bahseder. Ârifin huzuru marifet, neşesi muhabbet, nuru hakikattir.

Arş: Göklerin en yücesi. Ferş yani döşeme de ona nisbetle bu yeryüzüdür.

Asâ: Sopa, Musa Peygamber'in asâsı yere atılınca yılan olur, tutunca da sopa haline dönerdi.

Ashab: Hz. Peygamber'in yanında bulunanlar, dostlar, arkadaşlar.

Aşk-ı hakikî: Lezzetleri terkedip zahmetlere katlanmaktır. Öyle bir ateştir ki insanın kalbinde Mevlâ'dan gayri ne varsa yakar.

Atabek: Selçuklular zamanından beri raslanan bir kelimedir. Selçuk Sultanları, şehzadelerini küçük yaşta bir eyâlete gönderir veya veliaht tâyin ederlerken başlarına "Atabek" adıyla bir mürebbi ve vâsi tâyin ederlerdi. İlk defa bu unvanı Nizamülmülk almıştır.

Atabek Mecdüddin: Muinüddin Pervane'nin damadıdır. Mevlânâ'nın has müritlerindendi.

B

Babaeddin Veled: Muhammed bin Hüseyin Hatibi (Doğumu: 543 Hic, ölümü; 627 Hic.) Mevlânâ Celâleddin'in babası olup Sultanü'l-Ulema lâkabiyle maruftur. (Bak: Bediüzzeman Füzûzanfer, Risale der tahkik-i ahval u zindegânî-i Mevlânâ Celâleddin Muhammed, meşhur be Mevlevî, Tehran, 1315 Hş., Sayfa 5 ve devamı) .

Bahaeddin: Sultan Veled, Mevlânâ'nın oğlu (Bak: Şark-İslâm klâsikleri: 19, Maarif-i-Sultan Veled, Önsöz.) bir de Mevlânâ'nın kâtib-i esrarı olan Bahaeddin Bahrî olması ihtimali vardır.

Batman: Ağırılık ölçüsüdür. Bazı yerlerde altı, bazı yerlerde ise üç okkadır.

Bayezid-i Bistamî: Ebayezid, meşhur sofilerdendir. Hemen bütün tarikat silsilesini bu zata bağlarlar. Adı Tayfur'dur. Hic. 234 veya 261 tarihinde vefat etmiştir.

Beka: Bakîlik, fânî olmamak. Marifet bekasiyle beka, muhabbet bekasiyle beka ve ünsiyet bekasiyle beka olmak üzere üç nevidir. Evliyanın makamının sonu bekadır.

Belâgat: Sözün kusursuz ve doğru olmakla beraber, yerinde kullanılmış bulunması.

Bid'at: Sonradan meydana getirilen usul ve âdet demektir. Müslümanlıkta Peygamber zamanında olmayan şeyler mânasına gelir.

Burak: Cennet hayvanlarının adıdır; Hz. Muhammet Miraç gecesi bir buraka binmiştir. Rengin güzel olması yahut yıldırım hızıyla gitmesinden dolayı, bu ad ile anılır.

Burhan-ı Muhakkik: Mevlânâ'nın babası Sultanül Ulema Muhammed Bahaeddin Veled'in halifesi olan Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizî'dir; Bahaeddin Veled'in ölümünden (Hic. 627) bir yıl sonra Konya'ya gelerek dokuz yıl Mevlânâ'yı yetiştirmekle meşgul olmuş, Şems'in Konya'ya gelmesinden önce: "Buraya bir aslan geliyor. İki aslan bir yerde olmaz!" deyip Mevlânâ'dan izin alarak Kayseri'ye gitmiş ve Hic. 638 tarihinde orada vefat etmiştir. Şems'in geleceğini bildiğinden dolayı kendisine Seyyid-i Sırdan da derler.

Büyük Mevlânâ: Mevlânâyı Büzürg, Sultantül Ulema Baha Veled.

C

Cebrâil: Cebreil ve Cibril de denilen bu melek, kadri en yüksek olan meleklerdendir. Tanrı'nın buyruğunu Tanrı Elçilerine iletir.

Celâl: Tanrı'nın kahrı evsafındandır. Tanrı'nın kahr ile tecellisi.

Celâlüt-Tebrizî: Kim olduğu anlaşılamamıştır.

Celîl: Celâletli, azametli, büyük.

Cemâl: Tanrı'nın lûtul ve rahmetinin evsafındandır. Tanrı'nın lûtfile tecellisi.

Cemâd: Taş ve toprak gibi cansız cisim.

Cemşid: İran mitolojisinin tanınmış simalarındandır. Yedi yüz veya yüzyıl yaşamış, halkı teşkilâtlandırmış, sonradan tanrılık dâvasında bulunarak zalim bir

hükümdar olmuştur. Onun bir ilâh olduğunu söyleyenler de vardır. Bazıları da onun Süleyman Peygamber olduğunu derler. Birçok sanatları ve yenilikleri onun bulduğu da rivayet edilir. Şarabı icadeden, Nevruz Bayramını koyan odur; Pişdadiyan sülâlesinin dördüncü hükümdarı iken Dahhak tarafından kovulmuştur.

Cevher: Kendi kendine var olan şey, kendi kendine var olmayıp vücudu için bir cevhere muhtaç olan şeye de âraz denir. Meselâ cisim cevherdir, cismin şekli, rengi ve saire ise ârazdır. Buna göre cevher, bir şeyin ancak ârazla belli olan, değişmez ve gerçek mahiyetidir.

Cevher Hâdim-i Sultan: Hakkında hiç bir bilgi elde edilememiştir.

Cennet-i Aden: Müfessir ve muhaddislere nazaran Ulu Tanrı kudretiyle arş ve kürsi altında ve yedi feleğin üstünde sekiz cennet yaratmıştır; hepsinin alâsı Cennet-i Aden'dir. Birinci cennetin adı Dar-ül Celâl'dir. İkincisi Dar-ül Selâm, üçüncüsü Cennet-ül Me'va, dördüncüsü Cennet-ül Huld, beşincisi Cennet-ün Naim, altıncısı Cennet-ül Firdevs, yedincisi Cennet-ül Karar, sekizincisi ise Cennet-ül Aden'dir. Cennet-ül Aden hepsinin ortasındadır; cennetteki bütün nehirlerin kaynağıdır. Siddiklerin ve hafızların makamıdır. Mahall-i tecelliyât-ı Zat-ı Rahman'dır.

Cezbe: Çekiş, Sofilere nazaran, Tanrı'nın kulu çekmesidir ki Tanrı'ya vâsil olmak için mutlaka lâzımdır.

Zikir, aşk, çile hattâ bütün şeyler cezbe hasıl etmek içindir. Bazan cezbe bir mürşide ulaşmadan, insana Tanrı'nın inâyetiyle gelir. Bir mürşide ulaştıktan sonra cezbe tutulan ise mürşidi sayesinde cezbisini kolay geçirir.

Ç

Çerağ: Lâmba, fitil, kandil, mum.

Çevgân: (Bak, Guy u Çevgân).

D

Davut: Peygamberdir; Tanrı kendisine öyle bir ses vermiştir ki Zebur'u okuduğu zaman, bütün kuşlar üzerine üşüşür, dağlar da yankılanırmış. Güzel, biraz kalın ve dolgun sese bugün de "davudî ses" derler.

Dehliz: Evin kapısından girilince içinden geçilen uzun, loş ve sessiz taşlık.

Dergâh: Huzur.

Didâr: Rüyey-i Cemal, zuhur-i Cemal.

Dildar: Mâşuk.

Dinar: Para, altın para.

Divan: Hükümdar ve vezirlerden mürekkep meclis, kabine.

Dört hılt: Ahlat-ı erbaa, eski tıbbâ göre insanların vücudunda birbirine karışmış dört şey vardır. Bunlar da kan, balgam, safra ve sevdadır. Bu dört şeyin yeter miktarda oluşundan mizaç, yani sıhhat meydana gelir. Hastalık da bunlardan birinin fazlalaşmasıyla başgösterir.

Dört unsur: Bak, anasır-ı erbaa.

Dört tabiat: Çihar-tab', feleklerin dönmesinden meydana gelen yaşlık (rutubet), kuruluk (yübuset), sıcaklık (hararet) ve soğukluk (bürudet)dir.

E

Ebucehl: Kureyş büyüklerindedir. Asıl adı Ebul-hakem iken müslümanlığa karşı koyduğu için "Ebu Cehl-Bilgisizlik babası" diye anılmıştır. Hicretin ikinci senesinde Bedir Savaşında öldürülmüştür.

Ebubekir: Ebu Bekr Abdullah (571-634) Hulefa-ı Raşidin denilen dört halifenin ilkidir.

Ebuhanife: Kûfeli âlim bir müslümandır. Kurduğu mezhebe "Hanefilik" ve bu mezhebe tâbi olanlara da "Hanefî" denilir. Asıl adı Numan olan Ebuhanife, sünni âlimler içinde pek çok şöhret kazanmış ve İmam-ı Âzam diye anılmıştır. Hicri 150 (M. 767) tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.

Ehl: Sahibe malik ve muttasıf olan.

Ehl-i dil: Gönül sahibi, ehli. Gönülün hakikatini bilenlere "gönül ehli" denilir. Ehl-i tasavvuf gönüle çok önem verir. Onlara göre insan bütün âlemin gayesidir. İnsanın hakikati ise gönüldür.

Ehrimen: İnsanı kötü yola sevkeden ve dalâlete düşüren şeytan. Avesta'da kötülük Tannıdır.

Ekmelüddin: Ekmelüddin Tabib, tababette çok bilgili ve yetkili bir kimsedir. Aynı zamanda Hazreti Mevlânâ'nın müritleri arasında bulunmaktadır. Feridun Sipehsâlâr'ın verdiği bilgiye nazaran Mevlânâ vefat ettiği zaman (672 H.) o, hayattaydı. Hattâ onu tedavi etmiştir.

Elest bezmi: Tanrı Ademoğullarının ruhlarına kendileri yaratılmadan önce: "Ben sizin Tanrınız değil miyim - Elestü bi Rabbiküm?" diye sormuş. Ruhlar da: "Evet - Bela!" diye tasdik etmişler. İşte bu yemine, ahde, Ahd-i Elest; Ruz-i Elest ve bu meclise de Elest bezmi derler.

Emanet: Emanet yükünden maksat, Tanrı'nın kemaliyle zuhurudur.

Emîr Naib: Bundan maksat Eminüddin Mikail'dir ki Hic. 657-676 yılları arasında naiplikte bulunmuştur. Emin Naib olarak da adı geçen bu zata, Mevlânâ'ya olan büyük saygısı ve muhabbetinden dolayı Eflâkî iki hikâyesinde Naib-ı Hâs-ı Sultan demektedir. Karamanlılar isyanında H. 676 tarihinde Konya'da katledilmiştir.

Fatiha: Açış, başlangıç, Kur'an'ın ilk süresidir.

Emir Pervane: Muiüddin Süleyman bin Müzehhebüddin Ali Deylem, Anadolu Selçuklularının en büyük vezirlerinden biridir. Hic. 675 tarihinde Abaka Han'ın emriyle katledilmiştir. Mevlânâ'ya karşı büyük bir saygı ve sevgisi vardı. Bu eserinde de görüldüğü gibi, onun hususî ve umumî meclislerinde daima hazır bulunurdu. (Hayatı daha geniş bilgi edinmek için bak: İbni Bibi, s. 272-320, Müsameretül Ahbar, s. 41, 256).

Erkân: Direkler, dört rükün, esaslar. Eskiler maddeyi dört unsur denen toprak, hava, su ve ateşten meydana gelmiş addederlerdi. İşte her şeyin aslı olduğunu kabul ettikleri bu dört şeye, Erkân-ı erbaa derler.

Evrâd: Vird'in cemidir ve tarikatın piri tarafından tertip edilmiş olan duayı muayyen bir zamanda okumaktır.

Ezel: Zamanın evveli tasavvur edilmeyen kısmına ezel, sonu düşünilemeyen kısmına da ebed derler.

Esfel-i sâfilin: Aşağıların en aşağısı, sefillerin en sefili; Kur'an, Sure-i Tîn, âyet: 4. "Sonra da çevirdik, esfel-i sâfiline kattık".

Evliya: Velî'nin cemi, sofillerin inanişına göre evliya, mukaddes makama sahip ve Tanrı'ya yakın olan tabiat üstü şeyler yapabilen ve dünyanın düzeni ellerinde bulunan kimsedir.

F

Fakih: İslâm hukukunu iyi bilen ve kendisine sorulan meseleler hakkında fetva verme yetkisinde bulunan kimse.

Fakr: Sofilere nazaran zahirî varlıktan geçmeye denir.

Farz: Tanrı'nın emrettiği ve mutlaka yapılması gereken şey, meselâ günde beş vakit namaz kılmak gibi.

Fâsih: Bir dili doğru ve kaideli olarak kullanan.

Fasıl: Bir kitabın kısımlarından her biri.

Felek: Gökyüzü: eskilere nazaran yedi kat gök vardır. Birinci kat gökte, Ay, ikincide Utarit, üçüncüde Zühre, dördüncüde Güneş, beşincide Mirrih, altıncıda Müşteri, yedincide Zühal vardır. Bunlar birbirini kaplamıştır. Yedinci göğü kaplayan sekizinci gökte Burçlar (sâbiteler) vardır. Bu göğü de kaplayan ve içinde hiç bir şey bulunmayan ve Atlas (Felek-i -Atlas) adı verilen dokuzuncu kat gök, bütün diğer gökleri kaplamıştır. Yedi kat gökteki yıldızların her biri, yeryüzüne ve yer-yüzündekilere tesir eder; her yıldızın hayırlı ve hayırsız tesirleri vardır, ilm-i tencim veya ilm-i nücüm denen eski astronomiye nazaran, bu yıldızların her birinin hususî tabiatları, hâkim oldukları iklimler ve yeryüzüne tesir ettikleri saatler vardır.

Fenâ: Yok olma, beğenilen vasıfların bekası zamanında, kötü vasıfların ortadan kalkması ve yok olmasıdır. Fena, iki kısımdır. Biri bu söylenenlerdir ki riyazetle hasıl olur; diğeri ise, insanın Tanrı'nın büyüklüğü ve Hakk'ın müşahedesine müstağrak olmasıdır.

Ferhad: Klâsik İran edebiyatında Mecnun kadar meşhur olan bir aşk kahramanıdır. Sevgilisi Şirin uğrunda, ömrünü Bîsütun dağında heder etmiştir.

Fersah: Takriben bir saatlik mesafe, (5400 m.).

Fesahat: Açıklık, kelimedede garabetten, tenafürü huruftan, kıyasa muhalefetten ve sözde, kelimatın fesahatıyla beraber za'f-ı teliften, tenafür-i kelimattan selâmettir (Lûgat-ı Naci).

Fetva: Herhangi bir mesele hakkında şeriata göre hüküm vermeye fetva denir ve bu hüküm kâğıda yazılarak imzalanır. *Bu hükmü* verene ise müftî denilir.

Firavun: Musa'ya îman etmeyen Velid Bin Musab, eski Mısır hükümdarlarına verilen ad.

G

Gayb: Görünmeyen, bilinmeyen, Gayb aynın zıddıdır; ayn madde âlemidir ve tasavvufta kuvvetin zuhurudur. Gayb de ayn halinde zuhur eden âlemin bilinmez mahiyetidir.

Gufran: Yarlıgama.

Guy-u-çevgân: Eski bir oyundur. Ortaya guy (top) konur, ellerinde çevgân denilen ucu eğri bir alet bulunan atlılar, topu belli olan sınırdan dışarı çıkarmaya çalışırlar.

H

Hâbil: Hâbil ile Kabil, Âdem'in oğullarıdır. Hâbil çiftçilikle, Kabil de çobanlıkla iştiler ederken, aralarında çıkan bir anlaşmazlık sonunda Kabil, Hâbil'i öldürerek toprağa gömmüştür. Bunun üzerine Âdem de kendisine; "Topraktan daha mel'un olasin. Elini sürdüğün şeyde bereket bulmayasın. Bütün kaatiller senin neslinden gelsinler!" diye ilenmiştir.

Hac: Kurban bayramına tesadüf eden günde yapılan Mekke ziyareti.

Haceği: Sultanül Ulema'nın müridlerinden olup onunla beraber Belh'ten Anadolu'ya hicret etmiştir.

Hâcib: Perdecî, perdedar.

Hadîs: Hz. Peygamber'in Kur'an esasına uygun olmak üzere, bazı meseleleri açmak ve Kur'anda geçmeyen bazı hükümleri belirtmek kasdiyle söylediği sözler.

Hâdis: Sonradan vuku' bulan.

Hak: Tanrı, Tanrı tarafından kula farz kılınan şey.

Hâk: Toprak, toprağa mensup olana da hâkî denilir.

Hakk-el yakîn : Ahadiyyet makamında Hakk'ı müşahede etmektir.

Hakikat-i Muhammediye: Ulu Tanrı'nın taayyün-i evvel ve esma-yi hüsnâ itibariyle mertebesi.

Hâl: Bir anda gelip geçen mistik bir zevk derecesi. Bir hâl devam ederse makam adını alır.

Halâ ve Melâ: Halâ, birbiriyle bitişik olan iki cisim arasındaki boşluktur. Eskiler mekânın izahı sırasında buut ve halâ hakkında muhtelif fikirler

serdetmişlerdir. Mütakellimîne göre, iki cismin arasındaki boşluk maddenin hareketine müsait ve maddeden ayrı bir hudd-ı mücerrettir. Bu buut bir ferag-ı mevhumdur. Cisme zarf olmak kabiliyetini haizdir. İçinde cisim mevcut olan boşluğa hayyiz, cisimden halî olan boşluğa halâ derler.

Halâik: Mahlûkat, yaratıklar.

Hâlik: Her şeyi halkeden, yaratan Tanrı.

Hallaç: Hallacı Mansur, şeriata aykırı görülen bazı sözleriyle, hareketleri yüzünden Hic. 309 (M. 922) Bağdat'ta idam edilmiştir.

Halvet: Yalnızlık, uzletin nihayetidir. Tarikatta halvete dahil olmanın şartları: Halvetin şartları, aynen Tanrı yolunun şartlarıdır. Yani îmanı doğru tutma, temizlik, dünya lezzetlerini terketmek, can ve gönlün hakikatini bilmektir ve bu şartlar olmadıkça halvete girmek tehlikelidir. Girdikten sonra da her gün biraz daha az yemek, az uyumak daima ibâdetle meşgul olmak lâzımdır, aksi halde zindana girmekten bir farkı olmaz.

Hâmân: Firavun'un vezirinin adı. Firavun'un Tanrılığını ilk defa bu kabul etmiştir. Aynı zamanda Hz. İbrahim'in kardeşinin de adıdır.

Harem: Kabe'nin civarında hududu belli bir yer vardır ki oraya harem denir. Burada avlanmak veya canlı bir mahlûku öldürmek haramdır.

Harzem-Şah: Kutbeddin Muhammed, ölümü Hicri 1128, Harzem-Şahlar sülâlesinin hakiki müessisidir.

Harut-Marut: İki melektir. Bâbil ahalisi sihirle çok fazla uğraştıklarından, sihir ile mucizeyi ayıramaz hale gelmişler. Ulu Tanrı, sihri öğretmek üzere Harut ile Marut'u Babil'e göndermiş; onlar da sihir öğretir fakat, buna inanmamak lâzım geldiğini de tenbih ederlermiş.

Başka bir rivayete nazaran da: Yeryüzünde insanların işlediği günahların defteri mele-i âlâya çıkınca, melekler itiraz edip: "Ya Rabbi insanlar senin bu kadar nimetinin kadrini bilmeyerek, bu kadar çok günah işliyorlar. Niçin onlara müsamaha ediyorsun?" demişler. Ulu Tanrı'nın "Onlarda olan mizaç ve tabiat sizde yoktur, eğer olsaydı siz de yapmaz mıydınız?" buyurması üzerine melekler: "Hâşa biz doğruluktan ayrılmazdık!" demişler. Ulu Tanrı da denemek için, itimat ettikleri iki melek seçmelerini emretmiş. Melekler Harut ile Marut'u seçmişler ve Ulu Tanrı da bunları Bâbile göndermiş. Bunlar, gündüzün yeryüzünde icrayı hükümet eder, geceleyn de ismi âzamı okuyarak semaya çıkarılmış. Günün

birinde Zühre adlı çok güzel bir kadın, kocasından boşanmak için bunlara başvurur; bunlar hemen kadına âşık olup onunla yaşamayı teklif ederler. Kadın da istediği olmazsa razı olamayacağını söyler. Bunlar da müsaade ederler. Bu defa da kadın şarap içmelerini puta tapmalarını teklif eder. Melekler bunu da yaparlar. Kadın yine muvafakat etmez ve akşamları göğe çıkmak için okudukları duayı kendisine öğretmelerini ister. Bunu da öğretirler. Kadın bu duayı okuyarak semaya çıkınca Ulu Tanrı onu bir yıldız yapar, melekler de şaşırıp kalırlar. Bu vak'a İdris Peygamber zamanında olduğundan ondan şefaati isterler. İdris'in şefaati kabul olunmakla beraber, dünya azabıyla ahiret azabından birini tercihe mecbur edilirler. Harut'la Marut da dünya azabını tercih ederler. Bunun üzerine Ulu Tanrı da bunların Bâbil'de, bir kuyuya başaşağı asılıp, kıyamete kadar azap çekmelerini irade buyurur.

Hayal: Bildiklerimize dayanarak ettiğimiz tasavvur.

Herise: Koyu kıvamda, yarma, et, tereyağı, tarçın ve daha başka baharatın birarada pişirilmesinden meydana gelen bir nevi çorba.

Heva-vü-heves: İnsana kendi nefisini unutturup gelip geçici şeylere meyledilen şey.

Hikmet: Bilgelik, akıllı ve faziletli adamın hali, sözlerine de hikmet denir. Filozofî karşılığında da kullanırlar.

Hindu: Hindistan'ın mecusi halkından olan kimse.

Hizmet: Tanrı'ya kulluk vazifesini yapmak. Karşılık, fayda beklemeden büyüklere hizmet etmek.

Hil'at: Şeref elbisesi.

Hüccet: Delil.

Hüdavendigâr: Hz. Mevlânâ'nın lâkabıdır. Buna Fihî Mafih'de olduğu gibi Menakibü'l-Ârifin'de de tesadüf edilmektedir.

Hudu': Huşu', hudu' ve tavazu ıstılahta bir manâya gelir. Bunun kalpde daimî bir korku olduğunu da söylerler.

Hudus: Adem ile mesbuk olan yahut vücutta gayra muhtaç olanlar; sonradan ortaya çıkma.

Hükema: Yunan felsefesini islâmîleştiren filozoflar. Bunlara göre yaratıcı kudretin faal tecellisi akl-ı kül'dür.

Hüma: Boz renkte, ayaksız bir kuş, dirisi ele geçmezmiş.

Hüsameddin Erzincanî: Hayatı hakkında hiç bir bilgi elde edilememiştir.

İ

İbâdet: Tanrı'nın emrini yapmak, nehyini yapmamaktır.

İblis: Hz. Adem'e Tanrı'nın emrine rağmen tekebbüründen secde etmediği için, daima lânetle anılan şeytan.

İbrahim: Âzer'in oğludur. Âzer, Bâbil hükümdarlarından Nemrud'un veziriydi. Mevki sahibi olmasına rağmen, put yapıp satmakla geçinirdi. İbrahim daha küçük yaşta, babasının kendisine satması için verdiği putların boynuna ip takarak yerlerde sürükler kırırdı. Böylece putları kırdığı ve tahkir ettiğinden dolayı Nemrud tarafından ateşe atılmış, takat ateş İbrahim'i yakmamıştır. (Kur'an, sure: 21, ayet: 51, 70).

İbrahim Edhem: Ebu İshak İbrahim bin Edhem Süleyman bin Mansur el-Belhî, sofiye meşayihindedir. Bir hadise neticesinde dünyadan elini eteğini çekmiş ve nihayet Hic. 161 (M. 777) de Şam'da vefat etmiştir.

İbni Çavuş: Necmeddin bin Hurrem Çavuş olması lâzım; bu zat Mevlânâ'nın müritlerinden olup Şeyh Salâhaddin'e dil uzatanlardandır.

İçtihat: Çalışmak, fıkıhda mütabahhir olan bir zatın kitap ve sünnetten istihrac-ı hükm-ü şer'i hususunda bezl-i makdur etmesi, bu suretle bir mezhep çıkarması. Meselâ, Ebu Hanife bir mezhep içtihat etti.

İki âlem: Dünya ve ahiret.

İklim: Eski nazariyeye göre, dünyanın insanlarla meskûn olan dörtte biri, doğudan batıya doğru yedi iklime ayrılırdı. Yedi iklim, bütün cihan ve cihan halkı demektir.

İllet-i ûlâ: İlk sebep, bütün sebeplerin sebebi. Hükemaya nazaran, bütün varlıkların var oluşuna sebep olan akl-ı kül'dür. Bu aktif sıfatlar birer pasif sıfat hasıl etmiştir ve bu nefis-i küldür. Her ikisinden gökler meydana gelmiş, göklerin döşenmesinden dört unsur var olmuş, göklerle anâsırın birleşmesinden de cemâd, nebat ve hayvan vücuda gelmiştir. Bu inanişâ göre akl-ı kül yaratıcı kudretin zâtî iktizasıdır. Tanrıdan meydana gelen yalnız akl-ı kül'dür. Akl-ı kül'den nefis-i kül meydana gelmiş ve kâinatı bu ikisi göstermiştir.

İlm-i ebdan: Ehl-i hikmet, ilm-i ebdan'a (beden ilmi) teşrih ederler.

İlm-i kimya: Eskilere göre, cıvayı bakır ve sair madenlerle karıştırıp, buna iksir ilâve ederek sun-i olarak altın elde etmiş.

İlm-i ledünnî: İlham-ı Rabbani, Nebîler ve velîlerin Hakk tarafından ilham ile bildikleri ve nice ilimleri ve sanatları hocasız ve talimsiz ihtira ve icat ile bulmalarına denir.

İlm-i nücum: Yıldızların durumlarına ve hareketlerine dayanarak hükümler çıkarmak ilmidir. Yıldız bilgisi.

İlm-i simya: Birtakım el çabukluğu ve hileler ile bakanlara mevcut olmayan şeyleri göstermek ilmidir.

İlliyîn: Yedinci kat gökte bir yerin adıdır. Cennetlerin en yüce ve en iyi yeridir.

İlm-el yakîn: Delil-i aklî ile hâsıl olan ilimdir. 13 üncü sahifedeki izaha Bk.

İnâyet: İbâdet ve teveccühten hasıl olan Tanrı'nın emrine muhabbet.

İnsan-ı kâmil: Sofiler nazarında insanlar üç kısımdır: Birinci kısım son mertebeye erişenler, yani insan-ı kâmiller: ikincisi sâlikler, üçüncüsü bunların haricinde kalan ve yollarını şaşırılmış bulunanlardır.

İrap: Arapçada harflerin, kelimenin gramerdeki kaidelere nazaran üstün, esre ve ötre okunuşuna derler.

İrem Bağı: Âdem Peygamber'in torununun torununun torunu olan ve Âd kavminin hükümdarı iken, tanrılık dâvasına kalkan Şeddad tarafından yaptırılan eşi görülmemiş bir şehirdir.

İsm-i âzam: Tanrı'nın en ulu ve en şerefli adıdır.

İsrâil oğulları: İsrail oğulları Mısır'dan çıkınca kırk yıl çölde sergerdan olarak kalmıştır.

İsrâfil: Dört büyük melekten birinin adıdır.

İstiğna: İhtiyaçsızlık, adem-i tenezzül, zengin olmak.

İstiğrak: Kendisini bilmeyecek kadar dalgınlık, vücudun zikrullah ile istiğrakıdır. Bu hâlin dervişanesi ve ârifanesi olur.

K

Kabil: (Bak Hâbil).

Kabâ: Zenginlerin giydiği süslü ve ağır cübbe.

Kâbe: Mekke'deki mabet: İbrahim Peygamber tarafından yapıldığı rivayet edilir. İslâmiyetten önce müşriklerin puthanesiyken Mekke alınca kible olmuştur.

Kadir gecesi: Ramazan ayının son on günündeki tek gecelerden biridir. Kur'an bu gece inmiştir. Kur'anın 97. sûresinde, o gece meleklerle Cebrâil'in gökten yere indiği, sabaha kadar hayır ve selâmetten başka bir şey takdir etmediği, o geceki ibadetin bin yıllık ibâdetten daha hayırlı olduğu anlatılmıştır.

Kadim: Evveli bulunmayan.

Kadı Ebu Mansur Herevî: Ebu Hâmid Mansur bin Ebi Mansur Muhammet Herevî, Herat kadısı olup Hic. V. asrın tanınmış şair ve yazarlarından sayılır. Hic. 440 tarihinde vefat etmiştir.

Kadı İzzeddin: Kadı İzzeddin Muhammed Razî, İzzeddin Keykavus bin Keyhusrev'in vezirlerinden olup Hic. 654 veya 656 yılında öldürülmüştür. Eflâkî'nin verdiği bilgiye nazaran da Konya'da Hz. Mevlânâ için bir mescit inşa ettirmiştir. Aynı zamanda Mevlânâ'nın müridi de olmuş.

Kaf dağı: Eskilere göre, dünyayı ihata eden dağ.

Kâfir: Tanrı'ya, Peygamber'e ve Tanrı buyruklarına inanmayan; dine kendiliğinden bir şey katana da mülhit denir.

Kalem: "Tanrı evvelâ kalemi yarattı." Hadîsi gereğince ilk yaratılan basit cisme kalem denilmiştir. İlâhi ilmin mufassal bir hale gelmesine vasıta olan kalemdir.

Karakulak: Çakal nevinden kulakları kara bir hayvan.

Karun: Musa Peygamber zamanında yaşadığı rivayet edilen meşhur bir zengin. Zekât vermediği için hazinesiyle beraber yere batmıştır.

Kaza: Vakti geçen ibadetleri sonradan ödemek.

Kaymaz, Obruk ve Sultan: Konya ve Kayseri vilâyetleri arasında bulunan üç yer adı.

Kelâm: İlm-i kelâm esas itibariyle Tanrı'nın zat, sıfat ve efalini, şeriatin çizdiği esaslara göre tetkik ederek, ulûhiyeti bir sistem dahilinde ispata çalışmaktır.

Keramet: Nübüvvet davasında olmayan bir kimse tarafından meydana getirilen harikulâde iş.

Kesret: Çokluk, bolluk.

Keşşaf: Kur'an tefsiridir. Allâme Zemahşerî bu tefsiri, Hic. 525, senesinde Mekke'ye ikinci gidişinde, Mekke mukimlerinden Ali bin Hamza bin Vehhas'ın ricası üzerine, Hic. 526 tarihinde yazmaya başlamış ve 528 yılında bitirmiştir.

Kevn: Olma, varlık, var olma, vücut.

Kevnü fesad: Cisimler âlemi, bir taraftan vücuda gelip bir taraftan mahvolmaktan ibaret olan fâni, ölümlü dünya, tabiat.

Kevn-ü mekân: Âlem-i vücut.

Kimya: (Bak: İlm-i kimya).

Kitab-ı Sibeveyh: Bir nahiv kitabıdır. Müellifi, Abdullah bin Merzüban Seyrafi'dir; Sibeveyh olarak tanınır. Sibeveyh, Hic. 290 yılında dünyaya gelmiş ve Hic. 368 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.

Kible: Müslümanların namazda yöneldikleri Kâbe'dir.

Kıran: Kıran, İran parasıdır ve bugün bir kıran, bizim paramızla takriben yedi, sekiz kuruş etmektedir.

Kutup: Sofiler kendi derecelerini, talipler, müritler, sâlikler, salihler, tahirler, vâsıllar ve kutup olmak üzere yedi tabakaya ayırmışlardır. Kutup, en yüksek tabakadır. Her devirde Tanrı'nın halifesi olan bir kişi bulunur ki buna, Kutb-u aktâb (kutupların kutbu) denir. Her sıkıntıda olan insanın kendisine sığınması itibariyle, "Gavs" da denir. Bunun feyzi ruh gibi bütün âleme sirayet eder. Kutb-u zaman kutb-u asr (zamanın, kutbu, asrın kutbu) da derler.

Kunduz: Su köpeği, derisi kıymetlidir.

Küfür: Bir şeyi örtmek, gizlemek, Tanrı'ya Peygamberine, emirlerinden herhangi birine inanmamak. Bunu yapana ise kâfir, denir.

Küllî akıl: Akl-ı küllî, akl-ı cüz'î karşılığıdır. Cüz'î akıl bu dünya işlerine eren akıldır. Buna akl-ı maaş da derler. Aynı zamanda akl-ı kül hükema felsefesine göre, yaratıcı kudretin faal tecellisidir.

Kürsî: Emir ve nehiy mevzii. Akl-ı kül ve Nefs-i kül cevherlerinden akıl ve nefis halk olundu. Bu halk olunan şeye Peygamber Arş, hükema ise Felek-i atlas ismini vermişlerdir. Bu suretle o feleğin de akıl ve nefisinden sekizinci felek, müfessirlerce Kürsî yaratıldı.

Ulu Tanrı Kürsî'yi Arş-ı Âzam'ın nurundan ve onun altında, al yakut renginde, arşın sakına bitişik ve dört köşeli olarak halk etmiştir.

L

Lâhavle: Kızgın ve üzgün olunca okunan bir duanın başı. Tamamı: "Kuvvet ve kudret sahibi ancak Tanrıdır."

Lâ ilâhe İllallah: Tanrı'dan başka yoktur tapacak demektir.

Lâl: Kırmızı renkli kıymetli bir taş.

Lût: Peygamberdir; Kavmi son derece günahkâr olduğundan Allaha yalvararak onları, yani Sedum ve Gomora halkını helâk ettirmiştir.

Levh-i mahfuz: Levh, üzerine yazı yazılan şey, Tanrı, rivayete nazaran, âlemleri yaratmadan önce, bir levh ve bir de kalem yaratmış ve o kalemlerle bu levha üzerine yazmıştır. Korunmuş levha demektir ve mukadderattan kinayedir.

M

Mahv: Kulun Tanrı'nın zatında varlığını ifna etmesi.

Mağrip ve Meşrik: Doğu ve batı memleketleri, her memleket kendisine nazaran bu memleketleri tayin etmiş fakat, genel olarak Mekke merkez bilindiği için, onun şarkında kalan kısımlara Meşrik (Hindistan, İran ve Aksa-yı Şark (Çin ve Japonya): garbinde kalanlar da Mağrip (Afrika), Aksa-yı Garp, daha batıdaki yerler, denmiştir.

Makam: Sâlik'in zevkini bulduğu ruh hali.

Mansur: (Bak: Hallacı Mansur).

Mârifet: Tanrı birliğinin bilgisine ait zevk.

Mâsiyet: Tanrı'nın emirlerine kasden itaat etmemek

Mehdî: Hz. Muhammed, dünya tamamıyla karanlıklara boğulunca, kendi neslinden birinin çıkacağını ve yeryüzünü baştanbaşa adaletle dolduracağını haber vermiştir. Sünnîlere göre bu zat, âhîr zamanda doğacaktır. Şiilere göre Hicretin 256. yılı şabanının onbeşinci gecesi doğmuş olan XII. imamdır. Yetmiş üç yaşında kaybolmuştur. Hâlâ sağdır. İşte Mehdî bu zattır. Sofilerin bir kısmı da Şiî inancını kabul etmişlerdir. Bunlara göre Kutup, Mehdî'nin vekilidir. Bir kısmı ise Mehdî olarak her zamanın kutbunu kabul ederler.

Melekût âlemi: Sıfatlar ve kuvvet âlemidir. Mülk âlemi ise gördüğümüz madde âlemidir. Melekûtun lügat mânası, büyüklük ve saltanattır. Tasavvufta Tanrı'nın Âlem-i Lâhuttan sonra tenezzül ettiği âlemdir.

Mekruh: Terkedilmesi doğru ve müreccah olan iş. Eğer bu hareket, harama daha yakınsa kerahât-i tahrimiye, helâla daha yakınsa tenzihiye denir.

Merdut: Reddedilmiş, kovulmuş.

Mescid-i Aksa: Süleyman Peygamber'in Kudüs'te Tanrı için yaptırdığı büyük mâbet.

Mesih: İsa Peygamber, hastalara meshedip şifa vermesinden dolayı Mesih denmiştir.

Mekr: Hile, desise; mekkâr, hilekâr.

Mevlânâ Bahaeddin: Hz. Mevlânâ'nın oğlu, Bahaeddin Sultan Veled'dir.

Miraç: Muhammed'in göğe çıkması. Kur'an'ın XVII, Esra ve Necm sûrelerinde, Peygamber'in bir gece bir anda Mekke'den Kudüs'e gittiği ve Kudüs'ten göklere çıktığı, cenneti ve cehennemi gördüğü, kendisinden önce gelmiş bulunan peygamberlerle görüştüğü anlatılmaktadır. İşte bu göğe çıkışa "miraç" denilir.

Mîr-i İğdişan: Annesi Hintli, babası Türk olana İğdiş denir. İğdişan yani İğdişler, divana veya orduya mensup bulunan bir tabaka idiler. İşlerini tanzim cihetiyle bir emîr yahut başkanları olurdu ki, buna Emîr-i İğdişan derlerdi. Bu tabaka o zaman Konya'dan başka şehirlerde de mevcuttu. Daha sonraki asırlarda başkanlarına Emîr-el Egadiş Baş, unvanı verilmiş. (Bak: Kitab-i Fihi Mâfih, s. 334, Neşr-i B. Fürûzanfer.)

Mısırlı, Şamlı: Mısırlılar ve Şamlılar, İlhanlılarla Mısır ve Şam Memlûkları arasındaki harplere işaret edilmektedir. Muinüddin Pervâne zahiren Moğollarla anlaşmış, gerçekte Rükneddin Beybars'ı Moğollarla savaşmaya teşvik etmiştir.

Neticede Moğollar'ın yenilmesinden sonra, Hic. 685 tarihinde Abaka tarafından öldürülmüştür.

Muarrif: Bir nevi teşrifatçı, padişahın huzuruna gireni tarit eden, yahut resmî meclislerde gelenleri, lâkaplarıyla anarak metheden kimseye denir.

Muhakkik: Varlığın hakikati, kendisine olduğu gibi zâhir olan, delil aramadan Tanrı'yı gören, eşyanın aslını, hakikatini Hak olarak gören ve bilen kimseye denir. Tasavvuf dışında, hakikati delilleriyle ispat edene denir. Bunun zıddı mukallittir.

Muhtesip: Bir şehrin bilhassa ahlâkî düzenine ve belediye işlerine bakan zaptiye memuru.

Musa: Musa Peygamber, Şap denizinin kıyısına gelince, asâsiyle denize vurmuş, deniz yarılmış, ortadan açılan on iki yoldan İsrail oğullarının oniki kabilesi geçmiştir. (Kur'an, sure: 20, âyet: 76, 77).

Mukarreb: Mukarreb melek, Tanrı'ya en yakın olan meleklerden her biri ki bunlara Kerrubîler de denir. Bunlar dört tanedir: Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve Azrâil.

Murakabe: Gözetleme, gözetleşme; tasavvufta sâlikin kendi kudret ve kabiliyetini bırakarak Hakk'a hâzır olmasıdır. Tenha bir yerde ihvanla, yahut yalnızca oturup, gözlerini kapıyarak Tanrı'dan başka bir varlık olmadığını düşünür ve bu murakabe sonunda hakikatin cezbe ve aşk tesiriyle kalplerine doğacağına inanırlar.

Mushaf: Kur'an sahiflerini toplayan, şîrâzeli micelledin adıdır, iki yanındaki kaplarına da deftereyn (iki defter) denir.

Mutavvel: Kütüb-ü Mutavvele, her konuda yazılmış mufassal kitaplara denir. Meselâ, El-Mutavvelu fi'l-Felsefeti gibi. Orta derecede kitaba ise Vasit, muhtasar olanlara ise El-Muhtasar veya El-Mu'cez, derler. Meselâ: El-Vasitu fi'l-Felsefeti gibi.

Mutezile: İtızal, bir tarafı tutan demektir. Yunan felsefesinin İslâmiyete tesirinden sonra meydana gelen bir mezhebin adıdır. Bu mezhebe girenlere Mutezile, mezhep erbabına da Mutezilî derler. Bunlar Tanrı'yı tenzih etmek için, Tanrı'nın zatına nispetle sıfatları olmadığını sıfat kabul edilirse, O'nun kula benzetileceğini söyler, âdil olduğu ve iyiliğe iyilikle, kötülüğe kötülükle mukabele ettiğinden, iyilik ve kötülüğü kendi irâde ve ihtiyarımızla yaptığımızı, Tanrı'nın

bizim yapacağımız şeyleri bilmesi, o şeyleri bize yaptırmaya cebretmediğini kabul ederler.

Mutlak varlık: Sofilere nazaran, Tanrı mutlak varlıktır. Varlığın zıddı yoktur. Fakat bu yokluk, varlığın yok şeklinde düşünülmesinden meydana gelen bir vehimdir. Zira hakikatta yok olan Tanrı'dan baş-kasıdır; daha doğrusu O'ndan gayri bir şey yoktur. Tanrı'nın zatı iktizası olan zuhuru, gerçekte yok olan varlıkları meydana getirmiş ve bu bakımdan, yokluk, varlık için bir ayna olmuş, bu aynada da yine kendisi görünmüştür.

Mücadele: Nefsî, bedenî meşakkatlere sokmak, hevavü hevese muhalefet etmek.

Mülhit: Dini bozan.

Mümin: Tanrı'nın birliğine ve Hz. Muhammed'in nübüvvetine, tslâmiyetin diğer erkânına inanan kimse.

Mükâsefe: Bazı sıraların kulun gönlünde Tanrı tarafından, Tanrı'nın inâyetiyle keşif ve ilham yoluyla belirtilmesidir. Bu, kalbi tasfiye ettikten sonra, ruhun Âlem-i Kuds'a çekilmesiyle meydana gelen ve aynı zamanda son mertebeye teşkil eden bir ilimdir. Hakikat ilmi bu ilme denir.

Müşahede: Ahval-i guyuba ittila-ı kalpdır. Kendi fenâsiyle eşyayı görmektir; mâsivadan teberri kılıp, her halde Hakk ile olmaktır.

Mürid: Kendi iradesinden kurtularak bir mürşide bağlanan ve iradesini Tanrı'ya veren.

Mürşid: İrşâdeden, doğru yola götüren, doğru yolu gösteren.

Müşrik: Açıktan açığa Tanrı'ya şerik koşan, birçok Tanrıların varlığına inanan, Tanrı'nın birliğine ve İslâm dinine inanmayanlara denir.

Münafık: Kendisini inanmış gösteren fakat, kalben inanmayan kimse.

Müneccim: Yıldızların yeryüzüne ve insanlara tesiri bilgisine, yani astroloji bilgisine malik olan kimse.

Muabbir: Rüyaları yoran ve onlardan istikbale dair hükümler çıkaran kimsedir.

Mütenebbî: Ebu Tayyib Ahmed bin Hüseyin Cafer, İslâmiyetten sonra Ebu Tammam ile beraber yetişmiş olan Arap şairlerinin en büyüklerindedir. Hic. 303 tarihinde doğup. 354 tarihinde katledilmiştir.

Müvahhid: Birleyen, Tanrı'yı tek bilen.

N

Nahiv: Her dilin, o dili doğru konuşmayı doğru okuyup yazmayı öğreten birtakım kuralları vardır, işte bu kuralların yekûnuna Arapçada sarf ve nahiv derler.

Nazar sahibi (ehli): Bakış sahibi, görüşü kuvvetli ve derin olan.

Nebî: Tanrı'dan emir alan, bir şeriat sahibi olan peygamber. Davut, Musa, İsa ve Hz. Muhammed gibi. Bunların şeriatları, evvelki peygamberlerin şeriatlerini nesheder. Mürsel olmayan Nebî, sadece "nebi" diye anılır.

Nefs: Nefs, iki mânada kullanılır: Biri, gazap ve şehvet kuvvetlerini toplayan yani kötü vasıfların kaynağı ve esası mânasına gelir. Bununla mücadele etmek gerekir ve buna "cihad-ı ekber" denir. Diğer mânada ise nefis, insanın hakikati, zatıdır. Birinci mânasıyla nefis şeytanî ve zemmedilmiştir; ikinci mânasıyla ise rahmanîdir. Sofiler de nefis için yedi mertebe kabul ederler ve bunlara "etvar-ı seb'a (yedi tavur) derler.

Nefsin, ilk derecesi "nefs-i emmare", bu derecede insanın maneviyatı daima kötülüğe meyleder. Fakat insan kendisini ıslah etmeğe başlarsa, bu dereceden yükselebilir. O zaman nefis, "nefs-i levvame" adını alır. İnsan bu mertebede kötülük yapar, ama sonradan pişmanlık duyar. Böylece insana artık iyilik ilham edilmeye başlar. Bu derecede nefsin adı "nefs-i mülhime"dir; bundan sonra da "nefs-i mutmainne" derecesine varır ki, burada artık şüphesi kalmaz ve inancı tam olur. Tanrı'ya tamamen inanır. Bundan ileri makamda ise, Tanrı'dan razı olur, her şeye boyun eğer ve "nefs-i raziyye" makamına varır. Artık Tanrı insandan razı olur, bu mertebeye de "nefs-i marziyye" denir. Bu altı makamdıktan sonra insan sanki tanrılaşır, kendisinde hiç bir varlık kalmaz. Bu son makama ise "nefs-i sâfiyye" veya "nefs-i zekiyye" adı verilir.

Nefsin, nefis-i hâmade, nefis-i nebatî, nefis-i hayvanî, nefis-i insanî, nefis-i natîka, nefis-i kutsiyye gibi muhtelif mâna ve kısımları da vardır. (Bak: Târifat-ı Cürcanî).

Nefs-i natîka: İnsandaki idrâk ve natîka kabiliyetiyle tecelli eden mânevîyetler ki maddeden mücerret ve Tanrı'nın hususî bir lütuf ve tecellisi olarak kabul olunmuştur.

Nehy: Bir kimseyi, bir şeyden alıkoymak, menetmek. Emrin mukabilidir.

Nefy: Bir şeyin var olmadığını, yok olduğunu kesin olarak göstermek. İspat da bir şeyin var olduğunu kat'i olarak söylemektir. Lâ ilâhe illallah = Tanrı'dan başka yoktur tapacak, ibaresinde, Tanrı'dan başka vehmo-lunan ve aslı bulunmayan bütün yalancı mâbutlar nefyedilmekte, bir ve gerçek olan Tanrı, ispat olunmaktadır. Buradaki "Lâ" nefyi, "İllâ" ise ispatı göstermektedir.

Nemrut: İbrahim Peygamber'i ateşe attıran hükümdar.

Nezir: Adak, herhangi bir işin olması, Tanrı'ya vâdedilen muayyen miktarda namaz, oruç, yahut sadaka kabilinden şeye denir.

Nuh: Bu peygamber, zamanında büyük bir tufan olarak bütün kâfirler boğulmuş; boğulanlar arasında kendi oğlu da varmış.

Nur: Zulmetin zıddı, aydınlık. Bazı muhakkikler, nuru dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Biri, Nur-u Kur'an ve Nur-u Akl gibi basiret göziyle idrâk edilen nur, diğeri ise güneş ve ay gibi basar gözüyle mahsus olan nurdur. Âlemin aydınlanmasına sebep olduğu için Hz. Muhammed'e de Nur ıtlak olunur.

Nübüvvet: Peygamberlik, peygamberin Tanrı'dan hüküm alarak, bu aldığı emirleri halka bildirmesi ve bu emirlere göre ümmet arasında hükmetmek ise imamet ve vilâyettir.

O

Obruk: Şimdi Konya'nın bir nahiyesidir. Umumiyyetle yeraltı sularının bulunduğu yere, Obruklar denilir.

On iki burç: Güneşin medarı oniki kısma bölünmüş olup bunlardan herbirine burç denilmektedir. Her birinde bulunan sabit yıldızların durumlarına ve şekillerine nazaran, herbirine bir ad vermişlerdir. Sırasıyla, adları şöyledir: Hamel, Sevr, Cevza, Seretan, Esed, Sümbüle, Mizan, Akrep, Kavs, Cedi, Dely, Hut.

Osman: Hz. Osman: Dört Halifeden üçüncüsüdür ve 644-656 M. tarihleri arasında halifelik yapmıştır.

Ö

Ömer: Hz. Ömer; Dört Halifeden ikincisidir. 634-644 H. tarihleri arasında halifelik yapmıştır.

P

Perhiz: Zevk ve günahlardan sakınmak.

Pervâne: Bildiğimiz böcek, emir çavuşu. Muinüd-din Süleyman Pervâne. (Vezir).

Peygamber: Nebî, Tanrı'dan bir şeriat alan ve halka bildiren.

R

Rabb: Terbiye eden, yetiştiren, öğreten. Âlemlerin Rabbi Tanrı'dır.

Rahmet: Esirgeme.

Rekât: Namazın en küçük parçası ki bir ayakta durmayı, bir eğilmeyi (rükû') ve bir secdeyi ihtiva eder.

Riyâzet: Dervişlerin az yemek, az içmek, az uyumak ve mütemadiyen ibâdet etmekle nefislerini ıslaha çalışmaları.

Ruh: Ruh iki mânaya gelir: Biri, cismânî kalbin boşluğu olan ve kalbin harareti vasıtasıyla peyda olup damarlarla bütün vücuda dağılan ve cismânî hayatın sebebi olan lâtif bir buhardır. Bu mânasıyla ruh-u hayvanî'dir. Diğer mânası ise, lâtife-i müdrike-i insandır. Âlem-i emir'den nazil olmuştur. Bu mânada ise ruh, kalb esrarındandır. İşte Ruh-u insanî budur. Bir de Ruh-u cemadî ile Ruh-u nebatî vardır.

Ruhü'l-Kudus: Müslümanlara göre bu, Cebrail'dir.

Rıdvan: Cennetin kapıcısının adı.

Rüstem: İran mitolojisinde cesareti ve kahramanlığıyla şöhret bulmuş olan pehlivan. Zaloğlu Rüstem diye anılır.

S

Sabır: Tahammül, iptidayı musibette teslimiyet.

Sadr-ul İslâm: Bu lâkabla hanefî Fakihlerinden ve imamlarından iki kişi şöhret bulmuştur. Biri, Sadr-ul İslâm Ebu'l-Yesr Muhammed bin Muhammed

bin Hüseyin bin Abdülkerim bin Musa Bezdevî (Hic. 421 de doğmuş, 439 H. da vefat etmiştir). En maruf eseri, Şerh-i Cami-i Sagir ve Cami-i Kebir'dir. Mevlânâ'nın bu bahiste muradı da bu olmalı. (Bak. Fihî Mafih, neşr. B. Füzruanfer, s. 335-336).

Diğeri ise, Sadr-ul İslâm Tahir bin Burhaneddin Mahmud bin Taceddin Ahmed bin Burhaneddin Ab-dülâziz bin Mâze'dir.

Sahib-i Divan: Sadr-ı âzam.

Salâhaddin: Şeyh Salâhaddin Konevî, kendisi kuyumcu olduğundan Salâhaddin Zerkub-i Konevî olarak tanınır. Seyyid Burhaneddin Muhakkik'in halifesidir. Mevlânâ, Hz. Şems'den sonra onunla konuşup görüşmüş ve kendine vekil yapmıştır. Bunun üzerine başta oğlu Sultan Veled olmak üzere bütün mensupları, müritleri Şeyh Salâhaddin'e tâbi olmuşlardır. Mevlânâ'ya on yıl vekâletten sonra Hic. 662 (M. 1263-64) yılında vefat etmiştir.

Salât ve selâm: TANRI'nın rahmeti ve selâmı.

Salih: İyi, içi dışı temiz olan ve günah işlemekten kaçınan. Böyle olan kimseler şehirde oturmazlar, dağlara ve çöllere çekilirler.

Sâlik: Tarıkatta gerçeğe ulaşmak için bir mürşidin emirlerine uyarak bazı kaidelere uymak lâzımdır, bu yola sülûk ve yolcusuna da sâlik denilir.

Sahâbe: Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Abdurrahman İbni Avf, Sa'd İbni Ebivakkas, Talha, Zübeyr, Ebu Ubeyde, Said. Bu on kişiye Aşere-i mübeşşere de denir.

Sefer: Kalbin zikir ile Hakk yönüne seyri.

Sema': Dönmek, oynamak, neyle, sesle vecde gelmek.

Semud: Bir kavim. Salih Peygamber dine davet ettiği Semud kavminden muhalefet görür. Bir gün putlarından hacet dilerler, putlar cevap vermeyince, Salih Peygamber'den bir mucize göstermesini isterler: "Şu kayanın içinden bize gebe ve tüylü bir deve çıkarsan sana iman ederiz." derler. Salih Peygamber de dua eder, kaya yarılar, içinden deve çıkar; fakat onlar yine iman etmezler. Hattâ deveyi öldürürler. Bunun üzerine memleketleri zelzeleyle yıkılır.

Seyfeddin Ferruh: Bu zatın kim olduğu anlaşılammıştır.

Senaî: Ebülmecc Mecdûd bin Âdem Senaî, XII. asırda, İran Edebiyatının en meşhur şairlerinden biridir. Hâkim Senaî XI. asrın ortasında doğmuş ve genç-

liğinde Gazneliler sarayına intisap etmiştir. Devrin sultanları emirleri ve şairleriyle sıkı bir münasebet tesis etmekle beraber, sonradan dervişler arasına katılarak sofiiyenin ileri gelenleriyle görüşüp konuşmuştur. Hic. 545 de vefat etmiş gösterilmesine rağmen ölüm tarihi ihtilafıdır. Şairin divanından başka, Hadika, Seyrül-İbad, Tarik-ut Tahkik gibi kendisinden sonra gelenlerde tesirler bırakmış olan tasavvufi eserleri vardır.

Seyyid Burhaneddin Muhakkik: Seyyid-i Sırdan, Mevlânâ'nın mürebbisidir. Hic. 638 de vefat etmiştir.

Sibeveyh: Arap nahiv bilginlerinin en büyüklerindedir. Beyza'da doğmuş, Basra'da yetişmiştir. Ölümü, Hic. 161 veya 194 tarihindedir.

Siraceddin: Bu, ya Hz. Mevlânâ'nın müridlerinden olan Siraceddin Mesnevi-han'dır, ya da Siraceddin Mahmud bin Ebubekir Urmevî'dir ki bu zat, Mevlânâ'nın muasırı olan en büyük bilginlerden biridir. Hic. 682 tarihinde vefat etmiştir.

Sivrisinek: Tanrı Nemrud'a bir sivrisineği musallat etmiş, bu sinek burnundan girip beyinde büyümeye başlamış, bundan mütevellit başağrısından muztarip olan Nemrud, kafasını tokmaklatmağa başlamış ve nihayet beyni parçalanarak ölmüş.

Siddik: Kalben ve fiilen kendisinde gerçekleşmeyen şeyi diliyle söylemeyen ve dâvalara kalkışmayan kimse. Bu, tasavvufta bir makam olarak kabul edilmiştir. Hz. Ebubekir'in lâkabıdır.

Sofi: Tasavvuf ehli. Kelimenin menşei hakkında türlü rivâyetler vardır. İlk sofiler aynı zamanda din yolundan ayrılmamışlardır. Sonra da Vahdet-i vücud (varlığın birliği) nazariyesinde birleşmişlerdir. Bu inanişâ göre dinde olduğu gibi, bir Yaratan ile ayrıca bir de yaratılan yoktur. Bunların hepsi birden ve yaratılan Yaratan'ın görünüşünden ibarettir.

İlk olarak sofi adıyla anılan Ebu Haşim-i Kûfi'dir ki bu zat ilk tekkeyi kurmuş olandır. Hic. 150 (M. 767-68) tarihinde Şam'da ölmüştür.

Sultan Mahmud: Sultan Mahmud Gaznevî, 997 M. tarihinde Gazneliler devletinin başına geçmiş olup bu devletin en kudretli hükümdarıdır. Hindistan'a yaptığı seferlerle maruftur: M. 1030 tarihinde ölmüştür.

Sultan-ül Ulema: (Bak: Bahaeddin Muhammed bin Hüseyin Hatibi.)

Sûret: Her şeyin görünen şekli, daha doğrusu, zahirî duygularımızla idrâk ettiğimiz tezahürdür. Ancak idrakimizle anlayabildiğimiz gerçeğine ise mâna deriz; bu, suret âleminin tecellisidir. Mutasavvıflara göre her şey Tanrı'nın zuhuru olduğundan, Tanrı mânadır; zuhuru suret. Görülen madde âlemine Sûret âlemi, bu sûretle zahir olan gerçeğe de mâna âlemi denir.

Sünnet: Hz. Peygamber'in yaptığı şeyler, âdetleri.

Sünnî: Hz. Muhammed'in sünnetine uyma; Müslümanların en mutedil mezhebidir. Haricîlerin çoğu, kulun iradesi olmadığını kabul ederek, Osman'la Ali hakkında kötü şeyler söylerler. Mutezile, kulun mutlak bir iradesi olduğunu kabul eder. Şii'ler Ali ile soyunu ve Sahabenin az bir kısmını kabul edip, ilk üç halifeyi reddederler.

Sünnîler bütün Sahabeyi kabul eder, Muhammed'in soyunu sever; kulun cüz'i iradesi olduğunu, iradesini herhangi işe sarfederse, o işi Tanrı'nın meydana getireceğini söyler ve ibâdeti imandan saymazlar.

Sülûk: Manevî bir yolculuktur. Kötü huyları bırakıp, gerçeğe ve birliğin sırrına vasıl olmak için sofiler bir mürşide, bir şeyh-i kâmile, bir büyüğe uyarak ve bağlanarak muayyen bir şekilde mücadele ve mücahedeye girerler. Buna sülûk (yol) denir. Sâlik, bu yola giren kimsedir.

Sûr: Düdük gibi çalınan boynuz. İsrail adlı bir melek, kıyamette bunu üfürecek, bu sesle herkesin ruhu bedeninden çıkacak ve kıyamet kopacaktır.

Ş

Şâfiî: Sünnîlerin dört mezhebinden birini kuran ve Hic. 204 yılında Mısır'da ölen Ebu Abdullah Muhammed'dir.

Şeddad: Yemen'deki Âd kavmi hükümdarlarından, yani Himyeri meliklerinden olup, İrem adında gayet güzel bir bahçe ve köşk yaptırmıştır. Hud Peygamber'i tasdik etmeyip küfründe ısrar etmiştir. Nihayet Cebrail'in bir sayhası neticesinde kavmiyle beraber helak olmuştur.

Şekavet: Haydutluk, Tanrı'nın, kulunu ezelden reddi, böyle olan kimseye de şakî denir.

Şems: Şemsi Tebrizî, Hic. 642 Konya'ya gelir. Mevlânâ kendisine tasavvufî mânada âşık olur. Bu aşk Mevlânâ'da velût bir şairlik tevhit etmiştir. Şems'le dostluğu Hz. Mevlânâ'ya diğer müritlerini ihmal ettirmiş, Hic. 643 de müritlerin

itiraz ve muhalefeti neticesinde Şems Konya'dan Şam'a kaçmıştır. Sultan Veled onu geri getirmiş fakat, 645 de tamamen kaybolunca Mevlânâ Şems'i kendisinde bulmuştur.

Şeriat: Tanrı'nın Peygamber vasıtasıyla kullarına gönderdiği hükümler, enbiyanın sünneti.

Şerif-i Pay-Suhte: Kim olduğu anlaşılamamıştır.

Şeyh-i Mahalle: Fahr-i Ahlatî.

Şeyh Nessac-i Buharî: Hz. Mevlânâ yine bir gazelinde de kendinden bahsetmekle beraber, hayatı hakkında verilen bilgi müphemdir. (Bak: Fihi Mafih, s. 308, nşr. B. Füzüzanfer).

Şeyh Salâhaddin: (Bak: Salâhaddin Zerkûbî).

Şeyh Sadreddin: Şeyh Sadreddin Muhammed bin İshâk Konevî, Hz. Mevlânâ'nın muasırı olup, maruf sofilerdendir. Hic. 673 tarihinde vefat etmiştir.

Şeyh Şerafeddin Herevî: Hz. Mevlânâ'nın muasırı, Konya ulemâsındandır.

Şeyh İbrahim: Şemseddin Tebrizî'nin has müridlerindendir.

Şeyh Serrezî: Şeyh Muhammed Serirezî, Gazneli bir zahittir. Mesnevîdeki bir hikâyede adı geçmektedir. Şimdiye kadar hayatı hakkında esaslı ve etraflı bir malûmat elde edilememiştir. Yalnız Sultanül Ulema Bahaeddin-i Veled'in Maarif adlı eserinde ondan bir hikâye nakledilmiştir. (Bak: Fihi Mâfih, s. 267-68 nşr. B. Füzüzanfer.)

Şeyh-ül İslâm Tirmizî: Kim olduğu anlaşılamamıştır.

Şia: Yani şii olan müslümanlar halifeliğin Hz. Muhammed tarafından Ali'ye verildiğini, sonra sırasıyla Ebubekir, Ömer ve Osman'ın onlardan sonra da Ümeyye ve Abbas oğullarının bu hakkı Ali ile evlâdı olan diğer on bir imamdan zorla aldıklarını söylerler. Halifeliğin Ali'den alınmasında Ömer'in rol oynadığını sanıp bu yüzden bilhassa Ömer'i ve diğer halifeleri de sevmezler.

Şirk koşma: Tanrı'ya ortak koşma, bunu yapana müşrik denir.

T

Tacüddin Kubaî: Hayatı hakkında hiç bir bilgi yoktur. Küba, Medine'ye iki mil uzaklıkta bulunan bir köydür; aynı zamanda Fergana vilâyetlerinden bir şehrin adıdır. Tacüddin'in de bu iki yerden biriyle münasebeti olması gerekir.

Tâat: Tann'nın emrini yapmak, nehyini yapmamak.

Tahiyyat: Namazın ikinci ve son rekâtlarından sonra diz üstü oturup Tanrı övülür, birliği ve Hz. Muhammed'in hak Peygamber olduğu söylenir ki buna tahiyyat denilir.

Tahrim: Haram kılmak.

Takva: Tanrı'dan korkarak fenalıklardan ve şüpheli şeylerden çekinmek.

Tarikat: Yol, tasavvufta, dinî ve fikrî bir heyecanla Tanrı'ya yaklaşmak, ulaşmak için tutulan manevî yol.

Tecelli: Görünmek, ayan olmak, Tann'nın muhtelif kabiliyetlere göre kudretinin, eserlerinin eşyadan zuhuru. Müminin kalbinde ilâhî feyzin erlerinin zuhuru. Cem'î; tecelliyat: Tecelligâh, tecelli yeri. Tecelli üç kısımdır; Surî zevkî, berkî. Surî tecelli, bütün varlıkların suretlerindedir. Zevkî tecelli ilimler ve marifetlerdir. Berkî tecelli ise müntehilere has ihtisas tecellileridir.

Tecrit: Hak'tan başka her teyi gönülden çıkarmaktır.

Tekbir: Namaza başlarken elleri kaldırıp, "Tanrı Uludur" (Allahu Ekber!) demek.

Tenbih: Kitab-ı Tenbih fi fûrûiş-Safiyye, bir fıkıh kitabı olup, Hic. 476 da ölen Ebu İshak İbrahim bin Ali Şirazî'nin eseridir.

Tenzih: Arıtmak, Tanrı'yı kötü sıfatlardan arı olarak kabul etmek.

Terahi: Tanrı'yı tenzih ve takdis etmek.

Tesbih: Geri çekilmek, geri durmak.

Teslim: İtiraz etmeden emre boyun eğmek, kazaya rıza, belâya sabretme.

Tevekkül: Meşru sebeplere başvurmakla beraber, Tanrı'ya tam bir teslimiyetle güvenmek.

Tevhit: Tanrı'yı bir bilmek, gönlü O'ndan gayrı şeylerden ayırmak.

Turut: Konya'nın takriben 5 km., batısında bulunan bir yöredir, buradan aynı adda bir çay da geçer. Dört okka ve Avgın da Turut'a yakındır.

Tutmaç: Ayran yahut keşkekle yapılan bir hamur yemeği, kelime aslen Türkçedir.

Tövbe: Ulu Tanrı'ya ibadetle rücu' etmektir.

U

Uruç: Tasavvufta bir devir nazariyesi vardır: Âlem-i Gaybden Âlem-i Şuhud'a inen varlık, ilk önce cemâd, sonra nebat, hayvan ve en sonra insan suretinde tecelli eder. Kudretin bu sırrı, bu şekilde anasırdan geçerek mertebesine yükselince, asıl hakikatından haberdar olmak ve aslına rücu etmek ihtiyacını duyar. Ondan sonra derece derece yükselerek Hakk'a vasıl olur. Âlem-i Gayb'dan Âlem-i Şuhud'a inmesi, "seyr-i nüzul", tekrar anasırdan yükselerek aslına kavuşması ise "seyr-i uruç"tur. Buna devir denir.

Uzlet: İnsanlardan zâhir ve batınımızla uzak olmak. İki kısımdır: Biri müritlerin, diğeri muhakkiklerin uzletidir. Müritlerin uzleti yabancılarla karışmaktan cismen içtinabetmek, muhakkiklerinki ise âlemin iltifatından kalben müberra olmaktır. Halvet, uzletin nihayetidir.

Üsturlap: Üzerine gök küresinin haritası çizilmiş, yarım daire şeklinde bir âlettir. Bununla yıldızların yerler ve bilhassa güneşin doğuşu ve batışı ile zeval vaktinin saati tayin edilir.

V

Vahdaniyyet: Bir olmak, şerik ve naziri bulunmamak.

Vaaz: Kalbi yumuşatan sözler, dinî mahiyetteki öğütler.

Varlık: Vücut ferdin beşerî, vasıflarının gizlenmesi vasıtasıyla ve hatta Hakk'ın vücudu vasıtasıyla ortadan kalkmasıdır. Hakikatlerin sultanı olan Hakk zuhur edince beşerîlik bakî kalmaz. Sofilere göre varlığın mertebeleri vardır. İlk mertebe mutlak varlık âlemidir ki bu âleme Âlem-i Lâhut denir. Bütün varlıklar bu âlemde Tanrı ilminde, tahakkuk eder. Bu bakımdan bu âlem Hakk âlemiyle halk âlemi arasında bir berzahdır. Bu âleme Âlem-i Ceberrut ve Hakikat-ı Muhammediye âlemi de derler. Bu âlemde Tanrı sıfatlarını izhar etmiştir ki bu sıfatlar âlemine de kuvvet yahut Melekût âlemi adı verilmiştir. Bu âlemin zuhuru ise gördüğümüz ve bildiğimiz Kesret "Çokluk" âlemini meydana çıkarır. Bu âleme de Âlem-i Nâsut, denir. Bütün bu âlemleri toplayan âlem ise insandır.

Mutlak varlık ise Tanrı'dır. Her şeye O'ndan var olduğu için asıl O'dur ve varlık O'nundur.

Vâsıl: İdrak-ül gayb, ulaşan.

Vasit: İmam Gazali'nin yazmış olduğu bir fıkıh kitabıdır.

Vâsıt: Küfe ile Basra arasında bulunan bir şehir. Haccac tarafından kurulmuş, fakat bugün harap bir haldedir.

Vecd (Etase): Cehdsiz ve tekellüfsüz olarak kalbe varid olan şey.

Velî: Dost, tasarruf sahibi ve emîr manalarına gelir. Tanrı adlarındandır; sofilere nazaran velîlik, nebîlikten daha üstündür. Bir, halkla Hakk arasındadır. Bir de Hakk ile muamelesi vardır ki buna "velâyet" denilir. Velâyet, kulun nefsinin fâni kıldıktan sonra kaim olmasıdır. Dünyadan uzak, Mevlâyâ yakın olan "veliyullah" denir.

Vehim: Zihinde meydana çıkan bâtil şey. Zan gerçek olabilir. Fakat vehim gerçekten çok uzaktır.

Vird: Sülûk esnasında, muayyen zamanlarda okunmak üzere tertiplenmiş duaya denir. Cem'i evrad'dır.

Y

Yahya: Yahya Peygamber, Zekeriya Peygamber'in ihtiyarlığında olan oğlu.

Yakîn: Bir şeyi şüphesiz olarak, tam ve doğru bir inançla bilme. Şüphenin ortadan kalkması, sâlik müşahedede mütemekkin olur ve karar bulur, kendinden fâni Hakk ile bakî olursa, yakîn makamına erer. Bu itibarla yakîn, bütün hallerin aslı ve sonudur. Her şüphe yakîn halinde ârifin gönlünden yok olur. Büyük sofiler yakîni hallerin nihyeti ve batını bilmişlerdir.

Yakîn üç türdür. Ayn-el yakîn, İlm-el yakîn ve Hakk-el yakîn.

Ehl-i yakîn de üçtür: Yakîn-i asgar ye avam, yakînin ilk makamıdır. Kul rıza makamına erişirse, yani Tanrının verdiği şeye razı olursa, yakîne ermiş olur. İkincisi Yakîn-i havas'ür. Bu halde sâlik yakînle ünsiyet peyda etmiştir. Üçüncüsü, büyüklerin ve havasın ileri gelenlerinin yakînidir ki bu merhalede sâlikin Tanrı'dan başka bir muradı olmaz..

Yakîn için bir son tasavvur olunamaz. Ayn-el yakîn, bir şeyi kendi gözleriyle görerek, mahiyetine yakîn hasıl etmektir. Buna kalbî müşahede ile hakikî vahdeti görmek de denir. İlm-el yakîn, nebîlerin ve velîlerin irad eyledikleri ilimler ve marifetlerle Hakk'ı bilmektir. Hakk-al yakîn ise ahadiyyet makamında Hakk'ı müşahede etmektir.

İlm-el yakîn ulemanın derecesi, ayn-el yakîn âriflerin makamı, Hakk-al yakîn, dostların fena bulduğu yerdir. İlm-el yakîn mücahede ile hasıl olur.

Yunus: Yunus Peygamber, Allah'ın gazabına uğrayacağını, Allah'ın vahyi üzerine bildirmiş, fakat kavmi tövbe ettiğinden gazab defolunmuştur. Bunun üzerine Yunus, yalancı çıkışından kederlenerek, bu kederle deniz kıyısına gitmiş, orada kendisini bir balık yutmuş, balığın karnında kırk gün kalmış, sonra balık Yunus'u kusmuştur. Bu vak'a Kur'anın birçok yerlerinde anlatılmıştır.

Yoraş: Şemseddin Yoraş Beglerbeg. Hic. 656'da vefat etmiş. (Bak; Mektubat-ı Mevlânâ, Müsameret-ül Ahbar.)

Z

Zahid: Tanrı emirlerini yaptıktan başka, şüpheli şeylerden de kaçman, kendisini ibâdete veren kimse.

Zan: Bir şey hakkında verdiğimiz kesin olmayan hüküm.

Zat: Bir şeyin varlığı ve gerçeği

Zat ve sıfat tecellisi: Varlığın birliğine inanan ve Tanrı'yı mutlak varlık olarak kabul eden mutasavvıflara göre tevhit, bu birliğin tahakkukudur. Bu tahakkukta üç mertebe kabul edilir: Tevhid-i e'fal, Tevhid-i sıfat, Teyhid-i zat. İradesini bir mürşide teslim ederek, gerçeğe doğru yol alan sâlik, yani mane'î yolcu, evvelâ e'fal tecellisine uğrar. Her işi o işin mazharına göre yerinde ve doğru görür. Bütün işleri yapanı tek Tanrı olduğunu anlar, hisseder. Şâlik bu mertebeyi aşınca işlerin, sıfatların zuhuru olduğunu ve bütün sıfatların da Tanrı sıfatlarından ibaret bulunduğunu anlar. Bu suretle sıfat tecellisine mazhar olur. "Tanrı'dan başka yoktur tapacak!" sözünü, Tanrı'dan başka vasıflanan yoktur, anlar. Bu mertebeyi de aşınca, sıfatların zatın zuhurundan başka bir şey olmadığını, gerçekte her şeyin Tanrı'nın zuhurundan ibaret bulunduğunu anlar ki buna Tevhid-i Zat, yahut Tecelli-i Zat' derler. Sâlik, "Tanrı'dan başka yoktur tapacak!" sözünü, Tanrı'dan başka var olan yoktur, tarzında anlar. Artık her şey ona göre Hakk'tır. Mevhum varlığı kalmamıştır. Bu makamdan geriye dönüp, Tanrı zatiyle, Tanrı sıfatiyle ve Tanrı işleriyle tahakkuk ederse kemal makamına erişmiş olur.

Zekât: Artan mal muayyen bir miktarı aşınca, bir sene sonra fakirlere verilmesi gereken kırkta biri,

Zekeriya: Enbiya-ı Beni İsrail'den olup Yahya Peygamber'in babasıdır. Hz. İsa zamanında hayatta bulunuyordu.

Zemahşeri: Ebul Kasım Mahmut, Harzem'de Zemahşer kasabasında dünyaya gelmesinden bu adla anılmıştır. Uzun zaman Mekke'de kaldığı için Cârullah lâkabını da almıştır. M. 1134 tarihinde ikmal ettiği Keşşaf adlı Kur'an tefsiri en meşhur eseridir. Hic. 538 (M. 1143-1144) tarihinde de vefat etmiştir.

Zerde-birinç: Şeker, pirinç, yağ ve safranla yapılan bir nevi yemek.

Zeyd ve Amr: Arap gramerinde örnek olarak kullanılan erkek adlarıdır, falan filân gibi.

Zikir: Anmak, Tanrı'dan gayrı şeyi gönülden çıkarmak için daima Tanrı'nın zikriyle meşgul olmak. Tanrı'nın adını söylemek ve düşünmek İmam Gazali'ye nazaran, bütün ibadetler bu neticenin husulü içindir ve bütün ibadetlerin maksadı Tanrı'yı yadettir. Zikrullah, yani sesi kısarak huzuru kalple Lâ ilâhe illallah'ı tekrar, irfan yolunun esası Tanrı'ya yakınlığın icabıdır.

Zühd: Dünya nimetlerinden, şehvetten ve müstehî olan her şeyden nefsin kesmektir.

BİBLİYOGRAFYA

Bediu'z-Zaman Firuzan-far, Mevlânâ Ceâle'ddin Muhammad meşhur ba Movlavî, Tehran., Çaphâna-i Maclis, 1315, Hş.

Bediu'z-Zaman Firuzan-far, Kitab-i Fihî Mâfih az goftari Movlânâ Calâla'd-Din Muhammad maşhur ba Movlavî, Tahran, Çaphâna-i Maclis, 1330 Hş.

Baha-ul Veled, Maarif. Yazma. İstanbul. Süleymaniye Kütüphanesi, Nazif Paşa kitapları No: 689, 693.

Bahaeddin Veled (Sultan Veled), Maarif, Millî Eğitim Bakanlığı, Şark-İslâm Klâsikleri: **19**, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, **1949**.

Gölpınarlı, Abdalbâki, Mevlânâ Celâleddin, İstanbul 1951, İstanbul Matbaası.

Şems-i Tebrizî, Makâlât, Yazma, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Mahmud Celâleddin Efendi kitapları No: A. 191.

Mesnevî Tercümesi, Millî Eğitim Bakanlığı, Şark-İslâm Klâsikleri: I, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1942.

Not: Tercümede âyet, sûre, hadîs, hadîs-i kudsî, kelâm-ı kibar kelimeleri A, S, H, H. K. ve K. K. harfleriyle gösterilmiştir.

İNDEKS

A

Abaka Han, 192
Abaka, 192, 202
Abbas, 6, 7, 8, 55, 186, 211,
Abdullah b. Merzûban Seyrâfî, 200
Abdurrahman ibn Avf, 208
Acem, 83
Âd, 62, 177, 186, 198, 210,
Âdem, 25, 57, 61, 68, 87, 89
Aden, 16
Afrika, 201
Ahmed, 173, 213,
Aksa-yı Garp, 201
Aksa-yı Şark, 201
Alevî, 187
Alevî-yi Muarrif, 93
Ali (Hz.), 27, 180, 187
Ali b. Hamza b. Vehhas, 200
Allâme Zemahşeri, 200
Amr, 148
Anadolu, XXIX, 192
Anka, 34, 187
Antakya, 82
Antalya, 42, 82, 97
Atabek, XXII, 19, 26, 188
Atabek Mecdüddin, 188
Avesta, 191
Avgın, 212
Aynüddin, 172
Âzer, 197
Azrail, 203

B

Bâbil, 196, 197,
Bağdad, 70, 71, 170, 191
Bahaeddin, XXVI, 188
Bahaeddin Bahrî, 188
Bahaeddin Mevlevîyü'l-Âdiliyü's-Serâyî,
185, 210
Bahaeddin Muhammed b. Hüseyin Hatibi,
210
Bahaeddin Veled, 14, 188
Basra, 70, 209
Bâyezid-i Bistâmî, 107, 146, , 186, 189, 194

Baybars, XXIX
Bedir, 186
Belh, 194
Beytullah, 165, 193
Bîsütun, 193
Burak, 34, 189
Burhan-i Muhakkik, 189

C

Cebraîl, 14, 132, 189
Celâlût- Tebrizî, 112, 189
Cemşid, 21, 189
Cennet-i Aden, 190
Cevher Hâdim-i Sultan, 122, 190
Cüneyd, 107

Ç

Çin, 83, 201

D

Dahhâk, 190
Dâvud (Hz.), 190

E

Ebâyezid, 121, 122, 189,
Ebu Bekir (Hz.), 110, 170, 190
Ebu Cehil, 68, 132, 170, 191
Ebu Hanife, 57, 132, 191
Ebu Hâşim-i Kûfî, 209
Ebu İshak İbrahim b. Ali Şirâzî, 202
Ebu Tamam, 205
Ebu Tayyib Ahmed b. Hüseyin Ca'fer, 205
Ebubekir Siddîk, 152
Eflâkî, 191, 198
Ehrimen, 107, 191
Ekmelüddin, XXII, 165, 191
Emin-i Nâib, XXVI, 37, 42
Eminüddin Mikâil, 192
Emîr, XXI, XXII, XXIV, XXV, XXVI,
32, 33, 37, 44, 59, 67, 170
Emir Pervane, XXI, XXIII, XXVI, 8, 62, 192
Emir-i İğdişan, XXIII, 143
Emir-i Nâib, 232, 233
Eshâb, 86
Esrâr-ı Celil, 185
Esrâr-u'l Celâliyye, IV
Eyüp, 184, 192, 185

F

Fahreddin Gurfânî, XXXII
Fatma, 187
Fergana, 212
Ferhad, XXX, 28, 188

Ferîdun Sipehsâlar, 191

Ferrâş, 113

Fihî Mâfih, III, IV, V, XVI, XXI, XXIII, XXVI,
XXVII, XXVII, XXIX, XXX, XXXI,
XXXII, 202, 211

Firavun, 28, 68, 120, 141, 142, 143, 193

Frenk, 72

G

Gazâlî, 232, 234
Gufran, 46

H

Hâbil, 194
Haccac, 182, 214
Hâcegî, 14, 194
Hakanî, XXXII
Hallacı Mansur, 195
Hâman, 8, 195
Harem, 195
Harezmi, XXIX, 129
Harezmsâh, XXIX, 54, 195
Hârut, 195
Hasan (Hz.), 128
Herat, 199
Hızır, 56, 186
Hicaz, 187
Hindistan, 179, 196, 201
Hindu, 196
Hudâvedigâr, III, XXVI, 31, 32, 37, 196
Hüsâmeddin Erzincânî, 118, 197
Hüseyin (Hz.), 128

İ

İblis, 35, 36, 87, 197

İbni Bibî, 192,

İbni Çavuş, XXVIII, XXXIII, 71, 197,

İbrahim (Hz.), 28, 68, 126, 133, 134, 153, 162,
182, 197

İbrahim Edhem, 131, 197,

İdris, 196

İlyas, 186

İran, 169, 193, 200, 201, 207, 212

İrem Bağı, 198

İsa, XXIV, XXI, 21, 43, 37, 69, 74, 104, 105,
152, 182, 205

İskender, 186

İskenderiye, 42

İsmail, 182

İsrafil, 198

İsrail Oğulları, 198

İzzeddin Keykavus b. Keyhusrev, 199

İzzeddin Muhammed Râzî, 199

K

Kâbe, VII, XV, 14, 83, 85, 106, 134, 199

Kâbil, 199

Kadı Ebu Mansur Herevî, 129, 199

Kadı İzzeddin, XXII, 159, 199

Kaf Dağı, 199

Karamanlılar, 193

Karûn, 199

Kaymaz, 199

Kayseri, 42, 97, 188, 199

Kemaleddin İsfehânî, XXXII

Keşşaf, 88, 200, 216

Kible, 200,

Kitab-ı Mübin, 187

Kitab-ı Sibeveyh, 200

Konya, 42, 189, 192, 200, 203, 206, 212, 214

Kudüs, 202

Kûfe, 214

Kureyş, 132, 191

L

Leylâ, XIII, 17, 38, 45, 60, 101, 137

Lût, 61, 201

M

Mağrib, 45, 201

Mârut, 195

Maşrık, 201

Mecduddin Atabek, XXVI

Mecnun, XIII, XXX, 28, 38, 45, 49, 60, 101, 137

Medine, 213

Mehdî, XII, 202

Mekke, 172, 193, 198, 200, 202, 203

Mektubât-ı Mevlâna, 216

Mekke, 24

Meryem, 21, 37, 140

Mescid-i Aksa, 202

Mescid-i Haram, XV, 85

Mesih, 21, 202

Mevlâna, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, XII, XIII, XIV,
XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII,
XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII,
XXIX, XXX, XXXI, XXXII, 1, 8, 11, 13, 14,
15, 16, 24, 26, 31, 32, 42, 45, 46, 47, 52, 54, 61,
62, 63, 77, 78, 89, 99, 104, 132

Mevlâna Bahâ'ul-Hakk ve'd-Din, XXV, 32,
33, 202

Mevlâna Celâleddin, 218
Mevlâna Şemseddin, XXVIII,71,141
Mısır, XXIV,8,202,211
Mirâç, 188,203
Moğol, XXIII,XXIV,XXVI,XXVIII,XXIX,54,
64,203
Muinüddin Pervane, XXIII,XXIX,187
Musa (Hz.), XIV,XVIII,32,46,56,68,69,78,
112,127,172,187,203
Mustafâ (Hz.), VII,X,7,14,24,27,34,35,45,
46,54,55,59,62,66,74,88,107,109,117,
119,146,150,161
Mutavvel, 203
Mutezile, 158,203
Mütenebbî, 13,205

N
Nâib, XXII, 64
Necid, 187
Necmeddin b. Hurrem Çavuş, 197
Necmüddin Razî, XXXII
Nemrûd, 11,48,61,68,142,153,162,206
Nevrûz,189
Nizâmü'l-Mülk, 188
Nuh (Hz.), 189,206

O
Obruk, 32,199,206
Osman (Hz.), 108,109,170,206

Ö
Ömer (Hz.), 100,131,132,133,172,180,207

P
Pervane (Muinüddin Süleyman), XXIV,
XXV,207

Peygamber (Hz.), XV,6,8,9,14,23,44,45,50,
69,72,89,119,133,145,150,207
Pişdâdiyan, 190

R
Rıdvan, 46,208
Rum, XXI,XXVI,36,83
Rükneddin Beybars, 203
Rüstem, 207

S
Sa'd ibni Ebi Vakkas, 208
Sadr-ı İslâm, 144
Sahabe, 208
Sahibu'l- İnâye, 113
Sâlih, 169,202
Selâheddin, XXVI,XXVIII,78,80,108
Semerkand, XXIX,142
Semûd, 61
Senâi, XXVII,XXXII,165,208
Seyfeddin, 128,208
Seyfeddin Ferruh, 52,208
Seyfu'l-Buharî, 130
Seyid Hasan-ı Gaznevî, XXXII
Seyru'-İbâd, 209
Seyyid Burhaneddin Muhakkik, XXVI,
XXVII,18,165,173,208
Seyyid Sır-dan, 112,189
Sibeveyh, 122,189
Simurg, 188
Sind, 81
Siraceddin, 181,209
Sultan Mahmud, 153,209
Sultan Veled, III,IV,XXVII,208,211

Sultan'ul- Ulema, III,XXVI,XXXI, 209
Süleyman (Hz.), 184
Sünniler, XVI,210
Süryânice, 94

Ş
Şafii Mezhebi, 210
Şam, XXIV,8,83,202
Şeddâd, 11,61,210
Şemseddin Tebrizî, III,XXVI,XXVII,XXXII,
75,76,78
Şerif-i Pâ-suhte, 77,211
Şeyh İbrahim, 52,141,211
Şeyh Muhammed Serrezî, XXXI,56,211
Şeyh Nessac-ı Buharî, 93,211
Şeyh Sadrüddin, 104,211
Şeyh Salâheddin, XXVIII,1,80,81,211
Şeyh Şerâfeddin Herevî, 211
Şeyh-i Mahalle, 78,211
Şeyhu'l-İslâm Tirmizî, XXVII,94,211
Şirîn, XXX

T
Tâcüddin Kubaî, 72,212
Tağut, 30
Talha, 208
Tarut, 120,212
Tatar, XXIX,8,36
Tayfur, 189
Tebriz, 179
Tebrizî, 75,78,
Tenbih, 212
Tokat, 82
Turut, 212

Türk, 202

V
Vâsık, 70
Vâsıt, 70,95,213
Vasit, 213
Velid b. Musab, 32,193

Y
Yahya (Hz.), 453,140,214
Yemen, 83
Yoraş (Şemseddin), 105
Yunus ibni Meta, 88
Yunus (Hz.), 215
Yusuf (Hz.), 35,43
Yusuf-u Misrî, 149

Z
Zebûr, 90
Zekeriya (Hz.), 58,140,215
Zemahşerî, 88,216
Zeyd, 148, 216
Zübeyir, 208
Zühal, 193
Zühre, 193,198
Züleyha, XXX
Zümrüd-ü Anka, 188